Stig Jørgensen

RET OG SKEL

KRONIK OG DEBAT

1981

INDHOLDSFORTEGNELSE

Side

I. ERKENDELSE OG VIDENSKAB

1. Medier og Samfund
   Morgenavisen Jyllands-Posten 11.5.1979 9
2. Ideologi og Livsanskuelse
   Morgenavisen Jyllands-Posten 28.11.1979 12
3. Vrøvlet i DR
   Berlingske Tidende 9.2.1980 16
4. Vulgærsprog
   Morgenavisen Jyllands-Posten 29.2.1980 18
5. Løgn, sandhed og tillidens forfald
   Kristeligt Dagblad 6.3.1980 21
6. Ideologi-kritik
   Morgenavisen Jyllands-Posten 5.6.1980 25
7. Kun demokratiet kan sikre både frihed og lighed
   Kristeligt Dagblad 18.9.1980 26
8. En vejrmølle
   Berlingske Tidende 16.12.1980 28
9. Udvikling
   Berlingske Tidende 26.12.1980 29
10. Hvad er videnskab
   Berlingske Tidende 3.2.1981 30
11. Respekt for de logiske kategorier
   Kristeligt Dagblad 6.2.1981 33
12. Samfund og filosofi
   Morgenavisen Jyllands-Posten 31.8.1981 35
13. Er virkeligheden til?
   Berlingske Tidende 14.9.1981 38

II. RET OG RETFÆRDIGHED

14. Ekstrastraf
   Berlingske Tidende 25.5.1979 42
15. Kun hævn kan begrunde dødsstraffen
   Kristeligt Dagblad 31.5.1979 43
16. Ejendomsretten
   Morgenavisen Jyllands-Posten 8.6.1979 45
17. Ansvar
   Berlingske Tidende 14.6.1979 47
18. Cykellygter
   Berlingske Tidende 26.6.1979 49

19. Den svingende folkelige retsfølelse
Kristeligt Dagblad 12.9.1979 51
20. Her er kriminaliteten stigende - I Japan på vej nedad - hvorfor?
Aktuelt 20.11.1979 53
21. Forbrydelse og straf
Morgenavisen Jyllands-Posten 3.1.1980 55
22. Forklaringer om kriminalitet
Morgenavisen Jyllands-Posten 28.4.1980 57
23. Retfærdighed
Berlingske Tidende 23.6.1980 58
24. Magtfordrejning
Berlingske Tidende 9.7.1980 60
25. Hastighedsgrænser
Berlingske Tidende 19.7.1980 62
26. Begreberne om hvad der er kriminalitet
Kristeligt Dagblad 12.9.1980 64
27. Offentlig henrettelse
Berlingske Tidende 16.9.1980 67
28. Moral og effektivitet
Morgenavisen Jyllands-Posten 27.10.1980 69
29. Olie-aftalen
Berlingske Tidende 13.11.1980 72
30. Hyppige lovændringer
Morgenavisen Jyllands-Posten 5.12.1980 74
31. Nævninger
Kristeligt Dagblad 22.1.1981 75
32. Ugyldige love
Morgenavisen Jyllands-Posten 20.2.1981 77
33. Progressive jurister
Morgenavisen Jyllands-Posten 29.8.1981 79
34. Domstolenes politiske funktion
Kristeligt Dagblad 2.9.1981 80
35. Dødsstraf igen
Morgenavisen Jyllands-Posten 26.9.1981 82
36. Grænser for lidelse
Berlingske Tidende 26.10.1981 83

III. POLITIK, SAMFUND OG KULTUR

PARADOKSER OG MODSIGELSER

37. Den menneskelige komedie
Berlingske Tidende 8.6.1979 85
38. Om tidens galoperende inkonsekvens
Kristeligt Dagblad 29.6.1979 86
39. Klasseskel
Berlingske Tidende 10.7.1979 88
40. Paradokser
Berlingske Tidende 14.7.1979 90
41. Principløs realisme
Berlingske Tidende 31.7.1979 92
42. Om ansvar og trivsel
Morgenavisen Jyllands-Posten 26.8.1979 93
43. Hvad velfærdsstaten glemte
Berlingske Tidende 7.9.1979 94

44. Ned med alting
Berlingske Tidende 14.9.1979 96
45. De ustyrlige
Berlingske Tidende 20.9.1979 98
46. Afpresnings-teknikkens konsekvens: Kaos
Morgenavisen Jyllands-Posten 23.9.1979 99
47. Ofrer fremtiden for nutidens overforbrug
Berlingske Tidende 25.9.1979 101
48. Ungdom og Galskab
Berlingske Tidende 16.10.1979 104
49. Herostratisk berømmelse
Morgenavisen Jyllands-Posten 29.10.1979 106
50. Selvretfærdige radikale
Morgenavisen Jyllands-Posten 9.11.1979 107
51. Fanden til forskel
Berlingske Tidende 12.11.1979 108
52. Moralister
Berlingske Tidende 17.11.1979 110
53. Sociale processer
Berlingske Tidende 26.11.1979 111
54. Depressioner
Berlingske Tidende 6.12.1979 113
55. Pragmatisme
Berlingske Tidende 17.12.1979 115
56. Demokratiets dilemma
Berlingske Tidende 20.12.1979 117
57. Moralprædiken
Berlingske Tidende 4.1.1980 119
58. Revolutionens dynamik
Berlingske Tidende 7.1.1980 121
59. Den følsomme tykhud
Berlingske Tidende 17.1.1980 124
60. Rovdrift på naturen
Morgenavisen Jyllands-Posten 6.2.1980 126
61. Socialismens veje
Berlingske Tidende 23.2.1980 128
62. Dommedags-provsten
Morgenavisen Jyllands-Posten 27.2.1980 130
63. Stemningsfuld begravelse
Morgenavisen Jyllands-Posten 10.3.1980 131
64. Når halen får lov at logre med hunden
Kristeligt Dagblad 18.3.1980 133
65. Skuffede forventninger
Morgenavisen Jyllands-Posten 18.3.1980 135
66. Når det gode bliver sin egen fjende
Kristeligt Dagblad 10.4.1980 137
67. Paradoks og demokrati
Berlingske Tidende 28.4.1980 139
68. Menneskevenlig socialisme
Morgenavisen Jyllands-Posten 3.5.1980 141
69. Industrielt demokrati
Morgenavisen Jyllands-Posten 12.5.1980 142
70. Infami som våben
Berlingske Tidende 15.5.1980 143

71. Fantasterne
Morgenavisen Jyllands-Posten 17.6.1980 145
72. Matroserne overdrev pressionen
Morgenavisen Jyllands-Posten 2.7.1980 147
73. Skal et nyt råd styre den teknologiske udvikling
Morgenavisen Jyllands-Posten 23.7.1980 148
74. Folkestyre og folkebevægelse
Berlingske Tidende 6.8.1980 150
75. Samfundsmæssig solidaritet
Aktuelt 13.8.1980 155
76. Utopier
Berlingske Tidende 23.8.1980 157
77. Danmarkisering
Berlingske Tidende 12.9.1980 159
78. Styreformen, der skaber brandstiftere
Berlingske Tidende 21.9.1980 160
79. Uansvarlighed - en smitsom samfundssygdom
Kristeligt Dagblad 17.10.1980 162
80. Mands himmerig
Morgenavisen Jyllands-Posten 28.10.1980 164
81. Vrøvlet
Berlingske Tidende 28.10.1980 165
82. Måske vort største politiske problem
Kristeligt Dagblad 6.11.1980 167
83. Aristokratiske radikalister
Morgenavisen Jyllands-Posten 18.11.1980 172
84. U-landshjælp, moral og egeninteresse
Kristeligt Dagblad 27.11.1980 173
85. Nemesis
Morgenavisen Jyllands-Posten 4.1.1981 175
86. Dumhed på alle niveauer
Morgenavisen Jyllands-Posten 21.1.1981 176
87. Salami
Berlingske Tidende 30.1.1981 177
88. Opportunisme
Morgenavisen Jyllands-Posten 14.2.1981 179
89. Den herskende klasse i Danmark
Kristeligt Dagblad 26.2.1981 181
90. Samfundets støtter
Berlingske Tidende 5.3.1981 183
91. Middelmådighedens kanal
Morgenavisen Jyllands-Posten 6.3.1981 185
92. Gift
Morgenavisen Jyllands-Posten 24.3.1981 188
93. Foruroligende svært at føre kulturdebat
Kristeligt Dagblad 21.4.1981 190
94. Nu bør familierne have ligestilling
Morgenavisen Jyllands-Posten 26.4.1981 193
95. Den neurotiske dobbelttænkning
Morgenavisen Jyllands-Posten 28.4.1981 194
96. Reaktionær
Morgenavisen Jyllands-Posten 16.5.1981 197
97. Forsvar og troværdighed
Morgenavisen Jyllands-Posten 23.5.1981 198
98. Demokratiets muligheder
Morgenavisen Jyllands-Posten 30.6.1981 199

99. Afpresning ...
Morgenavisen Jyllands-Posten 6.7.1981 202
100. Måneskind
Berlingske Tidende 11.8.1981 203
101. Det umulige demokrati
Morgenavisen Jyllands-Posten 17.8.1980 204
102. Distance
Kristeligt Dagblad 22.8.1980 205
103. Alternativer
Morgenavisen Jyllands-Posten 25.8.1981 206
104. Er folkestyret muligt?
Flensborg Avis 27.8.1981 207
105. Det er let at være bagklog
Kristeligt Dagblad 29.9.1981 210
106. Krigeriske døtre
Kristeligt Dagblad 7.10.1981 212
107. Retorik
Kristeligt Dagblad 17.10.1981 213

IV. UNDERVISNING OG UDDANNELSE

108. Et fjerde gymnasieår
Morgenavisen Jyllands-Posten 23.6.1979 215
109. Adgangsbegrænsning
Berlingske Tidende 20.8.1979 217
110. Det skæve Danmark
Morgenavisen Jyllands-Posten 20.12.1979 219
111. Sejrens Pris
Berlingske Tidende 2.7.1980 221
112. Generationsskifte
Berlingske Tidende 12.1.1981 223
113. En moralsk historie
Morgenavisen Jyllands-Posten 20.1.1981 224
114. Optagelsesprøve i stedet for adgangsbegrænsning
Berlingske Tidende 17.6.1981 227
115. Løsagtige forbindelser
Berlingske Tidende 21.7.1981 228
116. Åbent universitet
Morgenavisen Jyllands-Posten 10.9.1981 229
117. Folkeskolens formål
Berlingske Tidende 2.11.1981 230

I.

ERKENDELSE OG VIDENSKAB

MEDIER OG SAMFUND

Den 23. april skrev jeg i Jyllands-Posten om pressens forhold til demokratiet og demonstrerede den dramatiske udvikling i pressens situation og muligheder, som fandt sted i midten af forrige århundrede.

Indtil da kunne man opretholde den idealistiske forestilling, at pressens opgave er at befordre meningsdannelsen gennem en fornuftig debat mellem oplyste mennesker. Denne tankegang, som var grundlagt af 1700-tallets oplysningsfilosoffer, var udpræget aristokratisk, eftersom kun en forsvindende lille del af landenes befolkning var i stand til at læse og skrive, endsige deltage i den offentlige debat.

De dannede klasser var foruden de ældre adelige og gejstlige også storborgere og embedsmænd, som siden 1600-tallet i vidt omfang var udgået fra dette byernes aristokrati. Den dannede almenhed var altså af begrænset omfang og havde naturligvis også det skarpeste blik for sine egne interesser. Det er ingen tilfældighed, at betryggelsen af ejendomsretten og den personlige frihed var grundpillerne i den amerikanske og de senere europæiske grundlove i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet.

Som Anatole France sarkastisk udtrykte forholdet mellem overklassens og underklassens situation: Det er alle forbudt, såvel rig som fattig, at sove under Seinens broer, at tigge på gaden og at stjæle brød!

Efterhånden lærte større og større befolkningsgrupper på grund af skolereformer i begyndelsen af 1800-tallet at læse og skrive nødtørftigt og fik råd og lejlighed til at købe aviser, fordi abonnementssystemet og annonceindtægterne dels øgede avisernes udbredelse, dels gjorde dem egnede til avertering af den voksende industris produkter. Men disse stadigt voksende masser af avislæsere blandt almuen på landet og i byerne havde ikke samme interesser som aristokratiet og ej heller den samme baggrund for at forstå og deltage i en kvalificeret politisk debat.

På godt og ondt var disse nye masser af avislæsere stemningsbetonede og materialistiske og krævede underholdning og oplysning om de nye forbrugsmuligheder. Den nye masseorienterede og masseproducerede presse måtte derfor i langt højere grad end den ældre meningsdannende avis blive fikseret på nyhedsbegrebet, som uden nogen kvalitativ udvælgelse og prioritering af væsentligt og uvæsentligt er indrettet på det overraskende, det pittoreske, det sensationelle.

Det er derfor sagt, at det ikke er en nyhed, at en hund bider en mand, hvorimod det er en nyhed, at en mand bider en hund. Det stemningsprægede og konkrete i almenhedens reaktionsmåde fører til en dyrkelse af det private med en blanding af sentimentalitet og aggression. Snobberi og misundelse er to sider af samme sag, som fører til snagen i offentlige personers privatliv, for at man derigennem kan låne glansen af deres succes som stof til dagdrømme og samtidigt finde anledning til forargelse over den ulighed, som gør, at man ikke i virkelighedens verden kan få del i det »søde liv«.

Den »gule presse« i Amerika bliver forbillede for formiddagsbladene overalt i verden med dens sensationelle dyrkelse af almenhedens nyfigenhed og aggression. Med de elektroniske medier i dette århundrede, især med TV og med den hastigt voksende informationsstrøm har denne sensationelle nyhedsorientering fået endnu stærkere fodfæste. Størsteparten af befolkningen trænger ikke meget længere ned i aviserne end til overskrifterne, som derefter bliver formiddagspressens vigtigste indhold ved siden af billederne, som er TV-mediets sprog.

Det er sikkert ingen tilfældighed, at tegneserierne med deres kombination af billeder og enfoldige boblekster er vokset i udbredelse i takt med den bredere oplysnings- og uddannelsespolitik, formiddagspressens oplag og TV-mediets betydning.

Det stemningsprægede og konkrete i disse mediers virkemidler må nødvendigvis føre til en svigtende forståelse for sammenhæng og proportioner i tilværelsen. Jeg har ofte i denne forbindelse citeret Fielding, som

var jurist og desuden forfatter til »Tom Jones«. Han fortæller, at fredsdommeren i den dramatiske vildttyverisag beklager sig over ubestandigheden i den folkelige retsfølelse. »Når der er begået en forbrydelse«, siger han, »kræver befolkningen forbryderen eftersøgt og straffet med de strengeste midler«; »men«, siger han, »når så misdæderen er pågrebet og står foran dommeren, bleg og skælvende, ønsker man ham behandlet så lempeligt som muligt, og hvis han løslades, modtages han med hurra-råb«.

★

Det er utvivlsomt en ejendommelighed ved mennesket som artsvæsen, at abstrakte beretninger om store lidelser og ulykker gør et begrænset indtryk på vore følelser, mens en konkret historie om mere begrænsede ubehageligheder eller uretfærdigheder kan skabe et voldsomt følelsesopgør. Hvis historien dertil illustreres med billeder – især levende og autentiske film eller TV – kan indtrykket være lammende.

Vi husker endnu TV-indslaget om den vietnamesiske politiofficer, som for åben skærm skød en vietcongpartisan; hvis virkning dog sløves efterhånden, som vi i TV-Avisen har set autentiske optagelser af henrettelser i Syd og Øst. Holocaustsuccesen var også en følge af, at et abstrakt stof blev konkretiseret til at være et opgør mellem to familier. På godt og ondt har den kunstneriske fiktion, som arbejder med disse virkemidler, denne adgang til at tale direkte til de menneskelige følelser, mens videnskaben i sin generaliserende form må omvejen over forstanden.

Når jeg siger: på godt og ondt, er det, fordi følelse uden forstand er blind, mens på den anden side forstand uden følelse er tom! Forfattere og andre medieforvaltere har altså muligheden for at manipulere med eller lefle for menneskenes følelser og derved naturligvis give dem en oplevelse, men samtidigt måske afskære dem fra at se den konkrete begivenhed som et nødvendigt led i en større helhed. Diskussionen om Holocaustserien har vist, at denne tvetydighed i det menneskelige følelsesliv er en vigtig kendsgerning, som vi skal lære at leve med, hvis ikke vore proportioner i tilværelsen skal komme ud af kontrol.

Og faren er der i forvejen af flere andre grunde. Vi har allerede nævnt, at store dele af den brede befolkning allerede i midten af forrige århundrede, da tilværelsen endnu var forholdsvis enkel, om end den industrielle udvikling var kommet godt i gang, havde vanskeligt ved at forstå sammenhængen og funktionen i samfundet.

Det er derfor naturligt, at store dele af befolkningen i nutidens komplicerede og internationalt afhængige samfund, trods et væsentligt højere uddannelsesniveau, alligevel føler sig fortabte og magtesløse over for den økonomiske, teknologiske og administrative udvikling. Der tales om decentralisering, men udvikles samtidigt en centraliseret beslutningsproces gennem indretning af en overordnet teknologi, f. eks. automatisering, rationalisering og EDB-styring.

Symbolet på denne folkelige angst og uro over en uoverskuelig samfundsudvikling, som man føler sig uden reel indflydelse på, er blevet kampen mod kerne-kraften. Det startede ironisk nok i 40erne med de såkaldte atom-marcher, som demonstrerede en folkelig protest imod atombomben og for den fredelige udnyttelse af A-kraften. Senere har et stigende antal såkaldt »grønne lister« eller »græsrodsbevægelser« gjort sig gældende i den offentlige debat: miljø- og forbrugergrupper, EF-modstandere, boligaktivister og Christiania-støtter og senest altså anti-atomkraftbevægelsen.

Bidraget til meningsdannelsen sker ikke, som i den »meningsdannende« presse i den oprindelige forstand gennem fornuftige argumenter mellem oplyste mennesker, men gennem påvirkning af følelserne gennem fysiske manifestationer såsom marcher, demonstrationer, slagord, blokader og efterhånden direkte happenings. Efterhånden som billedmedierne får en betydelig udbredelse, får pseudobegivenheden, som udelukkende arrangeres af hensyn til medierne, sin vigtige plads i meningsdannelsen.

Det såkaldte ungdomsoprør, og især studentergrupperne, var de første, der på ikke-kommercielt grundlag udnyttede mulighederne for direkte at spekulere i mediernes nyhedsbegreb. Ved at arrangere fotogene aktioner, såsom institutbesættelser og i sin yderste konsekvens bortførelser og gidselaktioner, fik man et budskab gennem medierne, som i kraft af iscenesættelsen trængte langt ind i en forsvarsløs underbevidsthed, hvorfra den senere virkede enten negativt eller positivt, men aldrig ligegyldigt på de hidtil oversete problemer, som man nu satte i fokus.

Det er ingen tilfældighed, at disse aktionsformer startede på den politiske ven-

strefløj, som gennem en opblussende Marx-dyrkelse lærte af arbejderbevægelsens kampmetoder i anden halvdel af 1800-tallet. Organisations- og demonstrationslinjen var netop det middel, som den gryende arbejderbevægelse tog i anvendelse for at fremme sine interesser i økonomisk og social tryghed. Disse manifestationer virkede følelsesmæssigt, indadtil gennem styrkelse af selvbevidstheden, udadtil gennem understregning af magten, som provokerede til modstand fra samfundets side, og som igen styrkede solidariteten udadtil.

Det er en interessant parallel, at samfundets politik og ret netop i denne periode ændrede status. Indtil 1870erne opfattedes samfundets politik og ret som resultatet af en fælles folkevilje. Derefter opfattedes såvel politik som ret som resultatet af en kamp mellem forskellige interesser i samfundet. I denne kamp var det ikke først og fremmest argumenter, men magten, som var afgørende.

I nutiden er det også tydeligere end nogen sinde, at det er interesserne, som er afgørende for vore handlinger. Nationalfølelse, samfundssind og velanstændighed er efterhånden blevet til uartige ord eller i hvert fald ord, som ikke længere bliver forstået.

For det er jo ikke længere blot ideelle bevægelser, som anvender de mediegennembrydende aktionsformer. Efterhånden er »faglige møder«, »blokader«, »sit-ins«, »besættelser« og andre ulovlige, men spektakulære manifestationer blevet en så normal foreteelse, at man ikke længere i medierne får formuleret spørgsmålet: »Hvorfor deltager du i den ulovlige aktion?«, men derimod: »Hvorfor deltager du ikke i den ulovlige aktion?« Det er klart, at virkningen hurtigere svækkes, hvorved man må finde mere og mere dramatiske former for at kunne trænge gennem lydmuren. Til gengæld nedslides i hurtigt tempo enhver følelse af retlig og moralsk forpligtelse til at følge almindelige spilleregler.

I hvert fald som medlem af en interessegruppe- eller organisation ophæves den enkeltes egen følelse af velanstændighed og ansvar for de midler, som tages i anvendelse i den fælles kamp. Elsa Gress er efterhånden – ligesom i sin tid Bodil Koch var regeringens – kulturdebattens eneste mandfolk, når hun f.eks. i en kronik om nationalismen udstrækker dette begreb til at være alle bevægelsers – herunder kvindebevægelsers – krav på at overtage ansvaret for sine undersåtters meninger og handlinger.

Vi har naturligvis de massemedier, vi fortjener, eller med andre ord: Massemedierne indgår i et vekselvirkningsforhold med de sociale realiteter. Det politiske system administreredes tidligere af en aristokratisk elite, for hvem den seriøse presse var et nødvendigt og tilstrækkeligt medium. Med de folkelige bevægelser er det følelsen og ikke forstanden, som dominerer meningsdannelsen. Derfor må medierne indrette sig på at leve op til denne ændrede situation, og gennem formiddagspresse og TV præsenteres vi derfor dagligt for et splittet og usammenhængende verdensbillede, bestående af en flerhed af indbyrdes kæmpende minoriteter.

Dagligt opflammes indignationen og aggressionen over undertrykte minoriteter og oversete problemer i ind- og udland. Men indignationen og aggressionen kan blive uhyggeligt retnings- og hæmningsløs, eftersom den indstilles på vekslende problemer fra dag til dag eller fra uge til uge. TV-mediet fører an i en efterhånden vildere og vildere kehraus af spontan- og ekstemporalspil. Først skøjtede vi uge efter uge i kanal 22 henover en række alvorlige samfundsproblemer, som på en underlig proportions- og perspektivløs måde blev gjort ligegyldige uden forsøg på en samlende vurdering af mulighederne for en løsning af de rejste problemer.

Nu har man gentaget denne i værste forstand seminaristiske behandling af børnenes situation i dagens Danmark. Det er klart, at den seminaristiske bølge også måtte ramme medierne, efter at den i en årrække har hærget undervisningssystemet med kravet om tværfag og gruppearbejde. I stedet for fordybelse i det enkelte fag og en personlig tilegnelse af færdigheder har man rendyrket en overfladisk og uforstået kombination af mange færdigheder, som indlæres i en kollektiv proces, som umuliggør en individuel egenkontrol af viden og forståelse.

Æh, Bæh, Buh!

Jeg ved ikke, om det er sjovt at være lille i dag. Men det er ikke altid sjovt at skulle stå model til den form for meningsdannelse, som trives i dagens Danmark. Men en meningsdannelse på grundlag af en kvalificeret debat blandt voksne og fornuftige mennesker er et krav, som det moderne velfærdsdemokrati ikke kan honorere.

I hvert fald ikke, hvis det er rigtigt, at samfundsudviklingen begunstiger følelsen på bekostning af forstand.

IDEOLOGI OG LIVSANSKUELSE

Ifølge ordbogen er en *livsanskuelse* et menneskes tanker om livet og dets mening, dvs. om livets formål: Hvorfra kommer vi, og hvor går vi hen? Ordet er ikke meget mere end 100 år gammelt i det danske sprog fra tysk Lebensanschauung.

Vi kommer betydningen endnu nærmere i Salmonsens Leksikon, der taler om den bestræbelse, ethvert tænkende menneske *naturnødvendigt* har for at skabe sig en *tydning* og vurdering af livet såvel det indre liv som forholdet til samfundet.

Livsanskuelsen er altså ikke nødvendigvis et af de store og dyre ord, som omfatter hele tilværelsen, og som sammenfatter individets hele livs- og verdensopfattelse. Man kan f. eks. som Vilh. Andersen tale om en læges livsanskuelse i betydningen: Den måde hvorpå lægen forholder sig til sine medmennesker, der opfattes som patienter eller naturlige processer.

Såfremt mennesket opfattes som udelukkende et individ med frit valg af bl. a. livsanskuelse, er mennesket også personligt ansvarlig for dette valg. Opfattes mennesket derimod som et viljeløst redskab for ydre kræfter: historien, samfundet, sproget, er mennesket blot et element i et udviklingsforløb, der ikke kan være ansvarlig for sit valg.

Når vi som titel for denne foredragsrække har valgt spørgsmålet: Hvem er vi?, og ikke: Hvem er jeg?, er vi bevidst eller ubevidst gået ud fra, at mennesket ikke blot er et enestående individ uden fællesskab med andre individer, som eksistentialisterne antager, men også er et artsvæsen, som har visse fællestræk, der nødvendigvis giver anledning til et vis fællesskab i betragtningen og vurderingen af tilværelsen.

*

Der er imidlertid to eller tre elementer af nødvendighed i denne analyse.

Den *ene* er omgivelsernes: samfundets og historiens indflydelse på bevidsthedens: livsanskuelsens dannelse. Det er især marxismen, som har villet hævde, at de materielle forhold, især produktionsformerne i samfundet fuldt ud bestemmer bevidstheden. Bevidstheden ændrer sig imidlertid ikke i takt med samfundsændringerne; der bliver til enhver tid hos den almindelige befolkning et vist efterslæb, som kaldes »falsk bevidsthed« eller »ideologi«, fordi den tilslører de »reelle forhold« eller benyttes af magthaverne til at »legitimere« deres magtpositioner i strid med de »objektive« forhold.

Jeg skal ikke komme nærmere ind på de raffinerede forsøg på at forene disse modsætninger, men blot konstatere, at selv den ekstreme marxisme regner med en mulighed for at bevidstheden, ideologien, livsanskuelsen kan påvirkes ved argumenter, og at der altså for så vidt eksisterer en vis portion frihed.

*

En *anden* form for nødvendighed antages af strukturalisterne, der ligesom marxisterne betragter menneskenes bevidsthed som et produkt af ydre faktorer. Det er imidlertid ikke samfundsforholdene men sproget, der bestemmer bevidstheden. Efter denne opfattelse er sproget et objektivt system af tegn og symboler, som menneskene tror, de bruger til at tale og skrive med, men som i virkeligheden taler med og skriver med individerne. Der er det indlysende rigtige i denne sprogbetragtning, at sproget må have et vist almenmenneskeligt betydningsindhold, hvis det overhovedet skal kunne bruges til at meddele meningsindhold fra det ene individ til det andet.

De seneste års sprogfilosofi og videnskabsteori har imidlertid afsløret en mere raffineret sammenhæng mellem sprog og bevidsthed end den strukturalistiske og samtidigt yder bidrag til en bedre forståelse af ideologiens og livsanskuelsens betydning for erkendelsen.

Den fra 1920erne indtil 1960erne almindeligt herskende erkendelses- og videnskabsteori: den såkaldte logiske positivisme gik ud fra en nøje sammenhæng mellem sprog og erkendelse. Efter denne opfattelse var det kun meningsfuldt at sige noget om virkeligheden, idet man forestillede sig, at sproget så at sige afbildede virkeligheden og at sproget derfor var et rent konventionelt ordsystem, der altså

uden større problemer kunne anvendes til at beskrive virkeligheden. Man kunne og måtte derfor sondre mellem erkendelse (beskrivelse) og vurdering. Det første var en objektiv, det sidste en subjektiv aktivitet.

Senere har den analytiske og hermeneutiske sprogfilosofi erkendt, at den sproglige beskrivelse – og dermed erkendelsen – ikke kan være objektiv og ej heller konventionel. Man har måttet erkende, at vore begreber er værdibetonede, idet de er knyttet til vore formål og dermed til menneskelige interesser og behov. Der eksisterer ikke sådanne fænomener som borde og stole, elefanter, svigermødre og terrorister i omverdenen. Det, der eksisterer, er nogle konstruktioner i forskellige materialer eller psykiske genstande og personer, som vi betegner med abstrakte ord og begreber, der giver udtryk for vort formål med eller vurdering af genstande eller personer. Et bord er en genstand til at sætte ting på, en stol er en genstand til at sidde på. En svigermor er en person, hvis forhold til andre afhænger af familieforhold, som igen afhænger af retsreglerne, mens en terrorist er en person, som laver ting, vi ikke kan lide, mens en soldat eller en frihedskæmper laver noget, vi kan lide.

Ideologikritikken, som fejede hen over verden med studenteroprøret i slutningen af 60erne, var en udløber af den hermeneutiske sprogfilosofi og videnskabsteori, som fastslog, at erkendelsen altså ikke, som den logiske positivisme antog, kunne være objektiv, men kun intersubjektiv, afhængig af det værdifællesskab, som eksisterer mellem menneskene. På den anden side må det være et praktisk og videnskabsetisk krav, at man tilstræber størst mulig klarhed og entydighed i beskrivelsen ved at præcisere de forudsætninger, man går ud fra. Det kunne derfor ikke være rigtigt, når nymarxismen ville gøre gældende, at al subjektivisme er tilladt ligesom al videnskab er politik. Der må imidlertid være grænser for den sproglige frihed alene af praktiske grunde, eftersom sproget jo skal kunne bruges som meddelelsesmiddel, og eftersom der i hvert fald f. eks. aldrig kan være tvivl om, hvorvidt der findes én eller to genstande af en bestemt slags på et billede; man kan jo bare tælle.

*

Men vi kommer nu til en *tredje* slags nødvendighed. Tidligere var det som nævnt den almindelige opfattelse, at sproget er en konvention, og at man i princippet selv bestemmer sprogets struktur og indhold, og at den korrekte sproganvendelse bare er noget, man skal lære. Forsøg med udviklingen af børns sprog viste imidlertid, at børn kunne lære at tale korrekt, selv om de i det væsentlige talte med andre børn. Amerikaneren Chaim Chomsky sluttede af denne og andre omstændigheder, at sproget måtte skyldes en særlig evne, som er medfødt ligesom andre anlæg, og at den står i forbindelse med en bestemt dybdestruktur eller grammatik, som er fælles for alle sprog, mens overfladestrukturen bestemmer, om man kommer til at tale dansk eller kinesisk.

*

Det er klart, at man her nærmer sig et af de mest intrikate og sprængfarlige spørgsmål: Hvad er natur og hvad er kultur?

Det, der adskiller menneskene fra (de andre) dyr, er netop evnen til at skabe sprog og dermed at skabe kultur, hvorved menneskene indretter omgivelserne til deres egne formål.

Ved at søge tilbage til tidligere lag i historien og til etnologi, dyrepsykologi og andre videnskaber, kan vi nok hente nogle forestillinger om sociale, retlige, etiske og religiøse behov. I hvert fald er det en kendt sag, at menneskene altid har levet i samfund; oprindeligt mindre familie- og slægtssamfund, senere større by- og statssamfund. Dyrepsykologerne kan da også sandsynliggøre, at en social organisation er nødvendig allerede af hensyn til menneskebarnets meget lange modningsproces.

Mennesket er, som allerede *Aristoteles* (384–322 f.K.) sagde det, et socialt dyr (zoon politikon). Men selv om filosofferne lige siden har forsøgt at tænke sig frem til menneskets inderste natur, har det vist sig, at vekslende tider har indlagt deres egne erfaringer og ideer i menneskets natur, der ligesom den lette bølge har antaget himlens farveskær.

Denne jødisk-kristne menneskeopfattelse dannes, i Middelhavets bysamfund – i Palæstina, Grækenland og Rom – o. 500 f. K. og radikaliseres af Kristi forkyndelse. En ny ret og moral står til rådighed, når samfundsforholdene forandrer sig så meget, at de overleverede regler ikke længere kan sikre de væsentlige sociale interesser.

Den individualistiske kontrakts- og ansvarstænkning sejrer fuldt ud i lovgivningen og retspraksis i slutningen af 1700-tallet, efter at kirken havde kæmpet herfor i mere end 700 år. En ideologi sejrer ikke fuldt ud i praksis, før end de materielle forhold er til stede.

Men allerede med de borgerlige demokratiers sejr var der sat helt nye økonomiske, politiske og moralske kræfter i bevægelse. Den tekniske og industrielle revolution har skabt helt nye muligheder for at hæve levestandarden, men samtidigt stillet nye krav til organisation og arbejdsdeling.

Den liberale »natvægterstat« i det 19. århundrede, hvis opgave blot var at sikre ro og orden indadtil og udadtil, afløses af den sociale »velfærdsstat«, hvis opgave er at skabe velstand og en social balance i værdifordelingen i samfundet. Den politiske overbygning på denne samfundsudvikling har socialismen været!

I den nyeste tid har gammelliberalismen fået en vis renaissance gennem Fremskridtspartiets protest mod bureaukratiet og skattestigningerne, som er reguleringernes nødvendige følgesvend.

I de seneste år har vi set fremkomsten af nye utopier, som på ny mener at kunne udtale sig som menneskets »sande« eller »virkelige« natur, og fastslå hvad der er »falske«, og hvad der er »sande« behov. »Alternative«, landsby- og kollektivsamfund, hvor menneskene kommer hinanden ved konkurrerer med midteroprørets moralske lighedssamfund, som på mange måder ligner middelalderens gilde- og laugssamfund. Hvis man betragter disse anti-vækstsamfund som symptomer på den økonomiske udvikling i 70erne, er det rimeligt at opfatte disse teorier som ideologiske forsøg på at gøre en dyd af nødvendigheden. 0-vækstideen modsvarer meget passende den økonomiske stilstand, som skabtes af energikrisen i begyndelsen af 70erne, og landsby- og laugssamfundets moralske værdifordelingssystem modsvarede på samme måde den økonomiske stagnation, som beherskede store dele af middelalderen.

Men disse erfaringer fra den politiske idéhistorie gør det klart, at menneskenaturen er vanskelig at fortolke, fordi den forandrer sig med de forhold, den selv skaber i kraft af sin intelligens. Mennesket er ikke blot et kulturskabende væsen, men også opportunistisk, idet det kan tilpasse sig de ydre forhold.

Men naturligvis er der grænser for menneskets tilpasningsevne, og naturligvis er der også udviklings- og samfundsforhold, som er »bedre« end andre. Individuelle psykiske og somatiske sygdomme, samt kriminalitet og social uro er symptomer på fejl eller mangeler i leveforholdene, og meget tyder på, at det er vanskeligt for menneskene at tilpasse sig den byudviklings- og rationaliseringsproces, som er modstykket til efterkrigstidens teknologiske udvikling.

Alligevel er der ingen grund til at tro, at den ene ideologi eller utopi om samfundet baseret på forudsætningen om en enkelt »rigtig« fortolkning af menneskenaturen er bedre end den anden. Risikoen ved at overlade afgørelsen til en enkelt eller en elite af magthavere er alt for stor. Erfaringerne fra Østeuropa og mellemkrigstidens diktaturer i vest er skræmmende. Patienten dør eller skranter, mens sygdommen udryddes!

★

Det eneste, man med en større grad af sikkerhed kan udtale sig om, er, at mennesket både er et individ og et samfundsvæsen med behov for både frihed og tryghed. Det på dette vestlige kristent-humanistiske idégrundlag opbyggede demokratiske politiske system gør det muligt for de forskellige tolkningsalternativer at konkurrere på lige fod, således at de positive tolkninger får en chance for at befordre menneskelig lykke og fremgang, mens de negative løsningsforsøg kan blive opgivet i en gradvis tilpasningsproces, hvor idémæssig skaben og materiel udvikling gensidigt inspirerer og påvirker hinanden.

Det enkelte menneske har i denne proces behov for en ideologi eller livsanskuelse, der opbygges på grundlag af hans egenskaber og interesser og som på den ene side gør det muligt for ham at se sig selv som en del af en historisk og social helhed, der giver hans liv mening og betydning ved at forlænge hans ideer ud i omverdenen og på den anden side finder styrke i omverdenens accept.

Men ideologien kan ikke være *tilstrækkelig* til at skabe et positivt forhold til virkeligheden og muligheden for en realistisk og dermed hensigtsmæssig – orientering i tilværelsen. Som vi har set, kan ideologien være *falsk*, idet den ikke modsvarer individernes virkelige interesser. Den kan også være *totalitær*, hvorved individerne enten fralægger sig ansvaret eller fratages ansvaret for en individuel stillingtagen til en politisk, moralsk eller personlig konflikt. I denne henseende kan såvel politiske som religiøse ideologier gøre krav på eller tjene som undskyldning for handlinger, der måske tjener helt andre formål eller interesser.

Denne meningsdannelse er nødvendig for mennesket og samfundet; den må naturligvis respektere virkelighe-

dens og tænkningens love, men i øvrigt må den så vidt muligt have frihed til at konstruere eller rekonstruere sin vision af menneskelivet og samfundet og virke for at realisere sine visioner eller rekonstruktioner. Det følger af den omstændighed, at menneskenaturen ligesom Guds ansigt er skjult for os.

Vi kan kun forsøge at famle os frem mere eller mindre i blinde, men med ideologiens eller livsanskuelsens lygte foran os, som minearbejderens lampe i de mørke mineskakter.

Vrøvlet i DR

MARXISMEN er død, vrøvlet lever!

Revolutionens torden bliver altid stjålet af middelmådigheden, som udnytter de elendiges utilfredshed til egen fordel.

Revolutionen handler nemlig ikke om magten, men om hvem der skal have magt.

Den danske kulturrevolution i 60'erne var ikke et opgør med kapitalismens undertrykkelse af arbejderklassen, som den marxistiske teori ville bilde sig selv og omverdenen ind. Herregud, disse marxister, som knap nok har set en arbejder, var jo alle sammen borgerskabets forkælede børn.

Sådan som Dostojefskij og Turgenjef beskriver de russiske nihilister for mere end et århundrede siden.

Disse sønner, som hader deres fædre og derfor med kyshånd griber til en ideologi, som forgylder deres had og selvforagt og tillader dem at begå en hvilken som helst forbrydelse.

Deres aggressive selvretfærdighed og hovne ømfindtlighed er intetsteds beskrevet så uhyggeligt præcisist som i »Idioten« og »De besatte«. Idealisten er ikke en stærk, men en svag personlighed.

Dostojefskij forudså, at de russiske sønners forræderi ville føre til sovjetstaten, hvori de ti udvalgte hersker over de ti tusinder af slaver. Han forudså også, at grådigheden og middelmådigheden ville afløse adelsmandens dyder.

Marxismen var den murbrækker, hvormed man nedbrød elitens autoritet. Under foregivende af, at sagkundskaben er undertrykkende, og med påstand om, at viden ikke kan være objektiv, fik man skovlen under eksperterne, som diskret blev lempet til side, hvorved der var fri bane for vrøvlet. Når objektiviteten er død, er enhver subjektiv sandhed lige så god, som en hvilken som helst anden.

På universiteterne afsløredes det såkaldte »studenteroprør« hurtigt som rambuk for middelmådigheden, der anvendte marxismen, som den trojanske hest, der listede oprørerne inden for murene, hvor de var svagest, og hvor de lynhurtigt overtog magten og fordelte posterne imellem sig.

I MEDIERNE var der samtidigt skabt fri bane for vrøvlet, idet det var fastslået, at sandheden er subjektiv, og at den ene mening derfor er ligeså god som den anden. Men sandheden er ikke alene subjektiv, den er også politisk, hvorefter det stærke engagement er målestok for sandheden.

Den efterhånden tragikomiske sag om kernekraftbehandlingen i DR er et eksempel på, hvordan man taler forbi hinanden, fordi man opererer med forskellige sandhedsbegreber. Og Radiorådet afgør så sagen på god demokratisk vis ved en afstemning.

Men hermed overanstrenger man demokratiet; hvad der er sandt og lovligt kan ikke bestemmes ved flertalsafgørelser i råd og nævn. Naturlovene lever deres eget liv, uforstyrret af den menneskelige vilje, og samfundets love vedtages i Folketinget.

Sagkundskaben og eksperterne kan man i demokratiets navn koste rundt med, for den engagerede journalistik kan altid finde den »ekspert«, han skal bruge. Og Herregud, ekspertens mening er i virkeligheden ikke bedre end andres, rent bortset fra, at den er bestemt af hans egne interesser.

Fra at være en principielt rigtig og gavnlig besindelse på erkendelsens interessebundethed, er ideologikritikken blevet et vilkårligt terrormiddel, hvormed man bringer sine modstandere til tavshed ved at beklikke deres motiver i stedet for at lytte til deres argumenter.

INGEN, som har øren at høre med og øjne til at se, kan være i tvivl om, at DR faktisk har ladet sig benytte af angsten for og bevægelsen mod atomkraft. Det har vi jo oven i købet papir på fra Radioavisens chef. Ligesom statsministeren har han overgivet sig til angsten, der har været så udbredt, fordi der bevidst har været spillet op til den bl. a. af DR.

Men DR har ikke så meget været forbryder som offer. Middelmådighedens overtagelse af meningsdannelsen har gjort journalisten til både anklager, dommer og bøddel. Han behøver ikke at vide, men har lov til at tro, han behøver ej heller spørge dem, der

ved bedre, for de er ikke troværdige. At han ved at koncentrere sig ensidigt om angsten for kernekraften kommer til at hælde benzin på det bål, som pyromanerne i forvejen har antændt, er en beklagelig eller glædelig konsekvens alt efter indstilling.

Nettoresultatet af denne holdning har altså været, at vrøvlet har kunnet gå lige igennem medierne, som stod vidåbne for dem, der gad bruge dem. Derfor er det alligevel rigtigt, at DR har frikendt sig selv for missionsvirksomhed, for man vidste jo ikke bedre.

Men ligesom tilhængerne af Oxfordbevægelsen i 30'erne bekendte de små tyverier fra køkkenrækken, har DR dog klogeligt bekendt nogle små synder og har dermed skaffet sig syndsforladelse.

Og frikendelsen må være betinget af, at historien ikke gentager sig.

Af Stig Jørgensen,
professor, dr. jur.

Vulgærsprog

Det var den svenske digter Esajas Tegnér, som for mere end et århundrede siden udtalte de ord, som senere blev bevingede: Det dunkelt sagte, er også det dunkelt tænkte.

Senere har videnskaben bekræftet digterens poetiske vision, idet man har kunnet sætte en slags lighedstegn mellem tanke og sprog. Sproget hører ligesom den logiske tankevirksomhed hjemme i den venstre hjernehalvdel, medens fantasi og sund fornuft hører hjemme i den højre halvdel.

Den franske videnskabsmand og digter Rénan oplevede det ligefrem, som om hans bevidsthed bestod af to delvist selvstændige personligheder, hvoraf den ene fik ideerne, de videnskabelige og de digteriske, medens den anden kritiserede og sorterede de myldrende ideer. Hjernefysiologiske forsøg med »split brain«, dvs. en hjerne, hvori forbindelseslinjerne mellem højre og venstre halvdel er afskåret, har vist, at hjernen faktisk fungerer som to adskilte personer, når de ydre indtryk ikke går til begge hjernehalvdele.

Har man f. eks. vist den højre hjernehalvdel et farvet lys gennem højre øje og derefter spørger personen, hvilken farve lyset havde, svarer den venstre halvdel, som ingenting har set, hen i vejret, mens den højre halvdel, der ikke kan tale, ved at ryste på personens hoved kan fortælle den venstre halvdel, at svaret var forkert, hvorefter den lynhurtigt kan rette fejltagelsen.

Nu er forholdet mellem sprog, tanke og virkelighed ikke så enkelt, som man engang troede, nemlig at sproget bare er en afspejling af tanken, som igen afspejler vore sanseindtryk. Tværtimod er hjernen indrettet på en måde, som sætter den i stand til at registrere og bearbejde sanseindtrykkene i overensstemmelse med et bestemt »program« på samme måde som en EDB-maskine.

Det »program«, hjernen arbejder med, er bare ikke så enkelt som EDB-programmet, der kun kan svare i form af ja/nej, men ganske vist i en svimlende fart. Hjernen derimod kan tænke, og det betyder, at den kan anvende »begreber«, som er almindeliggørelse (generalisering) af visse egenskaber ved en række konkrete fænomener. Den kan f. eks. bruge begreber som »sort«, »kold«, »stor«, »hest«, »gud« osv.

Det fælles for begreberne er, at de tilhører tankens eller ideens verden, og altså ikke findes i virkelighedens verden. Der findes altså ingen heste og borde og stole i virkeligheden, men der findes nogle dyr og konstruktioner, som vi i kraft af vor tankevirksomhed og vort begrebssprog kalder sådan.

De begreber, som sproget består af, er altså de elementer, som tankevirksomheden består af. Den venstre hjernehalvdel er fortrinsvis indrettet til at foretage denne intellektuelle og sproglige bearbejdelse af vore sanseindtryk såvel udefra som indefra kommende. Og det er en nyttig virksomhed for mennesket, som ene af alle dyr er i stand til at tænke i begreber og dermed anvende et sprog til udveksling af erfaringer mellem individerne og til at overføre erfaringer fra generation til generation.

Menneskene kan derfor løse langt flere problemer end andre dyr og bl. a. skabe kultur, dvs. tilpasse omgivelserne til deres egne formål. Men livet er jo ikke bare problemløsning. Det er kun nutidens store hær af trivslere og problematere, som omskriver tilværelsen til problemer, som kan løses, og derfor også kræver nogen til at løse dem.

Mennesket lever — med en omskrivning af et kendt citat — ikke af ånd alene. Menneskene er ikke bare tænkende, men også følende væsener. Kærlighed, had, hengivenhed, afsky er spontane følelser, og det er også sådan noget som følelsen af varme, kulde, sult, og følelsen af at være veltilpas eller syg.

Man kan selvfølgelig tænke over sine følelser og årsagerne til dem, og hvad man kan gøre for at tilfredsstille

behagelige og undgå de ubehagelige følelser. Det er jo netop »formålet« med følelserne, at de kan give hjernen signaler, som den så kan give sig til at tænke over.

Eller som det er sagt af en af disse digtere, tanken uden følelse er tom, og følelse uden tanke er blind.

Der eksisterer altså en nødvendig arbejdsdeling mellem tanke og følelse, der dog ligesom al anden arbejdsdeling forudsætter et samarbejde, idet tanken og følelsen gensidigt forudsætter hinanden, men er principielt forskellige.

Og hermed er vi nået frem til sagen. At tænke og at føle er to forskellige ting, og når det i de senere år er blevet almindeligt, at selv halvdannede personer blander begreberne sammen, er det udtryk for den sproglige uklarhed, som afslører den uklare tanke.

*

Det er efterhånden blevet almindeligt, at man »føler«, når man skulle »tænke«. I hvert fald er det ved at blive en fast bestanddel af det — især i medierne — flydende vulgærsprog, at de alvorlige diskussionspartnere »føler«, at sagen forholder sig på en måde, eller »føler«, at en mening er rigtig eller forkert.

Denne tiltagende begrebsforvirring kan næppe være en tilfældighed, og der er da også andre tegn på en tiltagende uklarhed og mangel på præcision i det sproglige udtryk. En anden galopperende sygdom i mediesproget er den stereotype tilføjelse til en beskrivelse eller en fortolkning: »på en eller anden måde«, siger man med en opgivende, ja nærmest afmægtig håndbevægelse. Udtrykket kan varieres med ordet »lissom«, der er udtryk for samme mangel på evne eller vilje til at finde frem til en præcis analyse eller fortolkning af kendsgerninger eller følelser.

Men man kan også ved at kombinere udtrykkene fordoble graden af usikkerhed.

Det tredje standardelement i vulgærsproget er i endnu højere grad udtryk for denne omsiggribende usikkerhed og behov for tilslutning og accept. Det er næsten muligt at måle graden af usikkerhed hos den talende ved at tælle anvendelsen af det lille »ikk'«. »Det føler jeg altså, ikk'!«

En videre vulgarisering af sproget finder vi i anvendelsen af ordet »du« i stedet for »man«. »Når du sidder her og fryser, så siger du altså også til dig selv...«.

Enhver kan ved nærmere eftertanke se og høre, at det er ulogisk og upraktisk at anvende ordet »du« om sig selv, ligesåvel som det er uholdbart at foregive ukendskab til egen vurdering af en sandsynlighed, når man, som vulgærsproget gør, anvender udtrykket: »Det tror jeg næppe«.

Anvendelsen af »du« i stedet for »man« er naturligvis en afsmitning fra engelsk »you«, som næsten helt har afløst »one«. Men det er et eksempel på en negativ afsmitning, fordi sproget bliver fattigere og mere upræcist.

Det samme gælder i parentes bemærket ordet »starte«. Erik Påske refererede engang Poul Reumert for denne replik: »Det er på galopbanen, man starter, her begynder vi!«

Endnu værre er det blevet med forstavelsen »op-«. Alting starter op efterhånden, uden at nogen kan give nogen fornuftig forklaring på, hvor det »op« kommer fra, og hvad det skal bruges til.

Når så noget er »startet op«, en sag eller en aktivitet, så »kører« den. Alting kører; et kursus kører, et arbejde kører, en tankegang kører! Er der nogen, som har set en »sagkører«? Det er der ikke, men engang var der noget, som hed en »sagfører«, og det var noget helt andet.

I det kaudervælsk af Marx og sociologidansk, som er blevet omgangssproget i mange småakademiske og derfor halvdannede kredse, fyger det også med ord som »relevant«, »hensigtsmæssig«, »fungere« osv., uden forståelse for, at intet kan være relevant og hensigtsmæssigt i al almindelighed. Kun i forhold til en hensigt, et mål, kan en handling være hensigtsmæssig og relevant. Fungere gør maskiner og grupper, men individer har det rart eller klarer sig godt.

Det er klart, at sproget afspejler tanken, eller snarere tanker. For sproget er også noget upersonligt, som den talende må rette sig ind efter, hvis han vil gøre sig håb om at blive forstået. Det er det strukturalisterne mener med, at det ikke er os, der taler med sproget, men sproget, der taler med os.

Slet så slemt, som det lyder, står det selvfølgelig ikke til. Som tænkende og handlende væsener bestemmer vi selv for størstedelens vedkommende, hvad vi vil sige. Men der er det sande i betragtningen, at ordene naturligvis ikke er vore egne, som vi kan bruge efter behag. Det er vel ikke forkert at kalde en hest for en ko, men det er upraktisk.

Værre er det dog, at sproget kan udvikle sig til et klichésprog, som er udtryk for den talendes uselvstændighed og usikkerhed. Det absurde teater har moret sig med at afsløre denne me-

ningsløse »baby-talk«, som det konventionelle sprog kan udvikle sig til. Det, jeg har vist med det foregående, er, at vulgariseringen trods denne kritik af dagligsproget, skrider frem med stormskridt.

Men klicheerne afspejler også den forestillingsverden, som er dominerende i sprogudviklingen. Og i nutiden er det ikke aristokratiet, akademikerne eller digterne, som præger sprogudviklingen; og det er ikke heller deres verdensbillede, som giver sproget dets begreber og dets problemstillinger. Det er i første række journalister og andre mediefolk og dem, de identificerer sig med, der skaber sprogudviklingen og deres klicheer eller paradigmer, som det hedder i videnskaben.

Især TV har en »enorm« gennemslagskraft. Derfor også denne voldsomme sproglige inflation, som betyder, at ingen gradbøjning længere er mulig, eftersom kun superlativerne er tilbage. Og især TV-mediets bevidste forsøg på at fjerne elitesproget og præsentere »folket«, medfører faren for, at vi møder ikke befolkningen, men en ideologisk konstruktion »folket«, som i reglen er afspaltninger af journalistens egen personlighed. Især når journalismen skal være »engageret« og »kritisk«, og det har »man« jo bestemt, at den skal være, så får man i stedet for forskellige folkelige sprog, et fælles indforstået, afmægtigt og primitivt vulgærsprog.

Men det er klart, at om end journalisten er anledningen til megen sprogforringelse, er han ikke årsagen. Årsagen må til dels søges i almindelige lovmæssigheder, dels i almindelige politiske og pædagogiske forhold.

*

Sproget udvikler sig naturligvis, og udviklingen præges af dem, som i en given situation er dominerende. Tidligere tiders elite kan ikke længere i så høj grad kontrollere og styre »rigssproget«. I nutiden er der så mange, som ikke alene kan læse og skrive, men også følge med og deltage i en offentlig debat, idet uddannelsesniveauet i den seneste generation er eksplosivt forbedret.

I takt hermed er den almindelige såkaldte »demokratisering« skredet frem. Flere og flere har både ret til og mulighed for at blande sig i deres private arbejds- og boligforhold og offentlige anliggender. Men det er klart, at den større fællesnævner trods alt betyder et lavere niveau for præcision og nuancering, såvel i tanke som i sprog. Almue kan eksistere på alle niveauer, hvis man hermed forstår en middelmådighed, som hverken erkender eller respekterer sin egen begrænsning.

Den seneste generations pædagogiske politik, der ikke har lagt vægt på det korrekte skriftlige udtryk, så meget som på det frie mundtlige foredrag, som ikke har sigtet så meget mod viden som »forståelse«, og som har prioriteret »oplevelse« og »motivering« højere end disciplin og selvstimulering, har utvivlsomt bidraget væsentligt til den sproglige usikkerhed. Det er nu sådan, at kun det, der er nedfældet i skrift, er ret forstået!

Denne kombination af årsager førte altså til et forhåbentlig utilsigtet resultat. For en almue er ikke egnet til demokrati. Og hvor sproget går ud, går vrøvlet ind.

Derfor må man håbe, at især journalister og andre, som henvender sig til almenheden, lægger sig på sinde, at vulgærsproget er farligere end dynamit.

Af Stig Jørgensen

Løgn, sandhed og tillidens forfald

Forfatterinden skriver et sted i sin bog om løgnen, at det er den og ikke sandheden, som kræver en særlig begrundelse eller retfærdiggørelse, som det hedder i moralfilosofien. Selv løgnens stærkeste fortalere har udtrykkeligt eller stiltiende anerkendt, at det er dem, der har byrden ved at bevise løgnens eksistensberettigelse. Machiavelli, der anbefalede fyrsten at lyve og bryde sine løfter, når det var nødvendigt af hensyn til egne interesser, gjorde det kun, fordi menneskene er »onde« og løgnagtige og derfor ikke har krav på hensyn. Løgn og løftebrud er derfor ikke alene »retfærdig gengældelse«, men også »beretiget nødværge«. Havde menneskene været så gode, som de burde være, ville løgnen og løftebruddet ikke være retfærdiggjort af forventningen om andres løgn eller løftebrud.

Det er derfor mærkværdigt, at forfatterinden ikke begynder sin analyse af løgnen med en positiv begrundelse for sandhedskravet. Men allersidst i bogens konkluderende afsnit skriver hun: »Tillid og moralsk integritet er dyrebare ressourcer, der let kan ødsles bort, og som er svære at genvinde. De kan kun trives på grundlag af respekt for sandfærdigheden«.

Hun kunne have henvist til den retsfilosofiske naturretsdiskussion, som hun strejfer forskellige steder i bogen, men som hun intetsteds tager op til en sammenhængende behandling. Hun kunne også have henvist til de Ti Bud og Bjergprædikenen, som indeholder grundforudsætningerne for et organiseret samfundsliv. Kan man ikke stole på hinandens oplysninger og løfter, kan man ikke forudberegne andres adfærd, og en sådan tillid og forventning er en grundbetingelse for enhver plan og organisation.

Forfatterinden nævner da også en passant, at den skabte forventning hos løftemodtageren er begrundelsen for løfters og aftalers forpligtende karakter. Og hun peger her og flere andre steder direkte og indirekte på sammenhængen mellem sandhedskravet i almindelighed og pligten til at opfylde løfter.

Denne parallel kunne også have bragt forfatterinden på sporet af de grundlæggende forudsætninger for sandhedskravet og modifikationerne heri. Det er nemlig et fælles træk ved rets- og samfundsudviklingen, at løfteforpligtelsen og sandhedskravet udvikler sig i takt med samfundsudviklingen og den dermed sammenhængende menneskeopfattelse.

I primitive samfund er kun løfter af et konkret indhold med praktisk betydning for samfundet forpligtende, ligesom list og anden fri omgængelse med sandheden ikke alene er acceptabel, men oven i købet rosværdig, som vi kender det fra Homers listige Odysseus og sagaernes tvetydige helte. Det var ord og magi mere end sandhed og vilje, som bestemte forpligtelserne og gudernes og de højere magters anerkendelse og vrede. Ja, selv guderne narrede hinanden, hvis de kunne komme af sted med det.

Forfatterinden er opmærksom på, at sandhedskravet må modificeres un-

der krisesituationer, og at menneskeheden i det meste af sin historie har levet under kriseforhold. Sandhedskravets absolutte karakter, sådan som det udvikles gennem nyere tid, har sammenhæng med aftaleforpligtelsens mere og mere abstrakte karakter. Udgangspunktet for denne udvikling må søges i de mellemøstlige kulturer i det 5. århundrede før vor tidsregning, da bydannelsen og byerhvervene og især handelen og pengeøkonomien står igennem i Palæstina, Athen og til dels også i Rom.

Det individualistiske menneskesyn før naturligt til at betone den enkeltes vilje og ansvar som grundlag for samfundsorganisationen.

Den kristne kirke og, her især Augustin, krævede, som forfatterinden understreger, ubetinget sandhed, idet han henviste til, at enhver usandhed er forbudt af Gud, der vil straffe usandheden med evig fortabelse. I højmiddelalderen tager den mere praktisk-politiske Thomas Aquina nogle forbehold og anerkender »tjenstvillige« løgne, d.v.s. løgne, som er nyttige eller ikke skadelige. Senere anerkendte Hugo Grotius i 1600-tallet, at usandhed er retfærdiggjort over for personer, som ikke havde »ret« til sandhed: ondsindede personer (f.eks. en tyv eller røver som man gemmer sine værdier for), personer, der som børn ikke har erhvervet denne »ret«, (idet de er uden retserhvervende evne eller habilitet), og personer, der har givet afkald på deres »ret« til sandhed, (idet to personer f.eks. er enige om at lyve for hinanden).

Samme Grotius er iøvrigt anerkendt som skaberen af den moderne aftaleret, der anerkender, at alle løfter er forpligtende, uanset deres nærmere indhold og form, medmindre der foreligger en særlig ugyldighedsgrund. Begrundelsen findes i menneskets fornuftige vilje og sociale natur, men det er viljens frihed og den enkeltes heraf afledede ret til at overdrage sin frihed, som er afgørende for stiftelsen af modpartens ret. Dette viljeprincip lever videre som begrundelse for løfters forpligtende kraft og som begrænsning i deres virksomhed indtil slutningen af forrige århundrede. Først den industrille udvikling gør det klart, at begrundelsen og begrænsningerne i løftets virksomhed må søges i omverdenens forventninger. Angelsaksisk retstradition har dog stadig haft dette praktiske perspektiv.

De af Thomas og Grotius anerkendte praktiske forbehold eller retfærdiggørelsesgrunde tager forfatterinden som udgangspunkt for sin egen analyse af løgnens status og anerkendelse. Hun gør nemlig opmærksom på, at løgnen ikke er blevet gjort til genstand for indgående moralfilosofisk behandling. Forfatterinden, der er svensk-født, kunne have læst K.E. Løgstrups moralfilosofiske forfatterskab, hvori »de suveræne livsytringer«, herunder sandhedskravet, spiller en central rolle. Løgstrup fremhæver i tilslutning til Kant, at det er en afvisning af medmenneskets status som menneske at tale usandfærdigt. På den anden side er der blandt medmennesker et sådant afhængighedsforhold, at man må vise hinanden den tillid, som består i, at man stoler på hinanden.

Kant ville ikke anerkende nogen undtagelse fra sandhedskravet, idet løgnen ikke alene skader løgnerens menneskeværdighed, men tillige skader menneskeheden, fordi den »besudler lovens kilde«. På dette punkt følger forfatterinden Kant et langt stykke på vej til et absolutistisk standpunkt, idet hun gør opmærksom på, at en »utilitarisk« opgørelse af »skade« og »nytte« er vanskelig og også farlig, især hvis det er den handlendes egen afgørelse, som skal være afgørende.

Almenheden bliver skadet derved, at mistilliden vil brede sig i befolkningen, selvom den konkrete løgn muligvis kunne retfærdiggøres af hensynet til landets vel og overvejende interesser hos grupper eller personer, f.eks. patienter eller parter i en retssag, eller »patriarkalsk« begrundes med hensynet til andre – f.eks. børn eller andre afhængige: familie, ansatte eller foreningsmedlemmer – og deres vel.

Man vil ikke belaste en patient med dårlige prognoser eller børn med store risici, man vil f.eks. i det hele taget skåne andre for unødvendige bekymringer.

Forfatterinden går tæt på amerikanske præsidenters adfærd i Svinebugt-sagen på Cuba, Vietnam-krigen, Watergate o.s.v. og peger på, at den almindelige mistillid til politikerne og forretningsmænd i nyere tid skyldes usandheder og fortielser i væsentlige anliggender, hvad enten de har været anset for at være nødvendige og retfærdiggjort i den konkrete situation eller ej.

Forfatterinden slutter sig tæt til nyere moral- og retsfilosofi, når hun som kriterium for »retfærdiggørelsen« henviser til »offentlighedsprincipper«. Efter en glidende skala fra de rent private over de professionelle til de mest omfattende politiske anliggender må denne »offentlighed«, som skal »godkende« usandheden eller fortielsen, variere fra den personlige samvittighed og en hypotetisk eller faktisk konsultation af hæderlige og fornuftige mennesker over en konfrontation med professionelle normer eller nævn til den åbne offentlige debat.

Hun har utvivlsomt ret i, at den udbredte mistillid til politikere, eksperter og andre »magthavere« i nutiden skyldes, at der er blevet løjet meget i de seneste år. Men det er næppe hele sandheden om den svindende tillid i de moderne samfund. Det er sikkert også rigtigt, at vi lyver mere, fordi tilliden er blevet mindre.

Demokratiets grundlag i den kvalificerede debat mellem fornuftige personer, der når frem til fælles beslutninger i gensidig tillid og søgen efter den fælles sandhed, har aldrig været realistisk. Siden forrige århundrede har man vidst, at demokratiet ligesom al politik er en kamp om magt og ressourcer.

Og i den allerseneste tid, som næsten helt beherskes af interesseorganisationer, militante mindretal og »uansvarlige« folkebevægelser, svinder den gensidige tillid og respekt for helheden og andres interesser ind til et minimum, og i denne kamp, som udvikler sig til alles kamp mod alle, opleves omverdenen som en fjende og egne interesser som så legitime, at man ikke skylder omverdenen nogen absolut sandhed.

De metoder, som tages i anvendelse i den politiske kamp, er også skærpet, således at ikke alene løgnen, men også mistænkeliggørelsen af andres motiver, er begrundet i hensynet til »klassekampen«, »frigørelsen«, »velfærdsstaten« og »demokratiet«. Den politiske vold og terror er en forlængelse af denne fornægtelse af den gensidige tillid, som skyldes kravet om loyalitet og sandhed overfor medmenneskene. Når andre ikke er medmennesker, men kun modstandere eller fjender, går ikke blot demokratiet, men også det organiserede samfund, op i sømmene.

Forfatterinden er opmærksom på det betænkelige i anvendelsen af løgnen i det godes tjeneste i form af fupmageri. Som når journalister lader sig ansætte som funktionærer i virksomheder for at »afsløre« svindel og korruption, eller når aktivister lader sig indlægge på hospitaler under foregivende af at være syge for at »afsløre« forskelsbehandling eller arrogance. Forfatterinden ligestiller den slags aktiviteter med politiets anvendelse af lokkeduer eller civilklædt mandskab ved færdselskontrol eller ved demonstrationer, og med lægernes anvendelse af placebo i forbindelse med forsøg.

Og hun har ret i, at man på alle livets områder må regne med, at usandfærdigheden i den ædleste hensigt af verden har sin pris, ikke alene i voksende mistillid, men også i risikoen for en optrapning af de aktiviteter, man vil bekæmpe.

Det er en vedkommende bog om et nærværende problem. Forfatterinden tager engageret stilling til nutidens stigende mistillid og finder sikkert med rette, at farerne kan formindskes med større åbenhed og offentlig debat. Mange »folkebevægelsers« succes skyldes utvivlsomt magthavernes og specialisternes (forståelige) ulyst til at udsætte sig for den megen »nærdemokratiske« aktivitet og (sikkert velbegrundede)

tillid til egen evne til at afveje fordele og ulemper på deres eget område. Følgen har været »afsløringer« med den deraf afledte mistillid, angst og rådvildhed, som derefter er blevet sat i system af enkeltpersoner og grupper, som har en politisk ideologi at lede bevægelsen igennem.

Her er den offentlige debat på kvalificeret grundlag nyttig og nødvendig, og eksperterne må tålmodigt deltage heri. Men ikke alle samfundets og menneskehedens kriser kan helbredes gennem offentlig debat. I det moderne samfund er der så mange mekanismer, som begunstiger usandheden og gør den nødvendig, at helt andre og langt mere indgribende foranstaltninger er nødvendige. Hendes far Gunnar Myrdal, har sagt, at skattesystem og andre af velfærdsstatens reguleringer har gjort Sverige til en nation af småforbrydere! Forfatterinden peger selv et sted på nyere »velfærdsteoretiske« styringsmodeller, som (igen) gør det samfundsgavnligt at handle egoistisk.

Dette er imidlertid ikke forfatterindens anliggende. Hun har beskæftiget sig med analysen af et af forfaldets symptomer: Den gensidige mistillid og dens sammenhæng med løgnen.

(Sissela Bok, Løgn. Moralske valg inden for offentlighed og privatliv. Berlingske Forlag. – 308 sider. Kr. 95,-)

STIG JØRGENSEN

Ideologi-kritik

Motiv og begrundelse er to forskellige ting.

Ikke i den forstand, at den begrundelse, som nogen giver for sine handlinger, nødvendigvis er forkert, tværtimod vil begrundelsen som regel være den samme som motivet.

Men motivet er den årsag, som faktisk bevæger nogen til psykologisk at vælge en handling fremfor en anden, mens begrundelsen er de argumenter, som bagefter anføres til støtte for beslutningen.

Enhver beslutning er resultatet af en psykologisk proces, som kan have mange følelsesmæssige og fornuftsmæssige årsager. Ved følelsesmæssige årsager tænker jeg på så elementære tilskyndelser som f.eks. kærlighed, had, forkærlighed for søde sager og uvilje mod at spise kød. Ved fornuftsmæssige årsager forstår jeg her sådanne, som er middel til et foretrukket mål f.eks. at tjene penge.

Begrundelsen består derimod af henvisninger til omstændigheder, som skal retfærdiggøre beslutningen eller handlingen over for omgivelserne. Ofte vil en sådan retfærdiggørelse bestå af normer eller principper, som har en høj kurs i omverdenens vurdering.

Retsreglerne er for dommeren, hvad moralen er for præsten og konventionen for selskabsløven. For politikere og politisk interesserede er den politiske ideologi den fane, som viftes, når uforståelige handlinger skal forklares, uforståelige fordi en politisk ideologi kan stride mod ret og moral.

Det, som er det interessante, er, at den politiske ideologi ligefrem kan baseres på mistroen til andres begrundelser, som derfor kaldes tilsløring eller fortrængning. Den såkaldte ideologikritik er netop baseret på antagelsen af, at andres motiver er nogle helt andre og mindre agtværdige end de angivelige.

Det er klart, at en sådan ideologi mener at forpagte den virkelige sandhed. Fra tidligere tider kendes denne tro især fra de religiøse vækkelser, som anser de lidettroende for syndige og fortabte, fordi de ikke ved bedre, og derfor ikke kan handle rigtigt.

I nutiden er denne religiøse intolerance overtaget af en marxistisk ideologi, som videnskabeligt kan bevise, at kapitalismen er noget skidt, og at verdensudviklingen med nødvendighed fører til kommunismen. Kapitalismen undertrykker arbejderklassen, som i dag består af alle lønmodtagere herunder studenter, dvs. næsten alle mennesker i landet.

Mens kapitalisterne ud fra deres ønske om at maksimere profitten ved reklamens hjælp narrer store dele af den bevidstløse befolkning til at tro, at de har brug for biler og duppeditter, TV-apparater og skønhedsmidler, lader staklerne sig altså forlede til at tro, at deres ønsker er lig med virkelighedens behov.

Og når de ikke-socialistiske partier stadig har mere end 50% tilslutning ved valgene, er det kun et bevis på denne falske bevidsthed, som det er de rettroendes opgave at ændre med alle til rådighed stående lovlige som ulovlige midler. For det borgerlige samfunds retsregler er jo ugyldige, fordi de afspejler en falsk bevidsthed om de virkelige forhold i samfundet, som udpeger socialismen som den rigtige politik.

Det siger sig selv, at rettroende socialister for alvor mener, at flertallet af befolkningen tror på en forkert virkelighed og derfor nødvendigvis må lyve for sig selv, og især give forkerte grunde for deres beslutninger og handlinger. Når samfundet ved tilskud til erhvervslivet vil skaffe nye arbejdspladser, er det altså i virkeligheden motiveret af ønsket om at øge profitten.

Derfor har man også lov til selv at lyve, fordi man i virkeligheden ikke lyver, når man fremmer den sande og nødvendige udvikling. Tværtimod hjælper man kun som fødselshjælperen det nødvendige på vej og gør fødslen mere smertefri.

Og her er det så vi må spørge, om det ikke er en rimelig misforståelse, når de gamle kunne sige, at tyv tror hver mand stjæler, og at løgneren altså tror, at alle mennesker lyver.

Herregud, de vidste jo ikke bedre.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

Kun demokratiet kan sikre både frihed og lighed

Vi plejer at opfatte idealisme som noget fint og uselvisk. Idealisten er den, som gør noget af hensyn til en højere idé og ikke af hensyn til sine egne interesser. Og det er vi alle i vor kristne kulturkreds blevet opdraget til at mene er noget ædelt, medens det er ufint at handle selvisk.

Men idealisme er også noget andet nemlig noget så abstrakt som erkendelsesteoretisk. At være idealist i den forstand vil sige, at man går ud fra, at det er vor tanke, som skaber virkeligheden, og ikke virkeligheden, som består på forhånd og afspejler sig i vor bevidsthed. Realisten derimod tager sit udgangspunkt i erfaringen og mener, at bevidstheden må rette sig efter de faktiske forhold.

Nu er forskellen mellem idealisme og realisme ikke så stor, når det drejer sig om den »hårde virkelighed«, d.v.s. den fysiske omverden. Den forstår at forsvare sig. Men når det derimod drejer sig om den »bløde virkelighed«, d.v.s. det der er knyttet til den menneskelige bevidsthed, er sagen en helt anden. Den menneskelige vevidsthed kan nemlig ændres ved forskellige former for påvirkning, både sande og falske.

Det er ikke alene den kulturelle, men også den etiske og politiske bevidsthed, som kan ændres, fordi den består af en række forestillinger, der knyttes sammen af et system af værdier, som vi plejer at kalde en ideologi. Selvfølgelig består samfundet og retsordenen og kan studeres som sådanne, men en bestemt ideologi kan mene, at det er et »forkert« samfund, fordi det ikke stemmer overens med denne ideologis grundlæggende antagelser om, hvad mennesket er, og hvordan samfundet derfor »bør« indrettes.

En ideologi kan være idealistisk i den forstand, at den mener, at sandheden om mennesket findes ad tankens d.v.s. spekulationens vej. Den kan også være realistisk, d.v.s. at den mener, at erfaringen alene kan afgøre, hvad der er den »rigtige« menneskeopfattelse.

Idealisten ved altså, hvordan virkeligheden i »virkeligheden« er. Utopisten tror at vide det, men facit er det samme, idet såvel idealisten som utopisten skaber samfundet ud af sin hjernes eller sit hjertes inderste. Den erfaring, som strider mod sindbilledet, er ikke alene falsk, men også ond, og derfor uimodtagelig for fornuft.

Realisten derimod har ingen viden og ingen tro om virkeligheden, men han har en teori, som løbende må korrigeres under indtryk af erfaringen. Når det gælder mennesker og deres samfund, må man derfor lade deres egne ønsker og reaktioner bestemme samfundets indretning gennem en løbende justering.

Demokratiet er et princip for en sådan justering af samfundet til menneskenes behov, medens diktaturet er et princip for justering af menneskelige ønsker til samfundets behov. Markedsmekanismen er den mekanisme, som mest effektivt tilpasser værdiproduktion og fordeling i samfundet ud fra hensynet til de enkelte individers evner og behov.

Og de klassiske økonomer fra Adam Smith i slutningen af 1700-tallet og fremefter mente oven i købet, at denne individernes frie stræben efter lykke ville føre til samfundets gavn. Socialister og utilitarister i forrige århundrede påpegede dog, at markedsøkonomien ikke nødvendigvis førte til samfundets gavn, og at friheden måtte begrænses af hensyn til ligheden.

Retfærdigheden er på den ene side ikke begrænset til den individuelle frihed og værdifordelingen i samfundet derfor ikke alene bestemt af forholdet mellem ydelse og vederlag. For mennesket er også et samfundsvæsen, idet det i hvert fald lever i et samfund, som deltager i værdiproduktionen og derfor også må deltage i værdifordelingen. Retfærdigheden indeholder altså også en uddelende side, og i denne henseende har der altid været en løbende konkurrence mellem hensynet til

»samfundsnytten« og ligheden, som et tredie retfærdighedsprincip.

Ingen af disse principper: frihed, lighed og samfundsnytte kan reduceres til at være udslag af et overordnet retfærdighedsprincip, som i tvivlstilfælde kan gøre krav på at kunne træffe den »rigtige« afgørelse. De afspejler hver for sig vigtige sider af den menneskelige natur, som til enhver tid må afstemmes i forhold til hinanden.

Det, som jeg har ønsket at gøre opmærksom på, er, at troen på at mennesket udelukkende er et samfundsvæsen er farlig, hvad enten den udmøntes i en fascistisk eller en socialistisk ideologi eller utopi, der er baseret henholdsvis på samfundets ubegrænsede magt til at gennemføre samfundsnytten, sådan som den defineres af ideologien, eller på forestillingen om, at mennesket spontant vil sætte hensynet til samfundet højere end hensynet til sig selv.

Behovet for tryghed og lighed kan især i urolige tider være så stort, at man glemmer, at mennesket som individ også har behov for frihed, men at denne frihed ikke af sig selv fører til samfundsnytte eller lighed.

Demokratiet er imidlertid den eneste mekanisme, som kan sikre både frihed og lighed. Om den også i længden kan sikre samfundsnytten, er en helt anden sag.

Af
Stig Jørgensen

En vejrmølle

ENTEN er det en ko eller en vejrmølle.Sagde Alex Garff, som dengang i slutningen af trediverne for os var en nådeløs og sarkastisk tysklærer og først senere den blufærdige og sprogbevidste lyriker.

Det var de falske alternativer, som blev mødt med denne hån og foragt, som i dag vil såre enhver rettænkende pædagog.

Men der skal som bekendt skarp lud til skurvede hoveder.

Som nu den historievejledning for folkeskolen, som »Monitor« aftrykker i Berlingske Tidende 6. december.

Man har tilsyneladende på allerhøjeste sted accepteret, at alternativer er en »borgerlig« og en »marxistisk« historieopfattelse, ligesom der eksisterer et »borgerligt« og et »marxistisk« videnskabsbegreb.

Jeg ved ikke, om man skal kalde det en ko eller en vejrmølle, men under alle omstændigheder er det noget sludder.

Der eksisterer ikke nogen »borgerlig« videnskab, og der eksisterer heller ikke nogen »maxistisk« videnskab. Der eksisterer kun god eller dårlig videnskab.

Til gengæld er der flere gode videnskabsmænd, som kalder sig marxister, ligesom der er adskillige gode videnskabsmænd, som ikke er marxister.

Det er med andre ord ikke videnskabens metoder, men det endelige mål for videnskaben, som er »marxistisk« eller »borgerligt«. Den »marxistiske« videnskabsmand finder, at hans videnskab — enten han nu er fysiker, jurist eller historiker — skal tjene det videregående formål at ændre samfundet til et socialistisk system.

Det er kun den dårlige marxist, som tror, at videnskaben kan bevise, at »socialismen« er bedre end »kapitalismen«. Hvis marxistisk videnskab forudsætter det, den skal bevise, ved at indføre en række begreber, som forudsætter teoriens sandhed og ved at se bort fra kendsgerninger, som afkræfter teoriens sandhedsværdi, er den dårlig videnskab.

Vi har allerede nævnt begreberne »socialisme« og den af socialismens teori udpegede modpart »kapitalisme«, »teori« og »praksis«, som betyder den virkelighed, som stemmer med den »marxistiske« teori (ikke den faktiske virkelighed), begrebet »profit«, som betyder tyveri fra arbejderne, der skaber »merværdien« og ikke overskuddet, som skabes af virksomheden.

Marxistiske teoretikere har i kraft af deres akademiske uddannelse og position i uddannelsesapparatet og i medierne behændigt ændret »folkets« (og ikke befolkningens) bevidsthed, således at man har accepteret alle disse begreber, som kun har mening indenfor »marxistisk« teori, og som giver enhver ikke-socialistisk samfundsopfattelse et negativt indhold, medens den marxistiske ikke alene er positiv, men også »sand«.

Og nu er det altså stadfæstet i den ministerielle terminologi, ikke alene at denne teori er et ægte alternativ, men også den sande i og med, at man har accepteret marxismens definition af historien og dens begrebsapparat og metode. Det forudsættes tilsyneladende, at historien er materialistisk, at udviklingen bevæger sig gennem forskellige »samfundstyper«, bestemt af produktionsforholdene, og at denne udvikling fører frem til og standser ved socialismen.

For at få pengene til at passe ser man fuldstændigt bort fra antikken, hvis udvikling og forhold ikke alene afkræfter den »nødvendige« udvikling, men helt dementerer, at socialismen automatisk udvikler sig af tidligere »samfundstyper«. Derfor er »antikken« altid udeladt af »marxistisk« historieteori, fordi den ikke kan tilpasses teoriens prokrustesseng.

Heller ikke jeg tror, at den »marxistiske« historieundervisning i folkeskolen gør børnene til marxister. Erfaringen fra gymnasieskolerne og tidligere fra universiteterne dementerer en eventuel frygt herfor.

Men det er synd, at børnene i folkeskolen også skal fyldes med dette sludder.

Af
Stig Jørgensen
professor, dr. jur.

Udvikling

ARSAGSSÆTNINGEN kan ikke bevises gennem erfaringen, sagde David Hume for et par hundrede år siden, og det gode og det onde er ikke objektive egenskaber ved menneske og samfund, som fornuften kan få indsigt i, når den blot søger dybt nok. Det er individerne og ikke menneskeheden, som erkender og vurderer, og de siger derved kun noget om deres egne tanker og følelser.

Ved på denne måde at tage sit udgangspunkt i erfaringen i stedet for i spekulationen torpederede Hume oplysningstidens rationalisme og den sikkerhed, som råder i tankens verden, men gjorde på den anden side erkendelsen og videnskaben mere virkelighedsnær. Man kan tænke sig til alting, men det er ikke sikkert, det virker.

Denne radikale kritik af erkendelsens og vurderingens vilkår og af den velmenende tro på, at verdens- og samfundsordenen er et urværk, som knirker uforandret videre fra evighed til evighed, blev sat i system af preusseren Immanuel Kant.

Efter megen anfægtelse fandt han løsningen på paradokserne ved at vende tingene på hovedet. Årsagssætningen og viljens frihed hverken kan eller skal bevises. Men vi er nødt til at forudsætte disse begreber, idet vi ellers ikke er i stand til at beskrive og forklare vore erfaringer og til at indrette et samfund.

Hvis vi ikke opfatter tidsforløbet som en årsagssammenhæng, kan vi ikke forstå, hvad der sker, og hvis vi ikke tror på viljens frihed, kan vi ikke tale om ansvar.

Denne erkendelsesteoretiske grundlov kom jeg til at tænke på, da vi havde besøg af en retsantropolog, som kritiserede samfundsvidenskabernes udviklingsteori. Vi kan ikke bevise, at der er tale om en udvikling, sagde han, vi kan kun påvise nogle forandringer i samfundsformerne igennem tiderne.

Når vi taler om udvikling, forudsætter vi, at forandringerne er positive ændringer, som fører fra en ringere til en bedre tilstand. Udviklingsbegrebet er altså ideologisk, dvs., det indeholder en moralsk eller politisk vurdering.

Ikke desto mindre talte han i to timer om primitive kulturer og om udviklingslande.

Bagefter forsikrede han, at »primitiv« og »udvikling« hele tiden havde været sat i gåseøjne. En forklaring, som ikke virker ganske overbevisende, eftersom hele foredraget i så fald måtte sættes i gåseøjne. På samme måde som skandinaviske retsfilosoffer en overgang satte »ret« og »retfærdighed« i gåseøjne, fordi man benægtede deres reelle eksistens. Til sidst blev man dog træt af gåseøjnene.

ANTROPOLOGIEN har opfundet disse kunstgreb af angst for de politiske misbrug af udviklingsbegrebet som ensbetydende med fremskridt, som vitterligt har fundet sted, ligesom retteoretikernes gåseøjne skyldtes tilsvarende misbrug af retsbegrebet til støtte for en herskende ideologi.

Efter at den statiske videnskabsteori blev væltet i slutningen af 1700-tallet, afløstes den af Hegels idé om den nødvendige udvikling mod fuldkommenheden, som tilsyneladende bekræftedes af Darwins teori om arternes oprindelse og af den nye kemiske og elektriske proceslære.

Vi ved, at Karl Marx overførte denne tankegang på historien og de sociale processer, selv om det kan være vanskeligt at forstå, hvorfor der ikke var nogen historie i de utallige generationer af primitive samfund og så pludselig en udvikling, som i løbet af nogle få tusinde år i hurtigere og hurtigere tempo skaber historien, der derefter igen ophører i det historieløse kommunistiske samfund.

Fordi udviklingsbegrebet kan misbruges og er blevet misbrugt, kan vi ikke undvære det, lige så lidt som vi kan udvære kniven og andre redskaber, fordi de kan misbruges. Det er ikke muligt for den enkelte generation at beskrive og forstå sin historie, hvis den ikke opfattes som en serie af processer, der med nødvendighed har ført frem til den nuværende tilstand.

Vi lever forlæns og forstår livet baglæns, sagde Søren Kierkegaard.

Men vi må heller ikke være blinde for den almenmenneskelige tilbøjelighed til at opfatte udviklingen som noget positivt indtil den nulevende generation, og samtidigt se med bekymring på de fremtidige tilbageskridt.

Enhver generation er tilbøjelig til at betragte sig som bedre end både sine forældre og sine børn.

Af

HVAD ER VIDENSKAB?

ANEKDOTEN er ligesom ligelsen den form, hvori det er nuligt at sige det usigelige. Eller or nu at være mindre patetisk: nidlet til at afdramatisere det øjtidelige og til at afsløre det elative i det absolutte. Lignelser r dog, som Jesus siger til sine lisciple, kun nødvendige over or dem, som ikke allerede er sende.

Jeg ved ikke, hvorfor elefanten r blevet hovedperson i de to nyter, hvorigennem jeg vil beyse videnskabens problem eller eori. Men det skyldes måske, at lens monumentale fremtoning i ærlig grad appellerer til fantaien.

Den mest generelle gør sig edst på engelsk, fordi englænderne nu engang har rendyrket len anekdotiske analyse: I can't lefine an elephant, but I know im, when I see him.

Hermed har man gjort opmærksom på risikoen ved gennem en entydig definition at definere væsentlige problemer ud af tilværelsen.

Den anden anekdote angår seks blinde mænd, som efter at have befølt en elefant skal fortælle, hvad det er for noget. Den første siger, det er en mur, den anden, at det er et spyd, den tredie mener, det er en slange, medens den fjerde mener, det er en pisk, endelig finder den femte, det må være en søjle, medens den sjette er sikker på, at det er et blad.

Historien, som kan varieres i det uendelige, demonstrerer erkendelsens fragmentariske karakter og risikoen for at gøre en del af virkeligheden til selve virkeligheden. Denne virkelighed kan også være videnskaben om virkeligheden, som altså kan angribes og anskues fra forskellige sider, og med forskellige metoder.

Derfor findes der ikke nogen videnskab om tilværelsen, men en serie af forskellige videnskaber med hver sine metoder. Det der adskiller videnskaben fra andre menneskelige aktiviteter er altså ikke så meget genstanden for aktiviteten som metoden.

Den, der som Nis Petersen, samler på små børns smil, og den, der iagttager gadens trængsel og alarm, forøger som videnskabsmanden sin viden, og da videnskaben kan handle om alt muligt, er der altså ikke for så vidt nogen forskel på videnskab og andre aktiviteter, som udvider vor erkendelse.

METODE er græsk (meta odos: Vejen ad hvilken — man når til målet) og angiver, at videnskaben ligesom al anden menneskelig aktivitet er formålsbestemt, og at der er forskellige veje at gå. De midler, videnskaben anvender, er i denne mening mere eller mindre formålstjenlige, hvilket midler kun kan være i forhold til et mål, ligesom en hammer kun kan være et redskab i forhold til opgaven at slå søm i et stykke træ.

Det, der adskiller videnskaben fra andre menneskelige aktiviteter, der har til formål at udvide vor erkendelse, er altså den videnskabelige metode. For selv om der findes flere forskellige videnskaber og derfor flere forskellige metoder, stilles der dog visse krav til metoden i almindelighed, for at vi vil kalde den videnskabelig.

Den videnskabelige aktivitet må være planmæssig og anvende anerkendte metoder, som kan meddeles til, reproduceres og efterprøves af andre til at indsamle, bearbejde, analysere, fortolke og systematisere fænomener i videste forstand. Som professor dr. phil. K. A. Jensen skriver i sin kronik 19. december 1980, betyder disse krav også etisk, at videnskabsmanden skal tale sandt, at han ikke må forfalske sine resultater, og at han ikke må fortie resultater, som strider mod hans opfattelse. Som professor K. A. Jensen siger, kan der ikke af videnskabsbegrebet udledes nogen videregående etiske krav, som derimod kan opstilles af de forskellige professioner.

Videnskaben er altså en planmæssig virksomhed, som systematisk anvender metoder, som anerkendes af sin tids videnskabsmænd. Men der findes ikke nogen enkelt metode, som evigt og uforanderligt gælder for alle videnskaber.

Tværtimod viser historien, at videnskabernes metoder har varieret betydeligt, men dog i forskellige epoker har været domineret af en fælles anskuelse, som Thomas Kuhn har kaldt et »paradigma«, som K. A. Jensen omtaler i sin ovennævnte kronik. Men man kunne også tale om et verdensbillede, idet den til enhver tid herskende kosmologi og naturvidenskab har bestemt også de humane, teologiske og juridiske videnskaber.

I ANTIKKEN og middelalderen domineredes videnskaben af Aristoteles' metafysik, som gik ud fra, at Jorden var Universets centrum, og at alle genstande og handlinger havde en essens, et væsen, som var deres formål, og som man gennem erkendelsen kunne få indsigt i. Videnskaben var altså formålsbestemt i dobbelt forstand.

Galilei var ved at blive brændt, fordi han i renæssancen o. 1600 hævdede, at Jorden bevægede sig omkring Solen og

i øvrigt anbefalede videnskaben at glemme Universets formål og koncentrere sig om at måle og veje fænomenerne for at finde bevægelseslovene i verden. Descartes udbyggede denne mekanistiske videnskabsteori ved at lægge vægten på tanken i stedet for på iagttagelsen for at skaffe en sikker viden. Herigennem grundlagdes den moderne strid mellem en empirisk-praktisk og en spekulativ-teoretisk videnskabs- og erkendelsesteori.

I det 19. århundrede kom der bevægelse ind i videnskaberne med den 1. industrielle revolution og styrkelsen af de kemiske og biologiske videnskaber. Begrebet udvikling blev normgivende for tanken såvel i de naturlige som human-sociale videnskaber. Immanuel Kant grundlagde en ny idealisme, som gik ud fra, at videnskaben vel skulle søge årsagslovene i den ydre verden ved hjælp af intellektet, men dog forudsætte en »virkelig« verden, der styredes af almindelige principper, som menneskene kun kan få indsigt i gennem intuition og følelse.

På godt og ondt styrede denne tro på fremskridtet mod et absolut mål naturvidenskaberne (Darwin) og socialvidenskaberne (Marx) indtil 1. verdenskrig på én gang dementerede denne tro og skabte den nye kosmologi, Einsteins relativitetsteori, som gjorde det klart, at vor erkendelse er bestemt af vore formål og vore redskaber.

Indtil den nyeste tid har man til gengæld inden for den enkelte periode opretholdt et fælles videnskabsbegreb omfattende såvel de eksakte som de humane videnskaber. Aristoteles (4. årh. f.Kr.) sondrede ganske vist mellem *scientia* og *prudentia*, hvoraf de førstnævnte søger det evige i det foranderlige (det lovmæssige), og den sidstnævnte den rigtige handling og de rette grunde herfor. (På engelsk har man endnu udtrykkene: legal science og jurisprudence).

Men lige til Kant o. 1800 som sagt skilte den teoretiske erkendelse af lovmæssigheder i den ydre verden fra den praktiske erkendelse af den rigtige handling, mente videnskaben, at der gjaldt om ikke samme metoder så dog samme principper for scientia og prudentia, nemlig fornuftens mulighed for at finde såvel de rigtige naturlige, de rigtige sociale som de rigtige etiske love.

KANT skelnede imidlertid mellem den ydre verden, som var bestemt af forudsætningen om årsagslovene, og som han derfor kaldte nødvendighedens rige, og handlingens verden, som var bestemt af forudsætningen om ansvar, og som han derfor kaldte frihedens rige.

Dermed var broen mellem erkendelse og vurdering afbrudt, og det er netop denne problemstilling, som i det seneste par generationer har bestemt de vigtigste videnskabs- og erkendelsesteorier.

I 1920'rne skabtes af den såkaldte Wienerkreds den logiske positivisme eller logiske empirisme, som mod de totalitære ideologier i øst og vest ønskede at forsvare videnskaben mod at blive taget til indtægt eller blive undertrykt af politiske og religiøse ideologier. Derfor gik man ud fra den ydre virkelighed, som alene kunne afspejle sig i den menneskelige hjerne på en sådan måde, at den kunne beskrives objektivt i et sprogligt udtryk, hvis indholds rigtighed kunne efterprøves enten gennem passende måleinstrumenter, hvis udsving så at sige definerede sætningens indhold, eller gennem rent logisk efterprøvelse.

Det siger sig selv, at en sådan videnskabsteori er særligt velegnet for de eksakte og matematiske videnskaber, men formålet var naturligvis især at knytte de humane og sociale videnskaber til dette videnskabsideal, som holdt alle vurderinger, politiske, religiøse og moralske, uden for videnskabens domæne.

F.eks. udvikledes i psykologien den såkaldte behaviorisme, der ikke interesserer sig for menneskets oplevelser, men kun dets respons (reaktion) på ydre stimuli (påvirkninger). I samfunds- og retsvidenskaben gik udviklingen også i retning af en såkaldt »positivisme«, en statistisk-beskrivende holdning til samfundsforhold, og retsvidenskaben tenderede mod at blive retssociologi.

I denne videnskabsopfattelse, som kun spørger: »hvordan« og ikke: »hvorfor«, som tilstræber en »objektiv« beskrivelse og ikke en »fortolkning« af menneskeligt bevidsthedsindhold, forsvinder de fleste humanistiske, teologiske og fortolkende juridiske videnskaber m.v. Det pudsige var, at mange fremragende humanistiske, teologiske og juridiske videnskabsmænd lod sig overbevise til at tro, at de faktisk ikke udøvede »videnskab«, men derimod forskellige former for »kunst«, »mumbo-jumbo« og »teknik«.

I 1950'ERNE og 60'erne skete der en gradvis udvidelse af dette monistiske (entydige) videnskabsbegreb, som i øvrigt beroede på den misforståelse, at det var muligt at give en objektiv beskrivelse. Den hermeneutiske, analytiske sprogfilosofi påviste imidlertid, at vort sprog og vore begreber er formåls- og værdibetonet, fordi sproget simpelthen er et redskab, hvormed vi »gør noget ved« omgivelserne, som vi ikke bare »beskriver«. Man måtte derfor igen til at interessere sig for de menneskelige formål, og bevidstheden og vore forestillinger blev derfor ikke blot legitime men nødvendige genstande for videnskaben, der må fortolke både ikke-sproglige og sproglige relationer.

Litteratur- og sprogvidenskaben er dermed igen legitimeret som fortolkere af litterære værker, historiske kilder og andre tekster ved hjælp af en teknik som er blevet grundlagt i antikken. Den teologiske og juridiske dogmatik kunne igen finde sin rolle som videnskaber, der med

en lige så gammel tradition udvikler en forfinet teknik til fortolkning af autoritative tekster, henholdsvis religiøst gyldige hellige skrifter og retligt forpligtende materiale.

Denne nedbrydning af »positivismen« i videnskaberne var allerede godt i gang, inden det såkaldte ungdomsoprør i slutningen af 60'erne tog positivismekritikken til sit hjerte, med råbet om kritik og forandring. I stedet for positivismen satte man en »negativisme«, som ikke nøjedes med at spørge »hvordan« og »hvorfor«, men som fortsatte med at spørge: hvorfor ikke? Hvorfor er tingene som de er, og ikke på en anden måde?

Under slagordet: videnskab er politik og politik er videnskab, druknede positivismens objektivitet og hermeneutikkens intersubjektivitet i kritikkens fuldstændige subjektivitet, som i frihedens navn måtte være sandheden. Noget andet var, at subjektiviteten og friheden hurtigt blev overtaget af marxisterne, som med en ny »objektivitet« påstod at kunne bevise videnskabeligt, at socialismen ikke blot er den bedste men også den nødvendige samfundsorden.

Ringen var sluttet, og den logiske positivisme, som ville beskytte videnskaben mod politisk misbrug, var blevet gjort til hovedfjenden for den »politiske« videnskab. Men ud af den seneste tids videnskabspolitiske kaos er der ved at fremstå en ny fællesopfattelse af videnskaben som en mark, hvorpå de tusinde blomster blomstrer, og hvor ulven og lammet græsser side om side.

STIG JØRGENSEN

Respekt for de logiske kategorier

Hvad er bedst: drøm eller virkelighed? Ja, hvad er størst: Rundetårn eller et tordenskrald? Hvad smager bedst: stegt sild eller chokolademousse?

Man kan ikke forlange, at politikere skal vide, hvad det vil sige, at et adjektiv er attributivt. Men man kan forlange, at de i hvert fald respekterer de logiske kategorier.

Alle kan forstå, at en stor myre ikke fylder så meget, som en stor elefant. Ordet »stor« retter sig altså efter den enhed, den skal beskrive, og sådan er det også med »god«. En god forret er ikke det samme som en god dessert.

Hvis det er rigtigt, at drømme er nødvendige for vor mentale sundhed, ville det være meningsløst at fordømme endsige at forbyde dem. Og psykologerne påstår med gode argumenter, at drømmeaktiviteten er underbevidsthedens middel til at bearbejde og stuve vore daglige oplevelser til side i hjernens datalager.

Hvis vi ikke får lov til at drømme, bliver vi nemlig sindssyge, for så får vi ingen mulighed for at »forstå« med følelserne, det som vi måske har forstået med forstanden.

Men vi drømmer ikke kun om natten. Vi har også dagdrømme. Vi har et uudslukkeligt behov for at se en bekræftelse på vore fundamentale vurderinger i en verden, der er fyldt med skuffelser og nederlag.

Vi ønsker allesammen, at det gode skal sejre over det onde, og at retfærdigheden skal betinge det uretfærdige. Vi ved godt, at det ikke altid går sådan i virkelighedens verden. Derfor gør man sine børn en tjeneste med at tilpasse dem realitetsprincippet.

Men til gengæld skal børnene have lov til at lege, ikke bare »far, mor og børn« for at vænne dem til voksentilværelsens trældom og velsignelse, men også røvere og soldater, cowboydere og indianere, eller hvad det nu hedder altsammen.

De skal også have lov til at lære H. C. Andersens og Grimms eventyr, som slipper dumheden og ondskaben ud af sækken, for at den kan besværges eller bekæmpes af det uskyldige barn eller den tapre skrædder.

Man kan også sige, at det sekulariserede samfund må opfinde nye myter og ritualer for at erstatte religionens funktion som formidler af det almenmenneskelige behov for at skaffe mening i tilværelsen. Hvis vi ikke inderst inde kan få en bekræftelse på, at det gode og det retfærdige nu også er det stærkeste i denne eller i en højere verden, så ville mennesket formentlig ikke kunne holde ud at leve.

Bevidstheden og det heraf afledte spørgsmål om, hvad der kommer før og efter livet, adskiller mennesket fra dyrene. Når spørgsmålet om livets mening er sluppet ud af sækken, skal det besværges, for det kan ikke besvares.

Mange velmenende formyndere har gennem årene villet forbyde kiosklitteraturen, ugebladene og anden såkaldt triviallitteratur. Ligeså mange vil have forbudt enhver form for konkurrenceidræt, og nu har de ukuelige gudhjælpemig igen rejst hovedet og vil have forbudt krigslegetøj. Det har de jo gjort i Sverige, som til gengæld er en af verdens største våbenleverandører!

Og nu kommer en ny rettænkende radiorådsformand, som ifølge dagspressen vil udrydde »Dallas« og

»McCloud«. Til gengæld truer hun med at forøge Danmarks Radios egenproduktion.

Hun har tilsyneladende slet ikke forstået betydningen af »Jr« rollen, som von Stroheim i sin tid sagde om sig selv: »Den mand, de vil elske at hade«. Ligesom alle de andre personer i Dallas repræsenterer en rolle, sådan som figurerne i den gamle »commedia del arte« og de middelalderlige »moraliteter«.

Der er ikke tale om kunst eller litteratur. Det er heller ikke bare trivial- og ritual-litteratur, – der ligesom tegneseriehæfter, ugeblade og B-film skal tilfredsstille samme behov som eventyr og drømme. De skal bekræfte vore yndlingsforestillinger. Derfor er figurerne også uændret fra gang til gang, upåvirket af deres erfaringer fra sidste forestilling. Ligesom Knold og Tot forblev uartige drenge i mere end et halvt århundrede.

Medens kunsten skal udvide vor erkendelse og derfor må respektere realitetsprincippet, ville ritual-litteraturen svigte sin opgave, hvis den stræbte efter at ligne virkeligheden.

Stig Jørgensen

Samfund og filosofi

Det kan være svært at se, hvad politik og moralfilosofi har med hinanden at gøre.

Ikke desto mindre er det i stigende grad blevet almindeligt, at moralfilosofien går tæt på det moderne samfunds politik og økonomi.

Vi må heller ikke glemme, at politikken og økonomien som videnskab er udsprunget af moralfilosofien. Både antikkens og middelalderens samfundsfilosofi var videnskaben om »det gode liv« eller det »retfærdige samfund«.

Både Thomas Moores »Utopia« og oplysningstidens demokratiske teori var snarere ideologi, end det var videnskab. Det samme gjaldt i øvrigt Karl Marx og socialisterne i begyndelsen af det 19. århundrede. Ja, selv Adam Smith, nationaløkonomiens fader, var præget af denne forestilling om »det rette samfund«.

Det var først i slutningen af forrige århundrede, at sociologien og økonomien fik status som »positive« videnskaber dvs. videnskaber som studerer samfundets processer, som de er, og ikke som de burde være. Det var den videnskabsteori, som den franske sociolog Emile Durkheim kaldte »positivisme«, og som i de sidste 10-15 år har været genstand for megen foragt og nådeløs kritik.

Men en tillempet positivisme kan videnskaben ikke undvære, hvis den ikke skal sammenblande videnskab og ideologi; vi så jo konsekvenserne af en sådan cocktail i Hitlertyskland og finder den stadig i de østlige lande, som jo også skranter fælt for tiden.

Men selvfølgelig kan videnskaben også beskæftige sig med moral og religion i form af moral- eller religionsfilosofi eller sociologi. Men videnskaben kan naturligvis ikke fortælle hvilket samfund, hvilken moral eller hvilken religion, der er den bedste eller den rigtige.

Det hænger sammen med den omstændighed, at samfundspolitik, moral og religion afhænger af menneskers ønsker og vurderinger, som vi alle kan indse er forskellige, når vi ser på folketingets 11 partier og verdens mange religioner.

Det, som rets- og moralfilosofien har at gøre i samfundspolitik og økonomi, er at analysere de forskellige styreformer og argumenterne for dem og undersøge, om der er sammenhæng mellem målene og midlerne.

Der er ligefrem opstået en ny videnskab, som man kalder velfærdsteori, og som beskæftiger sig med produktion og fordeling af goder i forskellige typer af samfund. Her mødes økonomer, jurister og moralfilosoffer i diskussionen om sammenhængen mellem politisk styre, økonomisk organisation og fordelingen af goderne i samfundet.

Det var faktisk hovedemnet for dette års verdenskongres i rets- og socialfilosofi i Mexico City.

Det vil føre for vidt at remse alle de forskellige emner op. Jeg vil nøjes med at tage et enkelt frem, dels fordi det er typisk for denne udvikling, dels fordi det har aktualitet både i almindelig teoretisk forstand og i en snævrere dansk politisk forstand.

En amerikansk kollega har set nærmere på den engelske (og amerikanske) økonomisk-politiske udvikling i efterkrigstiden, og han kommer til den barske konklusion, at man begge steder har ofret samfundets langsigtede interesser til fordel for en øjeblikkelig tilfredsstillelse.

Dermed har man ignoreret de økonomiske grundlove for samfundsmæssig produktion og fordeling: produktionsprincippet, opsparingsprincippet og opmuntringsprincippet.

Med det første forstår han, at man ikke kan fordele og bruge mere, end man producerer, med det andet, at produktion kræver investering og opsparing, og med tredje, at mennesket må have en belønning for at yde eller en straf for at svigte.

Det er naturligvis en meget grov forenkling af de indviklede sammenhænge, men lad os antage, at det i grove træk er rigtigt, at for-

delingspuljens størrelse er afhængig af produktionsapparatets effektivitet og omkostningerne til råvarer og arbejdskraft dvs. lønmodtagernes »belønning«.

Hvis produktionsresultatet fordeles uden hensyn til apparatets fornyelse og lønarbejdernes indsats, risikerer man, at effektiviteten falder, og det er netop, hvad der er sket såvel i USA som i England, men af forskellige årsager. I England har man udbygget velfærdssystemet og nationaliseret nøgleindustrierne for at sikre en »ligelig« fordeling i samfundet. I USA har man bevaret et privat erhvervsliv, men udbetalt for store udbytter til aktionærerne.

Resultatet er begge steder det samme, at der er blevet mindre til fordeling, og da menneskene alligevel vil have mere for mindre arbejde, er resultatet blevet en kraftig inflation. Man har nemlig drænet erhvervslivet for det overskud eller den »profit«, som skulle bruges til effektivisering og dermed til øget produktion.

Dels har samfundsovertagelsen af nøgleindustrierne i England ført til store subsidier, som må tages fra rentable industrier og gives til urentable. Dels har lønmodtagerorganisationerne presset lønningerne i vejret på grund af inflationen.

I USA er udviklingen en lidt anden, men væsensbeslægtet. Her har man af hensyn til aktionærernes villighed til at investere i aktier måttet holde et konstant udbytte, selv om der ikke var grundlag herfor. Man har altså taget fra produktionen og givet til dem, man er afhængig af, nemlig aktionærerne, som i USA er almindelige mennesker, idet industrien i langt mindre grad end i Europa er selvfinansierende eller tilhører få store aktionærgrupper. Aktionærerne vil derfor have penge og er ellers ikke interesseret i virksomheden.

★

Han stiller nu følgende moralfilosofiske spørgsmål: Kan man retfærdiggøre, at der overføres midler fra rentable til urentable virksomheder, idet det samlede udbytte da bliver mindre til skade for alle? Kan man retfærdiggøre et produktions- og fordelingssystem, som vel begunstiger ligheden, men som ikke alene begrænser friheden men også det samlede udbytte, der er til fordeling?

Markedsøkonomien har den fordel, at den effektivt formidler oplysning om tilbud og efterspørgsel, og mest effektivt udnytter de forhåndenværende ressourcer. Den statsdirigerede økonomi kan fremme ligheden og måske også styringen, men svigter — som vi ser det i Polen — når det drejer sig om kommunikation og effektivitet.

I den vestlige blandingsøkonomi ser vi en tredje vej: Afpresningsøkonomien, idet en »korporation« af det offentliges og de private organisationers bureaukrati kæmper mod og med hinanden for at rage mest muligt til sig forud for andre samfundsgrupper, dels i form af lønninger og priser, dels i form af tilskud fra de offentlige kasser. Indtil alle er blevet lige dygtige til afpresningen; så kan ingen vinde mere, men fællesskabet overanstrenges med den kendte løn- og prisspiral som følge.

Statsstyringen vil naturligvis for en tid skjule problemerne. Erfaringerne fra Polen viser dog, at man ikke i længden kan hale sig op ved hårene ved at tage fra de effektive og give til de ineffektive virksomheder eller ved at give folk job og lønninger uden hensyn til, om der er behov for og råd til det. Man når altid engang før eller siden til sandheds erkendelse. Der er grænser for, hvor langt de svages ønske om lighed kan forenes med de stærkes ønske om belønning og om frihed. Tyranni eller kaos bliver de reelle alternativer.

På den anden side ville en ukontrolleret markedsøkonomi tendere mod anarki og de stærkes undertrykkelse af de svage, efterhånden som konkurrencen udrydder konkurrenterne og dermed den reelle valgfrihed, som er grundlaget for markedsøkonomien.

Vor mand peger på, at modsætningen mellem kapital og arbejde, mellem frihed og lighed må ophæves gennem en ordning, der sikres begge parter en »fair« andel. Han drøfter noget, der ligner LOs ØD-plan, som han forkaster, netop fordi den måske vil sikre løntilbageholdenhed og kapital til investering, men til gengæld risikerer at udvikle sig til en analogi til statens kasser, der henter penge fra rentable og giver til urentable virksomheder, og så er vi lige langt.

Han foreslår uden større overbevisning, at man skal overtale lønmodtagerne til

at spare op i medarbejderaktier. Dels viser almindelig erfaring, at det er svært, dels viser den amerikanske udvikling, at man alligevel ikke kommer videre, fordi aktionærer vil have udbytte, selv om det ikke er tjent ind.

Men, siger vor mand fra Florida, kun ved at bevæge sig i den retning kan kapitalismen holde sig levedygtig. Og det er måske værst for kapitalismen.

Det vigtigste for den vestlige livsform, hvis vi vil bevare denne forening af frihed og lighed, af markedsøkonomi og styring, er dog at kontrollere inflationen, som er den stærkeste motor for pris- og lønstigninger. I USA og England forsøger man sig med en hårdkogt »monetarisme«, som vil begrænse købekraften ved at begrænse pengemængden. De negative virkninger for beskæftigelsen og det sociale område er man ved at indkassere gennem oprør i Englands byer, og turen kan senere komme til USA.

Her i landet er det vigtigste, at inflationsforventningen er blevet rystet gennem fasthed over for afpresningsforsøg. Ingen strejker eller faglige aktioner har givet bonus det sidste års tid. Det første varsel fik vi, da sømændene måtte konstatere, at færgerne sejlede alligevel, og senere er det gået slag i slag: Først typografer, så socialrådgivere og læger, så skolelærerne, der klogeligt stak piben ind. Den modsatte side af sagen er de faldende priser på fast ejendom, især på landbrugs- og fritidsejendomme.

★

Hvis vi fortsætter i dette spor, og modstår fristelsen til at betale subsidier til de dødsdømte virksomheder og lave kunstige job til de arbejdsløse, er vi anbragt på den affyringsrampe, som sætter os i kredsløb, når de store lande får beskikket deres hus. Og så kan vi dalre videre med en fortsat kamp om et — dog fortsat større — udbytte.

Af Stig Jørgensen

ER VIRKELIGHEDEN TIL?

SVEND AGE MADSEN udgav for nogle år siden en bog, som hed: »Sæt verden er til«. Den handlede om en mand, som var ved at læse en bog om de bøger, som han og hans personer var ved at skrive. De skriver hver sin bog og skaber derved hver sin verden efter hver sine behov og ideer.

Det, som forfatteren vil gøre opmærksom på med sin bog, er altså den omstændighed, at der vel eksisterer noget i omverdenen og i menneskenes bevidsthed; vi kan se, høre og føle, og i det hele taget ved hjælp af vore sanser registrere og reagere på en ydre omverden, sådan som dyr og spædbørn kan det.

Men for at vi kan begribe, hvad det er, vi sanser, må disse sanseindtryk omsættes i et sprog, som så at sige beskriver virkeligheden i en kode, som kan opfattes af hjernens computer, der bearbejder disse indtryk i noget, vi kalder tanker.

Sproget er det mærkværdige signalsystem, som mennesket har udviklet ene af alle dyrearter, og som er i stand til fra individ til individ og fra generation til generation at overføre erfaringer og tanker om disse erfaringer og skabe kultur.

Det er dog rimeligt allerede nu at gøre opmærksom på, at sproget og tænkeevnen i det væsentlige er knyttet til venstre hjernehalvdel, medens følelserne, fornuften og de musiske evner er knyttet til højre hjernehalvdel.

Man kan nu opfatte virkeligheden på to helt forskellige måder: Vi kan betragte vore sanser som et kamera og bevidstheden som en filmstrimmel, der altså løbende afspejler genstande i virkeligheden. Men vi kan også vende om på denne model og betragte vor bevidsthed som et filmapparat, der projicerer vore forestillinger ud på et stort filmlærred, som vi så kan kalde virkeligheden.

I førstnævnte modelopstilling ville vi kunne opfatte resultatet af vor erkendelse som »objektiv«, d.v.s. gyldig for alle mennesker, som altså så at sige ville se de samme billeder og kalde dem det samme. Det var idealet for den erkendelsesteori, som kaldes den »logiske empirisme« eller »positivismen«, fordi den opfattede virkeligheden som noget forudeksisterende, der kunne afbildes og beskrives entydigt sandt eller falsk. Og det var netop formålet med denne videnskabsteori, som skulle holde videnskaben uden for den politiske og religiøse kamp.

Og her er vi så netop ved sagens kerne. Hvis vi ikke betragter virkeligheden som noget forudeksisterende, men som noget de enkelte mennesker selv skaber ved at »projicere« deres forestillinger ud i omverdenen, bliver der jo ikke forskel på drøm og virkelighed, og på digtning og virkelighed. Det bliver altså ikke muligt at se forskel på løgn og forbandet digt.

DET VAR denne strid, som var med til at fremkalde det såkaldte »ungdomsoprør« i slutningen af 60'erne.

Det var TV, som førte billeder af »virkeligheden« lige ind i folks stuer og så at sige gjorde virkeligheden til billeder, til film. Man kan diskutere, om det var ungdomsoprøret, som bevidst udnyttede TV-mediets evne og begrænsning til at omsætte virkeligheden til billeder, eller om det var TV-mediets egne betingelser, som førte det ind på en meget tæt dækning af denne »aktionsvirksomhed«.

I hvert fald er det tydeligt, at der var tale om et lykkeligt møde mellem tilfælde og muligheder, som betingede både ungdomsoprøret og TV's succes. Og man lærte meget hurtigt at arrangere en »happening« eller en »pseudobegivenhed«, d.v.s. noget, som ikke er sket, men er arrangeret af hensyn til især TV-mediet. Ligesom bevidstheden efter projektionsteorien ikke kan skelne mellem digt og virkelighed, kan TV-mediet ikke skelne mellem begivenheder og »pseudobegivenheder«. Den arrangerede virkelighed har lige så megen realitet, som den »virkelige«. Den »aktive reportage« og den »engagerede journalistik« bliver idealer for en ny generation af journalister.

Men ræsonnementet fører videre. »Nyheder« er principielt noget, der sker, hvor der er journalister til stede, og vel at mærke journalister, som har muligheder for at skrive og trykke det, som de oplever. I de egne af verden, som ikke er dækket af journalister, sker der derfor ingen »nyheder«, ligesom Amerika ikke eksisterede for europæerne, før det var »opdaget« af Columbus.

Det vil i praksis betyde, at der ikke »sker« noget i de politisk set uinteressante dele af verden, hvorimod der sker en masse, der hvor journalisterne i forvejen befinder sig af hensyn til væsentlige politiske problemer.

Men sagen har også en anden side. Hvis pressen ikke har adgang eller ikke må sige, hvad den vil, får vi heller ikke noget at vide, selv om vi måtte være interesseret, og hvis vi får noget at vide, er det en arrangeret information.

Derfor er pressefriheden i et demokrati af afgørende betyd-

ning, medens den er utilladelig i et diktatur. Pressefriheden og demokratiet er på en måde modstykket til »afspejlingsteorien«, for så vidt som pressen ideelt set sørger for at indsamle og udlevere oplysninger om »virkeligheden«, for at befolkningen kan tage bestik heraf og derved påvirke deres politikere. Pressecensuren og diktaturet er på den anden side modstykket til »projektionsteorien«, for så vidt som det er magthavernes billede af »virkeligheden«, som projiceres ud i samfundet.

Det er altså rigtigt, at vor erkendelse forsåvidt er »interessebundet«, som vi i et demokrati kun får noget at vide om det, som nogen er interesseret i at undersøge og fortælle om, og som vi i diktaturlande kun får det at vide, som magthaverne er interesseret i at fortælle. Det er tillige rigtigt, at medierne også under demokratiske forhold kan misbruges af de journalister, som af politiske eller personlige grunde er interesseret i at fortælle eller fortie en historie eller at fremstille den på en tendentiøs måde. Endelig er det også muligt ved at udnytte kendskabet til pressens og TV's vilkår at arrangere en »nyhed«, som udelukkende har til formål at tvinge pressen til at beskæftige sig med en sag. Den seneste tids sultestrejker i nordirske fængsler er et grusomt eksempel på denne strategi, de mange gidselaktioner rundt omkring i verden er andre brutale eksempler. Men her i landet fik vi i al beskedenhed ved besættelsen af Psykologisk Institut ved Københavns Universitet i maj 1968 en sådan udnyttelse af nyhedsbegrebet og især af TV-mediets særlige tilknytning til dramatiske og fotogene begivenheder.

Men der er en vigtig principiel forskel mellem den sproglige beskrivelse og den rent billedmæssige påvirkning af vor bevidsthed. Den sproglige går nemlig ind og bearbejdes i venstre hjernehalvdel, mens billederne går direkte ind og påvirker den højre passive hjernehalvdel.

OG HER står vi over for den største fare for fremtidens oplysning og dermed for demokratiet, som jo forudsætter et højt oplysningsniveau. For TV-mediet skaber altså i sig selv, d.v.s. uanset hensigten, en tilbøjelighed til passivitet, og især til en svækkelse af sprogevnens udvikling. Det er ikke bare det, at sproget bliver fattigt, upræcist og unuanceret: f. eks. viser mediesproget en manglende sans for proportioner, idet alt bliver »enormt«, enormt godt eller enormt skidt, eller for nuancer, idet f. eks. ordet »køre« bruges til at betegne alle aktiviteter: sager kører, virksomheder kører osv. Præcision og sikkerhed afløses af uklarhed og usikkerhed: »på en eller anden måde«, »lissom«, »ikk'«. Og på det principielle plan er ordet for at tænke næsten helt afløst af »føle«, man »føler«, at omstændighederne forholder sig på en vis måde, man »føler«, at en mening er rigtig eller forkert, eller man - eller »du« - »føler«, at man er blevet behandlet skidt.

Den, der vænnes af med at tale eller udtrykke sig præcist, er heller ikke i stand til at tænke klart. Og den, der ikke kan tænke klart, kan heller ikke handle fornuftigt. I et samfund, hvor menneskene nøjes med at føle, er dæmonerne sluppet løs, for følelsen uden forstand er blind, medens forstanden uden følelse er tom, som det retfærdigvis skal tilføjes.

I en befolkning, der kun er vant til at se billeder og ikke at bruge sproget og forstanden, er der en ekstra tilbøjelighed til, at kritikken bliver til almindelig utilfredshed eller vold. For volden begynder der, hvor sproget hører op.

Virkeligheden skal jo som sagt beskrives, hvad enten vi tror på den eller ikke.

De, der har læst Jonathan Swifts: Gullivers rejse til lilleputternes land, vil huske, hvilken komisk situation der opstod, da lilleputterne efter at have bundet Gulliver, giver sig til at visitere hans bukselommer og for eksempel skal beskrive en tobaksdåse og en pistol, selv om de ikke kender begreberne snus og skydning.

Hele vor erkendelsesproces er altså »sproglig« i den forstand, at vi ikke kan tænke over noget, som ikke er omsat til sprog. Derfor må vi altså konkludere, at »virkeligheden« både er til og ikke er til. Der eksisterer en uendelighed af ting og kræfter i universet, og det ville være dumt at forveksle fantasi og virkelighed.

På den anden side er det rigtigt, at vi delvis skaber vor tilværelse ved at give den navn og ved at tænke over den. Derfor er det vigtigt, når vi har et sprog, som er forudsætningen for den menneskelige kultur, at vi udvikler og bevarer det som et kosteligt redskab, der skal skærpes og ikke sløves.

I DE SKREVNE og især i de elektroniske medier, er det, man præsenteres for, mere eller mindre vilkårlige »udsnit« af virkeligheden, som skyldes en serie både tilfældige og interessebetonede valg. Den virkelighed, der serveres, er derfor »fragmentarisk«, d.v.s. usammenhængende og proportionsløs. Især er TV-mediet tilbøjeligt til at udvælge det fotogene, det dramatiske og det personlige, således at den abstrakte sammenhæng, den udramatiske normaltilstand og det generelle samfundsperspektiv fortrænges.

Derigennem forstærkes den i forvejen eksisterende vanskelighed for forståelsen af en kompliceret virkelighed og giver anledning til »frustration«, dvs. afmagt, aggression og vold eller passivitet, som vi ser så mange eksempler på i nutiden.

Mange af disse træk, som er en del af udviklingen siden 60'erne, er vel positive, men mange er ubetinget negative. Og de står ikke blot i forbindelse med udviklingen i massemedierne og vor beskrivelse af virkeligheden, men de er heller ikke upåvirket heraf. Vi kan ikke vende udviklingen og finde tilbage til forti-

dens trygge virkelighed. Men vi kan forsøge, ved at pleje sproget og den kritiske sans, at begrænse de skadelige virkninger af de elektroniske medier og de hermed beslægtede formiddagsblade, når de appellerer til vore laveste instinkter.

For mennesket er ikke så ringe, som mange mennesker tror, og ikke nær så slet som sit rygte.

STIG JØRGENSEN

II.

RET OG RETFÆRDIGHED

Ekstrastraf

Af
Stig Jørgensen
professor, dr. jur.

EN PAKISTANER, som var idømt en fængselsstraf for narkohandel, blev af Justitsministeriet udvist af landet.

Ifølge fremmedloven har udlændinge ikke ret til indrejse og ophold i Danmark, medmindre de har fået tilladelse til det, eller de hører til de lande, som har en særlig traktatlig adgang til at være her.

Selvom udlændinge har fået opholds- og arbejdstilladelse i Danmark, kan de ifølge samme lov udvises af landet, hvis de ikke opfylder betingelserne for deres opholdstilladelse, eller de begår kriminelle handlinger m.v.

Mange fremmedarbejdere, som er blevet dømt for kriminalitet i Danmark er blevet udvist gennem årene, når de ikke har opnået dansk indfødsret, for i så fald er de i salveten. Allerede i begyndelsen af 70'erne blev det kritiseret, at personer, som måske havde opholdt sig i landet i flere år, og som havde udført et nødvendigt eller nyttigt stykke arbejde, dengang der var mangel på arbejdskraft, lige så stille blev lempet ud, nu vi ikke længere havde brug for dem.

VED EN SKRIVELSE i anledning af en konkret sag, opstillede ombudsmanden i 1971 nogle retningslinier for den praksis, der følges i sager om udvisning af udlændinge, som dømmes for kriminalitet i Danmark. Ifølge skrivelsen vil frihedsstraf i reglen føre til udvisning, hvis den pågældende ikke har nogen nærmere tilknytning til landet.

I øvrigt må der foretages en afvejning af på den ene side forbrydelsens grovhed og på den anden side den tilknytning, den pågældende har til landet. I så henseende er varigheden af opholdet og etableringen af en dansk familie med ægtefælle og børn af betydning.

I det konkrete tilfælde havde den pågældende opholdt sig i landet i en halv snes år og havde en dansk ægtefælle. Dommen var på mindre end et års fængsel for narkohandel. Alligevel blev han udvist, og det uden at afvente resultatet af en klage til ombudsmanden.

Som denne sagde i en kommentar til sagen: Justitsministeren må være sikker i sin sag. Og det skal nok være rigtigt, eftersom det er justitsministeren, der har kompetencen til at udøve dette skøn.

Derimod var det mere tvivlsomt, hvad formanden for Folketingets retsudvalg sagde, hvis jeg vel at mærke hørte rigtigt. Han udtalte, at det var betænkeligt med denne ekstrastraf, og at sagen måtte overvejes i retsudvalget.

MEN SOM SAGT, er det muligt og måske endda sandsynligt, at jeg hørte forkert, idet formanden for retsudvalget er jurist og professor i statsret. For udvisning af en udlænding i henhold til fremmedloven er jo ingen straf og derfor heller ikke nogen ekstrastraf. Udlændingen opfylder bare ikke længere betingelserne for at kunne opholde sig i landet.

Det er rigtigt, at det er en ubehagelig konsekvens af hans kriminelle handlinger, men det er bare ikke nogen strafferetlig konsekvens. Straf medfører en række ofte meget ubehagelige sociale konsekvenser for den dømte: Han mister måske sit arbejde, hans familieforhold ødelægges, hans sociale anseelse går fløjten.

Men den omstændighed, at f. eks. en politibetjent mister sit job, fordi han optræder som spritbilist, eller en kasserer bliver sagt op, fordi han har taget af kassen, er ikke nogen ekstrastraf på samme måde, som hvis en advokat mister sin bestalling ved en dom for underslæb.

Men det er ofte meget værre end selve straffen, og man kan da også i en mere almindelig, altså ikke — juridisk forstand, sige, at det er en hård straf, når man i mange år må bøde for det, som kun var en stakket glæde. Og man kan også drøfte, om den praksis, man anvender overfor dømte udlændinge, er for streng, og om justitsministerens skøn burde kunne prøves af domstolene.

Men det er en helt anden historie.

Kun hævn kan begrunde dødsstraffen

For 12 år siden forhindrede den amerikanske højesteret eksekution af en dødsstraf, med den begrundelse af dødsstraffen er en grusom og umenneskelig straf. I mellemtiden er der sket så store udskiftninger i rettens sammensætning, at konservative kræfter er blevet de dominerende og dødsstrafen genindført.

Efter 60'ernes liberale aktion er med historisk præcision indtrådt en konservativ reaktion.

I mange henseender er det nødvendigt i andre lykkeligt, at den amerikanske højesteret afspejler de lange politiske bevægelser i det amerikanske samfundsliv. USA er en forbundsstat, som i det væsentlige overlader til de enkelte stater at styre sig selv. Grundloven giver kun kongressen i Washington en meget begrænset kompetence til at lovgive for de enkelte stater i indre politiske sager.

Derfor får den føderale højesteret en vigtig politisk funktion, idet den gennem sin fortolkning af grundloven dels kan tilpasse denne til samfundsudviklingen, dels kan harmonisere lovgivningen i delstaterne, således at unionen i det store og hele kan hænge sammen.

Men det er en vanskelig sag, eftersom de enkle forhold, hvorunder grundloven blev til for 200 år siden, er radikalt forskellig fra nutidens komplicerede og integrerede samfundsliv. Dog har det viste sig muligt, at løse nogle af nutidens vigtigste samfundsproblemer gennem en formel fortolkning af grundlovens principper. Racespørgsmålet er det vigtigste.

På den anden side har tendensen til at gøre politiske problemer til retlige domstolsproblemer været ved at overanstrenge domstolssystemet, og domstolene har da også vist f.eks. atomkraftproblemet fra sig som et lovgivningsanliggende.

Når dette er sagt, må man også konstatere, at systemet er behæftet med mange mangler, som kan forekomme os at være groteske for ikke at sige uhyggelige. Det er for os ganske uforståeligt, at den samme højesteret med tolv års mellemrum kan mene, at dødssstraffen er umenneskelig og menneskelig.

Indtil forleden dag, da Spenkelink »burned«, var det muligt med ganske få undtagelser at hævde, at døsstraffen var afskaffet i de vestlige demokratier. Nu er billedet ikke længere så klart, eftersom der er åbnet for en bølge af henrettelser i USA.

Der er en egen ironi i den omstændighed, at tusinder af iranere flokkes i gaderne for at protestere mod det amerikanske senats fordømmelse af henrettelserne i det nye muslimske Iran, samtidig med at USA selv genoptager henrettelserne efter 12 års pause.

Dermed har USA også slået sig selv på munden og indirekte anerkendt, at dødsstraffen ikke blot er barbarisk overfor de dømte, men primært er et symptom på et indre barbari. Det farligste ved dødsstraffen er ikke den optrapning af kriminaliteten, som mod hensigten kan blive en følge, men den indre perversion som angriber det samfund, der tolererer den statsautoriserede aflivning af medmennesker.

Mennesket er efter sigende den eneste dyreart, som er i stand til at dræbe en artsfælle. En ting er, at det kan forekomme i kamp og effekt, en anden at det kan ske med koldt blod som led i en forbrydelse. Det egentlig perverse ligger i, at det forekommer i retfærdighedens navn og efter alle kunstens regler.

Det gamle testamente ikke alene accepterede men påbød dødsstraffen, idet liv skal bødes med liv, men kristendommen har i princippet

forkastet døsstraffen, selvom kirken langt op i vor egen tid både sanktionerede og tilskyndede til krig og henrettelser.

Men de vesterlandske kristent liberale humanisme er dog i nutiden nået frem til en så vidtgående respekt for medmennesket, at døsstraffen i det væsentlige er forsvundet. Her i landet er ingen blevet henrettet siden 1890'erne.

Dødsstraffens retræte har ikke alene sammenhæng med udviklingen i humanistisk retning, men også med erkendelsen af dens skadelighed. Det har nemlig vist sig, at de positive sider, som skulle opveje de negative, ikke er reelle. Det har vist sig, at døsstraffen ikke har nogen præventiv eller afskrækkende betydning.

Der er intet, der tyder på, at udsigten til dødsstraf afholder mentalt afvigende eller personer i stærk affekt fra at begå drab eller grove voldsforbrydelser. Og der er ingen grund til at tro, at den organiserede kriminalitet vil ophøre under trussel om døsstraf. Her spiller kalkulationen over gevinsten og opdagelsesrisikoen en langt større rolle. Tværtimod er der grund til at tro, at døsstraffen snarere optrapper kriminaliteten, idet selvopholdesdriften fører til en hårdere kamp mod opklaring og pågribelse af gerningsmanden.

Det eneste hensyn, som kan retfærdiggøre dødsstraffen, er derfor hævnen, som kræver liv for liv. Og hævnen hører jo Vorhere til.

Hvis det ikke var, fordi luften i forvejen svirrede med virkningsløse fordømmelser, kunne man fristes til at fordømme USA for dette tilbageskridt mod barbariet.

STIG JØRGENSEN

Ejendomsretten

Af Stig Jørgensen

Ejendomsretten kan ikke ses eller føles. Den eksisterer nemlig ikke i tid eller rum, men kun i den menneskelige forestillingsverden.

Ejendomsretten er et såkaldt institutionelt faktum, idet den sammenknytter ejeren med en ting ved hjælp af et sæt retsregler.

Idéhistorisk betragtet er ejendomsretten som begreb udviklet gennem en meget lang historie. Grundlaget for denne udvikling er menneskelige behov, der på en gang er fælles for mennesker og dyr og alligevel enestående for mennesket som artsvæsen.

Såvel mennesker som dyr har behov for at tilfredsstille deres naturlige fødebehov ved at tilegne sig genstande fra den ydre omverden, ligesom de enkelt- eller gruppevis har afgrænset og opretholdt et territorium, som afgiver grundlaget for individets eller gruppens eksistens.

Mennesket har desuden haft behov for og evne til at tilpasse genstande til redskaber og at udnytte et afgrænset område til permanent bolig eller brug. Mennesket skaber ene af alle dyr kultur ved at tilpasse sine omgivelser til sine behov og ved at skabe sig forestillinger om sine relationer til omgivelserne, også kaldet begreber.

Disse begreber udvikler sig både individuelt og udviklingshistorisk fra et konkret til et abstrakt niveau. Ligesom barnet begynder med at betragte et par som et par sko eller et par bukser, og først efterhånden lærer, at et par er et antal på to af hvad som helst, sådan begynder menneskeslægten med at betragte en ret som udfaldet af en konkret konflikt og opfatter først efterhånden som et antal ensartede konflikter er løst pa samme måde denne løsning som udtryk for en rettighed.

Sproghistorien og retshistorien tyder på, at begrebet »rettighed« har udviklet sig på denne måde i den græske og romerske kultur nogle århundreder før vor tidsregning. Men det er først i det 17.-18. århundrede, at disse forestillinger udvikler sig til fuldkomne »rettigheder«, der tilkommer menneskene i kraft af deres fornuftige vilje, når de enten har tilegnet sig frie genstande eller fået dem overdraget i kraft af en andens frie vilje.

I middelalderens feudale system var det tværtimod den almindelige opfattelse, at kun kirken og kongen kunne eje jord, som private kun kunne modtage til udnyttelse som lån eller leje gennem len og fæste. Og det var dengang samfundets væsentligste værdier.

Men samtidigt med den økonomiske vækst i byerhvervene efter midten af 1500-tallet ændredes efterhånden både de politiske og retlige forestillinger. Den individuelle ejendomsret kommer til at spille en væsentlig større rolle og overføres efterhånden også fuldt ud på fast ejendom. Individernes frie vilje, som er ejendomsrettens grundlag, er også grundlaget for statens suverænitet i form af en tænkt kontrakt mellem borgerne. Den demokratiske statstænkning afløser fyrsternes og kirkens krav på at repræsentere lovgivningskompetencen af Guds nåde.

*

Kontrakten bliver det ideologiske grundlag for såvel samfundet som for den private ejendomsret. I slutningen af 1700-tallet bliver samfundskontrakten bærende for både den amerikanske såvel som for den franske grundlov, ligesom ejendomsretten beskrives som hellig og ukrænkelig. I en afsvækket form vinder denne tankegang også indpas i den danske grundlov fra 1849, hvori det udtales, at ejendomsretten kun kan begrænses eller ophæves, når almenvellet kræver det og mod fuldstændig erstatning.

I det mellemliggende halve århundrede var der sket en udvikling, som klart understregede, at der kunne opstå konflikter mellem privates og statens interesser. Landbrugslovgivningen i 1790erne og især de fremvoksende jernbaner omkring det 19. århundredes midte havde vist, at samfundets interesser kunne overtrumfe de privates. Den natvægterstat, som skelnede skarpt mellem de offentlige opgaver, som var udenrigspolitik og indre sikkerhed, og de private, som var hele det økonomiske system, gik langsomt i opløsning.

Den juridiske teori havde skelnet mellem offentlig ret, som var statens opgave og privatretten, som det offent-

lige ikke skulle blande sig i. Ejendomsretten var derfor ubegrænset og et udslag af den private viljesmagt til at råde over en ting eller ejendom.

Under indtryk af den voksende industrialisering i slutningen af forrige århundrede erkendte man, at ejendomsretten ligesom andre retlige begreber var resultat af den politiske kamp mellem samfundets interesser, og dermed havde man åbnet for anerkendelsen af, at den politiske proces bestemmer også ejendomsrettens nærmere indhold.

★

Det tyvende århundredes udvikling har også bekræftet denne opfattelse, idet man uden videre har affundet sig med en tiltagende beskatning og en hastigt voksende plan- og reguleringslovgivning især af fast ejendom, således at den private ejendomsret i stigende grad opfattes som en social funktion. Naturfredningslov og miljølovgivning pålægger ejere og foretagender omfattende begrænsninger af hensyn til samfundet. Men mange reguleringer er dog også til fordel for naboerne, hvis ejendomsret bliver tilsvarende mere værdifuld.

Det bliver derfor af stor teoretisk og praktisk betydning at skelne mellem almindelige indskrænkninger i ejendomsretten, der ikke giver adgang til erstatning, og ekspropriation, der i almenvellets navn foretages over for en enkelt ejer, og som derfor stiller krav om fuld erstatning. En serie radioforedrag giver for tiden en oversigt over disse afgrænsninger og det offentliges muligheder for fortsatte indskrænkninger i de privates adgang til at råde over deres ejendom og erhvervsvirksomhed.

Hidtil har domstolene ikke tilsidesat nogen sådan lovgivning som grundlovsstridig, mens man i Norge har set et eksempel på, at en erstatningsbestemmelse er blevet tilsidesat, fordi den ikke gav erstatning efter handelsværdien. Til gengæld er en beskatningsregel ikke blevet tilsidesat, selv om den gjorde indgreb i ekspropriationserstatningens størrelse, idet den beskattede kapitalgevinsten.

Herhjemme har vi haft en tilsvarende konflikt, som dog endte med en lovændring, der undtager ekspropriationserstatning fra sædvanlig beskatning af kapitalgevinster. Den hidtidige ordning var muligvis uheldig for mange, men den var dog ikke udtryk for »juridisk gymnastik« sådan som Jyllands-Posten formulerer det i en ledende artikel den 5. juni. Jeg citerer:

»Eksperter i juridisk gymnastik har smedigt formuleret det sådan, at i alle tilfælde har ekspropriationsdomstolen tilkendt de ekspropriérede, hvad måtte anses for fuld erstatning. Hvorefter paragraf 73 har været opfyldt.

At man så har brugt skattelovgivningen til at snuppe en betragtelig del af erstatningen tilbage til statskassen, har ikke haft noget med grundloven og paragraf 73 at gøre ...

Siger de juridiske gymnaster. Der dog omhyggeligt lader være med at tale højt om, at erstatninger i øvrigt normalt er skattefrie«

★

I Norge har det offentlige uden sværdslag fået bestemmende indflydelse på pengeinstitutternes ledelse: en slags ØD ad bagdøren. Herhjemme vil ØD utvivlsomt kunne indføres ad fordøren, uden at lovgivningen kommer i strid med grundloven. Om det sker, er en anden sag. Sporene fra jordlovsafstemningen i begyndelsen af 60erne skræmmer utvivlsomt en socialdemokratisk regering fra at søge gennemført større indgreb i ejendomsretten uden at have sikret sig et så stort politisk flertal, at et tilstrækkeligt mindretal for en folkeafstemning ikke kan skrabes sammen.

Ansvar

Af Stig Jørgensen

SPROGET ER ligesom sandheden et hus med mange værelser.

Alene i det almindelige — folkelige — sprog kan ordene have forskellig betydning, og de enkelte betydninger er ikke præcise. Ordspil, vittigheder og poesi udnytter overraskelsesmomentet ved at anvende samme ord i forskellig betydning eller forskellige ord i samme betydning.

De fleste vil forstå pointen, når jeg fortæller anekdoten om den unge pige, som blev spurgt om sin yndlingsbog og svarede: Min fars tegnebog!

Sådan skal det også være, hvis det almindelige sprog skal kunne bruges med et rimeligt antal ord. Det er sammenhængen, som med stor sikkerhed fortæller os, hvilken betydning vi sigter til med ordene.

I det almindelige sprog findes der altså ingen definitioner, som autoritativt fastlægger ordenes betydning, sådan som det er tilfældet i videnskaben. Ved en definition forstår man en overenskomst eller en erklæring fra en person eller en gruppe om, at et ord eller et begreb skal anvendes med en ganske bestemt betydning, når bestemte vilkår foreligger. En meter er f. eks. længden af en bestemt stok, som opbevares et bestemt sted, sådan var det i hvert fald engang, en bestemt brøkdel af jordmeridianen.

Men medens der naturligvis er grænser for tvetydigheden og mangetydigheden i den almindelige sprogbrug, når sproget skal kunne bruges som meddelelsesmiddel, er der heller ikke tale om bestemt definerede betydninger af alle eller de fleste fagudtryk.

ORDET »ANSVAR« kan tjene som illustration af det, jeg mener. Indenfor samme radioavis kunne man høre ordet anvendt på tre forskellige måder.

For det første hørte man, at en bestemt hemmelig terrorgruppe i Frankrig påtog sig ansvaret for en serie bombesprængninger. For det andet kunne en fagforenings ledelse ikke påtage sig ansvaret for at et arbejde ville blive udført under politibeskyttelse. For det tredje kunne statsministeren gøre olieprisstigningerne og andre udefra kommende årsager ansvarlige for den manglende balance i landets økonomi.

Sproghistorisk kommer ordet »ansvar« af dette at svare i betydningen at svare på tiltale i en proces. Før staten udviklede sig med politi, domstole og folketing, var processen et privat foretagende, et ting, hvor folket påhørte klager og svar på klager og traf en afgørelse i tvisten. Børn, kvinder, tjenestefolk og slaver kunne ikke svare for sig selv, men måtte og kunne skyde sig ind under værgens ansvar. Familien og slægten havde et overhoved, som svarede og var ansvarlig (tysk: Antwort, engelsk: answer). Slægten var også ansvarlig derigennem, at det var den, som gav og tog bøder for forurettelsen, ikke skadevolder og skadelidte.

Senere i middelalderen udviklede dette system sig til at gælde for større enheder. På landet havde man feudalsystemet, hvor herremanden var ansvarlig for alle og også havde hals- og håndsret over undersåtterne. I byerne var laug og gilder på samme måde kollektivt ansvarlige for deres medlemmer.

I NYERE TID er ansvaret blevet individuelt, idet gerningsmanden dels svarer bøder for sig selv, medens den forurettede kan kræve erstatning, men ikke bøder, som tilfalder statskassen. Ansvaret betyder nu i retlig sprogbrug, at en person er skyldig til straf eller til betaling af erstatning. Men udtrykket kan også betyde, at en person som følge af et repræsentationsforhold: som værge, som fuldmægtig, som ansat i eller leder af et selskab eller en forening har en række pligter indadtil eller udadtil. Sammenfattende kan man konstatere, at nogen er ansvarlig, hvis han krænker sine retlige pligter i eller udenfor kontraktsforhold, og derfor kan påføres retlige sanktioner.

Også i filosofisk og religiøs sprogbrug anvendes begrebet »ansvar« i betydningen: det at måtte stå inde for valget mellem flere handlemuligheder, idet ansvarlighed logisk forudsætter muligheden for et frit valg mellem sådanne. Man kan ikke være ansvarlig for omstændigheder, man ikke har indflydelse på.

HVIS VI NU vender os til vore tre eksempler, kan vi se, at alle tre udtalelser er meningsløse eller unøjagtige

ud fra enhver rimelig sprogbrug. En anonym terrorgruppe kan ikke påtage sig et ansvar, som man unddrager sig gennem anonymiteten. En ansvarlig tillidsmand kan hverken påtage sig eller fralægge sig et ansvar, han har efter retsreglerne. Uansvarlige kræfter såsom oliekrisen kan ikke være ansvarlig for noget som helst.

Men de pågældende mener også noget andet og siger blot, det de nu gør, fordi de enten ikke gør sig klart, at det er noget sludder, eller fordi de ved det, men ønsker at manipulere med andres bevidsthed. Terrorgruppen vil gøre opmærksom på, at den står bag terrorhandlingen, enten for at gøre opmærksom på sin eksistens eller for at opnå noget for sig og sine gennem afpresning.

Tillidsmanden vasker sine hænder, hvis han ikke ligefrem fremsætter en trussel. Statsministeren bruger bare ordet forkert, idet han mener, at oliekrisen er årsag, underforstået, at den er han ikke ansvarlig for.

Sådan er der så meget.

Cykellygter

DET ER en gammel erfaring, at summen af bekymringerne er konstant.

Når de store problemer bliver løst, vil bevidstheden blive fyldt til randen med de små. Det er en kendt sag, at menneskene ikke er blevet lykkeligere, fordi sult og sygdom er blevet et minde, som man hæger om i nutidens litteratur og dramatik. Den moralske indignation med tilbagevirkende kraft er uhistorisk og idylliserende.

Når de elementære behov er tilfredsstillet, viser det sig, at menneskets subsidiære behov er ubegrænset og dermed også muligheden for utilfredshed og misundelse. Som Tocqueville profeterede ved iagttagelsen af USA allerede i midten af forrige århundrede, vil ulighederne blive mere og mere utåleliige, jo mindre de bliver.

Men loven om problemernes konstans virker også den modsatte vej.

For omkring tredive år siden kom jeg to gange i strid med færdselsloven. Den ene gang vedtog jeg en bøde på fem kroner for en sen aftentime at køre hjem ad de øde forstadsgader uden cykellygte. Den anden gang modtog jeg en advarsel for, som det hed i anklagen, »at have svinget højre ben over cyklens baghjul, inden hele cyklen var kommet ud over kantstenen«.

Den første gang var det min egen skyld, som betjentene udtrykte det, idet jeg på lang afstand måtte have iagttaget deres to cykellygter. Og det er så sandt, som det er sagt, men en irrationel form for stædighed forhindrede mig i at stå af, da det ville være for idiotisk at forudsætte, at det spillede nogen rolle med cykellygte i den tyste og lyse sommernat.

Den anden gang var det ikke til at vide, at der tilfældigvis kom en betjent forbi porten en mennesketom lørdag eftermiddag. Man må nemlig erindre sig, at biltrafikken under og i årene efter krigen var nærmest ikke-eksisterende.

Derfor havde betjentene altså tid til at beskæftige sig med cyklister med en nidkærhed, som man dengang syntes, var en bedre sag værdig. Til gengæld gik der heller ikke så mange cyklister til i trafikken, men det var naturligvis først og fremmest, fordi der ingen biler var til at køre dem ned.

Men ikke bare derfor. Det er klart, at cyklisterne dengang i langt højere grad blev presset til at kende og overholde de elementære færdselsregler. Og mon ikke statistikken vil kunne bekræfte, at skadesfrekvensen for cyklisterne dengang også forholdsmæssigt var mindre end i dag.

DER ER NOGET fortvivlende ved i den daglige trafik at måtte konstatere, at især børn og unge mennesker ikke overholder selv de mest elementære færdselsregler af hensyn til deres egen sikkerhed. En ting er, at en væsentlig del af cykeltrafikken nu foregår på fortovene uden hensyn til fodgængerne, som er blevet ufredet vildt. En anden sag er, at cykellygten ikke bliver tændt af det overvejende antal cyklister selv i mørke og tæt trafik. Det er for træls at trække dynamoen, siger min søn!

Men helt ubegribeligt er det, at trafikanterne tilsyneladende kun ved en tilfældighed vælger at køre i højre side af vejen. Og det er øjensynligt, at børnene bliver meget desorienteret, hvis man ved tegn eller underlige gerninger forsøger at gøre dem begribeligt, at de skal køre i højre side, vise af og se sig tilbage, når de skal svinge og ikke køre to og to enten på én eller på to cykler eller knallerter ved siden af hinanden.

Det er denne tilsyneladende hjælpeløshed, som er vanskeligst at leve med, fordi den er udtryk for den manglende syndserkendelse, der ellers er betingelsen for frelse. Det er denne uskyldighed, som også er udtryk for omgivelsernes svigten. Forældrenes, skolens, politiets.

I vores skoletid var der vist ikke noget som hed færdselslære. Til gengæld var der ingen, som ikke vidste, hvordan de skulle opføre sig i færdselen. Enten må der være noget helt forkert ved skolernes færdselslære, eller også er det den almindelige mangel på respekt for disciplin og regler, som i menneskekærlighedens navn er indbygget i nutidens skole. Livets alvor bliver først listet ind i børnene, når de nærmer sig gymnasialderen, og så er det ofte for sent. For mange er der tale om en brutal opvågnen.

DET ER vist ved at være anerkendt af de fleste, at paratviden ikke er så galt endda, hvis man skal lære at forstå andet end at forstå. Lige så lidt som digtningen alene kan forlade sig på inspirationen, kan skolen forlade sig på motivationen. Ligesom digtningen for størstedelens vedkommende beror på transpiration, må indlæringen i væsentlig grad bygge på disciplin og gode vaner, hvis børnene ikke skal blive forladt til at tro, at der er mindst to søndage i hver uge.

Og her er vi jo nok ved sagens kerne. Hvis man ikke længere tør stille krav til andre om, at regler og arbejdsvaner skal indlæres og overholdes, svigter man sine børn og unge. Den, der ikke har lært at holde orden i det små, vil altid få vanskeligt ved at få styr på sin tilværelse.

Benjamin Spock har øvet selvkritik og bedt om forladelse, fordi han har ført en generation af forældre og pædagoger på afveje med sit evangelium om, at man ikke måtte stille krav til og ikke blive vred på sine børn og elever. Men se, om det endnu har sat sig spor i opdragelsen. Endnu i mange år må man utvivlsomt trækkes med produkterne af den fejlslagne pædagogik, der er uden kontur og grænseløs. Derfor føler man — også sprogligt — i stedet for at tænke.

Endnu skal vi en rum tid lammes af ambivalens over for hjælpeløsheden i en sorgløs og velmenende, men desorienteret og mindre livsdygtig befolkning. Visionen om, at fremtiden i endnu højere grad end fortiden vil bestå af to verdener: en elite, til hvem der stilles større og større krav, og som får større og større magt, og en almue, som passivt og gudhengivent lader sig styre, er mere en realitet end en trussel. For almue kan der eksistere på alle uddannelsesniveauer!

Og politiet har jo nok at gøre med at tage sig af andre og væsentlige ting. De har ikke tid til at beskæftige sig med cykellygter.

Af
Stig Jørgensen,
professor, dr. jur.

Den svingende folkelige retsfølelse

I forbindelse med den nu lykkeligt overståede retssag mod en overlæge, som var tiltalt for manddrab mod en håbløst syg patient, har mediernes dækning af begivenheden været kritiseret.

Især den populære presse er gået tæt på, så tæt at man har nærmet sig Retsplejelovens § 1017, der straffer den, som ved sine udtalelser på uforsvarlig måde søger at påvirke dommere og nævninger. Især havde et blad udmærket sig ved oprindeligt at udlevere overlægen som en beruset morder, og senere over hele forsiden at opfordre nævningerne til at frifinde lægen.

Så vidt vides er bestemmelsen aldrig blevet påberåbt af anklagemyndigheden, derimod er den forudsætningsvis blevet anvendt i en erstatningssag, som Bjørn Schouw Nielsen efter domfældelsen anlagde mod et billedblad, der umiddelbart inden dommen på forsiden havde bragt et billede af ham med påskriften (på tysk) »Disse øjne befalede mord«.

Det er også rimeligt at anklagemyndigheden kun med stor forsigtighed griber ind over for misbrug af pressefriheden, især når det som i det foreliggende tilfælde er til gunst for den tiltalte. Der er næppe tvivl om, at det pågældende blad i høj grad repræsenterede den folkelige retsfølelse på dette stadium af sagen, ligesom det sikkert også gjorde det i den indledende fase, da det ønskede overlægen arresteret og straffet på det strengeste.

I flere af kommentarerne har man kunnet spore en ikke ringe forvirring over dette stemningsskifte, som har haft karakter af skred efter skred. Nogen har forsøgt sig med en forklaring, som gør det til en specielt dansk foreteelse sammenhængende med de nye mediers påvirkning.

Dem bør man erindre om John Fielding, som i Tom Jones lader fredsdommeren udtale sin kynisk-resignerede livserfaring efter sagen mod den formodede vildttyv: »Er der i den nærmeste omegn begået en forbrydelse, ønsker befolkningen den formastelige eftersøgt med alle til rådighed stående midler og straffet på det strengeste; men når misdæderen så står foran dommeren, angstfuld og ynkelig, så ønsker man ham behandlet med mildhed, og frifindes han, bliver han modtaget med hurraråb!«

John Fielding var ved siden af at være forfatter en fremtrædende og erfaren jurist, og bogen skrev han for snart 200 år siden. Det er altså ikke noget nyt eller specielt dansk, at den folkelige retsfølelse er svingende. Tværtimod er det sandsynligt, at der er tale om en normal menneskelig reaktion på forbrydelse og straf, i hvert fald i vor vesterlandske kultur.

Der er også noget positivt i dette reaktionsmønster, som viser, at det normale menneske ikke så meget reagerer mod forbryderen som mod forbrydelsen. Forbrydelsen giver anledning til angst og vrede, så længe den er uopklaret og dermed uforståelig; angsten afløses af medlidenhed, når forbrydelsen er opklaret, og straffen truer det skyldige medmenneske.

Det ville derfor ikke være rigtigt at kritisere befolkningen og den folkelige presse for at være holdningsløs og inkonsekvent, når man gør sig klart, at de udtrykker værdifulde følelser, som bør bestemme retningen for vort reaktionssystem.

Det kedelige er blot, at samfundet ikke kan tillade sig at tænke med hjertet, ligesåvidt som mennesket ikke kan tillade sig at tænke med den fod, som bliver trykket af skoen: følelserne må underkastes fornuftens kontrol, som alene kan fortælle os, hvad der i det givne tilfælde er rigtigt at gøre.

Følelsen kan fortælle os, hvad vi ønsker, medens opfyldelsen må respektere både kendsgerninger, lovmæssigheder og konkurrerende behov. Ligesom enhver bilist kan mærke, når en bil ikke vil køre, men henvender sig til en mekaniker for at få den i gang, så-

dan må samfundet forlade sig på juristerne i håndteringen af lovovertrædelser.

Og juristerne har adskillige århundreders erfaring for, at man ikke uden videre kan afskaffe enhver reaktion på en lovovertrædelse, selvom man må erkende, at straffen i sig selv ikke er til megen nytte.

Men vi befinder os jo i en tid med mange paradoksproblemer.

Af
Stig Jørgensen

HER ER KRIMINALITETEN STIGENDE - I JAPAN PÅ VEJ NEDAD - HVORFOR?

■ I den ældre middelalder var det retlige ansvar i princippet en privatsag mellem de implicerede slægter. I vore Landskabslove fra 1100-tallet findes der kunstfærdige bødetakster for vold og berigelseshandlinger. Der skelnes ikke mellem straf og erstatning, og ansvaret er ikke betinget af skyld hos gerningsmanden, ligesom det heller ikke er ham, men hans slægt, som skal udrede bøden, som heller ikke går til den forurettede, men til hans slægt.

Det er en almindelig erkendelse, at primitive landbrugskulturer bygger på familien, der er samfundets mindste enhed, medens individet har en rolle og en status i helheden, som anviser ham hans rettigheder og pligter.

Med den fremvoksende bykultur i den senere middelalder baseret på handel, søfart og håndværk, og med den tiltagende arbejdsdeling får kristendommens individualistiske menneskesyn lettere ved at slå igennem. Da statsmagten samtidig styrkes i forhold til slægten, bliver det muligt at isolere en særlig strafferet over for Gud og kongen, og den bliver til gengæld en sag mellem forbryderen og samfundet og afhængig af gerningsmandens skyld.

■ Forbryderens strafansvar bliver et moralsk opgør mellem samfundet og lovovertræderen. Senere suppleres tankegangen med afskrækningss- og forebyggelseshensynet, som i 1500- og 1600-tallet fører til strenge straffe. I oplysningstiden i 1700-tallet humaniseres straferetten, og livs- og legemsstraffe afløses af frihedsstraffe.
Omkring 1800 radikaliseredes hos Immanuel Kans strafferettens moralske kvalitet. Straffen er et middel til at ophæve det onde ved at tugte den onde vilje, idet det er en fri vilje, som er forudsætningen for ansvar overhovedet. Årsagssætningen angår på den anden side kun den naturlige verden, hvor alting må forudsættes at ske med nødvendighed.

Feuerbach og senere Marx bestred denne principielle sondring, og den senere naturalistiske menneskeopfattelse fandt, at viljens frihed er af begrænset karakter, bundet som den er af menneskets personlige egenskaber og den fysiske og sociale omverden. Ansvar bliver der derfor kun ringe plads til, hvorimod behandling af individets eller samfundets fejl bliver samfundets opgave. For forbrydelsen er efter denne opfattelse en nødvendig følge af mangler hos individet eller samfundet.

■ Behandlingsteorien vandt stor tilslutning i socialistiske kredse, der troede, at mennesket på bunden er godt, og at de onde handlinger skyldes sygdom, for en stor dels vedkommende en sygdom, som er en nødvendig følge af det kapitalistiske samfunds undertrykkelse. Ophæves den private ejendomsret til produktionsmidlerne vil modsætningerne i samfundet ophøre og staten, retsreglerne og politiet visne bort.

Erfaringerne fra de socialistiske lande viste imidlertid, at kriminaliteten ikke forsvandt med socialismen. Tværtimod steg kriminaliteten med den stigende levestandard. For det havde allerede afsløret sig i de vestlige lande, at berigelses- og voldskriminaliteten ikke faldt med nødens udryddelse. Tværtimod viste berigelses- og voldskriminaliteten i USA og Vesteuropa en voldsom stigning i tiden fra 50erne til 70erne. Og billedet er det samme i folkedemokratierne.

■ Omvendt kan behandlingspolitikken bruges og misbruges til at uskadeliggøre politisk opposition, idet denne jo må skyldes sindssyge. Solsjenytsin har klargjort denne systemfejl i den socialistiske verden. Ligeså har kriminalister som Nils Christie i Norge og Alf Ross i Danmark gjort opmærksom på det uretfærdige i tidsubestemte foranstaltninger, som i

øvrigt aldrig har haft nogen påviselig gavnlig effekt.

Men nu viser det sig, at kriminaliteten i Japan ikke alene er meget mindre end i Vesten, men at den også har været faldende de forløbne 20-25 år, medens Japan har gennemgået en voldsom økonomisk udvikling og Tokyo er vokset til klodens næststørste bysamfund, og Japan er mere kapitalistisk end kapitalismen selv.

Hvordan kan det nu forklares, spørger den norske kriminalist Johs. Andenæs i en artikel i tidsskriftet Lov og Rett? Det skyldes ikke en ringere anmeldelseshyppighed, ej heller et større politikorps, Andenæs henviser derimod til større effektivitet i politistaben sammenholdt med et andet kulturmønster.

■ Det japanske samfund er (endnu) i høj grad baseret på familien, og erhvervslivet har ført familierelationerne ud i arbejdslivet med stabile og nære kontakter. Selv om Tokyo er stor, har den karakter af en ansamling af landsbyer, hvor anonymiteten er begrænset, politiet er delt op i små afdelinger, som har tæt kontakt med omgivelserne og støttes af befolkningen.

Resultatet er en opklaringsprocent for berigelses- og voldsforbrydelser på 65-70 pct., hvilket er eventyrligt for Vesten, hvor den er 20-30 pct. Det virker forebyggende, men virksommere er snarere den autoritetsvenlige tradition og den moralske fordømmelse af kriminaliteten i familie og samfund.

På den negative side kan nævnes den voldsommere reaktion, når grænsen passeres, hvad de voldsomme demonstrationer mod universitetsmyndighederne og statsmyndigheder viser, bl.a. i kampen mod forurening og en ny lufthavn. Også terrorismen har været særlig ondartet, ligesom korruption og skattesnyderi er kendte fænomener.

Kriminaliteten har flere årsager i og uden for det enkelte menneske. Kultur og moral spiller sikkert en større rolle end de materielle forhold.

Den vestlige individualisme har en negativ side. Friheden opnås på bekostning af loyaliteten over for helheden, hvad vi også har oplevet på andre områder.

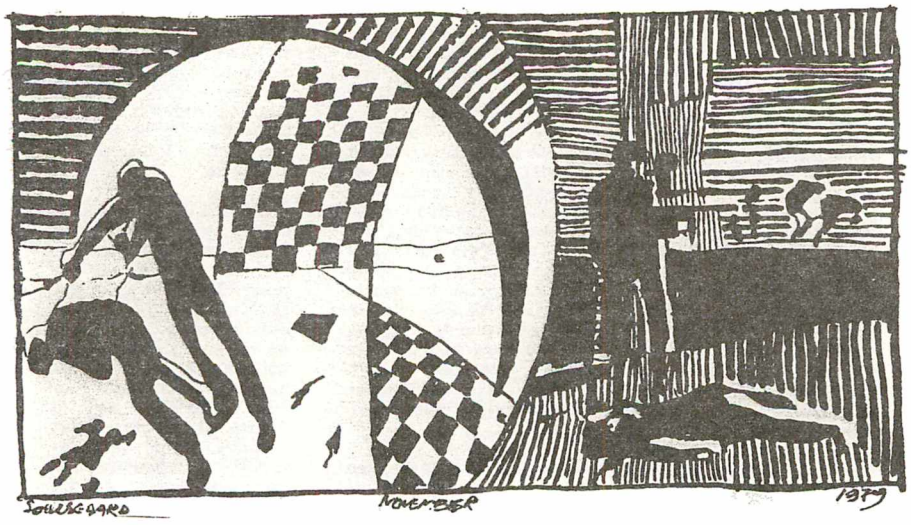

Forbrydelse og straf

Man skal være god mod de unge, for de skal skrive vores nekrolog.

Det er altid sejrherren, der skriver historien, og tiden er en sikker vinder.

Efterhånden er det også almindeligt erkendt, at »den mørke middelalder« ikke var så mørk endda, i hvert fald ikke så mørk som det 16. og 17. århundredes oplysningstid ville gøre den til.

Tværtimod var middelalderen den nødvendige og naturlige forbindelse mellem den antikke verden og den nyere tid, hvori den nye tids tanker udvikledes og modnedes. Og på visse punkter var den ikke så »middelalderlig« som eftertiden.

Det er for eksempel almindeligt at tale om en »middelalderlig« strafferet, blandt andet i forbindelse med omtalen af de nye »islamiske republikker« i Iran og Pakistan. Og det er en oplagt uretfærdighed mod middelalderen.

Middelalderens Europa kendte i virkeligheden ikke til drastiske livs- og legemsstraffe. Ser vi på vore egne landskabslove fra 11- og 12-hundredetallet, finder vi kun en meget sparsom anvendelse af dødsstraf, og lemlæstelse og andre voldelige legemsstraffe kendes bogstavelig talt ikke.

Samfundets grundlag var ikke staten men slægterne, og slægtshævnen eller blodhævnen var den eneste form for retshåndhævelse, men hævnen var allerede i vidt omfang afløst af pengebøder for de almindeligste krænkelser af personer, dyr, jord og løsøre.

*

Det gamle Testamentes grundsætning om lige for lige var udtryk for den ældgamle retfærdigheds forestilling. At en krænkelse udlignes med en tilsvarende: øje for øje og tand for tand siges det, men også Det gamle Testamente kender kompositionssystemet, som afløser hævnen med bøder i penge efter bestemte takster.

Der er en ikke ringe ironi i den kendsgerning, at det blev kirken, som i reformationstiden stærkt medvirkede til en skærpelse og forråelse af strafferetten. Kirken, som forvaltede Jesu lære om, at man ikke skulle gengælde ondt med ondt, men tværtimod med godt og vende den anden kind til forbryderen.

Forklaringen ligger i udviklingen af statsmagten og kirkens rolle som den institution som det ene af de to sværd. Den katolske kirke havde arvet det romerske kejserrige og dets opgave som opretholder af den verdslige ro og orden. Religionskrigen i 1500-tallet førte til den katolske inkvisition og til protestantiske fyrsters indførelse af Moseloven, eftersom den katolske kirkeret mistede sin gyldighed. Danske Lov fra 1683 afspejler denne udvikling af en »middelalderlig« strafferet med hårde og vanærende livs- og legemsstraffe. Endnu så sent som i oplysningstidens kulmination i 1770erne ser vi, hvordan Struense offentligt henrettes, parteres og lægges på hjul og stejle.

Men samtidig tager strafferetsreformerne fart i slutningen af 1700- og i begyndelsen af 1800-tallet. Frihedsberøvelsen afløser i det store og hele livs- og legemsstraffene. Hævnen, gengældelsen og afskrækkelsen skal ikke længere være straffens begrundelse. Det skal derimod præventionen. Det gælder om først og fremmest at forhindre forbrydelsen gennem truslen om straf.

I løbet af det 19. århundrede udvikledes denne linje videre, således at forbrydelsen ses som en sygdom i forbryderen eller i samfundet, som kan og skal helbredes. Karl Marx ser ejendomsretten som sygdommen, og en ændring af samfundet til socialismen som helbredelsen. Naturalismen finder sygdommen i mennesket og finder derfor, at straffen må afløses af medicinsk og pædagogisk behandling.

*

Disse nye metoder er skammeligt blevet dementeret af de seneste generationers erfaringer. Det har vist sig, at forbrydelsen ikke forsvandt med socialismen. Tværtimod rystes de socialistiske lande af en voldsomt stigende kriminalitet. Heller ikke teorien om, at udryddelsen af elendigheden ville føre til forbrydelsens henvisnen viste sig holdbar. Tværtimod har velstands-

stigningen i Øst og Vest ført til en stigende kriminalitet.

Og behandlingsteorien har også spillet fallit. Ingen tror længere på, at behandlingsforsøgene har haft særlig værdi. Der har ikke været forskel på tilbagefaldshyppigheden hos dem, der bliver underkastet tidsubestemt behandling og dem, der fik en tidsbestemt straf. På den anden side har vi set, hvordan den tidsubestemte behandling af diktatoriske regimer kunne benyttes til uskadeliggørelse af systemkritikere. Solsjenitsyn har ikke levet forgæves.

*

To bevægelser har rejst sig på ruinerne af disse erfaringer. Den ene vil have straffen tilbage som en retfærdighedshandling, der forudsætter den enkeltes ansvar, og som er nødvendig til forebyggelse af forbrydelser. Den anden vil afskaffe straffen, som nytteløs og skadelig og indføre forskellige former for »samfundstjeneste«.

Til eftertanke i denne overvejelsens stund vækker de japanske erfaringer. Selv om Japan har gennemgået en voldsom økonomisk og social udvikling de sidste par generationer, er kriminaliteten faldende. Politistyrken er ikke større end i Øst- og Vesteuropa, men den er decentraliseret og dybt involveret i de lokale byområders tilværelse. Byerne er så at sige opbygget som et netværk af småbyer, hvor man kender hinanden, og familielivet er levende og overført til arbejdslivet, som er præget af personlige varige og respektfulde forbindelser.

Den gensidige respekt og respekten for ret og moral er vigtigere end straf og hævn. På den anden side er »hævnen« ikke nødvendigvis så« primitiv« som andre begrundelser for straf.

80erne bliver på mange måder et sandhedens årti. Det gælder både for økonomien og for demokratiet, men det gælder også for retsreglerne. Retfærdighed, hævn, forebyggelse: det er altsammen forskellige navne for det samme, at reglerne skal respekteres og overtrædelser straffes.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

Forklaringer om kriminalitet

Dengang Peter Plys sad fast i Ninka Ninus' fordør, kunne de ikke blive enige om årsagen til katastrofen.

Ninus mente, at der var én af dem, som havde spist for meget, og at det ikke var ham, mens Plys mente, at døren ikke var bred nok.

Den legendariske professor Carl Krebs rekvirerede engang, da man endnu sparede på skillingerne, en kasse thermometre og kort tid efter endnu en kasse. Han blev afæsket en forklaring og svarede lakonisk: De var af glas!

Anekdoterne formår ofte bedre end gode argumenter at illustrere vigtige videnskabelige eller filosofiske grundsætninger.

Når dygtige fagfolk vil have os til at løbe med en enkelt årsagsforklaring på vigtige samfundsproblemer, kommer Peter Plys og Carl Krebs os til hjælp, så vi uden anstrengelse kan indse, at årsagsforklaringer om ikke just er vilkårlige så dog afhænger af øjnene, der ser, og interessen i at udpege en person eller omstændighed som ansvarlig.

Som nu f.eks. forleden, da kriminologerne for 117. gang havde dokumenteret det, som vi har vidst i mange år, nemlig at kriminaliteten ikke faldt med den økonomiske vækst i 60erne, sådan som den skulle have gjort det ifølge den marxistiske eller naturalistiske samfundsfilosofi, men tværtimod voksede.

Det var altså ikke bare elendigheden, som skabte tyve, hvorfor de gode mennesker måtte finde en ny grimasse, som kunne passe. Og hvad var så mere naturligt end at vælge en, som harmonerer med den herskende lighedsideologi.

Det, der var galt i 60erne, var altså, at de stigende indtægter ikke blev ligeligt fordelt, således at de svagt udrustede og svagt uddannede måtte stjæle for at skaffe sig de mange nye materielle goder, som de andre kunne skaffe sig ved deres arbejde.

Og det skal der nok være sandhed i. Men man kan have lov til at tvivle på, at det er den fulde sandhed, for i Japan gik det i samme periode og med en kraftigere vækst lige modsat. Kriminaliteten faldt. Og ingen skal komme og fortælle, at Japan er et socialistisk lighedssamfund.

Så der må altså være andre forklaringer også. Den fremtrædende norske jurist og kriminalist, Johs. Andenæs, har henvist til særlige kulturelle traditioner. Disciplinen er strengere, og respekten for ledelse og ansvar indgroet. Familiemønstret er tættere, og arbejdspladserne er baseret på livslang beskæftigelse. Byerne er organiseret som en sammenhængende labyrint af landsbyer, hvor hver mand kender sin nabo, og hvor politiet er splittet op i tilsvarende små og overskuelige distrikter.

Kort sagt: Disciplin og gensidig kontrol er faktorer, som må konkurrere med økonomisk lighed som kriminalitetsdæmpende årsager.

Så kan vi jo selv vælge, selv om vi formentlig ikke længere har noget valg. Vor individualistiske kulturtradition har sine velsignelser og sine forbandelser. Så hvis økonomerne har ret i, at det er lighedsprincippet, som er roden til vore økonomiske og politiske vanskeligheder, har vi altså valget mellem økonomisk vækst og stigende kriminalitet eller økonomisk stagnation og dalende kriminalitet.

Og det er jo et par slemme alternativer.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

Retfærdighed

DE NORDISKE retsfilosoffer har været samlet for at diskutere retfærdigheden.

Allerede på det sproglige plan er der en antydning af den uklarhed, som dette begreb er udsat for.

På svensk og finsk hedder det nemlig »rättvisa«, og det betyder nærmest noget, som er i overensstemmelse med en regel, medens »rättfärdighet« er et ord med nærmest bibelsk indhold.

På dansk og norsk betyder retfærdighed i juridisk sprogbrug både regelmæssighed og det »rette« i betydningen det »rigtige«. Retfærdigheden har altså både en formel og en reel side.

For at noget kan være retfærdigt, må der altså eksistere en regel, en retsregel eller en moralregel, som giver nogen en ret. Det uretfærdige er altså både det vilkårlige, og det som strider mod en ret.

Lige fra de ældste tider har man vidst, at menneskene tåler store lidelser og afsavn, men ikke den mindste krænkelse af en ret. Derfor skal man også være varsom med at stifte krav og forventninger, som ikke kan opfyldes i en nedgangsperiode, hvad velfærdsstaten for tiden lider under.

Derfor er mange jurister også skeptiske over for retfærdigheden, som i den politiske debat kan bruges til at stemple modpartens standpunkt som uretfærdigt og det egne som retfærdigt. For indholdet af den regel eller ordning, som fastsættes med reglen, er nemlig udtryk for en religiøs, moralsk, politisk og ideologisk livsholdning. Men denne følelsesmæssige vurdering af en ordning eller regel kan tilsløres ved brugen af ordet retfærdighed, som er et udpræget »honnørord«, som slår en uerfaren modstander for panden.

Allerede de gamle grækere vidste, at retfærdigheden har denne dobbelte betydning af regelbundethed og rigtig værdifordeling. Sokrates tømte jo giftbægeret, fordi han mente, det var rigtigt at følge samfundets regler, selv om de var umoralske. Hvis den enkelte ikke vil følge reglerne, vil de andre heller ikke.

DET FORTÆLLES, at to forbrydere skulle hænges og lod sig føre gudhengivent til galgen, indtil den ene blev benådet, så ville den anden heller ikke hænges. Denne side af retfærdigheden burde politikerne betænke, når de tolererer eklatante brud på samfundets regler.

Men Aristoteles, én af de store grækere, vidste også, at retfærdigheden har to andre aspekter.

Vel skal lige tilfælde behandles lige, som det fremgår af den formelle retfærdighed, men menneskene skal ikke nødvendigvis behandles lige. Det afhænger af den styreform, som hersker. I monarkiet delér man efter rang og stand, i aristokratiet efter fortjeneste, og kun i demokratiet deler man ligeligt.

På den anden side er det udtryk for den uddelende retfærdighed, som er opstået som idé i den græske bystat o. 600 f. Kr. Ældre endnu er den ydelsesretfærdighed, som kræver, at det enkelte individ skal have ydelse mod vederlag, straf i forhold til forbrydelsen: øje for øje og tand for tand. Det er det, som man i nutiden kalder den korrektive retfærdighed, og som sættes i modsætning til samfundsnytten og den uddelende retfærdighed, som tager udgangspunktet i samfundets interesse og indretning.

Mennesket er ikke bare et samfundsvæsen, men også et individ. Den samfundsnyttetænkning, som er karakteristisk for konservative og socialistiske opfattelser, er udtryk for, at samfundets og helhedens interesser sættes øverst. Det er nyttigt at understrege helhedens interesser, især i nutidens samfund, som falder fra hinanden i konkurrerende gruppeegoisme.

Men samfundsnytten må konkurrere med retfærdigheden som princip for samfundets ordning og regler. Ingen kan i dag acceptere en strafferet, som er grundlagt på tidsubestemt indespærring af de dømte på sindssygehospitaler o. l. Gulag-Øhavet er et skræmmende billede på denne totalitære statsegoisme.

VANDENE SKILLES altså, når samfundets nærmere indhold skal defineres. En liberal hensyntagen til det enkelte individs særlige evner konkurrerer med en socialistisk ideologi, som vil gøre alle lige, selv om det betyder, at alle bliver fattigere. En socialliberal opfattelse vil tolerere uligheder i det omfang, den vil føre til en større samlet velstand

især for de ringest stillede.

Mens de fleste er optaget af samfundets uddelende retfærdighed, som tager sig af indkomstfordelingen, er færre i nutiden opmærksom på, at den korrektive retfærdighed går på tværs af denne tankegang og koncentrerer sig om den produktive side af samundsøkonomien. Den tilsiger, at der skal være en fordel, som svarer til en indsats, som den enkelte gør. Hvis der ikke er det, falder tilskyndelsen bort. En ophævelse af den enkeltes tilskyndelse til at gøre en indsats medfører et faldende produkt til fordeling.

Og det er vel netop vort moderne velfærdsstatlige dilemma, at vi har skabt perfekte systemer til undgåelse af konflikter ved at foretage forfinede værdi delinger i samfundet, dens vi har mistet sar for de tilsvarende meka mer, som skal sikre et strækkeligt produkt og retage en prioritering r lem de forskellige behov interesser i en nedgang:

Retfærdigheden har f ansigter.

Af
Stig Jørgensen
Professor, dr. jur.

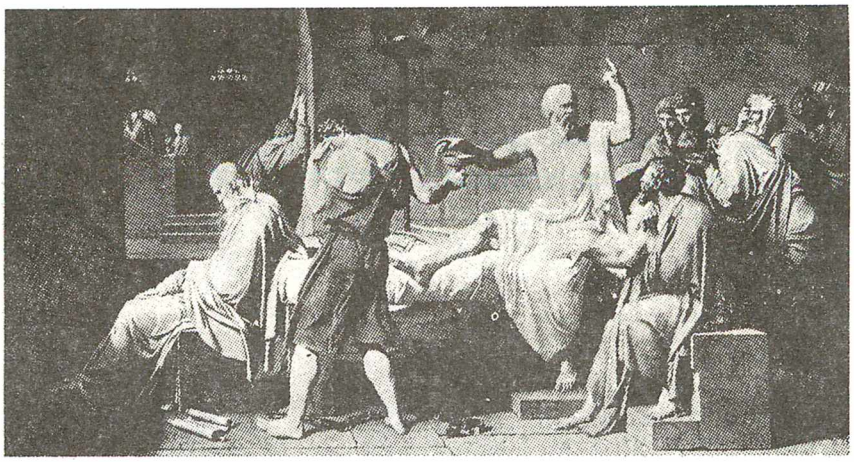

okrates' død — maleri af den franske maler David.

Magtfordrejning

MAGTFORDREJNING eller retsmisbrug kaldes det i juridiske sprog, når nogen benytter sig af en kompetence eller en ret til at opnå noget andet end det, der er rettens eller kompetencens formål.

Det er især den offentligretlige side af sagen, som har optaget juristerne. Kommunen må f.eks. ikke betinge en byggetilladelse af, at ansøgeren betaler sin skat, og sundhedsmyndighederne ville f.eks. ikke kunne indføre almindelig receptpligt for at ramme naturlægevirksomheden. Det samme ville så meget mere være tilfældet, hvis formålet var at gavne apotekerne.

Det interessante modspørgsmål, som aldrig har været rejst i den juridiske teori eller praksis er, om borgerne også kan misbruge deres offentligretlige rettigheder til private formål med den virkning, at deres handlinger er ulovlige.

Dette pinagtige spørgsmål blev for første gang bevidstgjort med skolelæreernes anvendelse af 11-timers reglen som led i arbejdskampen for at skaffe sig flere kroner. Hviletidsreglen er ligesom andre arbejderbeskyttelsesregler motiveret med sundhedshensyn og da specielt til fordel for personer med et særligt belastende arbejde.

Der var sikkert ingen i Folketinget, som havde haft fantasi til at forestille sig, at den af pædagoger i almindelighed kunne anvendes som argument for vægring mod deltagelse i forældremøder og lejrskoler.

Men det er et almindeligt lovteknisk problem, at reglerne må være så almindeligt formuleret og formålet så vagt eller generelt angivet, at uforudsete situationer eller personer kan melde sig med krav på beskyttelse. Noget andet er, at den nyere tids omfattende social-sundheds-og miljølovgivning i mange tilfælde er blevet presset igennem Folketinget uden en tilstrækkeligt gennemgribende konsekvensvurdering.

Men hvorom alting er, skolelærerne var ikke undtaget fra 11-timers reglen, og så vidt så godt. Men nu viste det sig, at reglen blev anvendt som pressionsmiddel. Ligesom den klingende mønt til afladskræmmerne kunne få sjælen til at springe ud af skærsilden, kunne flere lønkroner bedre lærenes kondition så meget, at 11 timers hvile ikke var strengt nødvendigt.

MAN ERINDRER SIG den tilsvarende situation i 60'erne, da gymnasielærerne fik timetallet nedsat af pædagogiske grunde, men derefter villigt læste et hav af overtimer til dobbelt takst.

Penge har altid haft en særlig helbredende kraft. Og nu ser vi, at historien gentager sig. Sygeligheden blandt de offentligt ansatte breder sig på grund af en ondartet virus, af influenza type P ofr Politi, idet den første gang viste sin ekstreme smittefare i politikorpset, så smittefarlig at den endog smittede gennem telefonen.

Sygeligheden bredte sig til andre offentligt ansatte i betroede stillinger og slog sig især på flyvelederne i Kastrup lufthavn, som i månedsvis i den grad har været plaget af sygelighed, at flytrafikken har været på det nærmeste kaotisk med enorme udgifter og ulemper til følge. Så meget værre var det i denne udsatte gruppe, at flyvelederne, så vidt man forstår, har både ret og pligt at blive hjemme, når de føler sig utilpasse. Deres arbejde er så krævende, at man ikke kan tage nogen chancer.

Af disse samme sikkerhedsgrunde måtte flyvelederne nægte at tage overarbejde, når kollegerne regelmæssigt meldte sig syge. Men samtidgt lod de sig forlyde med, at helbredstilstanden ville bedres radikalt, hvis de fik lønninger, som modsvarede piloternes, som de ville sammenlignes med.

På grund af lønstoploven kunne ministeren for offentlige arbejder ikke forhandle løn i overenskomstperioden, før otte flyveledere den 1. juli lod sig lokke til at rejse til højt betalte stillinger i udlandet. Så blev der nogle ledige lønmidler, som kunne anvendes til betaling af overarbejde.

Og så forsvandt flyvelædernes sygelighed som dug for solen efter afstemning blandt medlemmerne, endog i den grad at de uden at ryste på hånden kunne påtage sig ikke alene det overarbejde, som de tidligere ikke kunne klare, men oven i købet det ekstra, som krævedes efter de ottes flugt.

Så, det var en interessant, men ikke opbyggelig historie om det tiltagende åbenlyse hykleri i anvendelsen af samfundets regler.

Det er rigtigt, at de offentligt ansatte tjenestemænd er blevet sorteper i lønspillet, og især de højt specialiserede og nødvendige samfundsfunktioner er blevet truet. Der er utvivlsomt gode grunde til, at politifolk, flyveledere og lærere føler sig ilde behandlet, men det er et farligt symptom på sædernes forfald, når vogterne og pædagogerne tager illegitime og hykleriske metoder i anvendelse.

Af
Stig Jørgensen
professor, dr. jur.

HASTIGHEDSGRÆNSER

KAN EN MINISTER udstede en bekendtgørelse om hastighedsbegrænsninger for motorkøretøjer med hjemmel i en lov om forsyningsmæssige foranstaltninger?

Kan man anvende de herpå støttede forhøjede bødetakster på hastighedsovertrædelser, som ikke medfører øget benzinforbrug, eller som endog medfører en besparelse?

Disse spørgsmål er tilsyneladende besvaret bekræftende i Højesterets dom af 28/6.1979 (Ugeskrift for Retsvæsen 1979.748). Men spørgsmålet er, om det er en rigtig fortolkning.

Som mange vil kunne huske, var der i de underordnede retter en vis modstand mod uden videre at anerkende en fordobling af de sædvanlige bødetakster for hastighedsovertrædelser med begrundelse i hensynet til benzinbesparelser.

I en omtalte højesteretsdom anerkendte man imidlertid, at »generalpræventive hensyn«, d.v.s. hensynet til at få trafikanterne til at serne, taler for en væsentlig overholde hastighedsgrænforhøjelse af de sædvanlige bødetakster, og man fulgte derfor Anklagemyndighedens påstand om dobbeltregeringens og Folketingets takst. Man antog nemlig, at formål med reglerne var at begrænse benzinforbruget, og at dette kun kunne nås gennem en sådan skærpelse.

Og så skulle man jo synes, at sagen var klar. Men alligevel. Den tiltalte fartsynder havde ikke under sagen gjort gældende at Handelsministeriets bekendtgørelse havde en tvivlsom hjemmel i loven, som taler om en adgang for ministeren til at fastsætte bestemmelser om »anvendelse, fordeling, prislandets varebeholdning«, såfremt der »på grund af internationale forhold (er) opstået — eller udsigt til at der vil opstå — mangel på nødvendige varer«.

For det første: Er der benzinmangel eller grund til at forvente en sådan? Ikke umiddelbart! Der er faktisk olie nok på markedet, men det er blevet dyre dråber. Når vi skal spare på olien, er det primært af nationaløkonomiske grunde, og af hensyn til den globale energiforsyning.

For det andet: Er fartbegrænsninger bestemmelser om »anvendelse, fordeling, prisudligning og placering« af benzin? Næppe! Nærmest kommer vi vel til begrebet »anvendelse«, selvom hastighedsgrænser er en meget indirekte bestemmelse om anvendelse af benzin.

Men spørgsmålet blev som sagt ikke rejst under Højesterets behandling af sagen. Muligvis fordi ingen af parterne har været i tvivl om bekendtgørelsens »hjemmel« i loven, muligvis fordi ingen har tænkt over problemet.

Det andet spørgsmål er heller ikke direkte blevet berørt under sagen, idet den drejede sig om en almindelig fartoverskridelse på åben landevej med 41 km/t fra 80-121 km/t. Og der er ingen tvivl om, at hastigheder af denne størrelsesorden fører til et ekstra benzinforbrug, idet den mest økonomiske »marchhastighed« ligger omkring 80-90 km/t. Men man henviste dog i dommen til, at formålet med bestemmelserne er at spare benzin.

Men lad os nu sætte, at kørslen foregår i bymæssig bebyggelse, hvor hastighedsgrænsen ligger på 60 km/t, eller at der er tale om såkaldt »økonomikørsel«, d.v.s. især ved kørsel i frigear nedad bakken.

Det er en kendsgerning, at kørsel i 3. gear er mere benzinforbrugende end kørsel i 4. gear, og mange biler må anvende 3. gear for at holde en hastighed på 60 km/t. Der er i disse tilfælde ikke tale om nogen besparelse ved at overholde denne grænse, ligesom bykørsel af andre grunde kan være benzinforbrugende på grund af opbremsninger og accellerationer.

Overtræder en bilist en af disse hastighedsgrænser, medens han kører »økonomikørsel«, er det indlysende, at han ikke rutter med benzinen, men tværtimod opfylder lovens formål, som er at spare på den.

NU KAN MAN selvfølgelig altid sige, at politiet ikke kan administrere et regelsæt, som skal tage hensyn til den slags individuelle forhold, og man kan også sige, at bekendtgørelsen utvetydigt taler om bestemte talgrænser, som ikke kan fortolkes. Og det er der selvfølgelig noget om.

Men det kan ikke være rigtigt, at politiet drager den konsekvens af reglerne, at man undtagelsesfrit kræver den dobbelte bøde for enhver hastighedsovertrædelse, selvom det er klart, at kørslen efter sin beskaffenhed eller i det konkrete tilfælde er benzinbesparende. At Højesteret i sin dom bemærker, at bødetakstens størrelse er uafhængig af, om overtrædelsen er forsætlig eller uagtsom er en anden sag. Dette problem her er et objektivt spørgsmål om besparelse.

Og man skal måske i det hele taget rette spørgsmålet til energiministeren (hvis denne ikke i forvejen har nok at svare på) og justitsministeren: Er det ikke fornuftigt at overveje, om fartgrænserne har utvivlsom hjemmel i Forsyningsloven, og om Anklagemyndigheden administrerer bekendtgørelsen i overensstemmelse med dens formål?

Af
Stig Jørgensen,
professor, dr. jur.

BEGREBERNE OM HVAD DER ER KRIMINALITET

Det er en velkendt marxistisk tesis, at forbrydelsen er samfundsskabt. Det kapitalistiske samfund er fremmedgørende og undertrykkende, medens fremmedgørelsen og undertrykkelsen vil høre op med overgangen til socialismen. Når alle ejer alting i fællesskab, vil modsætnmingerne i samfundet høre op, og retsreglerne – herunder strafferegleme – vil visne bort.

Nu har erfaringen imidlertid vist, at nissen flytter med. Fremmedgørelsen trives i bedste velgående i de såkaldte socialistiske lande, hvad Joachim Israel har ført et veldokumenteret bevis for. En fremtrædende sovjetisk kriminalist udtalte da også for nogle år siden i en sluttet kreds af kriminalitetsudviklingen i Sovjetunionen fulgte den samme lov som den vesteuropæiske med stigende kriminalitet i takt med stigende økonomisk-teknisk udvikling og at det også ville kunne dokumenteres, når kriminalstatistikken blev offentligt tilgængelig.

Hertil svarer de bedste blandt vore marxister, at dette utvivlsomt er rigtigt, men at disse lande heller ikke har indført den rigtige slags socialisme. Ligesom de nærgående bier, som sværmede om Peter Plys's næse, var den forkerte slags bier, som lavede den forkerte slags honning.

Og det er så rigtigt, som det er sagt. Skal man nemlig begrænse kriminaliteten, skal man ikke styrke samfundskontrollen med det økonomiske liv, idet denne kontrol i sig selv pr. definition skaber øget kriminalitet. Og det er netop det som er sket i Øst- såvel som Vesteuropa i tiden efter første verdenskrig.

Det afgørende for denne udvikling er nemlig ikke det formelle politisk-ideologiske system, men den udvikling i økonomien i Øst som i Vest, der har medført en øget indflydelse og et øget ansvar for samfundet og erhvervsorganisationerne i den økonomiske proces. Siden første verdenskrig har staten overtaget et øget ansvar for samfundsøkonomien, *dels* gennem finans- og kreditpolitikken, *dels* gennem udviklings- og støtteordninger eller egentlig nationalisering, *dels* gennem en gennemgribende regulering med erhvervs- og miljøpolitikken. Den internationale omsætning er i stigende grad blevet reguleret gennem internationale organisationer.

Samtidigt er erhvervsinteresserne arbejdsgiver- og lønmodtagersiden i arbejdsforholdene og de forskellige brancher blevet gennemorganiseret med stærke bureaukratier, som har direkte indflydelse på lovgivningen og den offentlige debat.

Derfor er den politiske virksomhed i stigende grad blevet et fuldtidsjob idet de folkevalgte politikere virker gennem faste udvalg, råd og nævn sammen med administrationens embedsmænd og erhvervslivets bureaukrati, medens den egentlige politiske proces bliver af mere og mere formel betydning. Afgørelserne er truffet på forhånd i *korporationen* af politikere, embedsmænd og erhvervsorganisationernes ledelse.

Velfærdsstatens opbygning har samtidigt medført en voldsom forøgelse af de offentlige budgetter med en efterhånden svimlende beskatningsbyrde for hele befolkningen.

Det er ikke mærkeligt, at store dele af befolkningen reagerer som desperate rotter, som forsvarer sig når de bliver angrebet. Jo mere snærende reguleringerne, skatterne og afgifterne bliver, desto større bliver fristelsen til at kortslutte systemerne og sætte skatter

afgifter, moms, ATP, bogførings- og regnskabsreglerne, arbejdsmiljø og hele molevitten ud af kraft. I hvert fald er hele den mindre handels- og håndværkerstand bukket under for presset af de forskellige ordninger og de stigende udgifter. Kun de store virksomheder, som kan udnytte den moderne teknik, kan overleve.

Samtidigt giver de forskellige sociale ordninger og nationale og internationale told- og subsidieordninger en tilsvarende mulighed for legale og illegale misbrug sådan at Gunner Myrdahl har kunnet udtale, at svenska folket er ved at udvikle sig til en nation af småkriminelle.

Det er vel nok det største kriminalpolitiske paradoks i Øst og Vest, at en voksende økonomi og udviklingen af en velfærdsstat, som ud fra en medmenneskelig moral vil det gode for alle fører til det onde: Nemlig en manglende respekt for samfundets regelsystem i almindelighed og dermed for den samfundsmæssige solidaritet. Det er ikke lykkedes at ændre den almindelige moral fra respekten for individets integritet og ejendom til respekten for samfundets grundlæggende interesser. Derimod kan man snarere sige at en aftagende respekt for samfundets interesser har medført en tilsvarende despekt for den private integritet.

Derfor er det ikke lykkedes for kriminalpolitikken at ændre indstillingen til kriminaliteten og til f.eks. at betragte skattesnyderi eller miljøforurening som alvorligere forbrydelser end tyveri og personlig vold. Siden 1940'erne har idealistiske kriminologer profeteret en sådan udvikling, vel snarere for at lette den hårde skæbne, som samfundets tabere ofte har fået som kriminelle, end for at knalde nogle andre. Bestræbelserne er dog også som nævnt snarere resulteret i en mere afslappet holdning til kriminalitet og til andres værdier i almindelighed end til en stærkere fordømmelse af »samfundskriminaliteten«.

Når det ikke er lykkedes at ændre indstillingen til på den ene side en relativt strengere fordømmelse af den traditionelle berigelses- og voldskriminalitet og en mindre streng vurdering af »samfundsovertrædelserne«, er det dog nok ikke blot en følge af den almindelige afkriminaliseringstendens,
men lige så meget udtryk for, at den folkelige indstilling er bygget på dybere lag i den menneskelige psyke end kriminologernes i deres overvejelser over og kalkulationer af samfundsmæssige fordele og tab.

Du må ikke lyve, du må ikke stjæle, du må ikke krænke din næstes integritet og familie. Sådan lyder med små omskrivninger det »minimalindhold«, som alle kendte retssystemer i fortid og nutid har indeholdt fra de mest primitive til de mest udviklede. Mennesket er biologisk kodet til at leve under visse givne forhold, og følelserne er indrettet herefter. Selvom mennesket er et kulturelt dyr, der kan ændre sine omgivelser og tilpasse sig disse ændringer, er der ikke grund til at betvivle, at visse indstillinger er ret uforanderlige som følge af hensynet til artens overlevelse. Den lille familiegruppe med samarbejde og arbejdsdeling er nødvendig af hensyn til slægtens videreførelse eftersom børnene er hjælpeløse i mange år.

De forbløffende japanske erfaringer med en faldende kriminalitet med stigende økonomisk udvikling helt på tværs af cet vest- og østeuropæiske billede hænger sammen med en samfundsorganisation, som er præget af familien, forlænget ud i bystrukturen og erhvervslivet. Den personlige kontakt bevares og dermed respekten for andre mennesker og for samfundets regler.

Dermed har vi også sagt noget væsentligt om grænserne for den menneskelige tilpasning, og for betingelserne for at ændre indstillingen til den »samfundsskabte« kriminalitet.

Dette er ikke en egentlig anmeldelse af den bog, som lektor Jørgen Jepsen har udgivet og delvis selv skrevet om økonomisk kriminalitet. Her er tale om nogle almindelige reflektioner over forholdet ikke mellem forbrydelse og samfund, men

det omvendte nemlig mellem samfund og forbrydelse.

Bogen som nærmest må karakteriseres som et debatoplæg, hvad redaktøren selv gør opmærksom på, indeholder foruden udgiverens indledende kapitler, der forsøger at indkredse begrebet »økonomisk kriminalitet«, nogle dokumentariske oversigter over forskellige typer af »økonomisk kriminalitet« og af retsstillingen i Sverige og Vesttyskland. Mest tankevækkende er et mindre indlæg af den norske forskningsleder Per Stangeland, som i særlig grad hæfter sig ved udviklingen af den moderne korporative stat.

Jørgen Jepsen har sine erkendte og forståelige vanskeligheder ved at »definere« begrebet »økonomisk kriminalitet«. Men han gør ikke sagen lettere for sig selv ved at svinge mellem en »retlig« og en »sociologisk« definition. Den retlige tager sit udgangspunkt i det, som faktisk er strafbart og på hvilken måde, hvorimod den sociologiske tager sit udgangspunkt i, hvad forfatteren eller »lønmodtagerne« eller andre mener »bør« være strafbart og på hvilken måde.

I forvejen er det vanskeligt at finde nogen indre sammenhæng mellem f.eks. miljøovertrædelser og manipulationer med skattesystemet (Glistrup-sagen) og med selskabsreglerne (Bonde-Nielsen, som forfatteren p. 54 er tilbøjelig til allerede at dømme som forbryder!). Den omstændighed, at de mange forskellige aktiviteter har forbindelse med »legal forretningsvirksomhed«, kan næppe retfærdiggøre en fælles begrebsbestemmelse, hvis den skal have andet end politisk betydning.

Men som materialesamling og debatoplæg er det en nyttig udgivelse, som forhåbentlig vil finde indpas i mange diskussionssammenhænge, idet den både indeholder stof til diskussion og ægger til modsigelse.

STIG JØRGENSEN

JØRGEN JEPSEN: Økonomisk kriminalitet (318 sider, kr. 146), Informations Forlag 1980.

Offentlig henrettelse

DEN DANSKE Retsplejelovs paragraf 31 stk. 4 forbyder i princippet enhver billedgengivelse, ikke alene af det, der foregår i retslokalet, men også f.eks. af det, som foregår på vej til og fra retslokalet.

Efter i TV at have set den engelske dokumentarfilm om nævningesagen i Miami mod en, der var sigtet for et meget groft rovmord, forstår de fleste sikkert umiddelbart hvorfor.

Ikke alene risikoen for, at retsforhandlingen skal udvikle sig til at blive en cirkusforestilling, men også hensynet til, at den — endnu — ikke dømte, og derfor i princippet uskyldige hovedperson, og eventuelle vidner skal blive udsat for alvorlig krænkelse, forklarer den danske regel.

Man kan ikke helt se bort fra, at de optrædende advokater kan føle sig fristet til at spille for kameraet. Flere af de sideblikke, som blev sendt mod nævningernes boks, har formentlig haft retning mod en endnu større offentlighed.

Ingen kan heller være i tvivl om, at offentlighed fra politiske og økonomiske forsamlinger ændrer forløbet fra et forhandlingsmøde til et agitationsmøde. Deltagerne taler ikke længere med hinanden, men til deres klienter uden for mødesalen.

Det har sikkert ikke styrket sagligheden og dermed effektiviteten af disse møder, at pressen er til stede. De virkelige forhandlinger finder sted i uformelle møder, og de formelle møder bliver et spil for galleriet. Folketingsmøderne er et efter sigende godt eksempel.

Spørgsmålet er derfor også, om offentligheden har været tjent med at få adgang til landsmøder i politiske partier og til generalforsamlinger i aktieselskaber. Den åbne og uforbeholdne mundtlige debat mellem de ansvarlige forsvinder til fordel for uformelle forberedende møder mellem enkeltpersoner.

Derfor er det også et vigtigt og principielt spørgsmål, om ikke alene pressen, men også TV har adgang til generalforsamlinger i Børsnoterede selskaber. Den drmatiske brydekamp på B&W's generalforsamling ikke alene understreger problemet, men illustrerer også betænkelighederne.

Det er ikke alene det tunge udstyr, som virker distraherende, som det blev sagt, men især det betydelige ubehag ved at måtte optræde med bevidstheden om, at enhver bevægelse og enhver ytring bliver registreret. Samtidigt må vi også erkende, at TV-mediet er nådeløs i sin afsløring af uhæderlighed, usikkerhed og uægthed. Vi vil aldrig glemme Keefauver-Komitéens afsløring af Joseph Mc Carthys metoder for åbent TV.

Her må offentlighedens interesse og pressens muligheder afvejes mod hensynet til de implicerede og deres muligheder for at gøre deres arbejde under betryggende forhold. Det bedste må aldrig blive det godes fjende.

DE ROBUSTE POLITIKERE som er vant til at leve med og i et vist omfang lever i gensidigt afhængighedsforhold til pressen, må finde sig i en hel del, også fordi deres opgave i så høj en grad berører offentlige interesser. Vanskeligere er det med den offentlige administration og private generalforsamlinger. Mest betænkelig er billeddækningen af retssager, hvor den tiltalte i forvejen er i en svag position.

Til dette barmhjertighedshensyn til de tiltalte, kommer et videregående hensyn til den socialpsykologiske helbredstilstand. Det er næsten 100 år siden den sidste offentlige henrettelse blev foretaget i Danmark og 50 år siden den sidste offentlige henrettelse fandt sted i Frankrig.

Når dødsstraffen siden er blevet afskaffet i de fleste civiliserede lande, skyldes det ikke blot hensynet til delinkventen og erkendelsen af dødsstraffens uvirksomhed, men også — og måske især — risikoen for pervetering af den almindelige retsbevidsthed.

Pä samme måde kan man befrygte, at en almindelig åbning for filmoptagelser af kriminalsager vil virke forrående og afstumpende på tilskuernes følelser. Man vil ikke have muligheden for at henvise til, at det hele kun er for sjov, sådan som vi kan det ved fiktionsfilm. Alle vil vide, at det ikke er rigtige begivenheder, der forekommer i en rigtig kriminalfilm.

Lige så vigtigt det er for normale mennesker i en kedsommelig dagligdag at kunne opleve spændingen i sportsbegivenheder og kriminalfilm, ligeså farligt kan det være at blive konfronteret med den ægte vare som underholdning. De fleste vil endnu kunne huske krigsreportagen fra Vietnamkrigen, som på een gang virkede afstumpende på tilskuerne i sofaen, og samtidig var med til at skabe den afsky, som førte til krigens afslutning. Og begge dele var måske uheldigt, for hvordan skal et demokrati i fremtiden kunne føre krig for åbent TV-kamera?

Mon ikke selv den mest ambitiøse journalist har mærket et lille stik i hjertet, da kameraet blev focuseret på den tiltalte ved domsafsigelsen, og han måtte sige til sig selv, at det altså var et rigtigt menneske, der blev dømt.

Hvis TV bringer flere indslag fra Florida, kan vi håbe på, at vi har karakter til at lukke for apparatet.

Af Stig Jørgensen,
professor, dr. jur.

Moral og effektivitet

»Har vi råd til frihed?«

Dette spørgsmål, som er formuleret i den danske oversættelse af titlen på den amerikanske psykolog B. F. Skinners bog »Beyond Freedom and Dignity« kaster et skarpt projektørlys på det moralfilosofiske dilemma mellem effektivitet og moral.

Skinner er på godt og ondt blevet identificeret med den behavioristiske psykologi, som betragter mennesket instrumentalt, dvs. som middel og ikke teleologisk dvs. som mål. Efter den første opfattelse er det ikke psykologiens opgave at diskutere samfundets tekniske, økonomiske og politiske udvikling, men at tilpasse de enkelte individer til det bestående samfunds krav. Efter den anden opfattelse skal psykologien primært interessere sig for menneskenes behov, eller som det hed i gamle dage: menneskets væsen (ontologi).

Den behavioristiske psykologi bliver i den almindelige kulturdebat ofte indentificeret netop med Skinners rotteforsøg, der undersøgte sammenhængen mellem *stimulus* og *respons* og påviste, at rotter kunne indlære forholdsvis komplicerede adfærdsformer gennem manipulation med forskellige stimulationer. Karakteristisk for 60ernes kulturradikale opgør med behaviorismens menneskesyn var Johan Fjord Jensens bog: Homo manipulatus.

Nu er der imidlertid ikke noget forkert ved at ville måle og beskrive dyrs og menneskers reaktioner på ydre omstændigheder, lige så lidt som der er noget galt i at medicinere og psykiatere måler og beskrive fysiologiske og psykologiske processer og deres samspil med omgivelserne. På samme måde er det legitimt og fornuftigt, at pædagoger beskæftiger sig med børnenes og de unges udviklingsmuligheder og tilpasning til det eksisterende samfund.

Man gør jo ikke det enkelte barn eller den sindssyge nogen tjeneste ved at opdrage, uddanne eller behandle til et samfund, som ikke eksisterer, og i hvert fald ikke eksisterer endnu. Og man kan heller ikke vente med at behandle en sindssygdom eller en begyndende lungelidelse, indtil samfundet bliver lavet om. Realitetsprincippet kræver, at man i videnskaben lægger den eksisterende virkelighed til grund for uddannelse og behandling i videste forstand.

Fejlen ved behaviorismen er altså ikke den, at den tager sit udgangspunkt i menneskenes samspil med den eksisterende virkelighed, men den – som ikke er videnskabens skyld som *science*, – at den af nogle gøres til filosofi eller livsholdning for ikke at sige politik, den bliver til »*scientisme*«.

Denne fejl er ikke undgået, når førnævnte Skinner formulerer det indledende spørgsmål: Har vi råd til frihed? Her er menneskets tilpasning blevet gjort til et mål og ikke til et middel, og behaviorismen er blevet til videnskabsfilosofi eller moralfilosofi.

★

Men lad os nu vende tilbage til det indledningsvist formulerede spørgsmål, om vi har råd til frihed.

Vi kan nu se, at spørgsmålet er formuleret i overenstemmelse med en kritisabel anvendelse af politivismen, ikke som videnskabsteori, men som *scientisme*, dvs. videnskabsideologi. Videnskaben kan ikke afgøre, hvordan samfundets værdier skal prioriteres og altså ikke forudsætte, at *materielle* værdier er vigtigere end *ideelle* værdier, og at økonomisk vækst går forud for menneskelig frihed eller retfærdighed.

Vi skal et trin højere op på næste *metaplan:* vi er altså ikke på videnskabsplanet, ej heller på første metavidenskabelige plan, som videnskabsteorien udgør, men vi skal op på næste metaplan, nemlig til videnskabsetikken eller den almindelige moralfilosofi.

Den *pluralistiske* videnskabsteori, som jeg personligt finder indlysende rigtigt, anerkender at forskellige problemstillinger i videnskaben kræver forskellige metoder, men når man har taget stilling til de »politiske« valg af emner og projekter og de logisk-analysti-

ske metoder i teori- og begrebsanalysen, må man respektere nødvendigheden af kvantitative metoders objektivitet og relevans også for human- og samfundsvidenskaberne i det omfang og på de områder, hvor det er muligt.

Altså videnskaben har ikke noget at gøre i prioriteringen mellem økonomi og frihed. Derimod kan den økonomiske videnskab naturligvis levere det nødvendige materiale til udregning af »frihedens pris«. Men den endelige afgørelse ligger på det moralske og det politiske plan.

★

Allerede i midten af forrige århundrede udformede englænderen *John Stuart Mill* en sådan *utilitarisk* filosofi, som korrigerede *Adam Smiths* principielle kapitalisme. Smith antog i slutningen af 1700-tallet, at individernes stræben efter at opnå lykke for sig selv, ville tendere mod at blive til samfundets gavn. Hos Smith fremtrådte det længe som et postulat, indtil man for nylig fandt hans retsfilosofiske skrifter, hvoraf det fremgik, at hans menneskesyn var påvirket af den kontinentale naturret og dermed af antagelsen af menneskets sociale natur.

På denne baggrund er Smiths tankegang forståelig, men ikke disto mindre er der grund til at tvivle på, at menneskets egoistiske stræben efter lykke uden samfundsregulering vil føre til samfundets gavn. Det var Stuart Mills opfattelse, som beskræftedes af den tidligere kapitalismes sociale ulykker, som vi kender dem fra Dickens samtidige romaner. Stuart Mill betragtede *samfundsnytten* som det ledende princip for samfundsstyringen, og mente, at parlamentet gennem sin lovgivning måtte afstemme individernes krav om frihed og lighed med samfundets krav.

I begyndelsen af dette århundrede løb den utilitariske og den socialistiske ideologi sammen med den naturalistiske menneskeopfattelse og en logisk-empiristisk videnskabsteori, som alt i alt førte til en grundlæggende forudsætning hos alle demokratiske partier i de vestlige lande, om at det efter 1. og især 2. verdenskrig gjaldt om at genopbygge den materielle velstand, der så at sige fra at være et middel blev gjort til et mål i sig selv. Uenigheden mellem de socialdemokratiske og de »borgerlige« partier gjaldt ikke »samfundsnyttens« fortrin og opbygningen af en voksende materiel velstand, men blot fordelingen af den voksende velstand.

Efter den ideologiske eksplosion i 1960erne, da den materielle velstand var blevet en selvfølge for en hel generation, den første i verdenshistorien, begyndte man inden for moralfilosofien og samfundsvidenskaberne i takt med positivismekritikken et voldsomt opgør med »samfundsnytten« og den heraf bestemte »rationalitet« og »effektivitet«. Fra alle siden, venstre- og højreorienterede kredse, opponerede man mod opfattelsen af mennesket som bestemt endeligt af *»det teknologiske samfund«*.

Marxisterne anbefalede et alternativt samfund, som ganske vist henviste individerne til at gå op i samfundet på en »modsigelsesfri« måde, når blot den private ejendomsret til produktionsmidlerne blev ophævet; frihed og lighed ville derved opstå af sig selv.

Men *liberale* og *radikale* kredse kritiserede også den umyndiggørelse, som ligger i samfundets ubetingede fortrin og opfattelsen af individerne som ansvarsløse ofre for individuelle og samfundsmæssige kræfter.

Den norske kriminolog *Nils Christie* kritiserede den tidsubestemte behandling af kriminelle, idet han polimisk udtalte, at man havde stjålet ansvaret fra menneskene. Solsjenitsyns kritik af Gulag Øhavet er et uhyggeligt memento om, hvordan det går, når umenneskeligheden sættes i system. Den amerikanske moralfilosof *John Rawls'* vendte sig igen til den klassiske samfundskontrakt, idet han fremhævede, at helheden vel har sin store betydning, men at den enkeltes frivillige tilslutning til samfundet er et fundamentalt individuelt retfærdighedskrav, som må konkurrere med samfundsnytten som samfundets grundværdi.

Rawls' forsøger at afstemme friheden og ligheden. Han antager, at menneskene ville vælge en ligelig værdifordeling, hvis deres strategiske muligheder var gemt bag et »slør af uvidenhed«, og fra dette hypotetiske udgangspunkt for en samfundskontrakt slutter han, at værdifordelingen i princippet må være ligelig, eftersom det var denne ordning, som alle *fornuftige* mennesker, efter hans mening ville have tilsluttet sig under forudsætningen om mulighedernes principielle usikkerhed.

★

Der kan rettes, og der er

rettet mange indvendinger mod Rawls forudsætninger, men det fører for vidt her at komme ind på denne diskussion. Jeg vil derimod fremhæve, at Rawls selv fraviger den ligelige værdifordeling, hvis blot en produktiv indsats også er til gavn for de »ringest stillede«. Hermed har Rawls taget hensyn til, at retfærdigheden ikke kan reduceres til at være en »distributiv« (uddelende) retfærdighed, men også indeholder en »ydelsesretfærdighed« (udlignende), der kræver forholdsmæssighed mellem indsats og belønning.

Noget andet er, at denne betragtning især har betydning i en økonomisk stagnationsperiode, hvor samfundet har et særligt behov for en produktiv indsats, der ikke kvæles i en fordelingspolitisk nulløsning. Omvendt viser det sig, at tolerancen bliver mindre i nedgangs- eller stagnationsperioder, således at kravet om lighed antager en absolut karakter ved de politiske indgreb.

Det, som vi er vidne til for tiden, er netop en paradoksal situation i de vestlige samfund under presset af olieprisstigningernes dræning af samfundenes købekraft. Retfærdighedskravet i betydningen den »uddelende« retfærdighed, som det antager i demokratiske velstandssamfund, har taget magten såvel fra »samfundsnyttens« effektivitetskrav som fra den »udlignende« retfærdighed, som måske tilsammen ville have tjent ikke alene samfundet, men også de svagt stillede bedre på lidt længere sigt. Retfærdighed bliver lig med lighed.

Men det bedste kan blive det godes fjende, som *Alex Tocqueville* profetisk sagde det allerede for 150 år siden: Jo mindre ulighederne bliver i samfundet, desto mere utålelige bliver de tilbageværende uligheder.

Måske er det rigtigt, som den engelske sociolog *Kenneth Arrow* antager, at det er en logisk umulighed under demokratiske forhold at afstemme samfundets interesser med såvel frihed som lighed, eller effektiviteten med den udlignende og den uddelende retfærdighed.

Af Stig Jørgensen

olie-aftalen

AT AFTALER skal holdes, er en almindelig regel i de fleste kulturer, men det kan være svært at forklare, hvorfor det skal være sådan.

Hos de mest primitive opstår tanken ikke så let, fordi det er det almindelige, at man udveksler ydelse og vederlag på stedet, og så er det ikke nemt, eller praktisk, at forlange sine ting tilbage.

Men når der gives kredit fra én eller begge parters side, sådan at opfyldelsen af forpligtelserne ligger ude i fremtiden, er det vigtigt, at man kan stole på den andens løfte.

Kunne man ikke det, ville ingen give kredit, idet man da ikke kunne stole på at få vederlag for den forpligtelse, man har påtaget sig. Og kreditgivningen i videste forstand er grundlaget for en udviklet økonomi. Baggrunden for løfters forpligtende kraft, er da også afledt af begrundelsen for, at man skal tale sandt og derfor ikke må lyve. Ellers kunne man ikke stole på andres oplysninger og derfor ikke forud beregne deres adfærd.

Altså ethvert organiseret samfundsliv er baseret på forudsætningen om, at man kan stole på sine medmennesker, og ethvert økonomisk system er baseret på forudsætningen om, at aftaler skal holdes.

Men det har faktisk kostet overvindelse at vænne sig til, at det kan betale sig at holde løfter og aftaler, som man ikke længere er interesseret i, fordi de ikke er fordelagtige. Kun psykopater forsøger at tage enhver given fordel uden hensyn til deres løfter, for så gør man nemlig kun éngangsforretninger, og det kan ingen leve af i nutiden, hvor upålideligheden hurtigt rygtes.

Til gengæld har kontraktsretten til alle tider været baseret på forudsætningen om den gensidige fordel.

»Lige for lige, når venskab skal holdes«, siger et gammelt mundheld. Lige for lige, ydelse mod vederlag, siger de ældste retfærdighedsideer.

Derfor har man altid i civiliserede samfund accepteret nogle forbehold, som gør, at man kan gå fri, hvis der ikke er en sådan ydelsesretfærdighed. Allerede tidligt accepterede man, at tvang og svig, senere også vildfarelse og udnyttelse kunne gøre en aftale ugyldig, hvis den ene part altså ved at benytte sig af en mangel på jævnbyrdighed havde sikret sig en fordel på en andens bekostning.

I HELE middelalderen søgte samfundsmagten at hjælpe på uensartetheden i den faktiske magtposition ved at fastsætte maximalpriser og andre restriktioner for de vigtigste fornødenheder, og i nyere tid har vi oplevet den samme kontrol i krisetider, og vi har i de senere år i stigende grad gennemført regler til beskyttelse af den usagkyndige forbruger over for de professionelle producenter og forhandlere.

Fra de ældste tider har man også anerkendt et forbehold om begrænsning af kontraktspligten på grund af ændrede forhold: Clausula rebus sic stantibus, som juristerne har udtrykt det på deres latin. Denne forudsætning om ændrede forhold kan naturligvis ikke begrunde en frigørelse, hvis interessen i aftalen bortfalder på grund af fejlkalkulationer eller ændrede konjunkturer. Der kræves en fuldstændig forrykkelse af kontraktsgrundlaget, som ingen af parterne med rimelighed har kunnet tage i betragtning.

Krig, indførelsesforbud, naturkatastrofer og den slags skal man normalt ikke tage i betragtning, men drejer det sig om udførlige aftaler mellem professionelle om væsentlige og langsigtede dispositioner, vil der være en formodning for, at de selv tager de fornødne udtrykkelige forbehold.

DET SAMME gælder naturligvis også for stater og regeringer. Men det har været vanskeligere at opnå respekt netop for staternes løfter. Ikke mindst stormagterne har svært ved at respektere deres pligter ifølge traktater, når de ikke længere er interesseret. Stater og regeringer har undertiden haft svært ved at følge de samme moralske grundsætninger, som de kræver overholdt af deres borgere.

Ulykkeligvis kan det være svært for borgerne i et samfund at erkende den principielle grænse mellem retlige og politiske afgørelser. I politikken er det den rette metode at træffe beslutninger ud fra de konkret foreliggende behov og interesser, medens retlige afgørelser må respektere tidligere stif-

tede rettigheder. Derfor er det ikke underligt, at befolkningen kan have vanskeligt ved at holde fast ved retlige grundsætninger, hvis man tror, at der skal træffes en politisk afgørelse.

Der er altså grund til at advare regeringen mod at ekspropriere DUCs rettigheder ifølge olieaftalen. Det er ikke rimeligt at påberåbe sig, at en ugyldighedsgrund eller et forbehold om væsentligt ændrede forhold så som »samfundsmæssige hensyn«, kan bruges mod DUC.

Det er rigtigt, at forholdene har ændret sig væsentligt, siden aftalens indgåelse i 1962. Den væsentligste ændring er nok den, at der blev fundet olie i Nordsøen, hvad der dengang ikke var indlysende. Ellers havde staten utvivlsomt selv taget hånd i hanke med sagen.

De andre ændringer i situationen er ikke større, end at man kunne have taget dem i betragtning i hvert fald i 1976, da kontrakten sidst blev genforhandlet. Også denne gang må man appellere til DUCs samfundssind og fornuftige interesser i at have et rimeligt forhold til Danmark.

Man har faktisk ikke andet at gøre, hvis man altså vil bevare sit renommé som et retssamfund. Rent bortset fra, at DUC formentlig ikke har noget mod at blive eksproprieret, mod fuld erstatning, naturligvis. Hvis ekspropriationstruslen snarere opfattes som et løfte end en tvang, er det ikke underligt, om de såkaldte forhandlinger går lidt sagte.

Men det vil blive svært i fremtiden at få andre til at vove pelsen.

Af
Stig Jørgensen
professor, dr. jur.

Hyppige lovændringer

Det var en tilfældighed, som ligner en tanke, at Morgenavisen Jyllands-Posten, søndag den 30. november, bragte en lederartikel, som advarede mod hyppige lovændringer og en meningsartikel af Poul Møller, som forsvarede dem.

Poul Møller henviste til Jens Otto Krag og Winston Churchill, som hver især har forsvaret retten til at blive klogere også for politikere og til at drage konsekvensen deraf i form af lovændringer.

Jyllands-Posten er betænkelig ved næsten enhver skattereform, eftersom bitter erfaring har lært befolkningen, at den i reglen af socialdemokratiske regeringer udnyttes til at skaffe flere penge i statskassen.

Hvis man vil øve retfærdighed mod nogen ved at rette visse skævheder i sambeskatningen op, kommer man let til at øve uretfærdighed mod andre, som igennem en årrække har indstillet sig på en vis realindtægt.

Følger man derfor skatteministerens forslag om, at renteudgifter ikke altid skal fradrages i mandens indtægt, men skal kunne fradrages den af ægtefællernes indtægt, som er størst, hvorved familien får det største skattefradrag, er der nogle andre, som med uændret skattetryk skal betale, og det bliver bl.a. de familier, som har valgt at leve af én indtægt og at spare på de offentlige institutioner.

Avisens ræsonnement er ikke alene snusfornuftigt i den konkrete anledning. Det illustrerer også retfærdighedsbegrebets afhængighed af de politiske realiteter. Flertallet vil altid være tilbøjeligt til at forveksle retfærdigheden med egne interesser.

Men ræsonnementet rækker videre end til retfærdigheden. Det kaster også et strejflys ind over den moderne naturretstænkning. Amerikanske og europæiske retsfilosoffer har i efterkrigstiden genoplivet den gamle tanke om, at retten for at være gyldig ikke blot skal være blevet til på forfatningsmæssig måde, men også skal have et indhold, som ikke strider mod visse principper.

Blandt disse principper er ikke blot kravet om respekt af menneskerettighederne, men også kravet om, at love skal være forståelige, ikke selvmodsigende og ikke påbydende det umulige; de skal være bekendtgjorte, ikke have tilbagevirkende kraft og ikke være undergravet hyppige forandringer.

Det er ord som disse, der med modifikationer findes allerede i Jydske Lovs Fortale fra 1241, der er lige god, selv om den også er en oversættelse af kirkerettens almindelige grundsætninger og ikke, som mange tror, naturgroet nordisk ret.

Jurister og samfundsfilosoffer har til alle tider understreget vigtigheden af, at borgerne kan indrette sig efter samfundets love og forudberegne konsekvenserne af deres dispositioner såvel personligt som økonomisk. Stadige ændringer og inkonsekvenser i lovgivningen forringer forudberegneligheden og dermed borgernes tryghed.

Det er en betragtning, som er god at have for øje, selv om det af naturlige grunde går lidt hastigere med lovændringerne end på kong Valdemars tid. Poul Møller fremhæver behovet for, at retten ændrer sig i overensstemmelse med de ændrede samfundsforhold, for retten er jo mødepunktet mellem de til stadighed stridende samfundsmæssige interesser.

Med tyskernes sædvanlige morderiske konsekvens, kaldte en retsfilosof efter verdenskrigen nazisternes retssystem: Unrecht als System. Vi ville ikke på samme måde betvivle gyldigheden af den danske retsdannelse under og efter besættelsen, selv om folketinget var sat ud af spillet, og selv om retsopgøret fik tilbagevirkende kraft.

Men vi kan udmærket tale om umoralsk ret, hvis reglerne strider mod de »naturretlige« grundsætninger.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

Nævninger

Nationalromantiske myter er erfaringsmæssigt sejlivede og er ligesom andre myter og eventyr uimodtagelige for kendsgerninger, fordi befolkningen eller dens ledere har et uimodståeligt behov for at tro på og videregive budskabet.

Det er da også udmærket, når det drejer sig om Gud, konge og fædreland. Enhver kultur og nationalitet har en myte om, at det er Guds udvalgte folk eller Guds eget land, i reglen når det ser sortest ud. Det fik jøderne i det babyloniske fangenskab, og det fik danskerne med Grundtvigs digtning i det 19. århundredes eksistenskamp mod det tyske rige.

Men når det drejer sig om mere konkrete myter, er det farligt ikke at respektere kendsgerningerne, idet myten i så fald kan bruges som undskyldning for virkelighedsflugt eller som ideologisk-politisk agitation mod fornuftige foranstaltninger.

Disse myter er ikke sjældent af retlig karakter, ikke mærkeligt eftersom de retlige institutioner og skrifter har haft så stor politisk betydning, at de ofte er de ældste bevarede skrifter og bl.a. også derfor opnår stor ærværdighed.

Jeg skal nævne tre eksempler. Jydske Lovs fortale fra 1241: Med lov skal land bygges osv. Selv om det forlængst er påvist, at den er en næsten ordret oversættelse af Gratians dekret af 1140 indeholdende den kanoniske rets afbalancering af kirkens og fyrstens magt, lever den stadig i den politisk-kulturelle mytologi som eksempel på naturgroet nordisk ret i modsætning til den fæle europæiske romerret.

Det omvendte gør sig gældende med Erik Klippings håndfæstning af 1282. Den bliver i den politiske mytologi til et udtryk for nordisk folkestyre og demokrati, ligesom den engelske Magna Charta fra 1215, senest hos Ebbe Reich i hans bog om mordet i Finnerup Lade. Heller ikke denne myte har meget med virkeligheden at gøre.

Såvel Magna Charta som de danske håndfæstninger var udtryk for en almeneuropæisk udvikling i højmiddelalderen, der ikke så meget begrænsede kongens enevældige magt, som den styrkede herremændene på den almindelige befolknings bekostning. Ved håndfæstningerne sikrede stormændene sig afgørende indflydelse på statens styrelse.

Den tredie myte, som jeg vil omtale, er senest blevet præsenteret af Erik A. Larsen i en artikel i Kristeligt Dagblad den 20. november 1980. Det er TV's lidt diffuse nævningesag, som har sat landet på den anden ende og delt befolkningen i to lejre, en ja-fløj og en nej-fløj.

En af de ting, som er sagt til forsvar for denne klamme krydsning mellem fiktion og dokumentation, er den offentlige debat, som den skulle fremprovokere. På den ene side en seerdom, som på det foreliggende grundlag hverken er repræsentativ eller særligt kontroversiel, hvorfor den videnskabelige værdi er lig nul.

På den anden side en debat om nævningernes ansvarsfulde opgave.

Derfor er det kedeligt, at denne debat føres på et skævt grundlag, sådan som det ville være tilfældet, hvis man gik ud fra Larsens mytologiske fremstilling af nævningeinstitutionen som en videreførelse af en gammel dansk folkelig tradition.

Sandheden er den, at nævningeinstitutionen blev importeret fra England og indført med retsplejeloven i 1919. Ganske vist findes der noget, som hedder nævninger i de gamle landskabslove fra middelalderen, og vel findes der også enkelte bestemmelser herom i Danske Lov fra 1683, men for det første havde de en anden funktion, og for det andet var anvendelsen af nævninger aftagende og forsvandt sporløst omkring 1800.

Når man tidligere havde anvendt nævninger, som skulle afgøre en sag på tinge ved afgivelse af ed, hang det

sammen med den manglende adgang til vidnebevis, som igen hang sammen med den manglende eksistens af juridiske domstole. Efterhånden som disse voksede frem og især efter indførelsen af juridisk embedseksamen i 1734, trængte vidnebeviset igennem, og dermed forsvandt behovet for nævningers ed.

I forbindelse med den fri forfatning i 1849 fremstod der et krav om en folkelig deltagelse i strafferetsplejen for at afbalancerede juridiske dommeres formodede afhængighed af deres klasse og politiske tilhørsforhold. Derfor bestemtes i Grundloven § 79 (senere § 72), at der skulle indføres nævninger i »misgerningssager« og »politiske sager«, og det var det, som skete i 1919.

Siden har der blandt jurister været megen tvivl om nævningeinstitutionens berettigelse. Dels er det et tungt apparat, dels er det ikke sikkert, at det »folkelige« element er en større betryggelse mod justitsmord end veltrænede juridiske dommere. I hvert fald begrænsedes og begrænses anvendelsen af nævningesager mest muligt. Allerede i 1936 indførtes systemet med domsmænd i de fleste straffesager, hvori der er tvivl om skyldsspørgsmålet. I tilståelsessager er der kun én juridisk dommer. Og i praksis er det kun drab, voldtægt og brandstiftelse, der kommer for nævninge, hvis der ikke foreligger en tilståelse. Med grundlovsændringen i 1953 kræves der kun, at lægmænd skal medvirke i strafferetsplejen, ikke at det skal være nævninger, som altså kan afskaffes igen.

Men det er en helt anden sag.

Stig Jørgensen

Ugyldige love

Mennesket er et skrøbeligt kar, som let lader sig friste over evne.

Da magten derfor korrumperer, er de vestlige demokratier bygget på ideen om et gensidigt kontrolsystem. Den lovgivende magt ligger hos folkets repræsentanter i folketinget, medens regeringen kun må handle i overensstemmelse med lovene. Og domstolene påser, at såvel regering som folketing holder sig på måtten. Folketinget må nemlig ikke bestemme noget, som er i strid med grundloven.

I den løbende debat om olielovforslagene er det blevet sagt og skrevet, at folketingets flertal kan bestemme hvad som helst. Det med ejendomsret og ekspropriation er gamle og forældede størrelser. I nutiden må samfundet altid kunne indskrænke borgernes rådighed over deres ejendom og andre rettigheder.

Det er allerede nu en sandhed med modifikationer, derved at en tredjedel af folketingets medlemmer kan kræve en lov udlagt til folkeafstemning dog hverken skattelove eller ekspropriationslove. Mens der af forståelige grunde ikke er noget at gøre ved førstnævnte, kan sidstnævnte imidlertid ligeledes af en tredjedel af folketingets medlemmer forlanges udsat til efter et folketingsvalg.

Både i tilfælde af, at der begæres folkeafstemning, og når en ekspropriationslov begæres udsat, må statsministeren ikke stadfæste og bekendtgøre loven. Gør han det alligevel, er den ugyldig.

Hvis derfor regeringen skulle finde på at kalde en skolelov for en skattelov eller en ekspropriation for en almindelig indskrænkning af ejendomsretten, kunne man tilsyneladende let og elegant komme uden om revisionen. Den går bare ikke.

Det afgørende er ikke, hvad regeringen kalder sin lov, men det, som domstolene mener, det drejer sig om i virkeligheden. Da regeringen for en snes år siden forærede Island en samling gamle håndskrifter, havde regeringen fundet på at kalde det en flytning og ikke afståelse til Island.

Da højesteret flere år senere fastslog, at der forelå en ekspropriation af håndskrifterne fra den stiftelse, de tilhørte, havde det været en alvorlig sag, hvis regeringen havde siddet en anmodning om udsættelse af loven overhørig. Problemet opstod heldigvis ikke, fordi regeringen havde bøjet sig for kravet om udsættelse, selv om den påstod, at der ikke var tale om ekspropriation.

Derfor var det ikke rigtigt, når Venstres energipolitiske ordfører til TV-avisen i sin tid udtalte, at hans parti formentlig ikke ville lægge stemmer til en begæring om udsættelse af olielovene, og begrundede det med, at der jo kun var tale om en tom demonstration, eftersom statsministeren jo bare kunne stadfæste loven alligevel.

Gør statsministeren nemlig det, og viser det sig under en senere af A. P. Møller anlagt erstatningssag, at der alligevel var tale om ekspropriation, så er alle de dispositioner, regeringen har truffet i mellemtiden også ugyldige. En sådan uvished ville naturligvis være så utålelig for såvel regeringen som eventuelle liebhavere til A. P. Møllers koncessionsrettighed, at kravet om udsættelse enten ville føre til en forhandlingsløsning eller et olievalg.

Forhåbentlig vil det første blive tilfældet, selv om det sidste nok er det sandsynligste. Mens regeringen kan håbe på at indfange nogle af sine tabte sandflugtsstemmer ved at spille rollen som Robin Hood, der tager fra den rige og giver til de fattige, er der sikkert ikke så mange stemmer at hente på retlige og moralske argumenter.

Juridiske og moralske ræsonnementer er vanskelige at følge og forstå. Risikoen for de afsmittende konsekvenser af, at et retssamfund bryder indgåede aftaler ved tvang, og risikoen for en sådan adfærd kan få uheldige virkninger for andres villighed til at indgå langsigtede aftaler med staten er vanskelige at få øje på i sammenligning med den tilsyneladende øjeblikkelige og kontante værdi af den kostbare olie.

Men selv om der udskrives valg, og selv om loven bliver vedtaget af det nyvalgte ting, er der stadig den efterfølgende erstatningssag at tage i betragtning, og A. P.

Møller har gode chancer for at vinde en sådan sag, eftersom en landsretsdom gav ekspropriationserstatning til et privat rederi, som i et par år havde sejlet på Grønland, indtil det blev standset af en lov, som indførte statsmonopol på sejladsen. Selv om rederiet ikke en gang havde en koncession på sejladsen, og selv om lovens formål var at sikre en ensartet besejling af hele Grønland.

Men valgtruslen kan naturligvis alligevel af regeringen blive betragtet som et løfte.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

Progressive jurister

Der er noget rørende ved den omsorg, som den lille flok kommunister har for det »folk«, som de har valgt sig; fordi folket ikke har villet vælge dem.

Der er ingen grænser for den ildhu, hvormed man forsvarer »folket«, »arbejderklassen« eller »masserne«, som man ynder at kalde den halve snes tusinde proselytter, man nu har, mod de resterende fem millioner kapitalisters undertrykkelse.

Det er det samme optiske bedrag, som får den såkaldte retspolitiske forening til at se en tillidskløft og en truende konfrontation mellem politiet og borgerne.

Nu har politiet endda i umindelige tider været topscorer på befolkningens hitliste over populære personer og grupper, en hestelængde foran nordmænd, brandmænd og andre helte. Medens studenter, demonstranter og hippier er ved at slå bunden ud af barometret.

Forklaringen på denne tilsyneladende modsigelse kan være den, at den retspolitiske forening består af det, som man i indbydelsen i sin tid kaldte »progressive jurister«.

Nu er det selvfølgelig svært at sige, hvad det er at være »progressiv«. Rent sprogligt betyder det vel nærmest at være »fremskridtsvenlig«, og hvem er ikke for fremskridt. Det kniber bare undertiden at blive enige om, hvad der er fremskridt. Fremskridtspartiet er naturligvis også for fremskridtet, selv om det uvtivlsomt ikke er det samme fremskridt som de »progressive« tænker på.

Med en mindre forenkling kan man måske sige, at »progressiv« i den af foreningen antagne betydning står for det samme som »kritisk« og vel at mærke ikke kritisk i al almindelighed. »Kritisk« betyder i moderne akademisk sprogbrug oftest det samme som »samfundskritisk«. Ikke kritisk mod alle samfund, men kritisk mod det »kapitalistiske« samfund, hvad det så måtte være for noget.

Nu skal man være forfærdelig forsigtig med at kalde de »progressive« for marxister. Dels er der blandt erklærede marxister et utal af forskellige opfattelser af, hvad marxisme er for noget, dels er der erklærede radikale og nidkære forkæmpere for »menneskerettighederne« blandt de progressive.

Men det store flertal af jurister falder uden for som ukritiske og reaktionære, fordi de mener, at lovlydige borgere har krav på politiets beskyttelse mod dem, der ikke mener, at »dette her samfunds« regler gælder for dem.

Det fik nu være, hvad det være ville, hvis det ikke var fordi de pæne progressive mennesker ville have politiet til selv at vælge og vrage mellem de opgaver, som folketing, regering og kommunalråd pålægger politiet ved at vedtage love og træffe andre beslutninger, som det nu engang er politiets opgave at håndhæve.

Ikke alene er det at skyde på pianisten, når man bebrejder politiet, at det gør det, som det får besked på af lovlige og demokratiske myndigheder. Men det er også at arbejde for indførelse af politistaten, hvor det jo netop er politiet selv, som afgør, hvad der er lovligt.

Det konstaterede allerede vor nuværende justitsminister i en TV-debat for flere måneder siden, selv om han vist selv har været »progressiv« engang.

Man skal ikke sætte ræve til at vogte gæs, og ikke selv invitere voldsmanden indenfor.

Og så må vi undertiden bede Vorherre bevare os mod vore venner.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

Domstolenes politiske funkti

Den amerikanske højesteret har altid haft en anden og mere politisk funktion end den danske. Amerika er en forbundsstat bestående af 51 selvstændige stater med hver sin lovgivende forsamling og hver sine særlige domstole.

Derfor har den føderale højesteret kun kompetence til at behandle sager, som angår de fællesanliggender, som er nedfældet i grundloven, og som kongressen kan træffe beslutninger om. Foruden om udenrigs- og forsvarspolitik er det især om krænkelse af de såkaldte »menneskerettigheder« f. eks. ytringsfrihed, ligebehandling osv.

På den anden side har sociale og politiske forandringer vanskeligt kunnet gennemføres ad lovgivningsvejen, efter som de respektive staters parlamenter ikke er underordnet den føderale kongres. Derfor har vi set, hvordan Roosevelts »New Deal«-politik i 30'erne og Eisenhowers raceintegrationspolitik i 50'erne blev gennemført af grundlovens bestemmelser.

Det er derfor vigtigt, at en præsident udnævner dommerne og på den måde kan sikre en højesteret, som vil godkende præsidentens politik. Højesteret kan derfor blive »liberal« som i 30'erne, da Roosevelt i sin lange embedsperiode kunne udnævne et flertal af dommerne. På samme måde var højesteret domineret af »liberale« dommere i Earl Warrens lange præsidentperiode.

Med Warren Burgers overtagelse af præsidentposten for 12 år siden indledtes en mere konservativ periode, som kulminerede med, at Nixon på falderebet udnævnte så mange nye dommere, at de konservative blev et flertal.

Men endnu i de første år af 70'erne fortsatte de føderale domstole med at tage stilling til politiske, sociale og kulturelle spørgsmål, også fordi flere og flere borgerrets- og miljøgrupper anlagde sager om grundlovsmedholdeligheden af love og administrativ praksis. Det var især forholdene i fængsler og andre offentlige institutioner, som blev ført frem på denne måde med henvisning til grundlovens krav om ligebehandling.

Men, som det vil huskes, lykkedes det en overgang højesteret at standse henrettelser af dødsdømte med den begrundelse, at en sådan straf er i strid med grundloven, som forbyder usædvanlige og grusomme straffe.

Omslaget kom efter 1973, da højesteret havde godkendt en abortlov. En mere konservativ stemning havde bredt sig i befolkningen, og der var ikke længere den samme forståelse for ligeretsgruppernes tiltagende tilbøjelighed til at modarbejde lovgivningen gennem retssager. Der opstod også blandt jurister en tiltagende bekymring for domstolenes autoritet som upartiske og upolitiske mellemmænd mellem individerne og mellem individer og statsmagt.

I den nyeste tid har vi da også set, at højesteret igen har givet grønt lys for henrettelse af dødsdømte. Samtidigt har man nægtet at kritisere love og administrative foranstaltninger, når afgørelserne kræver en teknisk og politisk ekspertise, som dommere ikke er udstyret med. Bl. a. har en føderal domstol nægtet at anfægte en delstats beslutning om opførelse af et A-kraftanlæg, med den begrundelse at der er tale om en politisk afgørelse, som alene kongressen kan træffe.

I det seneste år har højesteret godkendt en værnepligtslov, som undtager kvinder, og man har nægtet at tilsidesætte regulativer om to-personers celler i et statsfængsel og om behandlingen af handicappede i offentlige institutioner med henvisning til lovgivningens primære kompetence i den slags sager.

Man har også godkendt en administrativ inddragelse af en tidligere CIA-agents pas med henvisning til, at sager angående udenrigspolitik og national sikkerhed sjældent

er egnede til domstolsprøvelse.

Der er ingen tvivl om, at den amerikanske højesteret er på retræte i »politiske« sager, og der er da også dem, som vil sige, at den er blevet mindre »politisk«, medens andre vil sige, den er blevet mere »konservativ«.

Man kan som sagt ikke trække direkte paralleller til den danske højesteret, der ikke som den amerikanske – og den vesttyske – skal harmonisere rets- og samfundsforholdene i en forbundsstat. Alligevel har vi set, hvordan domstolene også her er blevet inddraget i den politiske kamp: f. eks. blokadesagerne og Christianiasagen.

Højesteret har såvidt muligt undgået at underkende Folketingets afgørelser, tydeligst blev det udtrykt i Christianiasagen, hvori højesteret tilsidesatte landsrettens præmisser om det »sociale eksperiment«.

Der er også gode grunde til at domstolene både her og i stigende grad i USA holder en lav politisk profil, hvis de vil bevare almenhedens tillid til deres autoritet som upartiske mellemmænd. Domstolenes »politiske« funktion begrænses til en gradvis tilpasning af de eksisterende retsregler til ændrede livsforhold, i det omfang, lovgivningsmagten ikke kan overkomme at følge med.

Af
Stig Jørgensen

Dødsstraf igen

Civilisationen marcherer!

Frankrig har som det sidste vesteuropæiske land afskaffet dødsstraffen og sat revolutionens ragekniv på museum.

Der er en historisk ironi i den omstændighed, at Frankrig, som tilhørte humanismens avantgarde, endte med at blive røven af fjerde division.

Argumenterne pro et contra har igen været endevendt i den franske nationalforsamling, og der kan desværre være grund til at repetere dem, eftersom USA, der faktisk afskaffede dødsstraffen i slutningen af 60erne, nu har fået et tilbagefald til barbariet.

Dengang i 60erne udtalte den amerikanske højesteret, at dødsstraffen var i strid med grundlovens forbud mod »usædvanlige og grusomme« straffe. Siden da er kun to personer bwevet henrettet, begge fordi de insisterede på at blive aflivet, den ene, Gilmore, ved skydning, den anden, Spenkelink, i stolen.

Men nu er der optræk til en ny bølge af henrettelser i USA, fordi det nye konservative flertal i højesteret ikke mener, at dødsstraffen i sig selv er usædvanlig og grusom. Især da ikke, hvis man med klinisk delikatesse imiterer hospitalssituationen og afliver delinkventen med en indsprøjtning.

★

Det er alligevel for os noget underligt noget, at dødsstraffen sådan kan gå ud og ind uden lovgivningens indgriben. Men det hænger sammen med den amerikanske samfundsorganisation, som er en union af selvstændige stater med fælles udenrigs- og forsvarspolitik. Hver stat har sit parlament, sin guvernør og sine lokale domstole.

De centrale myndigheder i Washington kan i princippet ikke blande sig i de enkelte staters indre forhold og derfor heller ikke i deres strafferet. Men forbundshøjesteretten har dog en mulighed for at blande sig, idet den kan påkende alle spørgsmål, der berører enkeltstatslovgivningens forhold til den fælles grundlov, eller konstitution, som de kalder den derovre.

På denne måde har den amerikanske højesteret en langt større mulighed for at spille en politisk rolle end f.eks. den danske højesteret, idet der både er behov og mulighed for at tilpasse retstilstanden i enkeltstaterne til samfundsudviklingen og skabe et rimeligt mål af retsenhed i hele landet.

Vi husker, hvordan Franklin Roosevelt i 30erne fik gennemført sin »New Deal« krisepolitik ved højesterets hjælp, efter at han havde haft lejlighed til at udnævne et tilstrækkeligt antal dommere, til de liberale dommere var i flertal. Vi husker også, hvordan en ganske vist konservativ Dwight Eisenhower i 50erne gennemførte sin raceintegrationspolitik ved hjælp af højesterets nyfortolkning af menneskerettighederne i grundloven.

Men efter en Nixon og nu med en Reagan har højesteret fået et nyt konservativt flertal, som ikke finder, at dødsstraffen er »usædvanlig og grusom« og derfor ikke i strid med grundloven. Keine Hexerei, nur Behändigkeit!

Og dette til trods for, at der heller ikke i de seneste 14-15 års erfaringer uden dødsstraf i USA kan findes støtte for den opfattelse, at udsigten til dødsstraf har en afskrækkende virkning. Tværtimod bekræfter de den almindelige erfaring fra hele den civiliserede verden, at de drab og grove voldsforbrydelser, som har været pålagt dødsstraf, er af to kategorier, som er upåvirket af straffens størrelse.

Det gælder såvel dem, der begås af personer, som er utilregnelige på grund af sjælelige abnormiteter og stærk affekt, og dem, der begås af professionelle gangstere. De første, fordi de ikke kalkulerer med opdagelse, de sidste, fordi de gør det!

★

I nyere strafferetsteori har man i højere grad interesseret sig for straffens karakter af hævn eller retfærdig gengældelse. Men selv denne tankegang kan ikke retfærdiggøre dødsstraffen, når man afvejer denne side af sagen med den perversion, som ligger i, at man i retfærdighedens navn og med koldt blod afliver en måske endog særdeles grov forbryder.

For straffen er i det hele taget ikke først og fremmest noget, man sætter i værk af

Grænser for lidelse

DEN NORSKE kriminolog og humanist, Nils Christie, har gjort det igen.

Han har skrevet en ny bog om straf og social kontrol.

Som en af de første gjorde han opmærksom på farerne ved at betragte forbrydelser som sygdomme i samfundet eller i sjælen. Han afviste derfor både de marxistiske og de naturalistiske kriminalitetsteorier.

Han udnyttede herved erfaringerne fra en generations skandinaviske behandlingspolitik, som viste sig at være virkningsløs. Tilbagefaldsprocenterne fra sindssygehospitaler, psykopatforvaring, arbejdshus, sikkerhedsforvaring, ungdomsfængsel m.v., som disse behandlingsinstitutioner hed, var ikke lavere end fra almindelige fængsler.

Kort sagt, menneskene bliver ikke bedre af at blive straffet, selv om man kalder det behandling. Det, som juristerne kalder specialprævention, kan ikke bruges som begrundelse for straf og for straffens former.

Hertil kom ikke alene advarslen om muligheden for politisk misbrug af straffesystemet til uskadeliggørelse af afvigere ved at behandle dem som sindssyge, sådan som Solsjenitsyn har beskrevet det socjetiske system.

MEN ENDNU værre er det, at lovovertræderne selv har betragtet behandlingen, som naturligvis må være på ubestemt tid, som uretfærdighed, og har forlangt en straf, som står i et »retfærdigt« forhold til forbrydelsen. I den seneste udgave af den engelske serie om advokaten Rumpole ser vi da også, hvordan den menneskevenlige advokat bekæmper denne udsigt til en umyndiggørende hospitalstilværelse.

Ligesom vor store afdøde jurist Alf Ross understreger Christie, at man tager værdigheden fra mennesket ved at tage ansvaret fra ham og behandle ham som patient. På den anden side, siger Christie i sin ny bog (»Limits to Pain«, Universitetsforlaget, Oslo, 1981), må man kalde tingene ved deres rette navn. Straf er et onde, som man påfører et menneske, fordi han har forbrudt sig.

Derved vil man også lettere komme til at interessere sig for lidelsens begrænsning, idet de færreste mennesker er sadister. Når straffen ikke gør forbrydelsens virkninger eller forbryderen bedre, indser man lettere, at straffen ikke bør gå videre end nødvendigt.

Men nødvendigt for hvad? Christie selv er tilbøjelig til at forkaste også den såkaldte generalprævention, d.v.s. straffens afskrækkende eller forebyggende virkninger.

Derfor taler han i sine tidligere bøger — og også i denne — om den »primære« samfundskontrol, d.v.s. den samfundsorganisation, som bygger på små enheder, hvori medlemmerne har mulighed for en gensidig kontrol, så man undgår politi og domstole.

Han taler også om at anvende andre sanktioner end frihedsstraf, f. eks. samfundstjeneste og andre foranstaltninger, som for tiden drøftes i nordiske specialistudvalg. Men han vil dog helst kunne anvende positive foranstaltninger især til hjælp for de svage.

LIGESOM de tidligere er den nye bog velskrevet og charmerende om ikke overbevisende. Efter min opfattelse gør forfatteren for lidt ud af hensynet til lov og orden i det produktions- og præstationssamfund, som vi nu har, og hvis goder hverken Christie eller hans venner vil undvære.

Derfor er vi fortsat nødt til at betragte straffen som et nødvendigt onde. Men også som et onde, der derfor i humanitetens navn må begrænses mest muligt.

Af
Stig Jørgensen,
professor, dr. jur.

III.

POLITIK, SAMFUND OG KULTUR

PARADOKSER OG MODSIGELSER

Den menneskelige komedie

I »DEN menneskelige komedie« er guldet trumf, mente Honoré de Balzac.

Kun i lyset af denne lidenskabelige stræben efter penge kan man forstå den hensynsløshed og snedighed, hvormed menneskene udnytter hinanden.

Litteraturvidenskaben har aldrig rigtigt kunnet komme til enighed om, hvorvidt Balzac skal klassificeres som romantiker eller realist. Men hans livsværk er et udtryk for, at poesiens blå blomst kan vokse på en nødding.

Men han er først og fremmest moralist som hans samtidige og jævnbyrdige i England og Rusland, Dickens og Tolstoj. Den ædle og uegennyttige uskyldighed, der bliver udnyttet af omgivelsernes egoisme og havesyge, er den virkelige antihelt, eller i reglen heltinde. »Liljen i dalen«, »Lille Dorrit« og »Anna Karenina« er beslægtede bøger om beslægtede kvindenaturer.

Det, som foruroligede Balzac — som det foruroligede Dickens og Tolstoj, var den i takt med industrialiseringen hastigt voksende materialisme. Penge blev målestokken for social og menneskelig værdi, medens ældre og aristokratiske dyder, såsom edelhed, medmenneskelighed, dannelse og begavelse ikke alene blev nedprioriteret, men oven i købet i vidt omfang var til salg for penge. Prostitutionen spiller en betydelig rolle i hans verdensbillede.

Pengenes grænseløse magt og evne til at blive et mål i sig selv og ikke et blot og bart betalingsmiddel er ikke blevet afsløret for første gang af Karl Marx, der hører eftertiden til.

Balzacs samtidige landsmand Toqueville gjorde efter flittige studier af den amerikanske materialisme opmærksom på de fremtidige farer på et andet område. Han indså, at stigende velstand kunne føre til kravet om stigende lighed. Grænseløsheden i den menneskelige natur får uligheden til at blive jo mere utålelig jo mindre den bliver med den stigende velstand.

PESSIMISMEN i denne menneskeopfattelse hos to af de mest begavede betragtere af den gryende industrialisme er blevet bekræftet af eftertiden. Karl Marx' urimelige drøm om, at menneskene skulle blive et hår bedre, fordi man afskaffer ejendomsretten til produktionsmidlerne, er på den anden side blevet afkræftet.

Det komiske er blot, at samme Karl Marx bliver brugt som skjold og lanse, når nutidens hårdkogte materialisme med alle til rådighed stående midler forsøger at lokke og skræmme deres medmennesker til at give køb. I nutiden sker det blot altid i dydens navn: i folkets, i elevernes, i patienternes, i samfundets, i sundhedens og miljøets navn, men hykleriet er jo også lastens tribut til dyden.

Menneskene har gjort sig til summen af forskellige interesser, som organiseres og bureaukratiseres med en stab af professionelle administratorer, som ansættes til i embeds medfør at være moralsk indigneret over forskelsbehandling og undervurdering af netop deres interessenter. Effektivt og hensynsløst mobiliseres interessenterne i den retfærdige kamp for flere penge, hvori de, man foregiver at kæmpe for, som oftest bliver værgeløse gidsler.

Men samtidig er alle de professionelle fuldt ud på det rene med, at gevinsten bliver mindre og mindre, eftersom interessenterne som skatteydere eller i andre roller selv kommer til at betale deres del af prisen for den tilkæmpede fordel. Andre kommer til at betale med arbejdsløshed eller fallit for den forringede samfundsøkonomi, der følger af gruppernes aktioner. Men den, der endnu kan håbe på at presse sig et hundehoved foran andre i den forbitrede kamp med andre interessegrupper, vil ikke tage i betænkning at benytte sig af chancen.

DENNE ALLERGI over for en nok så ringe forskel i de materielle vilkår fører dels til krav om højere minimumslønninger, hvorved de svage stødes ud i arbejdsløshed, dels og blandt andet som følge heraf til et voldsomt pres på de offentlige kasser. Samtidig opretholdes myten om de store indtægtsforskelle, idet man har valgt at fiksere sig på bruttoindtægten uden hensyn til skat og sociale ydelser. Den disponible nettoindtægt er den reelle faktor ved sammenligningen mellem individers og gruppers økonomiske forhold.

Den omstændighed, at det er indtægten og specielt bruttoindtægten, som er grundlaget for den sociale prestige og den individuelle selvfølelse, understreger den materialistiske holdning, og kampen for gennem interesseorganisationerne i lighedens navn at opnå så mange goder for sig selv og sine som muligt viser, at materialisme og lighedstrang kan være to sider af den menneskelige natur, som vel har samme forudsætninger, men som dog kan komme i konflikt med hinanden.

For vil man sætte samme pris på alle ydelser eller præstationer og sætte den i penge, vil bukserne revne på et tidspunkt. Så vidt kan man ikke blive ved med at skræve. Skal man endelig vurdere al ting i penge, må man på et tidspunkt besinde sig på at betale efter fortjeneste. I længden er der ingen mennesker, som vil betale samme pris for forskellig kvalitet og mængde.

Men skal man vurdere de gamle menneskelige dyder efter fortjeneste, kan det ikke blive ved en prissætning i penge. På det moralske og menneskelige plan er det ikke nødvendigvis den økonomiske effektivitet, der prioriteres højest. Og naturligvis må samfundet også vise sin anerkendelse af de menneskelige dyder, men ikke nødvendigvis gennem prisen.

Sådan fordeles rollerne forskelligt i den menneskelige komedie.

Stig Jørgensen

Om tidens galoperende inkonsekvens

Den, som Gud vil ødelægge, gør han først vanvittig.

Vi husker også, hvordan Herren blandede Jordens tungemål for at forhindre, at Babelstårnet voksede ind i himlen.

Tidens samfundsdebat bærer mange spor af Guds vrede i form af en galoperende skizofreni.

Senest har de danske vælgere demonstreret det kunststykke på een gang at gøre EF-valget til en folkeafstemning for og imod EF og at vælge fire modstandere til at repræsentere vælgerne i Parlamentet. At de grupper i befolkningen, som med stort flertal har stemt mod Fællesmarkedet og dets ti milliarders nettotilskud, nemlig de unge mellem 18 og 30 og de københavnske arbejdere, er dem, som ville miste mest ved Danmarks udtræden, er et ekstra raffinement.

Demonstrationen er imidlertid ganske ufarlig og bærer præg af den form for demonstration, som er almindelig hos ungdommelige knallertkørere, der nærer en grundfæstet tillid til bilisternes kørefærdighed. Danmark bliver ikke meldt ud af fem medlemmer ud af seksten danske parlamentarikere, og ingen regering har selvfølgelig nogen interesse i at fordoble betalingsbalanceunderskuddet eller arbejdsløsheden.

Men det er ikke det eneste eksempel på sjælespaltningen. Samtidigt med energikrisen og de stigende oliepriser tiltager modstanden mod kernekraft til nye højder, samtidigt med at jumbojets forliser, gasledninger sprænger huse i luften og minearbejdere omkommer som fluer, uden at en eneste automaktivist rokker med et øjenbryn. Uanset at et af de »værst tænkelige uheld« i USA ikke fik nogen skadelige følger, og uanset at det står fast efter de japanske erfaringer, at der faktisk ikke sker nogen nævneværdig biologisk skade for efterkommerne af selv svært bestrålede individer.

Vi må også opleve, hvordan de samme befolkningsgrupper gennem deres organisationer forlanger reallønssikring på alle niveauer, samtidigt med at de som enkeltindvider eller gennem de populære folkebevægelser forlanger ligeløn og 0-vækst. Desværre er det jo sådan, at ligelønnen altså kun kan etableres på højeste niveau, hvilket med nødvendighed fører til stigende arbejdsløshed hos de svageste: de ufaglærte, kvinderne og de unge, som ikke kan tjene deres løn.

Den mest ondskabsfulde modsigelse er vel nok den, at forhøjelse af lavtlønnen altid forplanter sig op gennem lønsystemet, hvad alle ansvarlige naturligvis udmærket ved, men fortrænger gennem den velkendte dobbelttænknings teknik. De lavtlønnede benyttes som skjold og lanse for de højere lønnedes lønkrav, ligesom patienterne er lægernes og sygeplejernes gidsler, eleverne lærernes og passagererne chaufførernes. Man beder altid om lønforhøjelse på andres vegne.

Og hvad er det i det hele taget, der får menneskene til gennem deres organisationer at kræve højere løn og højere serviceniveau og gennem deres politiske partier lavere skatter og lavere arbejdsløshed og offentlige besparelser, andet end denne mangel på alvorlighed, der er en følge af, at den direkte forbindelse mellem ydelse og modydelse er gået tabt i det moderne velfærdssamfunds uigennemsigtige fordelingssystem.

Kvindebevægelsen vil kæmpe en forbitret kamp for udvidelsen af institutionspladser til børnene, uanset at børnenes trivsel lider stærkt under savnet af et ordnet familiev, samtidigt med at

børneåret følger næsten umiddelbart efter kvindeåret. Hvad bliver mon det næste? Hvad med et hundeår?

Listen over udslagene af denne galoperende inkonsekvens kan gøres meget længere og morsommere. Et af de mere fornøjelige er den især i medierne almindeligt vedtagne foragt for sagkundskab og ekspertise i et samfund, som stiller enormt stigende krav til uddannelse og specialisering. En anden er den officielt vedtagne opfattelse af decentraliseringens og nærdemokratiets velsignelse, sammenholdt med den af teknikken nødvendiggjorte og muliggjorte centralisering af samfundssytringen.

EF-modstandernes antinationalromantikse forestillinger om dansk erhvervslivs evne til at kunne eksistere i fuld uafhængighed af de udenlandske markedskræfter, og om at de europæiske lande hver især kan klare sig i kampen mod supermagterne i Øst og Vest, er næsten rørende, hvis det var alvorligt ment. USA's olieḥamstring demonstrerer med al ønskelig tydelighed, at de store tager selv fra deres venner, når de kan komme af sted med det og blæser på ret og moral. Og hvem kan forestille sig, at Vesttyskland snarere skulle afholde sig fra at spille stærk mand udenfor end indenfor et EF.

Men vi skal ikke forlænge listen over symptomerne på menneskenes øjeblikkelige vanvid. Heller ikke skal vi her forsøge at finde eventuelle rationelle delforklaringer på symptomerne hver for sig.

Herrens veje er uransagelige!

Af
Stig Jørgensen

Klasseskel

MENTALHYGIEJNISK set er det sundt at være pessimist, så bliver man sjældent overrasket, og når det alligevel sker, er det altid glædeligt.

Jeg kom til at tænke over denne livsvisdom, da jeg forleden fik en regning fra mekanikeren. Jeg havde låst bildøren og glemt nøglen derinde. Heldigvis var det i nærheden af min gode mekaniker, som kom og hjalp mig ind. Det tog et par minutter og kostede 100 kr. for kørsel og arbejdsløn + moms.

Og det er jo en almindelig del af hverdagen, som den har udviklet sig de sidste 20 år. I slutningen af 50'erne var det endnu muligt at få en regning fra en håndværker på mindre end 10 kr. I dag er en hundredkroneseddel minimum.

Dengang var løn- og prisniveauet naturligvis lavere, men det er ikke steget til det tidobbelte. Men det er mange håndværkerregninger, bl.a. fordi der siden er kommet mere end 20 pct. moms, og fordi andre skatter og afgifter er medvirkende til at presse administrationsomkostningerne i vejret.

Nu kommer der så en klækkelig forhøjelse af benzin- og andre energiafgifter. Ganske vist med det gode formål at begrænse energiforbruget, men i hvert fald med den effekt, at de fyldes i statskassen med den heraf følgende risiko, og at de medfører prisforhøjelser.

Også spritafgiften havde oprindeligt til formål at begrænse alkoholismen, men efterhånden benyttes den, ligesom motorafgiften, som skulle betale vejene, i den almindelige finanspolitik.

Men alt i alt vil det stigende afgiftsniveau, og det stigende beskatningsniveau af indtægterne som følge af de — ganske vist begrænsede — stigninger i de kommunale og amtskommunale budgetter, medvirke til skabelsen af nye klasseskel i befolkningen.

VI KENDER til bevidstløshed det traditionelle skel mellem kapitalister og arbejdere. Det kender vi ikke meget til i vort kvarter, hvor arbejdere og kapitalister lever fredeligt sammen hus ved hus.

Vi kender også den lidt yngre med skellet mellem offentligt ansatte, som Jørgen Dich kaldte »den herskende klasse«, og de privat ansatte. I de seneste år opererer man med skellet mellem de høje indtægter, som kan spekulere i skattefradragsreglerne, og de andre, som ikke kan spekulere.

Men lidt efter lidt er der ved at opstå nye klasseskel, som vender op og ned på de tilvante begreber. Vi nærmer os måske den tilstand, som samme Jørgen Dich profeterede, da de med de fine job får de mindre indtægter, og de med de snavsede får de høje indtægter. Ikke på grund af nogen socialromantik, som udstyrer håndens arbejder med helteglorie.

Der er som altid tale om menneskenaturens uforanderlighed og hårde markedskræfter i skøn forening. For mennesket har altid vilje til at finde en udvej. Når presset er tilstrækkeligt kraftigt, vil selvopholdelsesdriften altid være en kraftig stimulator for opfindsomheden.

Og det er i virkeligheden ganske enkelt. Man bytter med den, som har noget at bytte med. Den ene hånd vasker vel ikke den anden, men den ene kan give en hånd til den anden, og til gengæld kan den anden række en hånd til den første.

ER MAN ikke ligefrem erhvervsdrivende og momsregistreret, er der vist ikke noget forkert i, at man sådan hjælper hinanden i ny og næ. I hvert fald sparer man både moms og indkomstskat, og det kan da let tilsammen blive op til 75 pct. af prisen for en tjeneste.

Sørger man nu for ikke at komme til at give et æble uden at få en pære igen, kan man egentlig arrangere sig meget bekvemt med en række reparationsarbejder og andet af den slags, som koster det hvide ud af øjnene.

Den ene kan f.eks. ordne den andens bil, så kan den anden hjælpe med den førstes båd. Og så kan den ene male, den anden give en hånd med ombygningen, den fjerde reparere køleskabe, den femte ordne TV osv.

Det nye bourgeoisi er dem, som kan deltage i dette gensidige hjælpearrangement. Det er dem, som kan bygge til, tage til Mallorca, drikke vin til maden og i det hele taget leve livet. De andre, som ikke kan tilbyde noget på udvekslingsbørsen, må betale, hvad det koster, og det kan komme til at knibe.

Hvis SV-regeringen øn-

sker at udbygge disse nye klasseskel, skal den fortsætte med at forhøje skatter og afgifter. Der kan i parentes bemærket også blive glade dage for smuglere og andre driftige fidusmagere, men det er naturligvis ulovligt.

Men det er det ikke at udnytte smutvejene i det svulmende konsekvenssamfund, som skaber sit eget aristokrati.

På egne og standens vegne er jeg pessimist af gode grunde.

Af
Stig Jørgensen.
professor, dr. jur.

Paradokser

ET PARADOKS er ensbetydende med en tilsyneladende modsigelse. Heri ligger, at der kan angives fornuftige argumenter, som opløser selvmodsigelsen i sammenhængende elementer.

I sin artikel 10. juli anførte arbejdsdirektør Kaj Westergaard otte gode grunde til, at »paradoks-problemet« ikke er nogen modsigelse. Der er altså mindst otte delforklaringer på, at det kan være endog særdeles vanskeligt at få arbejdspladserne besat samtidig med, at der løbende registreres ca. 150.000 arbejdsløse.

Arbejdsdirektøren kan uden at ryste på hånden videregive paradoks-rapportens påstand om, at der ikke er fundet statistisk bekræftelse på formodningen om, at dagpengenes højde spiller nogen rolle i så henseende.

Det må vist siges at være lidt af et paradoks, når udtalelsen sammenholdes med punkt 6 i forklaringskataloget, som handler om den manglende økonomiske gevinst ved at arbejde sammenholdt med dagpengene. Det må da vist også stride mod punkt 5, som handler om dagpengenes beregning, der fører til en ringe forskel i løn- og dagpenge i de lavtlønnede jobs.

Men jeg er som sagt på det rene med, at et paradoks er en tilsyneladende modsigelse. Når en så højt kvalificeret person som arbejdsdirektøren kan sige både det ene og det andet, skal der nok være en forklaring, der ophæver modsigelsen, men det havde været ulige lettere, om den var afsløret i artiklen.

DET ER DERIMOD overmåde interessant og tankevækkende, når Kaj Westergaard under punkt 1 anfører, at kulturelle standardændringer i forholdet til arbejdet og samfundets service, er af afgørende betydning. Det er utvivlsomt rigtigt, at der er en generationsforskel i synet på, hvad der er acceptabelt arbejde. Og det er i det hele taget forklaringen på mange af de legale og illegale tilfælde af jobvægring.

Ingen er i dag nødt til at tage et arbejde under sin »stand«, og mange vil ikke være tilstrækkeligt motiveret til at påtage sig og bevare et uinteressant og uvant arbejde. Det er klart, at følsomheden tiltager med de legale og praktiske muligheder for kompensation i form af dagpenge.

Som Simon Spies udtrykte det i en radiodiskussion om sagen: Det er meningsløst at tale om arbejdsløse, for der er da arbejde nok, hvis der bare var nogen, der kunne betale for at få det gjort.

Med et lavere dagpengeniveau ville man måske få nogle flere i arbejde, men sikkert ikke mange. Det ville måske bare betyde, at de asociale kom i arbejde i stedet for de sociale.

HVIS DER EFFEKTIVT skulle gøres noget ved uligevægten imellem det potentielle arbejde og beskæftigelsen, måtte der ske en nedsættelse af minimumslønnen, så der blev penge nok til at betale for en række serviceydelser, der ikke kan betales inden for de øjeblikkelige budgetter, og sådan at de ineffektive og dårligt uddannede også kunne tjene en løn.

Men det er naturligvis ganske urealistisk i en tidsalder, der er præget af en modestrømning, som sætter ligelønnen i fokus.

Det er derfor også rigtigt, at det især er unge og kvinder, som falder igennem systemet, fordi de generelt er mere uerfarne, uuddannede og ineffektive end voksne mandlige personer. Men da kvindefrigørelsen samtidigt har skabt en almindelig forventning om ligestilling, bliver resultatet, at et stigende antal kvinder melder sig på arbejdsmarkedet med den følge, at der på den ene side skal indrettes børneinstitutioner i et eksplosivt tempo, samtidigt med at kvinderne i vidt omfang får status som arbejdsløse i stedet for husmødre.

Og det er sikkert rigtigt, at denne udvikling ikke er til at standse, idet den skyldes en kulturel forskydning af kvindernes rolle i samfundet. Men det er en dyr forskydning bare i kroner og ørebortset fra de indirekte omkostninger for børnene, og bortset fra de misbrug, som legalt eller illegalt finder sted derved, at familiens indtægt forøges med dagpenge uden at ændre husmoderens rolle.

Men samtidigt er i 1976—79 det offentlige forbrug vokset med 3,4 % om året, samtidigt med at det private falder med 0,2 %. Beskæftigelsen i industrien er bl. a. derfor siden 1973 faldet med 14 %, fordi virksomhederne køber obligatio-

ner i stedet for at investere i arbejdspladser. Omkostningerne til renter og arbejdsløn er blevet for store, og renteniveauet bestemmes jo især af hensynet til betalingsbalancen, som igen er nettovirkningen af forbrug og produktion.

DE STIGENDE skatter og afgifter finansierer den omfordeling, som undertiden kan få karakter af Ebberød Bank. For nylig var det et problem for en studerende moder at få sit barn i dagpleje, fordi dagplejemoderen ikke kunne tage barnet, førend hun fik sit eget barn i børnehave.

Det var jo enklere efterhånden at betale de mødre, som vil blive hjemme, en »husmoderløn« for at passe deres egne børn. Sådan som det er blevet foreslået i fuld alvor, at familien skal have betaling for at pleje deres døende slægtninge.

Der var også en dame, som i et radioprogram gav udtryk for fortørnelse over, at man kun fik 30 kr. for at tage sig af et ældre menneske en gang imellem. »Når man nu taler så meget om, at man skal komme hinanden ved«.

Jeg kommer til at tænke på den kollega, der, ene af alle, i sin tid ikke blev institutbestyrer, og som derfor argumenterede for, at han skulle have et institutbestyrerafsavnsvederlag.

Men han var også en spøgefugl.

Af
Stig Jørgensen
professor, dr. jur.

Principløs realisme

UDLÆNDINGE ophører aldrig med at undre sig over den danske debat, som snarere er en livsform.

På én gang er den udtryk for en manglende evne og en manglende vilje til at tage principiel stilling til større og mindre problemer.

Man skal vare sig for at tale om en særlig dansk nationalkarakter, men det danske sprog er ikke særligt velegnet til principielle diskussioner. Det egner sig bedre til en konkret beskrivelse af praktiske situationer og problemer.

I modsætning til de store kontinentale sprog har det ikke nogen stram og logisk grammatik, men klarer sig med en masse små beskrivende hjælpeord, som prisgiver klarheden på bekostning af nuanceringen. I den henseende ligner dansk og engelsk hinanden. I begge tilfælde er der tale om bondesprog, som har fået lov til at udvikle sig uforstyrret af den akademiske kultur, som skabte det tyske, franske og italienske sprog, mens den dannede almenhed i England og Danmark talte henholdsvis fransk og tysk.

Men sproget og erkendelsen er to sider af samme sag, og ligesom sproget påvirker erkendelsen, vil denne også påvirke sproget. Danmark har i snart mange år været et lille land, og i et lille land trives individualismen bedre end i de store, hvor disciplinen af gode grunde må være større for at holde sammen på stumperne. Stormagter har også langt mere ære og prestige at tage hensyn til, rent bortset fra at de af naturlige årsager også har en større mulighed og dermed også opfordring til og derfor ansvar for indflydelse på storpolitiske problemer.

Derfor er den moralske indignation også ligesom skadefryden væsentlige elementer i vor nationale form for livsglæde. Udlændinge kalder det undertiden selvglæde eller merværdsfølelse.

SOM DET SIGES i en nys udkommet bog om samvittigheden, findes denne kun svagt repræsenteret i Det gamle Testamente, medens den udvikles i det nye. Og det er ganske forståeligt, eftersom Det gamle Testamente er baseret på en kollektiv menneskeopfattelse, medens det nye er bygget på individualismen og dermed på forstillingen om det individuelle ansvar.

Denne individuelle ansvarstænkning er blevet ekstremt videreudviklet i de protestantiske lande, og Max Weber havde sikkert ret i, at det ikke var tilfældigheder, som afgjorde, hvor protestantismen sejrede. Eller sagt med andre ord: protestantismen sejrede i de befolkninger, som i forvejen var mest moralske, hvad de var, fordi de var mest individualistiske.

Det, der ofte forvirrer vore udenlandske betragtere, er den tilsynelandende afslappede og hyggelige omgangsform. De overser, at humor og ironi er en — ganske vist raffineret — form for aggression, som er farlig for børn og barnlige sjæle.

Og så er det jo så sandt, som det er sagt, at der ikke findes rare, men mange svage mennesker. Og de kan være farlige og uberegnelige for deres omgivelser, når Janteloven har undertrykt deres naturlige behov for selvhævdelse.

DANSKERNE tænker stort og handler småt. De er projektmagere, som det ene år efter det andet vedtager at bygge broer og lufthavne, men som med et pennestrøg sletter det hele som led i et af de årlige kriseforlig. For medens udlandet har politiske problemer har dankserne kun kriser. Og når så medierne har stået på glødende pæle en månedstid, kommer der et af de politiske kompromiser ud af tummelen.

Og det er på godt og ondt den danske form for politik. Den kan efter behag og indstilling kaldes pragmatisme eller principløs realisme. Tegneren Daumier har uforglemmeligt illustreret det gamle ord: juristerne strides, men bagefter drikker de sammen.

Forsåvidt kan man vel sige, at alle danskere er jurister for Vorherre.

Af

Om ansvar og trivsel

Man kan sige om Ritt Bjerregaard, hvad man vil, nogen tøsedreng er hun ikke!

Som undervisningsminister talte hun engang om Socialdemokratiets misforståede uddannelsespolitik i forbindelse med den grænseløse udbygning af den højere uddannelse. Og nu har hun som forhenværende ligeså frygtløst undsagt Socialdemokratiets misforståede socialpolitik.

Man indfører ikke socialismen over bistandskontorerne, ligeså lidt som man har fremmet ligheden gennem universiteterne. I begge tilfælde, siger hun, tager man fra de fattige og giver til de rige.

Ved at opbygge det offentlige trivselsapparat forøger man ikke befolkningens velfærd, men vel behandlernes. Hun har sikkert sendt en venlig tanke til Jørgen Dichs bog om den herskende klasse.

Det værste er imidlertid, at man ved at sætte A-holdet til at pusle om B-holdet behandler dets ineffektive spillere som objekter, idet man med overbærenhed lader dem vinde, uden at udsætte dem for alvorlig modstand. Frihed og ansvar er, som hun siger, som to sider af et stykke papir, tager man ansvaret fra mennesket, ophæver man samtidig friheden.

Ligesom den gamle elite løftede sig i troen på, at Gud havde skabt de fattige, for at de rige kunne have nogle at være gode imod, har den nye elite protegeret de svage, de ineffektive, de godtroende, som Gud hengivent har ladet sig pleje og passe af de gode hyrder.

Arbejdet er hverken en forbandelse eller en nødvendig bestanddel af den menneskelige natur, men, som Ritt Bjerregaard siger, under de eksisterende samfundsforhold er det målestokken for en meningsfuld tilværelse at udføre et arbejde, som kan betale sig selv. Derfor skal man ikke pacificere de unge og de arbejdsløse med alskens mumbo-jumbo, som har karakter af beskæftigelsesterapi.

Kun ved at fastholde kravet om lønsomhed, det vil sige sammenhængen mellem indsats og risiko eller belønning, kan man forvente ansvarlighed af sine medmennesker. Samfundet kan ikke og skal heller ikke opkøbe de urentable virksomheder, fordi ansvarligheden forsvinder med uigennemskueligheden af forbindelsen mellem indsats og resultat.

Samtidig fremhæver hun med rette, at den private ejendomsret til produktionsmidlerne er blevet modificeret af samfundsøkonomiens overtagelse af et tiltagende ansvar for det private erhvervsliv gennem konjunkturer og skattepolitik, direkte og indirekte støtteordninger til fremme af beskæftigelsen i almindelighed og i særlige udviklingsområder og almindelige og specielle afskrivningsregler.

Det vil da også være naivt at tage Ritt Bjerregaard til indtægt for en konservativ politik, som Stetter har villet gøre det. Ritt Bjerregaard er utvivlsomt ikke blevet mindre socialistisk med årene. Også Østtyskland lægger afgørende vægt på effektivitet, produktivitet, disciplin og ansvar for ikke at tale om Jugoslavien, hvor markedsmekanismen kombineres med en socialistisk samfundsorden, hvor de statslige og kommunale virksomheder konkurrerer om et fælles marked.

Morgenavisen Jyllands-Posten henter i sin leder den 24. august ØD-planens centrale fond ind på scenen, men lader dog tvivlen komme Ritt Bjerregaard til gode. Og det er sikkert med rette, for hendes tale indeholder kun en analyse af den aktuelle uacceptable situation på socialområdet, men ingen konklusioner. Man skal ikke, siger hun, forvente noget lovforslag eller nogen forespørgsel til ministeren i den kommende folketingssamling.

Det er heller ikke nødvendigt. Man behøver ikke at kunne lægge et æg for at kunne lugte, at det er råddent. Ritt Bjerregaard skal ikke have utak for at have sat foden på nogle ømme kystbanesocialistiske ligtorne.

I hvert fald har hun udvist det samme mod som den, der går ind i et løvebur og holder foredrag om vegetarianismens velsignelse.

Af Stig Jørgensen, professor, dr. jur.

HVAD VELFÆRDSSTATEN GLEMTE

DEN NYE MIDDELSTAND, som udgør op mod halvdelen af befolkningen, består af funktionærer og tjenestemænd i private og offentlige virksomheder.

De er erhvervsfjendtlige, de er imod profit, de er imod A-kraft, og de er for større lighed og velfærd og samtidigt for større frihed for individer og grupper i form af nærdemokrati. De er derfor også imod staten og enhver form for bureaukrati.

Men de er først og fremmest erhvervsfjendtlige, og hvorfor er de nu det, og hvilken betydning har det fået?

Det kunne lyde, som om det var et referat af en dansk undersøgelse, men i virkeligheden var det temaet for en amerikaners analyse af den engelske velfærdsstat og dens udvikling ved en nylig afholdt rets- og socialfilosofisk kongres.

Vor amerikanske kollega mener, at man i den moderne velfærdsstat har glemt tre principper for samfundsmæssig produktion og fordeling: 1) produktionsprincippet, 2) opsparingsprincippet og 3) tilskyndelses- eller opmuntringsprincippet.

MED DET FØRSTE forstår han, at man ikke kan forbruge mere, end man producerer, og at man ikke kan fordele mere, end man producerer. Man har to forskellige systemer til styring af produktion og fordeling af værdier a) markedssystemet, som er baseret på tilbud og efterspørgsel og b) plansystemet, som er baseret på statens planlægning.

Men siger han, i nutidens velfærdsstater anerkender man ingen af disse systemer, men i stedet en afpresningsteknik, som består i organisationernes krav understøttet af trusler om aktioner. Virkningen af denne uregulerede fordelingsteknik, siger han, er umoralsk, fordi den er uregelbundet og anarkistisk. Den virker desuden kun sålænge nogen grupper ikke kender teknikken og bruger den.

MED DET ANDET princip forstår han, at øget produktion kræver investering, og investering kræver opsparing. Opsparingen kan være privat, og den kan være kollektiv, idet staten sparer op for os i form af skatter. Men hvis man ikke sparer op, låner man af fremtiden, siger han, og det er der en tilbøjelighed til, idet opsparing blot er udsat forbrug, og det er jo ikke så let, når afpresningsteknikken anvendes som fordelingsmiddel.

Resultatet bliver inflation med de deraf flydende — også moralske — forstyrrelser, bl.a. derigennem at fremtidige generationer ofres for det øjeblikkelige forbrug.

DET TREDJE princip går ud fra den menneskeopfattelse, at der skal en opmuntring til for at tilskynde en produktiv indsats. Det gælder såvel i en markedsøkonomisk som i en socialistisk produktion, selv om tilskyndelsen i en socialistisk økonomi kan være ikke-materiel i form af sociale positive og negative sanktioner.

Men, siger han, i et velfærdssamfund siger man nej til opmuntring og forestiller sig, at produktion og fordeling kan tilrettelægges ud fra lighedsprincippet, og at mennesket er i stand til at virke på disse vilkår.

Herved overser man, siger vor mand, ikke alene hensynet til den effektive produktion, men også hensynet til de ringest stillede, nationalt og internationalt, som man siger, man vil hjælpe. Der bliver simpelt hen mindre at fordele.

MEN HVORDAN skal man nu undgå de moralske uretfærdigheder ved revolver- og lighedsteknikken? Ja, siger han, man kan jo planlægge det hele, både produktion og opsparing og måske opnå en større lighed ved hjælp af regler og bureaukrati, men så siver friheden ud af systemet, der tenderer mod tyranni.

På den anden side vil en betingelsesløs markedsøkonomi med fuld frihed til at maksimere fortjenesten ved den individuelle indsats tendere mod anarki. Men hvordan skal man så undgå den opslidende konflikt mellem arbejde og kapital?

Han peger på to muligheder: enten overtager staten hele butikken, eller også må alle lønmodtagere gøres til kapitalister. Hvordan denne forvandling skal foregå, siger han ikke meget om, og det er også let at forstå, når vi har fulgt de senere års ØD-debat herhjemme.

LO-modellen er jo i princippet en lønskat på alle virksomheder, uanset lønsomhed, som i væsentlig grad skal administreres af en central fond. Andre obligatoriske ordninger med overskudsdeling og medarbejderfinansiering har heller ikke nogen større tiltrækningskraft.

Frivillige ordninger med medarbejderovertagelse af hele eller dele af en virksomheds aktiekapital har indtil videre ikke været nogen succes.

Når det kommer til stykket, ønsker de færreste at skulle deltage i ledelse og ansvar for en virksomhed. De foretrækker en kontant løn. Og når man samtidigt overlader til en organisation at varetage lønforhandlingerne, ophæves efterhånden den enkeltes oplevelse af forbindelsen mellem indsats og vederlag.

Men man kan, som de gamle sagde, ikke på én gang stange ål og gå på harejagt!

Af
Stig Jørgensen
professor, dr. jur.

NED MED ALTING

KRETENSEREN siger, at alle kretensere lyver!

Dette klassiske paradoks kunne med de af omstændighederne flydende modifikationer anvendes på den fornøjelige udtalelse, hvormed formanden for vort hjemlige ortodokse kommunistparti har overrasket nationen.

Ifølge medierne skulle han nemlig have udtalt sin forargelse over, at de, der tidligere havde fordømt anvendelsen af burhøns, udviste passivitet over for anvendelsen af Epoxy.

Sagt af den samme, som skelner mellem farlige vestlige og ufarlige østlige A-kraftværker, som ganske vist ikke er forsynet med et minimum af de sikkerhedsforanstaltninger som de vestlige, men som til gengæld ikke drives for »profitten«, men for »folket«. Da ledelsen dér på forhånd kender »folkets« »sande behov«, har den på den anden side ikke behøvet at spørge om befolkningens mening.

Vi, der er gamle nok, husker også dengang »fredsvennerne« til at begynde med, d.v.s. så længe kun USA havde atombomber, fordømte bomben, men senere var i stand til at skelne mellem gode og onde bomber.

NU HAR MAN jo aldrig kunnet beskylde vore egne kommunister for nogen overdreven elegance, men mon alligevel ikke Byggefagenes Samvirke denne gang vil bede Vorherre bevare dem for de lidt overivrige venner.

Med denne kluntede morsomhed er vor kommunistiske formand jo kommet til at afsløre, hvad man allerede længe har kunnet sige sig selv, at Epoxy-kampagnen intet har med Epoxy at gøre, lige så lidt som A-kraftkampagnen har med A-kraft at gøre, eller i hvert fald meget lidt.

Hovedsagen er at anvende medierne til at intimidere samfundssystemet og samfundets ledere. Ved hjælp af infami og afpresning ønsker man at så mistillid til myndighedernes og eksperternes troværdighed og at terrorisere de samme personer til passivitet og tavshed.

På længere sigt er det hensigten at ændre befolkningens bevidsthed ved at ændre ordenes og begrebernes betydning gennem en systematisk og ensidig kritik, som efterhånden skaber en allergisk indstilling til visse begreber.

SÅDAN ER DET gået med ordet og begrebet »overskud« eller »fortjeneste«, som gennem en systematisk anvendelse af ordet »profit« er blevet mistænkeliggjort og tildelt en negativ betydning. Hvad enten man har det ene eller det andet samfundssystem, må der produceres et overskud, hvis der skal være midler til investeringer i vedligeholdelse, økonomisk vækst og nye arbejdspladser samt til større national og international velfærd.

Ved at kalde overskuddet i en markedsøkonomi for »profit« har man lånt et begreb, som kun har nogen mening i en såkaldt »marxistisk« teori, og uden at gøre det klart indirekte accepteret en marxistisk samfundsfilosofi, ifølge hvilken »profitten« i en kapitalistisk økonomi er et tyveri af den af »arbejderklassen« producerede »merværdi«.

Ved at liste den slags ord ind i sproget, lister man alle de negative politiske og moralske associationer ind i bevidstheden. Og blev man så bare stående herved. Men hele den pseudo-videnskabelige marxistiske historie- og samfundsfilosofi er trængt langt ind i skolernes læseplaner, hvor man i dybeste alvor anvender den ortodokse lære om kulturens fuldstændige afhængighed af de materielle produktionsforhold og nødvendigheden af de fem stadier på historiens vej: det primitive, det feudale, det kapitalistiske, det socialistiske og det kommunistiske.

Med dette vås, som kun nødtørftigt kan »bevises« gennem en hårdhændet tilskæring af historien, så den beviser det, den skal, har man allerede omformuleret danskundervisningen til »kritisk« kommunikationsteori og historien til »kritisk« samfundsorientering.

MEN HVOR blev litteraturen af i denne jagt på undertrykkende motiver i reklametekster og trivialliteratur? Og hvor blev kulturen af i denne historieløse forvridning af perspektivet i forholdet mellem materiel og ideel kultur?

Ikke sådan at forstå, at der er nogen risiko for indoktri-

nering på dette primitive grundlag. Det, der kan give anledning til bekymring, er tværtimod, at den »kritiske videnskab«, som jo forholder sig ukritisk til sine egne forudsætninger, udklækker en generation af kyniske opportunister. Ikke bare fordi man lærer at aflire den forventede lektie, men også fordi mangelen på kulturel modvægt fremmer barbariseringen.

Det værste er dog, at den almindelige forvirring vil brede sig på grund af manglen på et sammenhængende og vellignende verdensbillede og en deraf følgende meningsfuld livsfortolkning. Heraf følger en tiltagende forsvarsløshed over for politiske og pseudoreligiøse kampagner.

Ned med alting!

Af
Stig Jørgensen

De ustyrlige

I FORBINDELSE med det såkaldte »paradoksproblem« har arbejdsdirektør Kaj Westergaard udmøntet et nyt begreb: »kulturel arbejdsløshed«.

En delforklaring på den selvmodsigende tilstand, at der på en gang er over 100.000 arbejdsløse og titusindvis af ledige job, er en kulturel standardændring, siger han. Og det skal også nok være rigtigt.

Mange slags arbejde, som forældregenerationen var lykkelig for, er ikke tilstrækkelig attraktive for børnene, og selvfølelsen krænkes, såfremt nogen skal påtage sig et arbejde, som ligger under hans niveau eller i en anden landsdel.

MEN FØRST og fremmest er der tale om en nedvurdering af manuelt og snavset arbejde til fordel for administrative og renlige opgaver. Det er ikke »fint« at arbejde med sine hænder, og det er ikke »meningsfuldt« at have med teknik at gøre.

Det er karakteristisk, at hovedparten af den unge generation helst vil have »med mennesker at gøre«, som det hedder, når man vil pleje og passe hinanden. Der har da også været trængsel i de forskellige pædagogiske og terapeutiske uddannelser, så megen, at selv studenter i årevis jagter point for at blive massøser og legetanter, eller hvad det nu hedder i dag.

Derfor har det udviklet sig sådan, at mange slet ikke møder op eller meget hurtigt finder ud af, at et jævnt kedeligt arbejde fra 7 til 16 ikke rigtigt er noget for dem. Og så bliver de bare borte. Den ene efter den anden.

Det er klart, at der er tale om arbejde, som folk i 30'rne stod på nakken af hinanden for at få, og det er lige så klart, at en af delforklaringerne på »standardændringen« må søges i velhedsnet, som er spændt stramt ud under de sarte. I 30'rne foregik linedansen på eget an- og tilsvar.

Der er altså en ikke ganske ringe del af de ledige, som ikke er arbejdsløse, men for løse til at ville arbejde, i hvert fald med det, de kan få tilbudt. Det er og har altid været ulykkeligt ikke at ville det, man kan, og ikke at kunne det, man vil.

Men det er sandt, selv om det synes at være meget længe siden, dengang i 1968, at en hel generation af »ungdomsoprørere« troede, at paradiset var nært, en tid da maskinerne ville gøre alt det kedelige arbejde, og menneskene bare skulle lege og more sig i fryd og herlighed.

Det var dengang, erhvervslivet blev lagt for had, idet det både antoges at undertrykke kærligheden og at producere »endimensionale« mennesker, dvs. mennesker fikseret på uhæmmet materielt forbrug og økonomisk vækst.

SKOLEN HAVDE allerede en årrække understreget, at det ikke gjaldt om ata lære, men om at blive .motiveret til at forstå og til at »fungere« i samfundet. I virkelighedens verden udartede motivationen til passivitet, kritikken til utilfredshed og forståelsen til overfladisk bedreviden.

Kort sagt, man havde ikke længere lyst til noget, man ikke havde lyst til! Den gamle disciplin blev ikke med et trylleslag forvandlet til selvdisciplin. Mennesket er jo ikke helt, hvad det burde være!

Men friheden er et kosteligt gode for de kloge, de stærke og de rige, men ikke for de svage, som hver gang kommer til at betale frihedens pris. Også i form af »kulturel arbejdsløshed«.

Men det er i det hele taget ikke længere nogen selvfølgelighed at kunne forvente, at nogen gør det, de er retligt eller moralsk forpligtet til. Aftaler er blandt andet noget, man henholder sig til, så langt interessen rækker.

Det er ikke længere indlysende, at der er nogen — endsige en nødvendig — forbindelse mellem frihed og ansvar, og at ansvar er et begreb af en anden kategori end motivation, der modsvares af lyst, mens ansvar har sit modstykke i pligt.

Og pligten er i nutiden ved at blive en by i Sibirien.

Af

AFPRESNINGS-TEKNIKKENS KONSEKVENS: KAOS

Politik er det muliges kunst og derfor sommetider alle mulige kunster.

Det handler nemlig sprogligt om alt det, der vedrører samfundet både de samfundsmæssige processer og læren om, hvordan de forløber, og hvordan de burde forløbe.

Et væsentligt problem for politikken bliver derfor produktion og fordeling af værdier i videste forstand. I vor materielle tid er det især produktion og fordeling af materielle værdier, som behersker bevidstheden. At der er noget, som hedder religiøse, kulturelle og etiske værdier er næsten blevet glemt.

Som Ritt Bjerregaard sagde det for nylig, når nu det aktuelle samfund lægger afgørende vægt på en effektiv produktion af materielle værdier, er det rimeligt, at befolkningen og specielt de arbejdsløse opstiller disse normer for vurderingen af sig selv og deres omgivelser. Og det var jo også, hvad Karl Marx sagde. Mennesket spejler sig i formerne for den materielle produktion, fordi mennesket er et arbejdende dyr, sagde han.

*

Men hvorom altig er, så er det i hvert fald indlysende, at materielle værdier og produktion og fordeling af dem optager en væsentlig del af politikernes tid, fordi det optager så stor en del af vælgernes interesse. Det, som måske ikke står os alle lige lysende klart, er, at fordelingsproblemet altid tidligere har været opfattet som et moralsk problem, hvorfor der altid har været normer og regler for fordelingen.

Retfærdigheden har nemlig altid haft noget med regler at gøre. Det hænger nok sammen med, at regler fører til, at lige tilfælde behandles lige, og det har altid været et grundlæggende princip i retfærdighedstænkningen. Men det hænger også sammen med den psykologiske omstændighed, at det regelmæssige er forudberegneligt, og at det uregelmæssige, tilfældige, virker uventet og derfor ofte skræmmende. Vi ved, at usikkerheden ofte opleves mere belastende end sikkerheden for noget negativt.

Psykologerne mener derfor også, at vort negative syn på lovbryderne hænger sammen med deres uberegnelighed, som virker negativ og ond, og som derfor psykologisk, moralsk og retlig fremkalder en reaktion. Vi ved også fra skabelsesberetningen, at Gud skabte verden ved at bringe orden (Kosmos) i kaos.

Derfor har vi i forskellige tidsaldre haft forskellige fordelingssystemer, men der har altid eksisteret normer for, hvordan fordelingen skal ske. Lige fra de ældste kulturer har man været optaget af, hvordan den enkelte modtager sin skæbne efter fortjeneste, hvordan enhver får sit.

*

Oprindeligt antog man, at verdensordenen, Kosmos, var bestemmende også for menneskenes liv, nutidens astrologi og horoskoper er en efterklang af denne babylonske rets- og morallære. Senere var det guderne, som spandt, udmålte og afklippede menneskelivets tråd, sådan var det med grækernes moirer og de nordiske norner.

Men med dannelsen af den verdslige bystat i Solons Athen i 600-tallet før vor tidsregning opstod for første gang ideen om, at den enkelte modtager værdier ud fra samfundets vurdering af hans indsats. I mere primitive samfund er det symmetrien: ydelse mod vederlag, straf i forhold til skade, lige for lige, som behersker moral og ret, sådan som det jo også hedder i moseloven.

I hele middelalderen var det efter den klassiske kulturs undergang endnu engang den primitive produktionsform med landbrug og naturaløkonomi, som beherskede vor del af verden. Familien og slægten sørgede for de enkelte familiemedlemmer efter deres status i gruppen, dvs. efter deres betydning for helheden. De gamles erfaring i et statisk samfund stod i høj kurs, og de havde sikkerhed for forsørgelse, ligesom børnene repræsenterede den fremtidige forsørgelse af familien. Til gengæld troede man, at værdien var egenskaber ved tingene, hvorfor priserne kunne være retfærdige eller uretfærdige og profitten umoralsk.

Denne tanke fordufter – med et tilbagefald i Marx' merværdsteori – efterhånden som der kommer vækst i Europas økonomi, og mar-

kedsøkonomien i slutningen af 1700-tallet afløser den af staten ledede økonomi. I overensstemmelse med ideen om den private ejendomsret antager man, at enhver skal have udbyttet af sin egen indsats i overensstemmelse med udbud og efterspørgsel.

Man troede, at et sådant system, markedsmekanismen, kunne give en moralsk forsvarlig og samfundsmæssigt gavnlig løsning på fordelingsproblematikken, indtil den industrielle revolution i 1800-tallet demonstrerede, at der var nogen, som blev meget mere lige end andre, når maskinerne krævede arbejdskraft og markeder.

Det var derfor naturligt, at socialismen opstod med kravet om, at staten skulle sørge for, at alle fik lige andel i samfundets fælles værdier. Således opstod den moderne idé om statens planlagte produktion og fordeling, sådan som den nu trives i Øst. Men i Vesten forsøgte man at afstemme markedsøkonomien med en samfundsmæssig kontrol og omfordeling ved hjælp af skatte- og socialsystemer.

*

Og nu er det så, at vi står ved en tredelt skillevej. Til den ene side en tilbagevending til den gamle privatkapitalisme uden social solidaritet, som Fremskridtspartiet og den californiske skattenægterbevægelse tilsigter. Til den anden side en dirigeret statsøkonomi, hvor friheden nødvendigvis ofres af hensyn til ligheden.

Den tredje, som savner karakteren af system og altså af moralsk kvalitet, er den moderne afpresningsteknik. Opnår vi ikke det vi vil, indleder vi en faglig aktion. Der er ingen grund til at gå i detaljer, i flæng kan vi nævne: Rigshospitalet, Lynetten, handelshøjskolen osv. I større målestok er det mønstret for vort moderne velfærdssamfunds virkemåde.

Ingen kan være i tvivl om, at systemet kun virker, så længe nogle befolkningsgrupper enten ikke kender fidusen eller ikke (endnu) kan eller vil benytte sig af den, selv om tjenestemændene heller ikke længere holder sig tilbage. At det er skadeligt for samfundets økonomi, kan vi aflæse på valutabalancen, hvor vi også kan se, at vi ofrer den fremtidige generations interesser til fordel for vor egen.

Den videre konsekvens af afpresningsteknikken bliver kaos, eller det som nogen kalder nærdemokrati og demokratisk socialisme.

Ordene er jo taknemlige.

Af STIG JØRGENSEN,
professor, dr. jur.

OFRER FREMTIDEN FOR NUTIDENS OVERFORBRUG

Sidste år havde vi kvindeår, og i år har vi så børneår. Hvad bliver mon det næste?

For det er sådan, den offentlige debat markedsføres i medier og samfund. Kvinderne er undertrykt, og det må vi gøre noget ved, *færdig* med den sag, videre til børnene, som også er forsømt, det skal vi også gøre noget ved.

Det er bare de voksne, som fordeler goderne mellem sig, medens børnene blot er objekter for fordeling, for de har ingen stemme og ingen stemmeret. Det er sarkastisk blevet sagt om en lignende situation, at når ulvene og lammene skal dele i fællesskab, bliver det ulvene, som deler lammene.

Samme hykleriske omsorg kan genfindes i børneårets blødmundede jammer over nedskæringspolitikken på børneområdet. Sandheden er imidlertid den, at der i børneinstitutionssektoren er en stigende vækst i antallet af ansatte, at stigningen i de seneste år har ligget på 14 pct. pro anno, og at antallet på dette område har oversteget de 50.000, medens det samlede antal plejere i den sociale sektor andrager mere end 135.000.

Og så er det endda ikke ubetinget rigtigt, at udviklingen er bestemt af hensynet til børnene. Tværtimod er det vel stadig sådan, at et godt hjem er bedre end en god institution, selv om det sikkert er rigtigt, at en god institution kan være bedre end et dårligt hjem. Men institutionen kan i hvert fald aldrig blive mere end et surrogat for eller et supplement til hjemmet.

Miseren ligger i den konflikt mellem kvinde- og børneinteresserne, som tilsløres af opdelingen i kvinde- og børneår. Og i sidste ende må man søge årsagen hertil i den herskende menneske- og samfundsopfattelse. Indtil midten af 1700-tallet var det ikke en selvfølge at betragte individet som samfundets mål og mindste enhed. Før den tid var det slægten og familien, som var den mindste sociale enhed. Voksne og børn havde deres plads og funktion i helheden.

Børnene repræsenterede de voksnes fremtidige forsørgelse, og derfor var børnene en velsignelse og børnebegrænsning en forbandelse, hvilket stadig er U-landspolitikkens achilleshæl. Til gengæld repræsenterede de ældre en opsamlet erfaring, som har stor værdi i et statisk samfund.

Med industrialiseringen og udviklingen af det moderne bysamfund med hvad dertil hører af arbejdsdeling og forandring, mister både de ældre og børnene deres værdi for familien, som splittes op i sine bestanddele. Kvindens tidligere rolle, som den der føder og opdrager børnene, medens manden skaffer brød i skabet, bliver mindre tyngende og mindre indlysende, efter som arbejde, uddannelse, forsorg og kultur spaltes op på forskellige sektorer i samfundet.

Allerede på dette tidspunkt svækkes børnenes stilling, idet deres fremtidige forsørgerrolle bliver abstraheret og omsat til skatter og pension. Den positive side er naturligvis den stigende velstand, som fritager børnene fra hårdt arbejde og giver dem øgede muligheder for uddannelse, leg og udvikling såvel fysisk som kulturelt. Men prisen er familiens opløsning.

I 1960'erne strømmede kvinderne ud på arbejdsmarkedet, fordi der var behov for arbejdskraft, og fordi ophævelsen af sambeskatningen principielt ophævede familien og indsatte individet som bærer af indkomst og skatteevne. Men konsekvensen blev et voldsomt stigende krav om institutionspladser til børn

og ældre, selv om kvindernes rolle på 70'ernes svigtende arbejdsmarked i stort tal er blevet som modtagere af understøttelse.

Kvinderne bliver sig selv bevidst som individer med ret til uddannelse og arbejde uden for hjemmet. Samtidigt har accelerationen i de materielle behov i sig selv været en spore for den enkelte familie til at gøre sig afhængig af en dobbeltindtægt. Og vil en normalfamilie satse herpå, kan den også regne med en god disponibel realindtægt (efter fradrag af skat af de to separate indtægter). Summen af en faglært arbejders og en ufaglært kvindes realindtægt svarer næsten krone til krone til en tjenestemandsløn i 37. lønramme.

Og så kan man jo alt efter indstilling sige, at klasseskellet er ophævet i kongeriget Danmark, eller at professoren altså har råd til at have en hjemmegående kone for sin egen løn. Men samfundsmæssigt set er det ikke ligegyldigt, idet der skal skaffes institutionsplads til børnene og også til professorbørnene, hvis professorinden vælger en vellønnet beskæftigelse. Og denne vare kan købes billigt, eftersom indtægter på over 200.000 kr. kun betaler ca. 1/3 af udgifterne til institutionspladsen.

Og nu er vi ved at komme om bord i en svikmølle, idet de materielle behov kaster kvinderne ud på arbejdsmarkedet, hvilket skaber øgede krav til den offentlige service, der koster stigende skatter og dermed behov for stigende indtægter. Da kvinderne næsten alle har meldt sig på arbejdsmarkedet og derfor får løn eller understøttelse, bliver følgen af de stigende skatter dels et frodigt marked for måneskinsarbejde og naturaløkonomi, dels krav om stigende arbejdslønninger, som fagforeningerne villigt kanaliserer gennem det fagretslige system i form af forhøjelse af minimumslønninger og lønglidning.

I kvindernes, i ungdommens og de svages navn, men resultatet bliver uvægerligt, at de ukomplicerede arbejdsopgaver bortrationaliseres af hensyn til den internationale konkurrence, og endnu en del ufaglærte kvinder og unge sendes på gaden sammen med de svage og ineffektive, som ikke kan tjene deres løn.

De veluddannede, de effektive, de erfarne får det endnu bedre, medens de, i hvis navn lønningerne blev forhøjet, henvises til en — ganske vist rundhåndet — understøttelse eller bistandskontoret.

Mere brød kommer der ikke i skabet, og mere bliver der ikke til investeringer og vedligeholdelse af produktionsapparatet. I stedet skubbes problemerne ud i fremtiden i form af en stærkt voksende national og international gældsstiftelse. I den nationale økonomi finansieres overforbruget ved en kraftig gældsstiftelse, som finansieres af samfundet gennem rentefradragsretten, som neutraliserer fra 50—70 pct. af rentebyrden, medens inflationen sørger for mere end resten.

Sætter man nemlig markedsrenten til 16—17 pct., betaler skattevæsenet 8—12 pct., medens inflationstakten er 8—10 pct. Og hvem vil i en sådan situation foretage den for samfundet nødvendige opsparing, når takken for det udsatte forbrug, hvilket er et andet navn for opsparing, bliver negativ og i bedste fald lig nul.

Til gengæld er det ingen kunst at låne penge i udlandet, hvor renteniveauet er lavere, og fristelsen til at løse den øjeblikkelige forlegenhed ved udlandslån er uimodståelig for de politikere, som er mere bange for deres vælgere, og især deres erhvervsorganisationer, end for fremtiden.

Jeg har tidligere med en ironisk distance foreslået, at man betaler kvinder (eller mænd) et hustruvederlag for at blive i hjemmet og der tage vare på deres egne børn i stedet for at forøge behovet for de dyre institutionspladser. I forvejen får mange mødre understøttelse, men har alligevel ret til institutionsplads til børnene for at være til rådighed for arbejdsmarkedet. Man kunne her måske slå to eller flere fluer med et smæk: hjælpe børnene, stille mødrene frit og spare institutionsplads med hvad dertil hører af konsekvenser.

Jeg har også for sjovs skyld foreslået at løse de

samfundsøkonomiske problemer ved en frivillig lønnedgang på 5 pct. En sådan heroisk gerning ville ikke alene fjerne underskuddet på betalingsbalancen, men også skabe en øget beskæftigelse både for unge og andre svage grupper, samtidigt med at inflationspresset ville lette, med hvad heraf følger af positive økonomiske og moralske konsekvenser. Og så ville man ikke behøve den ubehagelige følgelovgivning, som en devaluering ville kræve og heller ikke få de negative inflationsvirkninger af finans- og pengepolitiske foranstaltninger.

Dette forslag lider blot af den mangel, at det ligesom andre enkle løsninger er uigennemførligt af indlysende grunde, selv om begrundelserne for forkastelsen af forslaget selvfølgelig vil variere.

Måske vil det internationale børneår af vore børn blive husket som det år, da udlandsgælden voksede med 10—12 milliarder kroner til 70 milliarder kroner og den årlige rentebyrde heraf til 3 milliarder, medens inflationstakten voksede til mindst 10 pct. Alt sammen fordi vi ofrede den fremtidige generation for et øjeblikkeligt overforbrug.

Og det må være et intrikat moralfilosofisk problem at forklare og forsvare dette forskud på næste generations indtægtsmuligheder. Dels har den nuværende børnegeneration ingen retlig eller politisk adgang til at give sin mening til kende, dels ville den i givet fald ikke have evne hertil. Spørgsmålet er derfor, om vi begår mandatsvig ved misbrug af vor magt over børnenes fremtid. Eller om der er tale om en rimelig udjævning af vor og børnenes livsindtægt.

Men det bliver til sin tid børnenes egen sag at dømme i denne forældrenes moralkonflikt, når de som ansvarlige politikere og skattebetalere skal afgøre, hvor meget de vil betale til vor pension.

Det er blevet sagt, at man skal være god mod børn og unge, om ikke af andre grunde så fordi de til sin tid skal skrive vor nekrolog.

Det var gymnasielærerne, der engang i de vilde 60'ere fik nedsat timetallet af hensyn til det pædagogisk forsvarlige, men ædelmodigt påtog sig at læse de manglende timer til overtidsbetaling. For børnenes skyld! Det var det groveste kendte eksempel på hyklerisk udnyttelse af børnenes velfærd, men siden er andre grupper af pædagoger hoppet på vognen, og forældrene står tappert og hepper ved sidelinien.

Men Gud bevare os, hvis børnene opdager hykleriet og straffer os dobbelt for vor umådeholdenhed og for vort hykleri og modregner såvel skyldig kapital som bøde i pensionen.

Stig Jørgensen

UNGDOM OG GALSKAB

HVOR GIK ungdomsoprøret hen, da det gik ud?

Lederne hytter sig rundt omkring i velbetalte stillinger i det etablerede samfund, medens kanonføden, som de menige frontkæmpere er blevet kaldt, gik til grunde i forvirring.

Samfundet og institutionerne har nok udskiftet sine ledere men det ville være letsindigt at glemme, at revolutionære grupper aldrig ønsker at afskaffe magten, men blot at få del i den.

Og far de gamle, som faldt, kom der ny overalt.

Det forvirrende for mange og især for unge mennesker er, at magten har antaget et menneskeligt ansigt og derfor er vanskeligere at bekæmpe. På institutioner og skoler har man formelt indført demokratiske former, som dog i realiteten er et dække for bureaukratiets tiltagende indflydelse. I erhvervslivet har erhvervsorganisationerne tiltaget sig en lignende magt.

Den yderste konsekvens af denne formelle ophævelse af samfundets reelle modsætninger og skabelsen af kunstige skel er de østeuropæiske bureaukratier, hvor folkets strejke- og valgret er ophævet, fordi folket ikke kan være i modsætning til sine egne interesser, som defineres af bureaukratiet.

Det fuldkomne demokrati har altid betyder demokratiets ophævelse..

DET ER DERFOR ikke så underligt, at netop VS i den seneste Gallup-undersøgelse står til en betydelig fremgang ved det kommende valg. For dette parti, som jo kalder sig socialistisk, er den åndelige efterbyrd af ungdomsoprørets frihedskamp og repræsenterer ideologisk en individualisme, som ligger et stykke til højre eller venstre for Fremskridtspartiets gammelliberalisme.

Partiets står for en ekstrem nærdemokratisk ideologi, som i princippet betyder, at det enkelte individ skal have frihed til at bestemme over sin egen tilværelse. Kampen for de demokratiske frihedsrettigheder, som formuleredes af den borgerlige liberalisme, er da også en af grundpillerne i partiets politik.

Derfor er statens, erhvervslivets og de internationale organisationers magt det centrale mål for partiets agitation. Partiet er dog nu blevet overhalet inden om af KAP, som er mere royalistisk end kongen selv.

Men VS har nu selv erkendt sine »elitære« tilbøjeligheder og er begyndt at udøve selvkritik, men utvivlsomt til ingen verdens nytte. For den intellektuelle elite vil naturligvis lige så lidt som andre eliter i virkeligheden varetage folkets interesser på andre måder end ulvene varetager lammets.

Og VS repræsenterer nutidens romantik, som digterne repræsenterede den store romantik i begyndelsen af forrige århundrede. Denne sin tids ungdomsoprør var lige som nutidens et udtryk for den adskillelse mellem åndelig og materiel magt, som fulgte i kølvandet på den industrielle revolution.

Før den tid repræsenterede den åndelige elite tillige den materielle og politiske magt i samfundet. Kirken og aristokratiet løste begge opgaver, indtil det 19. århundrede, da kulturen spaltedes i en materiel kultur, som repræsenterede den økonomiske og politiske magt, som lå hos borgerskabet. Den åndelige kultur, videnskab, kunst, religion, fik en uforpligtende og uansvarlig stilling, afhængig som den var af erhvervslivet.

VAR DET IKKE Rifbjerg, der talte om kunsten som borgerskabets lænkehund? Og er det ikke rigtigt, at hunden bider den hånd, der fodrer den?

Den intellektuelle elites selvbevidsthed blev af letforståelige grunde krænket af denne afhængighed af penge, som en gentleman jo ikke taler om, og som derfor blev lagt for had af en Hugo, en Balzac, en Dickens og en Tolstoj. Og hvordan var det egentlig med vor egen unge Oehlenschläger, som jo er aktuel for tiden? De unge løver foragtede filistrene, men gjorde dog kur til grossererdøtrene!

Samme ambivalente forhold har VS til nutidens magthavere, idet det rekrutteres blandt de velbetalte offentligt ansatte og arbejder for en styrkelse af det bureaukrati, som er partiets hovedfjende.

Den opvoksende ungdom har svært ved at få en fod til jorden, efter at ungdomsoprøret har udviklet sig til en elitebevægelse, som nødtørftigt skjuler sin ego-

isme bag en facade af socialistisk retorik. Men trods forvirringen og hykleriet vil store dele af de 18—19-årige førstegangsvælgere, hvoraf næsten halvdelen har studentereksamen eller tilsvarende uddannelse, sikkert støtte dette parti.

Det er ungdommens privilegium at være uansvarlig. Tidligere undersøgelser viser også, at den foretrækker det ekstreme, hvad enten det så er den hykleriske eller den usminkede egoisme.

Af
Stig Jørgensen

Herostratisk berømmelse

Det var Herostratos, som fandt på det. Han brændte et tempel af for at blive berømt.

Eller som det hedder i det moderne mediesprog: hellere negativ omtale end slet ingen omtale!

Psykologerne bag ungdomsoprøret udnyttede bevidst denne mekanisme til at formidle deres budskab gennem arrangement af pseudobegivenheder i samarbejde med massemedierne herunder især TV-mediet, som er særligt velegnet til at formidle det dramtiske element i de velindstuderede provokationer.

Senere har mange andre befolkningsgrupper lært af lektien. Ikke mindst politikerne, som på denne måde kommer til at konkurrere med skuespillere, boksere og andre kändiser.

Erhard Jacobsen har været den dygtigste mediemanipulator stærkt forfulgt af Mogens Glistrup. Men deres seneste skæbne illustrerer også, at medieglansen hurtigere nedslides end forgyldningen af Sancte Gertrud. De har sikkert begge anvendt så stærke midler, at tricket med kaninen eller de fantastiske overdrivelser ikke længere går igennem lydmuren.

Færdig. Væk.

Mere stilfærdigt viste medieglansens flygtige karakter sig i den tidligere TV-oplæsers farvel til folketinget. Alle havde i mellemtiden glemt, hvem hr. Andersen var.

Til gengæld er nye TV-bekendte rykket ind i folketinget. Selvfølgelig skal TV-medarbejdere ikke være afskåret fra at deltage i den demokratiske proces; men man skal blot gøre sig klart, hvilke konsekvenser det får, hvis jobbet som TV-oplæser bliver en speciel rekrutteringsstilling til folketinget.

I så fald måtte man da i demokratiets og TVs interesse sikre, at der blev taget hensyn til de særlige kvalifikationer, som folketingsarbejdet stiller, eller at det blev gjort til et ansættelsesvilkår, at de ansatte fik en karenstid på et år. Mere var nok ikke nødvendigt.

Det er i hvert fald beklageligt, når personer, som har erhvervet sig en flygtig berømmelse gennem medierne kan besejre veltjente politikere, som i en menneskealder har ydet samfundet store tjenester.

Men disse TV-kendte har ikke nødvendigvis gjort sig herostratisk berømte. Det har derimod den evige Margrethe Auken, som selv erkendte, at hun kvajede sig ved at anvende en mildest talt perfid og bagvendt betydning af begrebet fascisme ved omtalen af firkløveret.

De, der har haft berøring med universiteterne gennem de senere år, er ikke det fjerneste overrasket, eftersom det blandt progressive akademikere er almindeligt at kalde alt politisk til højre for SF for fascisme.

Overraskende kan det heller ikke være, at netop denne dumhed gav offentlig omtale ligesom hendes tidligere koketterier med ikke at ville bede for Dronningen, selv om det er en embedspligt, og hendes uvilje mod at overtage en ulønnet byrådsplads. Hun sprængte til gengæld partilisten!

Det samme gjorde Ritt Bjerregaard, sans comparaison, som jo også fik en syndflod af negativ omtale efter sit pariserbesøg, men som bagefter fik de søde eftervirkninger af fordømmelsens moralske tømmermænd. Retsfølelsen virker nu engang på den måde.

I sammenligning med den politiske cirkusforestilling i amerikanske præsidentvalg er den danske valgkamp endnu så uskyldig som et barnekammer. Til gengæld ved vi også, hvad vi har i vente, hvis vi ikke besinder os, inden vi kommer for langt ud på glidebanen.

Risikoen er ikke så meget den, at vi får et antal klovner i manegen, men snarere den at politikken ender med ikke at være en beskæftigelse for ordentlige folk.

Og det vil være synd for demokratiet.

Af
professor,
dr. jur.
Stig
Jørgensen

Selvretfærdige radikale

Jeg kan ikke huske, hvem det var, som i sin tid sagde om de radikale: De er ikke gode, men selvgode, de er ikke glade, men selvglade og ikke retfærdige, men selvretfærdige.

Det er i hvert fald den slags ting, som i reglen siges om mennesker, som man har en kiat tilovers for. Det er på den måde, man taler til sin familie for at kunne holde den ud.

Men hvorom alting er: Den radikale to-øres politik på forsvarsområdet har altid været mildest talt jesuitisk. Sammen med Socialdemokratiet havde partiet ansvaret for landets forsvarspolitik i en menneskealder før 2. verdenskrig, og i slutningen af 50erne accepterede man også NATO ved indtrædelsen i trekantregeringen. Men hele tiden har partiet kunnet retfærdiggøre sine kompromisser med realiteterne ved at gennemtvinge nogle besparelser på forsvarsbudgettet som pris for sin medvirken. Også uden hensyn til, om forsvarsudgifterne så i det hele taget havde nogen mening.

Den oprindeligt rene vare, pacifismen, som var partiets grundlag, var mere renfærdig, men ikke særligt praktisk. Det var der til gengæld andre programpunkter, der var.

I de senere år har partiet været i krise bl. a. på grund af sin flirten med de forskellige folkebevægelser, som på én gang er en gavnlig udfordring til det etablerede bureaukrati og en trussel mod en kompetent, saglig beslutningsproces, som klart adskiller kendsgerninger og lovmæssigheder på den ene side og politisk-moralske vurderinger på den anden, og som ser de enkelte problemer som del af en helhed og i de rette proportioner.

Folkebevægelsernes svaghed er jo netop, at de ikke er repræsentative, og at de ikke er ansvarlige for en samlet politisk vurdering. Bevægelserne som kæmper mod A-kraft, EF eller forurening har f. eks. ikke noget ansvar for prisen i videste forstand ved at de opnår det, de vil.

Endnu mere kontant er det, når lokale beboergrupper o. l. gennemtvinger offentlige foranstaltninger til fordel for sig selv uden at være ansvarlige for prioriteringen af kommunens offentlige udgifter i almindelighed eller andre gruppers interesser i særdeleshed.

Det, der for nogle er en »privat« interesse, er for andre blot en »offentlig« interesse. Og presset fra de »private« interesser er vanskeligt at modstå, idet modstanden altså blot er »offentlig«, og da medierne næsten udelukkende er centreret om den »private« side dvs. de personer, som har direkte udbytte af de offentlige udgifter.

Det er derfor, det er så forfærdeligt vanskeligt at begrænse stigningen i de offentlige udgifter, for slet ikke at tale om besparelser.

*

Men det var de radikale, vi kom fra, om hvis ledelse, man engang for ikke så længe siden sagde, at den stod med benene solidt plantet i den blå luft.

Og her må vi nu igen notere os, at de fører sig frem i overensstemmelse med den omtalte kærlige karakteristik.

Med en skinger selvretfærdighed har partiets leder noteret sig, at statsministeren ikke har taget afstand fra NATO's ønske om stationering af A-raketter i Danmark og andre NATO-lande. Med en svulmende selvgodhed har man demonstreret dette heroiske forsvar for den danske renhed for berøring med atomudstyr i almindelighed og atomvåben i særdeleshed. Selvglæden siger sig selv, idet man hermed psykologisk har kunnet støtte og udnytte den atomkraftfrygt, som man selv har været med til at skabe.

Lad bare disse tyskere og amerikanere gøre det beskidte arbejde, så får vi nok plads under NATO's atomparaply og olie til elkraft, når de andre besmitter sig med A-kraftværker.

Det er jo en mærkelig og racistisk holdning af et parti, som har gjort sig til forsvarer for alle fremmede folke-

Af professor, dr. jur.
Stig Jørgensen

»Fanden til forskel«

DER ER »*Fanden til forskel*« på at være for friheden og at være mod ligheden.

Der er også »*Fanden til forskel*« på det at være enig med Elsa Gress om hendes kritik af lighedsprincippet som højeste moralske værdi og at ophøje frihedsbegrebet til denne værdighed.

Men efter Bodil Kochs død har der ikke været et tilsvarende mandfolk i den hjemlige kulturdebat. Der er altså en del, der tyder på, at der er den forskel på mænd og kvinder, at kvinder ofte er de største mandfolk.

Forklaringen på denne kvindernes frygt- og kompromisløshed kan hænge sammen med den sikkerhed, hvormed kvinden kender de sandheder, som manden skal bruge mange, mange dage til at tænke sig til, hvis man altså skal tro Goncarovs monstrøse Oblomov.

Men i den utrættelige kamp for humanismens stædige fastholden ved det enkelte menneskes egenværdi og mod de mange absolutte teorier om menneskets »virkelige« natur og »fornuftige« samfund, kan man komme for skade at kaste et par børn ud med badevandet.

Førnævnte Oblomov, som er en af verdenslitteraturens store humanistiske antihelte, kommer i sin hjertensgode passivitet i den ydre verden til kort over for rationalismen og effektiviteten i den gryende kapitalisme. Humanismen er nemlig ikke blot et modstykke til lighedsutopier, men også, og i lige så høj grad mod enhver form for »samfundsnytte« som absolut værdi. Sådan var humanismen jo oprindeligt et oprør mod kirkelig og samfundsmæssig kollektivisme.

I den nyeste tids moralfilosofi har grundproblemet også været at argumentere for den individuelle retfærdighed som en med samfundsnytten konkurrerende grundværdi. Den amerikanske moralfilosof John Rawls har villet plædere for, at den individuelle retfærdighed er overordnet samfundsnytten i tilfælde af konflikt, og han har i øvrigt betragtet ligheden som et væsentligt — måske det væsentligste element i »retfærdigheden«.

Denne ny social-liberale, moralske og politiske filosofi vil kun af hensyn til samfundsnytten anerkende uligheder i samfundet, i det omfang det kan begrundes med hensynet til de »værst stillede«. Det er ikke let i virkelighedens politiske hverdag at oversætte de abstrakte begreber til handling.

Men det er dog et væsentligt fremskridt i den politiske filosofi at få rehabiliteret den individuelle retfærdighed, især i kriminal-politikken har det fået den betydning, at »behandlingsteorien« er blevet opgivet til fordel for en ny straffeteori. Forbrydelsen er altså ikke blot en sygdom hos individet eller samfundet, der skal behandles på ubestemt tid. Ansvaret er en menneskeret.

Resultatet af debatten er vel også nærmest blevet den pluralistiske erkendelse af, at der ikke eksisterer nogen enkelt grundværdi, men et sæt af konkurrerende grundværdier, der i de enkelte tilfælde må prioriteres: frihed, lighed, samfundsnytte, billighed eller barmhjertighed.

Og den vestlige humanisme er så rummelig, at den kan indeholde alle disse elementer. Både den gærske og den jødiske kultur indeholder disse elementer, om end i forskelligt blandingsforhold. Grækerne understregede retfærdighedens lighedsaspekt i betydningen: lige for lige, men havde også forståelse for samfundets behov, idet de supplerede den udlignende med den uddelende retfærdighe, hvorved det tildelte ikke er vederlag i forhold til en ydelse, men udmåles efter samfundets behov.

Og det var netop ved den græste bystats dannelse, at sproget fik almen -begreber som »god« og »*lige*». *Før den tid havde* man kun kendt begreberne som »instrumentale«: »god til« og »lige i forhold til noget andet«. »God betød f. eks. at være en god smed eller en god politiker. Man kunne ikke være god i al almindelighed: et godt menneske«. På samme måde betød »lige« ikke nødvendigvis, at mennesker var lige i al almindelighed, men at de var lige i forhold til en regel: »Lige tilfælde behandles lige«.

Den jødisk-kristne lighed var mere radikal, idet næstekærligheden omfattede alle medmennesker. Til gengæld var den et moralsk krav og ikke nødvendigvis en realisabel politisk retlig mulighed, som det græske demokrati, som vel var et direkte folkestyre, men til gengæld kun omfattede en mindre gruppe af mænd og virkede gennem flertalsbeslutninger.

Den kristne barmhjertighedslære var også mere radikal end den græske billighedslære i henseende til at anerkende individuelle fravigelser fra de almindelige og strenge retsregler. Senere forenedes den græske og kristne lighedsideologi i den stoiske filosofi, som i Rom smeltede sammen i den kirkelige lære om menneskets ligeværdighed. Sin moderne form fik læren i oplysningstidens politiske filosofi: frihed, lighed og broderskab.

Men i den nyeste tid har man været tilbøjelige til at glemme udgangspunktet: at »god« og »lige« ikke eksisterer ud i luften, men i forhold til noget andet og til et formål og en målestok.

En god sagfører er f. eks. ikke det samme som et godt menneske. På den anden side går man til en god sagfører, når man har brug for juridisk bistand, og til en god bager, når man skal have kager til kaffen. Og det er ikke nødvendigvis et godt menneske.

Der kan være »Fanden til forskel«.

Af
Stig Jørgensen
Professor, dr. jur.

Moralister

TYV TROR, hver mand stjæler!

På nudansk kan denne folkelige erfaring omskrives på mange måder og forsynes med gode psykologiske forklaringer.

Den, som taler mest om moral, har mest moral behov. Victorianismen og Indre Mission leverer gode illustrationer til denne maxime. Når kongelige forordninger i 1600-tallet den ene gang efter den anden indskærper forbudet mod luksus ved bryllupper, begravelser og andre festligheder, var det ikke på grund af nogen høj moralsk standard i befolkningen. Man tør vel gå ud fra det modsatte.

Den, som taler mest om lighed, vil i henhold til den samme motivanalyse være disponeret for eliteholdninger. Og det skal nok passe. Forfatterne til det såkaldte »Oprør fra Midten« med ideen om det humane ligevægtssamfund, har ikke alene i deres reaktioner på kritikken udvist en utålsomhed, som hører den bedrevidende til, men har tillige i præsentationen af bogen henvist til Thomas Mores Utopia.

Ligesom i alle ældre og yngre idealsamfund fra Platon til Marx bliver ligheden i dette samfund administreret af en elite, der udmønter ligheden på folkets vegne. Også franskmanden Toqueville forudså for 150 år siden, at den fremadskridende lighed ville medføre en uforsonlig kamp mellem interesse-grupperne om at reducere ulighederne, eftersom disse bliver mere og mere utålelige, jo mindre de bliver.

BERTEL HAARDERS kronik »Institutionernes (forstærkede) tyranni« 12. november illustrerer prisen for det fremadskridende velfærd i form af en mindre og mindre grænsenytte, jo mere personale der ansættes i den offentlige sektor til lighedens fremme. Det bliver sværere og sværere for lighedens egennyttige forsvarere at afvise kritikken som reaktionær, eftersom så fremtrædende socialister som den svenske marxist Jan Myrdal og den danske socialdemokrat Ritt Bjerregaard kan sige, at udbygningen af offentlige velfærdsordninger nu tenderer mod at tage fra de fattige og give til de rige.

Og her kan det ikke nytte, at »oprørerne« igen siger, at de er blevet misforstået, og at det slet ikke er det, de vil! Der er tale om en principiel kritik af lighedsideen, som tenderer mod sin egen modsætning, samtidigt med at friheden, som Hegel udtrykte det, bliver friheden til at indse og indrette sig efter nødvendigheden. Den taler også meget om undertrykkelse, som er mest selvhævdende. Revolutionære aktivister har aldrig så meget ønsket sig afgørende samfundsændringer som selv at få andel i magten. Det er en trivialitet at henvise til Robespierre og Lenin med senere efterfølgere. For tiden er det ayatollaen, som fører sig frem som eneherskér i folkets og Allahs navn. Endnu skylder historien os et eksempel på en human revolution og en human socialisme.

MAN KUNNE BLIVE ved med at variere temaet i det uendelige. Når først man har fået øje for problemet, dukker det op de mærkeligste steder. Prøv selv!

Fænomenet kaldes i psykologien for overføring eller projektion. Det betyder, at menneskene eller visse menneskетyper har en tilbøjelighed til at tillægge deres medmennesker de forestillinger, de har selv. Der er sikkert tale om noget almenmenneskeligt og rimeligt inden for visse grænser, eftersom det er betingelsen for, at menneskene overhovedet kan forstå hinanden.

Farligt er det dog, når denne identifikationsmekanisme bliver misbrugt af målbevidste manipulatorer af menneskelig bevidsthed. Endnu farligere hvis disse samtidig er selvhævdende psykopater, som har særlig let ved at forveksle deres egne meninger og interesser med menneskehedens.

Dødsensfarligt bliver det, hvis de pågældende samtidig er moralister og ordensmennesker, som ikke tåler nogen uorden, hverken på deres skrivebord eller i deres omverden.

Så er der ikke så langt til diktaturet ikke i Vorherres, men i folkets navn.

Af
Stig Jørgensen
Professor, dr. jur.

SOCIALE PROCESSER

ALLEREDE den græske historiker Thukydid kunne i slutningen af 400-tallet før vor tidsregnings begyndelse skrive, at menneske bliver mere vrede, når de forurettes, end når der øves vold imod dem. Det første er nemlig en forfordeling. fra en ligemands side, medens det sidste er tvang fra en overmand.

Moral og ret har altså den negative betydning, at krænkelse af retsfølelsen giver anledning til vrede og forurettelse. Positivt har de samme normer den betydning, at en henvisning hertil vil få menneskene til at bøje sig for afgørelser, som de ikke er interesseret i, eller som endog strider mod deres konkrete interesser.

Det siger sig selv, at et samfund, som skal kunne fungere uden vold og tvang, må have et system eller sæt af moral- og retsregler, som befolkningen som helhed accepterer som forpligtende. Når denne almindelige ac- som endog stider mod deres eller revolution.

Genne hele middelalderen accepterede almuen kongens og adelens ret til at herske i kraft af Guds nåde og ædel byrd. På samme måde accepterede borgerskabet senere adelens forrang til at indtage de ledende statsposter. Først med de ændrede økonomiske, sociale og kulturelle forhold i midten af forrige århundrede faldt denne ideologi uden sværslag endeligt sammen her i landet, medens den udløste revolutioner i de store udlande både før og senere.

Siden har det været folkesuveræniteten eller folkeviljen, som den har sat sig igennem ved hjælp af det demokratiske system, der har skabt grundlaget for den samfundsmæssige accept. Demokratiets virksomhedsbetingelse er, at mindretallet respekterer flertallets afgørelse, men at flertallet til gengæld respekterer hensynet til minoriteterne. Allerede af fornuftsgrunde, da majoriteten jo selv engang i fremtiden kan blive en minoritet.

DER ER ALTSA forskel på demokratiets teknik og demokratiets idé. Ideen er den, at *almenviljen* udtrykkes gennem lovgivningen, og at almenviljen er den bedst mulige tilnærmelse til »alles vilje«. Det siger sig selv, at ikke alle kan have fingeren på aftrækkeren, og at ikke alle kan få deres interesser tilfredsstillet. Der må træffes en afgørelse, og her er en flertalsafgørelse truffet af en forsamling, som bedst muligt repræsenterer de implicerede interesser, den mest praktiske til at undgå konflikter, når afgørelser nu engang skal træffes.

I de senere år har det imidlertid vist sig, at det ikke længere er indlysende rigtigt, at befolkningen som altovervejende regel respekterer den grundlæggende idé om det repræsentative demokrati som producent af »retfærdige« beslutninger.

Som konkurrent til dette værdisystem er i det seneste tiår opstået ideen om det nære demokrati. Hermed forstås meget forskellige ting fra den mest ekstreme individualisme, der hævder den enkeltes ret til at gøre, som han har lyst til, og til ideen om, at det er »basis« eller »de berørte« eller »de aktive« eller »eliten«, som har krav på at udtrykke folkets »virkelige« vilje.

MEN HVOROM alting er: Der er en principiel forskel på et beslutningssystem, der så at sige er baseret på, at afgørelser træffes af en udvalgt kreds af personer, som står over folket i kraft af et særligt valg til en lovgivende forsamling, i kraft af en særlig udvælgelse til dommer, eller i kraft af ansættelse som embedsmand, og på et beslutningssystem, som overlader det til de af beslutningen direkte berørte parter at »snakke sig til rette«.

Det første tilfælde kan måske bedst sammenfattes i en judiciel model, idet mere eller mindre neutrale og upartiske personer stilles imellem interessekonflikten og de interesserede, som må fremføre deres argumenter, såvel angående kendsgerninger og lovmæssigheder som angående interesser og vurderinger. En sådan afgørelse vil tendere mod at blive regelorienteret og mod at afveje parternes interesser mod hinanden ud fra almindelige hensyn.

Den anden model er basepå ideen om, at de berørte interesser selv træffer en afgørelse. Eftersom der ikke (i så høj grad) indgår almindelige regler i afgørelsen, vil de implicerede have

to muligheder. Vil man undgå konflikt, fordeles værdierne ligeligt, og det vil tenedere mod at blive tilfældet, hvis ingen er udstyret med en særlig magt til at prioritere sine egne interesser højest.

I sidstnævnte tilfælde vil afgørelsen uden hensyn til almenhedens interesser tendere mod at falde ud til fordel for den, der har magten, og som ikke viger tilbage for at bruge den. Denne »nærdemokratiske konfliktmodel« er blevet mere og mere fremtrædende i det seneste tiår. Årsagerne er mange, og det er ikke her stedet at komme ind på ret på ideen om, at de bergr-

Men virkningerne er uoverskuelige, eftersom konfliktmodellen, afpresningsmodellen eller selvtægtsmodellen har en selvgenererende kraft. Når afpresningen lykkes, vil den virke som en opfordring til andre om at benytte samme metode. Ligesom troldmandens lærling vil det moderne samfund få vanskeligt ved igen at besværge denne proces, dette monstrum, som det har ladet slippe ud af sækken. Indtil den gennem erfaringen og den årtusindgamle civilisation tillærte fornuftsgrundsætning på ny tilsiger menneskene at tilslutte sig en almindelig moral eller et sæt retlige og moralske grundsætninger, hvoraf den vigtigste netop er, at samfundets regler skal overholdes.

Vi er så nærmere ved tidligere tiders idylliske sociale samliv, men vel at mærke på et andet niveau, for sociale processer er altid irreversible. Historien gentager sig aldrig!

Af
Stig Jørgensen
Professor, dr. jur.

Depressioner

DET VAR RENT tilfældigt, jeg hørte et brudstykke af en radioudsendelse, som gav mig stof til eftertanke. Eftertanke angående tidens mange folkebevægelser, som synes at forudsætte, at undergangen er nær, og årsagerne til at de har fået den udbredelse, som de har.

For at mange mennesker tilsyneladende for alvor går rundt og er ulykkelige ikke over reelle problemer og ulykker, som der jo er nok af, men over imaginære eller i hvert fald stærkt begrænsede ulemper eller farer.

Det, jeg hørte, var en løsrevet replik fra den både dygtige og sympatiske skuespiller, Erik Wedersøe, som øjensynligt har været på en længere sejltur. Han sagde noget i retning af, at det havde været dejligt at komme ud og opleve, at havene og verden i det hele taget ikke var så ødelagt af røg, støj og møg, som man måtte tro, når man dagligt læste Ekstra Bladet! Det var en kolossal lettelse, sagde han.

Og det er jo besynderligt, at denne generation af europæere, der lever i en verden, som effektivt har udryddet snavset, sygdommene, elendigheden og det hårde slid for det overvældende flertal af befolkningen, kan opleve en så udbredt og knugende fornemmelse af at være undergangen nær.

Denne generation, som er den første, som ikke har oplevet nogen for dem belastende krig, er grebet af angst for krigen og for den atombombe, som vitterligt har bevaret freden i vor tid, fordi den er så effektiv, som den er. Vietnam-krigen blev for denne generation den fjerne erstatning, som man uden personlig risiko eller ansvar kunne tillade sig at have en uforgribelig mening om.

Det er en ældgammel erfaring, som ironisk demonstreres af såvel Grimmelshausen i 1600-tallet som af Dickens i 1800-tallet: at tilbøjeligheden og modet til at engagere sig i en konflikt er ligefremt proportionelt med afstanden, og at nogle mennesker er rede til at ofre sig for at frelse verden, samtidig med at deres nærmeste må skøtte sig selv.

Den samme generation, som løb åbne døre ind, idet den foregav at være undertrykt af et autoritært samfund og autoritære institutioner, når virkelighedsforløbet dog dokumenterede den indlysende kendsgerning, at tolerancen aldrig før eller senere havde været større i noget samfund.

DET SIGER SIG selv, at ingen revolution i videste forstand vil kunne lykkes, hvis den ikke så at sige er overflødig, fordi forholdene i realiteten allerede er forandret i revolutionens retning. Revolutioner er altid et relativt velstandsfænomen. Men som Toqueville forudsagde det: i jo højere grad man gennemfører ligheden i samfundet, desto mere utålelig bliver de mindste uligheder.

Eller sagt med andre ord: Summen af menneskets bekymringer er konstant. Når de store problemer bliver løst, vil alle de små trænge sig på. Eller, som det er sagt af en skarpsindig paradoksmager: Livet er fyldt med de mindste problemer!

Indtil 1950'rne var menneskene enige om, at sult og sygdom var hovedfjenden, og at økonomisk vækst derfor var hovedmålet for samfundets stræben. Da sulten og de tre andre basale behov for første gang i menneskehedens historie var tilfredsstillet et sted på Jorden, viste der sig at gemme sig et ubegrænset antal af sekundære behov bag de basale.

Derfor blev menneskene ikke tilfredse eller taknemmelige over det, de havde opnået, men tværtimod utålmodige over, at de ikke opnåede alt, efterhånden som behovene meldte sig. De følte sig ikke frie og lige, men mere og mere undertrykte og forurettede. Aggression og misundelse er blevet mægtige og frygtelig kræfter i det moderne samfund.

DER MÅ LIGGE en kollektiv depression bag denne sygelige trang til at finde alle de negative sider ved og fortolkninger af virkeligheden og til konsekvent at se bort fra proportionerne i tilværelsen. Denne depressive disposition kan også forklare de paranoide træk i til-

bøjeligheden til at finde katastrofen bag hver en busk. De kan også forklare den selvpineriske syndsbevidsthed over for naturen, over for U-landene, over for de svage i samfundet, som man verbalt hævder at have udnyttet, stik imod kendsgerningerne og al sund fornuft.

Det morbide i disse quasireligiøse strømninger som i sin tid i Oxford-bevægelsen og andre sekteriske missionsgrupper afslører sig i deres ualvorlige evne eller vilje til at drage de personlige konsekvenser af læren, som primært bliver et krav til andre. Noget som andre skal betale for og til.

Hvorfor skal de ugudelige have al lammestegen? sagde allerede Vilhelm Beck på missionen vegne.

Men hvis det er rigtigt, at depressionen er frihedens pris, så har menneskeheden betalt dyrt for friheden. Og man betaler også en høj pris for pressefriheden, når store dele af pressen systematisk fyrer op under depressionen med infame insinuationer, fordrejninger og perfiditeter.

Dostojevski har i »De Besatte« givet et præcist signalement af symbiosen mellem angst og perfiditet og et monumentalt portræt af et ondskabens monstrum i skikkelse af Pjotr Verkhovenskij. Men det ubehagelige i historien er dog, at ondskaben undertiden kan tjene sandhedens sag.

Af
Stig Jørgensen
professor, dr. jur.

Pragmatisme

DER ER FORSKEL på at vurdere en handling på grundlag af dens motiver og dens konsekvenser.

Ondt mente handlinger kan få utilsigtet positive konsekvenser, og omvendt kan velmente handlinger få negative konsekvenser. Nogle mener oven i købet, at de fleste krænkelser af medmennesker sker i den bedste mening.

Men én ting er sikkert: en handlings konsekvenser kan ikke være »hensigtsmæssige« uden hensigt. Derfor er det noget vrøvl, når det moderne klichésprog indeholder denne betegnelse uden angivelse af målestok.

En hammer kan være et hensigtsmæssigt redskab til at slå søm i med, men det kan ikke være »hensigtsmæssigt« at bruge eller anskaffe sig en hammer sådan i al almindelighed.

Hvis ordet »hensigtsmæssig« derfor betyder noget, hvad mange ord ikke gør i moderne talesprog, må det henvise til nogle praktiske, politiske eller moralske formål eller vurderinger, som den talende stiltiende går ud fra eller lægger til grund for sin udtalelse.

Oftest gør den talende sig ikke klart, at formålet er skjult, og der er da blot tale om åndelig eller intellektuel uskyldighed. Men undertiden vil den talende — og det vil da oftest være en politisk lurendrejer — med forsæt skjule sine motiver, og da foreligger et oplagt eksempel på manipulation.

MEN HVOROM alting er: anvendelsen af ordet »hensigtsmæssig« giver indtryk af saglighed og objektivitet. Den, der udtaler sig sådan i en debat eller i en samtale, er sikker på at tage stikket hjem. For hvordan skal nogen kunne argumentere imod en sådan konstatering uden oplysning om den bagved liggende hensigt.

Medmindre modparten bevæger sig på samme klichéplan og i virkeligheden godt forstår meningen, uden at det på nogen måde kommer til hans bevidsthed. Det vil i et sådant tilfælde kunne forekomme, at de to halvstuderede røvere i bedste forståelse kan diskutere »hensigtsmæssigheden«. f.eks. af at indføre socialismen i Danmark, genindføre dødsstraffen, eller leve i papirløse ægteskaber.

Det, som man gør i et sådant tilfælde, er i virkeligheden at føre en skjult, men principiel diskussion om samfundets indretning og om politiske og moralske grundsætninger.

Men en hel generation af hel- og halvakademikere har lært, at vurderinger er subjektive, og at det derfor er »uvidenskabeligt« at henvise til religiøse, moralske og retlige principper i en debat om samfundsproblemer. Derimod er det »videnskabeligt« at henvise til de praktiske virkninger af en handling.

Det er altså forbudt at sige, at en tidsubestemt straf er »uretfærdig«, eller at en forhøjelse af indkomstskatten er »urimelig«, men tilladt at sige, at disse foranstaltninger er mere eller mindre »hensigtsmæssige«.

Men forskellen er altså ens! I begge tilfælde giver den talende udtryk for en ureflekteret moralsk eller politisk vurdering, som oftest vel på grundlag af hans almindelige »livsanskuelse«. I førstnævnte tilfælde er det dog et ærligt og redeligt udtryk for den talendes vurdering, hvorimod der i sidstnævnte tilfælde foregives at foreligge »saglige« grunde for afgørelsen.

DENNE UANALYSEREDE pragmatisme, d.v.s. principløshed, er blevet så udbredt, som den er, fordi de gamle politiske partier i det væsentlige har været enige om de politiske mål, og derfor også om, at »samfundsnytten« må være målestokken for de politiske handlinger.

Især de såkaldt »borgerlige« partier har bekendt sig til en sådan »praktisk« dag til dag politik, som ikke alene har skabt tvivl om deres identitet, men også uvilje hos en ny generation, for hvem samfundets mål ikke er utvivlsomme.

I den almindelige trængsel på midten kan det være svært for de enkelte partier at finde det rette svar på regeringens »helhedsløsning«. For hvad er det egentlig, vi vil med samfundet?

Det er ikke nok at henvise til »hensigtsmæssigheden« eller at bekende sig til en »socialistisk« eller en »borgerlig« politik. For de fleste mennesker i nutiden er disse begreber uden tydelig mening og i hvert fald ikke udtryk for de reelle problemer i nutidens samfund.

Principløsheden er ved at være ophøjet til det vigtigste princip.

Af
Stig Jørgensen
professor, dr. jur.

DEMOKRATIETS DILEMMA

POLITIK ER blevet kaldt det muliges kunst, men også alle mulige kunster.

Det er sidstnævnte variant, som modsvarer nutidens ulykkelige politikerlede, medens førstnævnte variant altfor ofte forveksles med principløshedens mellemproportional.

Erasmus Montanuslogikken fører ikke sjældent til bagvendte slutninger, såsom at det ilde hørte må være en sandhed, og at man beviser sin kærlighed ved at tugte sin næste.

Samme skomagerlogik fører let til den fejlslutning, at den rigtige løsning på en konflikt må ligge midtvejs mellem parternes standpunkter. Den, som sidder med hovedet i en bageovn og fødderne i et køleskab, har ikke megen interesse i gennemsnitstemperaturen.

DET KAN derfor ikke være udtryk for statsmandskunst i den øjeblikkelige politiske situation at ville formidle en gennemsnitsløsning på det politiske hovedproblem: ØD-forslaget. En ØD-ordning uden centrale fonds er meningsløs, og en ØD-ordning med centrale fonds er farlig for det pluralistiske samfund.

Uden en central fond vil en overskudsdeling virke helt vilkårligt og dermed uretfærdigt, idet kun medarbejdere i private virksomheder kan få udbytte, og kun i dem der ofte på grund af tilfældige konjunkturer og investeringsbehov for tiden giver overskud.

Rent bortset fra at investeringslysten kan svækkes af overskudsinteressen, såfremt medarbejderne samtidigt har væsentlig indflydelse på beslutningsprocessen. Det var den jugoslaviske erfaring i 40'erne og 50'erne.

De centrale fonds vil på den anden side kunne friste en magtfuld fagbevægelse til at investere i redning af urentable virksomheder af hensyn til beskæftigelsen — eksemplet fra England og Sverige, hvor det er staten, som direkte har overtaget store dele af sværindustrien, er ej heller opmuntrende. I hvert fald ikke for dem, der ønsker af hensyn til økonomien og demokratiet at bevare et effektivt og differentieret privat erhvervsliv.

Men risikoen er måske heller ikke så stor for alle de mulige kunster, eftersom LO's formand jo har erklæret samfundet krig, hvis man ikke får de centrale fonds. Risikoen skulle ligge i, at de fredselskende småpartier på midten skulle lade sig friste af Bertrand Russels berømte slogan: Hellere rød end død!

ISÆR ER DER grund til at advare de radikale mod denne fristelse og mod fristelsen til at indgå i en spinkel og uhellig alliance med regeringen og SF. Ganske vist kunne Socialdemokratiet og de radikale endnu i første halvdel af 60'erne regere på et enkelt mandats flertal oven i købet en grønlandsminister.

Men dette er ikke 60'erne og flertallet skabes ikke alene af de to partier, men kun med hjælp af SF. Og så er der ikke tale om at fordele overskud, hvortil Socialdemokratiet og de radikale er velegnede, men om at uddele underskud over en længere årrække. Hertil kræves, som Knud Heinesen forsikrede i valgudsendelsen forud for valget et bredt flertal, der rækker langt ind over midten.

Heinesen havde jo allerede bedt om at blive afløst på dette tidspunkt, hvorfor han ikke skulle have været sat til at tegne Socialdemokratiets fremtidige finanspolitik. Men derfor var det, han sagde, rigtigt nok, og kun beklageligt, at han ikke kom til at tegne firmaet, som vælgerne måtte tro det.

JEG HAR tidligere erindret om Krags omvendelse i 1966, da han på selve valgaftenen endnu efter at »arbejderflertallet« var en kendsgerning, gentog, at han ikke kunne samarbejde med »starutterne« i SF, men alligevel næste formiddag efter at have taget et nyt standpunkt forhandlede med Aksel Larsen om »det røde kabinet«. Vi kan gætte på, at LO dengang pressede Krag til at benytte sig af arbejderflertallet.

Men sporene burde skræmme ikke alene regeringen, men også SF, som jo revnede i 1967 netop ved en afstemning om en lønpolitik, der ikke var nær så skrap som det nuværende forslag. Og det ser ud til, at regeringen ikke får lov til at krydse sig frem med skiftende flertal. I hvert fald ville det være mærkværdigt, om firkløverpartierne eller nogen af dem ville medvirke til et pris- og lønstop på de vilkår, som rege-

ringen ønsker at gennemføre med SF og de radikale.

FORHØJELSEN AF garantilønnen vil udhule devalueringsgevinsten, idet den givetvis vil føre til generelle lønstigninger og stigning i ledigheden hos unge, kvinder og svage, som ikke kan tjene en timeløn. Særskatten på landbrugets »devalueringsgevinst« modarbejder på sælsom måde devalueringens formål, som er at skabe en bedre økonomi i eksporterhvervene.

Selv om rentefradragsretten for privat gæld utvivlsomt er inflationsskabende og derfor bør neutraliseres, er det dog tvivlsomt, om regeringsforslaget er fornuftigt, ligesom andre af skatteforslagene modvirker opsparing og profit i erhvervslivet, hvorfor devalueringen forekommer mindre velbegrundet.

Man må derfor håbe, at regeringen bliver stillet over for et klart valg mellem LO og et bredt samarbejde i Folketinget mellem de gamle partier. Skulle dette føre til et nyvalg, er dette trods alt at foretrække, problemerne bliver alligevel ikke løst med de foreliggende regeringsforslag.

Og ikke mindst for demokratiets skyld må man håbe på, at forslagene falder, og at Folketinget ikke bøjer sig for trusler.

Den, der altid vil have fred, har aldrig fred!

Af
Stig Jørgensen
Professor, dr. jur.

Moral prædiken

MENTALHYGIEJNISK set er det vist en fordel at være pessimist. Han bliver sjældent overrasket og altid glædeligt.

Han har også fuldt udbytte af loven om dobbelteffekt. Enten bliver han glædeligt overrasket, eller også opnår han glæden ved at få ret.

Optimisten har det sværere. Han bliver oftere overrasket, og da er det ikke glædeligt. For menneskene er ikke, hvad de burde være. Var de det, havde de nemlig ikke moral behov!

Fortalen til Jydske Lov, som i det væsentligste gengiver samtidens almindelige kirkelige moralfilosofi og ikke — som mange fejlagtigt tror — en naturgroet dansk retsbevidsthed, udtrykker den samme tankegang. Ville hver mand nøjes med sit eget, da behøvede man ikke nogen lov.

Kristendommen formulerede på én gang den ny moral, som var nødvendig, den gang menneskene opgav det gamle slægtssamfund og eksperimenterede med nye samlivsformer i byer. Og den radikaliserede den ny moral så stærkt, at det var selvindlysende, at den ikke kunne realiseres.

Da kristendommens menneske- og samfundsopfattelse i vore lande formelt blev kanoniseret i 1241, var det mere end 1000 år siden, Kristus havde vandret på Jorden, og der hengik mere end 500 år, før den var slået igennem i lovgivning og retspraksis.

For i slutningen af 1700-tallet var de økonomiske og sociale forhold her i landet ikke til stede for en individualistisk rets- og morallære. Middelalderen kan derfor for så vidt siges at fortsætte langt ind i det 18. århundrede, som slægten og ikke individet er moralens og rettens grundlag.

Det gamle Testamente, som repræsenterer det ældre slægtssamfund, siger, at alt skal gengældes lige for lige, ondt som godt. Det ny Testamente, der indeholder loven for det fremtidige bysamfund, siger, at man skal elske sine fjender, de svage og hjælpeløse og gengælde ondt med godt.

ET VELUDVIKLET PYSAMFUND har ikke råd til fortidens hævn- og fejdesystem, men har behov for fred til de vindskibelige syslær. Til gengæld har man ikke megen behov for børn, gamle og ineffektive i en økonomi, hvor alt har sin pris. I stedet har man moralen.

Hvilken samfundsform der er menneskets »naturlige« kan vi ikke vide, allerede fordi den ikke har eksisteret i historisk tid. Men selv om den havde, ville spørgsmålet alligevel være meningsløst, eftersom menneskene jo netop har ændret deres ydre økonomiske vilkår og derfor også nødvendigvis må ændre den samfundsmæssige organisation.

For mennesket er ikke alene et samfundsvæsen, men også et opportunistisk dyr, som kan ændre sine omgivelse, og derefter tilpasse sig disse ændringer. Mennesket har altså det, man kan kalde »frihed« til at ændre sine livsforhold. Derfor må det også have frihed til at sætte sine regler for samfundets funktion under de ændrede forhold.

Det er det, man kalder ret og moral, og som afløser dyresamfundets uforanderlige instinkter, som styringsmidler.

Men netop fordi menneskene både er individer og samfundsvæsener, er reglerne nødvendige for at afstemme de enkelte individers frihed i forhold til hinanden af hensyn til samfundets interesser.

DEN »SOCIALISTISKE« menneskeopfattelse, som går tilbage til middelalderens moralfilosofi via oplysningstidens naturretslære, er optimistisk og går ud fra, at menneskene overladt til sig selv i frihed til tilstræbe at gøre »det gode«, dvs. det, som er til samfundets gavn. Den »individualistiske« menneskeopfattelse, som har udviklet sig i opposition til naturretten, er pessimistisk, idet den går ud fra, at menneskene uden ydre regler og tvang vil rage til sig på andres bekostning.

Mærkeligt nok mente Adam Smith, som i slutningen af 1700-tallet skabte den markedsøkonomiske teori, at de enkelte menneskers stræben efter egen lykke tenderede mod at være til samfundets gavn.

Indtil den nyeste tid har det været en gåde, hvordan Smith kunne tro, at individernes egoistiske stræben kunne føre til fælles fordel.

Men nutidige fund af udkastet til en retslære, som skulle supplere Smiths psykologiske moralfilosofi og kontante nationaløkonomi, viser at Smith i virkeligheden troede på menneskets sociale natur og Guds styrelse, således at det, der tog sig ud som egoisme, i *virkeligheden* var udslag af samfundets og Guds vilje.

Men ligesom andre fatalister, der tror på udviklingens nødvendighed såsom Calvin og den senere Marx, mente Smith altså også, at man skulle gøre sig fortjent til Guds eller historiens påskønnelse, og at man derfor handler i Guds og udviklingens ånd, når man arbejder for det nødvendige. Belønningen ligger ikke alene i den fremgang, man har, men også i bevidstheden om, at denne fordel er bekræftelsen på, at man er på rette vej.

Adam Smiths forgænger, B. de Mandeville, var nok mere i pagt med den gamle kristelige lære om menneskenes fundamentale syndighed, selv om han mente, at individernes synder oftest førte til offentlig fordel.

Men det er en helt anden historie, som ikke passer sig for en moralprædiken ved nytårstide.

REVOLUTIONENS DYNAMIK

REVOLUTION betyder sprogligt, at noget ruller tilbage, re-*lvo*, i modsætning til (ex)volvo, at rulle bort fra et udgangspunkt. Evolution er altså en gradvise udvikling i en bestemt retning, medens revolution en drastisk ændring, som beder et brud med denne udkling.

Det er klart, at der her er tale n glidende overgange. Enhver kaldt udvikling indeholder an-t og mere end en bevægelse i ge linie, ligesom revolution ke bare betyder en tilbagegående bevægelse mod udgangunktet. Enhver udvikling beder forandring, men forandringer udover en bestemt ænse opleves som en revolution.

Med nutidens sproglige inflation betegnes snart sagt enhver randring som revolutionerende. det klicheprægede reklamerog, som er trængt langt ind i halvdannedes nydansk, er enver tanke, enhver opfindelse, hver idé revolutionerende. Jo indre tankerne bliver, desto ørre behov er der for at opleve em som store nyskabende.

Revolutionerende bliver ensbedende med nyt, underforstået get positivt, eftersom alt nyt godt, og alt godt er nyt. Dette etydningsindhold er ikke alene strid med det oprindelige, som var en bevægelse tilbage mod dgangspunktet, men det er også ikteret af en ideologi, der opatter det gamle, det traditionelle, som noget negativt, og det ye som noget positivt, netop rdi det er nyt. Nyt fordi det ke er resultatet af en organisk, en en bevidst styret udvikling.

Det er nemlig oplysningstidens ationelle menneske- og samundsopfattelse, der udformede ort europæiske revolutionsbegreb. Idéen om, at den menneskelige tanke ikke alene ved at forefindes tilstrækkeligt meget kan tænke sig til »det gode« og »det rette«, men tillige planmæssigt sætte sig igennem i det enkelte individ og i samfundet, idet mennesket blot er en ren tavle (tabula rasa), som kan beskrives med hvad som helst. Den franske liberalt borgerlige revolution er et barn af denne ideologi.

Den russiske er derimod formelt afledt af den marxistiske eller socialistiske revolutionsteori, som på én gang fastholder det rationalistiske udgangspunkt, at det er tanken, som alene indser, hvad der er godt og rigtigt, og at menneskene ene og alene er et produkt af deres omgivelser. Men samtidig har marxismen optaget i sig en konservativ tro på udviklingens nødvendighed og vel at mærke en nødvendighed, der ikke alene fører til socialismen, men også ender med det socialistiske samfund. Indsigten i denne nødvendighed er altså »videnskabeligt« begrundet, og den målbevidste stræben mod denne endestation bliver derfor en videnskab.

I modsætning dertil er konservatismen evolutionær, idet den går ud fra, at mennesket og derfor også samfundet har en bestemt »natur«, der ligesom planter og dyr må udvikle sig organisk i overensstemmelse med de bevægelseslove, som er nedlagt i alt levendes ophav. Ligesom planten udvikler sig organisk af frøet, udvikler mennesket sig af sine anlæg. Således må også samfundet, sproget og retten have lov til at udvikle sig i frihed, idet mennesket — som den gode gartner — kun skal kultivere og gøde jordbunden samt luge ukrudt og vildskud bort for på denne måde at fremme den naturlige vækst.

SOM DET FREMGÅR af det foregående er der altså et nærmere ideologisk fællesskab mellem den konservative og den socialistiske samfunds- og revolutionsteori. Begge menneske- og samfundsopfattelser er beslægtet i princippet, idet det ikke er individet, men samfundet som er den enhed, tænkningen begynder med. I modsætning hertil står den radikale og liberalistiske ideologi, som betragter individerne som den mindste enhed, hvoraf samfundet herefter er bygget op.

Det forekommer sikkert mange gode konservative i dagens Danmark mindre indlysende, at den konservative ideologi i princippet er nærmere beslægtet med den socialistiske end den liberale og radikale ideologi. Men ved nærmere eftertanke vil de ægte konservative sikkert i deres hjerter finde den kærlighed til Gud, konge og fædreland, som netop symbolsk afspejler tilhørsforholdet til den helhed, som enten er den danske stat eller det danske folk.

På samme måde oplevede tidligere tiders mennesker sig som forvaltere af en arv, som var overladt dem af tidligere generationer, af slægten, af standen, af lauget. Den enkelte bruger af jorden, det enkelte medlem af standen og lauget, var derfor kun bestyrer af en arv, som han havde pligt til at forvalte til fordel for efterfølgeren, der havde krav på at modtage den i mindst samme stand som forgængeren. Efter denne opfattelse er det enkelte individ ikke uindskrænket ejer af sine værdier og ikke sin egen lykkes smed, men medlem af et fællesskab, som rækker til-

bage i historien og ud i fremtiden.

Kirken, adelen og kongemagten oplevede tidligere en sådan aristokratisk forpligtelse overfor samfundet som modstykke til deres privilegier.Men også den enkelte bonde oplevede sig som et led i slægtens gang gennem tiderne. Det er først med den helt nye befolkning, der ernærer sig med handel, håndværk og søfart, at denne følelse af at tilhøre en institution, der uforandret og uforanderligt lever gennem historien, afløses af en berusende følelse af at være sig selv.

Den gamle afhængighed af jorden og andre ydre udtryk for noget varigt og håndgribeligt, afløses af uhåndgribelige forbindelser, hvorigennem arbejdsdelingen omsættes til kontraktlige rettigheder og pligter, medens værdierne udtrykkes i andre symbolske og flygtige forestillinger, som kaldes penge. I løbet af middelalderen forskydes magtforholdene i samfundet de fleste steder til fordel for det velhavende borgerskab, der kulturelt står for en selvbevidst humanisme, der fremhæver det enkelte individs umistelige værdi i forholdet til kirke og samfund. I slutningen af 1700-tallet formuleres denne idé radikalt af Immanuel Kant, som siger, at mennesket altid er et mål og ikke et middel for andre formål.

I forfatningskampen her i landet i midten af forrige århundrede afspejler disse brudflader i samfundets ideologier sig ganske tydeligt på grund af det tilfældige sammenfald med nationalitetskampen i de slesvig-holstenske hertugdømmer. De konservative godsejere og højere embedsmænd omkring den enevældige konge holdt på helstaten, d.v.s. det gamle statsfællesskab mellem kongeriget, det oprindeligt danske hartugdømme Slesvig, og det tyske hertugdømme Holsten. De nationalliberale, som repræsenterede byernes dannede almenhed hævdede, at det var individernes nationale sindelag, som måtte være afgørende, hvorfor man gik ind for en fri forfatning for alle danske, d.v.s. for Danmark og hertugdømmet Slesvig, uanset at befolkningen i den sydligste del gennem århundreder havde været tysktalende.

Her overfor stod den tilsvarende slesvig-holstenske nationalbevægelse, der ønskede uafhængighed af Danmark for begge hertugdømmer, som i århundreder havde været en administrativ enhed. Den holstenske højadel var ikke alene loyal overfor kongen og helstaten, men leverede tillige kongemagten dens ledende politikere.

Det tyske forbund ville acceptere en udskillelse af Slesvig-Holsten af helstaten, men havde dog ikke helhjertet støttet oprøret i 1845—50, idet man også var villig til at finde sig i en fortsættelse af den gamle helstat. Derimod ville man ikke acceptere en deling af Slesvig og Holsten ved Ejderen. Et af de interessante men uafklarede spørgsmål er nu, om man ville have affundet sig med en deling efter sprog- og sindelagsgrænsen, som i 1920 kom til at afstikke den endelige grænse mellem Danmark og Tyskland.

Forslaget herom, der bl.a. blev støttet af politikeren og forfatteren Hans Egede Schack, blev ikke fremført af nogen stærk politisk gruppe, skønt det i princippet modsvarede de nationalliberales sindelagsideologi nærmere end deres Ejderpolitik.

På trods af at de konservative klart forudså og forudsagde, at en fælles fri forfatning for Danmark og Slesvig ville føre til en krig med Tyskland, som vi ikke kunne vinde, blev resultatet, som det måtte blive i denne tilnærmelse til en dansk revolution. Formelt var der ikke tale om nogen revolution, eftersom det var den enevældige konge selv, som overdrog magten til folket gennem en fri forfatning. Og vel fandt udviklingen sted uden sværdslag, men dog ikke uden retorik.

EN REVOLUTION var det i betydningen: en radikal forandring, selvom denne forandring var en tilbagegående bevægelse f.s.v. som befolkningen før 1100-1200-tallet formentlig havde haft en art selvstyre, ikke byggede på adel- og k magt, med på de enkelte ters magt og indbyrdes ba

Men en revolution var det i en anden forstand, nemlig at det var de irrationelle sers oprør mod den ratio forstand. For en revolution træder ikke, medmindre de religger en revolutionær si on, og en revolutionær situ er først til stede, når be ningens utilfredshed me herskende tilstande har nå udbredelse og en grænse, kan udløses af en bevæ som er i stand til at formul klart mål og at kanalisere fredshedens voldsomme mod realiseringen af dette

De nationalliberale forst udnytte den voksende utilf hed og selvbevidsthed ho økonomisk og kulturelt voksende grupper på landet byerne og kanalisere den nem nationalismens ide Selvom det førte til nation økonomisk katastrofe, var b gelsen umulig at standse.

For følelse uden forstan blind, til gengæld er for uden følelse tom. Og den, rider på ryggen af en tige ikke selv bestemme, hvornå vil stå af.

Og det er enhver revolut skæbne: At udnytte en fol utilfredshed i en højere idé neste. Derfor er en revoluti bevægelse så vanskelig at s og derfor æder revolutionen egne børn. Først ledes revol nen af dens ledere, senere dens ledere af revolutionen.

Ligesom et jordskælv ku de ydre krusninger på en som indre rystelse, er revol nens ydre formelle fremtr sesform kun udtryk for større indre kræfter, som o rer hele grundlaget for sam slivet. Derfor skal man ikk at man kan argumentere revolutionen, ligeså lidt som kan argumentere med et to vejr.

Det nytter ikke det fjerne henvise til, at revolutionen lægger samfundet og ikke til de erklærede mål, men r

værtimod til de stik modsatte esultater. Den danske revoluti- on førte ikke Danmark til Ejde- en, men til Kongeåen, medens 'ornuften tilsyneladende talte 'or helstaten. Men i henhold til en øjere »fornuft«, som nationali- etstanken dengang repræsente- ede, var nationalitetspolitikken engang måske den rigtige, selv- om nationalitetsideen måske ikke længere repræsenterer »fornuften« i betydningen: de fundamentale sociale behov.

PÅ SAMME MÅDE kan man opfatte universitetsrevolutionen i slutningen af 60'erne. Det er- klærede mål for de agerende studenter- og lærergrupper var at gennemføre friere forsknings- og undervisningsformer. Resul- tatet er på alle punkter blevet en begrænsning af universiteternes selvstyre og en indgribende statslig og politisk kontrol. Det blev advarende forudsagt af den »rationelle fornuft«, men uden større held end advarsler fra an- dre overlevede styreformer. For bag facadebegrundelserne lå den højere fornuft, som repræ- senterer de samfundsmæssige behov for forskning og undervis- ning i et udviklet samfund.

Og således må vi vurdere den islamiske revolution i Iran, som stik imod al fornuft og befolk- ningens materielle interesser, har fejet Shahen og den vestlige teknologi ud af landet. Det er ikke noget tilfælde, naturligvis, at det er gået ud over den ame- rikanske ambassade, idet den amerikanske stormagt symboli- serer den vestlige teknologiske og ideologiske undertrykkelse. Der har været et voldsomt tryk på kedlen, fordi befolkningens forventninger til den teknologi- ske udvikling har været alt for store, således at skuffelsen er blevet så meget desto større, som alle de negative virkninger af udviklingen har vist sig. I form af opløsning af de gamle trygge og varme slægtsrelationer, pro- letarisering i byerne på grund af kulturkløft, arbejdsløshed og større sociale og økonomiske forskelle.

Religionen blev den tændstik, som udløste revolutionen, fordi den repræsenterede det tabte paradis. Men den repræsenterer ikke fremtiden, som den ikke ved, hvad den skal stille op med. Derfor vil den utvivlsomt blive fejet til side, når revolutionens hjul drejer endnu en gang og af- slører de skjulte kræfter, som oprindeligt udløste revolutionen.

Stig Jørgensen

Den følsomme tykhud

MENNESKENE ophører aldrig med at undre sig over, at aggressive og kritiske personer som regel selv er disponerede for at være forurettede og nærtagende.

»Hvordan kan han dog være så drilagtig, når han så fuldstændigt savner humoristisk sans og selvironi,« spørger velmenende mennesker bekymret.

Jo, det kan han, netop fordi de mest hudløse er de mest tykhudede i deres forhold til andre. Erik Seidenfaden sammenfattede denne erfaring i dannelsen af den zoologiske hybride: den følsomme tykhud.

Dengang tilbage i 50'erne, da han skrev sine mindeværdige spidsartikler i »Information«, sigtede han vist nok til politikerne, og det skal nok være rigtigt. Men man kan benytte betegnelsen om mange mennesker, men i ikke ringe grad om mennesker, som har magt.

Og i nutiden er det især bureaukraterne fra den ny klasse, som har magt. De mest magtfulde er de af ordets børn, som har en monopoliseret adgang til at formidle deres meninger under foregivende af at beskrive en situation eller en begivenhed.

Især når det drejer sig om »problemer« eller begivenheder, som kan beskrives som problemer, har de deres chance. For alle er i nutiden enige om, at begivenheder og situationer ikke kan beskrives objektivt, hvorfor der er åbnet for en subjektiv fortolkning af begivenhederne.

Det er dog nok en sandhed med modifikationer, idet det i hvert fald er muligt at beskrive visse fænomener objektivt, f. eks. at der er to eller hundrede, og ikke tre eller to hundrede elementer i en sammenhæng eller på et billede. Derimod kan man måske være uenig om, hvorvidt man skal kalde dem f. eks. »partisaner« eller »terrorister«.

Men det er også muligt at komme sandheden nærmere ved, at beskriveren præciserer sin egne forudsætninger for beskrivelsen: er han f. eks. socialdemokrat eller konservativ, atomkraftmodstander eller -tilhænger osv.

MANGE MEDIEFORVALTERE har imidlertid den opfattelse, at journalistikken skal være engageret, d.v.s. båret af en mening, en hensigt eller allerbedst en overbevisning, og den skal være kritisk. Og det betyder i nutiden næsten undtagelsesfrit, at den skal være kritisk mod »det bestående samfund«, det vil for det meste betyde »venstreorienteret« i videste forstand.

Og derfor kommer der ud af især radio, men også TV en strøm af »samfundskritiske« udsendelser: kunst, dramatik, foredrag, men også udsendelser, der foregiver at være orientering. Vanskeligheden ved den sidstnævnte kategori er, at modtagerne af gode grunde opfatter udsendelsen som beskrivelse af virkeligheden, mens det i princippet er et hjørne af virkeligheden set gennem et temperament.

En anden vanskelighed ved denne sag er, at temperamentet ofte røber sig ikke ved deciderede fejl og fordrejelser af virkeligheden, men netop gennem udvælgelsen af de omtalte elementer og altså gennem udeladelsen af andre.

Det er naturligvis tilladeligt, idet man ikke kan sige alting på én gang. Utilladeligt er det kun, hvis man systematisk foretager den samme udvælgelse. Så bliver der tale om manipulation.

En tredje vanskelighed er, at Danmarks Radio er en monopol-institution, og en sådan af største betydning i en tid, hvor det er ordene, som i stigende grad giver magt, fordi de styrer bevidstheden. Derfor skal Danmarks Radio være alsidig, hvad den sikkert også er på mange områder.

Er der tale om politisk eller kulturelt ømfindtlige emner, kan det være vanskeligt at være »alsidig«, hvis meningerne eller »overbevisningen« hos medarbejderne er »modepræget«, enten fordi de berører standens interesser, eller fordi der er tale om meninger, som er udbredt blandt standens medlemmer.

I SADANNE SAGER kan objektivitets- eller alsidighedshensynet have trange kår, specielt fordi også sagkundskaben er blevet kritiseret og relativeret. Sagkundskaben eksisterer ikke længere, fordi man næsten altid vil kunne finde eller opfinde en interesse, som gør det muligt at anfægte sagkundskaben, mens journalisten går fri for kritik.

Jeg skal ikke med disse bemærkninger tage stilling til striden mellem Dan-

marks Radio og professor Ølgaard. Dertil kender jeg for lidt til kendsgerningerne. Men sagen afspejler den allergiske reaktion på kritik, som den engagerede journalistik provokerer.

Svaret herpå er ikke en afgørelse i Radiorådet, som ikke kan være dommer i egen sag. Ej heller en retssag.

Derimod aktualiserer denne strid behovet for et TV-2, hvor andre hjørner af virkeligheden kan belyses gennem andre temperamenter.

Af
Stig Jørgensen
professor, dr. jur.

Rovdrift på naturen

Poul Dam er lettet. Han er lettet over at være blevet fritaget for medansvar for landets fremtidige energiforsyning.

Det er interessant, men også nedslående, at en tidligere folketingsmand kan være så opgivende. Nedslående, fordi der var grund til at forvente en frimodigere reaktion fra en af folkestyrets mest hengivne fortalere. Interessant, fordi den bekræfter formodning om, at beslutningen om A-kraftens udskydelse har sin grund i psykologiske og ikke i teknologiske hersyn.

Hvis den historie, pressen har fortalt om statsministerens hovedkuldse omvendelse på grundlag af et summarisk notat om alternativ energi, er sandfærdig, er der bestemt ingen grund til lettelse.

Og hvis det er rigtigt, at dette notat primært var begrundet i angsten for angsten, er der alvorlig grund til ængstelse. I hvert fald har ingen endnu dementeret påstanden om, at angsten for splittelse i Socialdemokratiet var væsentligere for regeringen end omsorgen for den fremtidige energiforsyning.

Det er også uimodsagt blevet hævdet, at det famøse notat var begrundet i frygten for, hvad A-kraftmodstanderne nu kunne finde på i deres utrættelige og opfindsomme modstandskamp.

Og det er der da ingen grund til at være stolt, endsige lettet over. For den, der viser svaghed og eftergivenhed over for trusler, inviterer selv voldsmanden indenfor, og den, der altid vil have fred, har aldrig fred.

Der er ingen grund til at glæde sig over, at en uansvarlig »folkebevægelse« ved målbevidst at agitere mod A-kraften er i stand til at rejse så megen angst og usikkerhed i befolkningen, at regeringen ikke engang tør gennemføre sine egne beslutninger om at lade sagen afgøre ved en folkeafstemning.

»Uansvarlig« er enhver såkaldt »folkebevægelse«, fordi den ikke har noget politisk ansvar for konsekvenserne af sine sejre. Den har kun en enkelt sag på sit program og kan derfor ensidigt agitere og kæmpe for sin interesse uden at tage hensyn til andre sager og til afvejningen af de samlede konsekvenser af de mulige løsninger.

A-kraftmodstanderne behøver for eksempel ikke at tage hensyn til de praktiske muligheder for at skaffe den nødvendige energi. De kan tillade sig at spise os af med tro og håb.

De behøver heller ikke at bekymre sig om de skadelige virkninger af andre energiformer. De klarer sig med en sammenligning mellem »den værst tænkelige ulykke ved A-kraft«, som praktisk taget ikke kan indtræffe, og »de mindst mulige uheld ved andre energi- og teknologiformer«, som indtræffer hver eneste dag.

De behøver heller ikke at beskæftige sig med de økonomiske konsekvenser af A-kraftens udskydelse. Når regningen til sin tid præsenteres, vil de ikke være kautionister for tabet.

Som russerne sagde det ganske klart i TV-udsendelsen om A-kraften i Sovjetunionen: A-kraft er den billigste, den sikreste og den reneste form for energiproduktion. Så sikker, at russerne fortrinsvis lægger deres A-kraftværker ved de større byer.

Og det er da også indlysende, at det ikke kan være sikkerhed ved driften eller ved deponering af affaldet, der har været grundlaget for regeringens hidtidige tøven. Det har højst været undskyldningen for at trække sagen ud i håb om, at noget ville vise sig.

Og nu har man altså ladet sig skræmme til ikke engang at turde lade sagen afgøre ved en folkeafstemning, som svenskerne dog bliver betroet.

Man må glæde sig over, at de større lande ikke bærer sig lige så uansvarligt ad. Gjorde de det, ville der ikke på lidt længere sigt være tilstrækkeligt med olie, kul og andre energikilder til os andre. Til gengæld spiller den danske beslutning ingen selvstændig rolle for andre end os selv. Men det er blot ris til vor egen bag.

Men man må undre sig over, hvilke mål den såkaldte »folkebevægelse«s hårde kerne i virkeligheden har. Det kan i hvert fald ikke være nogen alvorlig omsorg for verdens ressourcer.

For var det det, ville de hver eneste dag sørge over

det vanvittige spild af værdier, som afspiller sig hver eneste dag med afbrænding af kul og olie, som naturen har været millioner af år om at skabe, og som repræsenterer den mest alsidige og raffinerede råstofkilde, hvis anvendelsesmuligheder er ubegrænsede. Og disse værdier er uerstattelige, for dem kan naturen ikke gendanne.

Her er der i ordets egentligste forstand tale om rovdrift på naturen.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

Socialismens veje

DET ER EN velkendt organisationsteoretisk erfaring, at selvstyrende grupper tenderer mod at fordele de til rådighed stående goder ligeligt imellem sig. Det hænger sammen med den lighedsgrundsætning, som er det teoretiske udgangspunkt for det etablerede selvstyre.

Omvendt vil en værdifordeling, som tenderer mod økonomisk lighed, fremme den psykologiske og ideologiske forestilling om politisk-organisatorisk lighed, som atter begunstiger en ligelig værdifordeling etc.

Lighedsideen er idéhistorisk sammenhængende med en individualistisk menneske- og samfundsopfattelse. Den er i vor kulturkreds opstået nogenlunde samtidigt i Middelhavsområdets handels- og søfartsbyer o. 450 f. Kr. Vidnesbyrd herom finder vi bl.a. i Det gamle Testamentes seneste dele, de såkaldte små og store profeters bøger. Men også de græske tragedier afspejler i denne overgangsperiode udviklingen fra en kollektiv slægtsopfattelse baseret på skæbne til en individualistisk menneskeopfattelse bygget på skyld og ansvar. I Rom finder vi den samme overgangssituation i de Tolv Tavlers Lov.

Kristendommen forener nogle århundreder senere disse kulturer i et moralsk og religiøst krav om respekt for det enkelte individs menneskeværd og personlige ansvar. Denne kristne individualisme var stærkt blandet med den stoiske lighedsideologi, som den sengræske filosofi havde spekuleret ud af troen på, at menneskefornuften er afspaltninger af en guddommelig fornuft.

Gennem hele middelalderen lever den kristne ansvars- og lighedslære videre gennem kirken, men som religiøse og moralske krav. Ligheden viser sig først i det evige og ikke i det timelige liv. I det verdslige samfund er der ikke grundlag for at sætte disse moralske principper på en politisk-retlig formel, før den økonomiske udvikling i 1600-1700 tallet skaber et tilstrækkeligt overskud.

Den da opståede rationalistiske naturretslære genopliver den klassiske lighedstænkning støttet på fornuften. Ideen om menneskerettighederne udspringer af denne bevægelse, og den sætter sig som bekendt igennem i borgerligt liberale demokratier i løbet af det 19. århundrede.

Men allerede i midten af 1800-tallet var de mest fremtrædende af tidens tænkere klar over udviklingens iboende tendenser. Karl Marx mente, at kapitalismen med den markedsøkonomi på een gang ville skabe en kapitalkoncentration med få kapitalejere og et stort proletariat, som i tidens fylde ville overtage kapitalapparatet, som man plukker en moden frugt. Socialismen og kommunismen med frihed og lighed ville opstå på ruinerne af kapitalismen.

De Tocqueville derimod mente, at den stigende velstand, som var en følge af industrialiseringen, ville føre til et krav om større lighed, som ville avle et endnu større krav om udligning etc., idet en tiltagende lighed ville gøre enhver ulighed mere og mere utålelig.

BEGGE HAR for så vidt fået ret, som den økonomiske vækst, der er en følge af industrialiseringens og markedsøkonomiens effektivitet, i de vestlige lande har ført til en politisk situation, hvor 80-85 pct. af befolkningen er lønmodtagere, som gennem deres faglige organisationer har skabt en kraftig velstandsstigning og gennem deres politiske organisationer har skabt et velfærdssamfund, som gennem skatte- og socialsystemerne har gennemført en meget høj grad af lighed i levevilkår og disponibel realindtægt.

P. Nyboe Andersen har fornylig ironisk sagt, at de 80 pct. rige i samfundet nu hjælper de 80 pct. fattige. Sagen er nemlig den, at en stigende del og nu henimod 60 pct. af nationalproduktet passerer de offentlige kasser enten direkte gennem personaleudgifter eller i form af støtte- og udligningsordninger.

Man må ikke glemme, at lighedsideen idéhistorisk er afledt af individualismen, som igen har sammenhæng med menneskets egoistiske side, medens den tidligere kollektive slægtsopfattelse understregede hensynet til helhedens interesser. Lighedshensynet er derfor i høj grad en forklædt egoisme, idet man ved at forlange noget til andre også forlanger

noget til sig selv.

Derfor er nutidsmennesket i stand til at leve med et fagligt organisationssystem, der i solidaritetens navn kræver større løn, og et politisk system, som kræver mere velfærd og service. Erhvervslivet, der er afhængigt af markedsmekanismen og den anden form for lighed, som kræver lighed mellem ydelse og vederlag, repræsenterer i tiltagende grad de onde kræfter, som ikke respekterer den menneskelige lighed og trivsel.

DEN ØJEBLIKKELIGE katastrofekurs har sammenhæng med denne udvikling i velfærdsstaten, hvor der ikke længere er nogen grænse for udligningsbehovene, og hvor der ikke er nogen politisk mulighed for nedskæring af de offentlige budgetter, men stik mod fornuft og økonomiske love sker en fortsat stigning heri. Årsagen hertil er, at der altid vil være nogen, for hvem en offentlig udgift er privat indkomst, og ingen tilsvarende stærk gruppe for, hvem hensynet til »samfundet« eller »helheden« er en afgørende interesse.

Derfor behøver vi ingen revolution for at gennemføre socialismen, som Marx troede. Den er allerede på march ad den fredelige vej, som Tocqueville anviste.

Når det så viser sig, at fælden er klappet i, og at værdierne ikke skabes af sig selv, uden at nogen belønnes herfor, er der sikkert ingen vej tilbage fra afgrunden.

Og så er det for sent at fortryde.

Af
Stig Jørgensen,
professor, dr. jur.

Dommedags-provsten

Vi har fået endnu en dommedagsprovst. Ham fra Århus må nu aflevere førstepladsen i mediernes bevågenhed til det nye orakel fra Maribo.

Det må være ærgerligt at blive overhalet venstre om af en Guds mand, som selv siger, at han må have grød i hovedet, hvis han ikke har ret i sin dom over nutidens røversamfund, som han smagfuldt kalder sit fædreland, der betaler ham en god løn bl. a. for at sige den slags.

Og hvori består så det røveri?

Jo, det drejer sig om den ustyrlige rovdrift på den forsvarsløse natur.

Det værste for en rigtig dommedagsprovst må det være, at det er kristendommen, som er skyldig i forbrydelsen. Men vel at mærke en perverteret kristendom.

Ligesom alle andre missionærer og sekterere har vor dommedagsprovst en forklaring parat som på én gang frikender den »rigtige« kristendom, og skænker ham selv sandhedens lys. Så han kan dømme alle levende og døde.

Men hvorfra kender han da det himmelske lys?

Jo, naturen er »skabt« lige så godt som menneskene, den er ligesom livet og medmenneskene en »gave fra Gud, hvoraf man uden videre kan slutte, at vi ikke har nogen »ret« til naturen, men tværtimod har en »pligt« til at vise »naturen« samme hensyn som alle andre skabninger.

Det lyder jo alt sammen meget smukt og godt, men ligesom ved alle andre logiske slutninger afhænger konklusionernes sandhed af præmissernes sandhed. Ellers er der blot tale om en ofte morsom ordleg.

En indisk religion er f. eks. bygget på den poetiske tanke, at verden bæres af en elefant, som balancerer på en kugle. Og sådan gives der mange andre fantasifulde verdensforklaringer, som alle har til formål at begrunde de samfundsforhold, man nu af andre grunde ønsker at få bekræftet.

Professor Sløk har allerede på overbevisende måde kritiseret skabelsesteologien, idet han gør opmærksom på, at det jo er ganske vilkårligt at betragte livet som en gave. Mange kan, siger han, med lige så stor ret hævde, at det er en plage.

Og når grundlaget skrider, ligesom kuglen under den indiske elefant, falder hele overbygningen som et korthus.

Domprovsten siger selv, at han ikke har begreb skabt om økonomi, og vi er villige til at tro ham på hans ord. Han ønsker at økonomisere med de sparsomme ressourcer og er derfor også begyndt at køre med bus og taxa, når han skal rundt til sine sognebørn. Derfor skal man også styre ressourceforbruget og ikke sende varer rundt i landet, men producere dem på stedet. Så sparer man energi, siger han i fuldt alvor. Han tager derfor bestemt afstand fra et kapitalistisk samfund, men har dog ikke fuld tillid til en østtysk statsstyret økonomi. Ikke så meget fordi den er undertrykkende, som fordi den har samme økonomiske vækst som mål som den kapitalistiske.

Hvad det så er for en styring, han tænker på, kommer ikke klart frem, men han henviser dog både til VS, SF og Socialdemokratiets venstrefløj, som jo vil bygge vindmøller og leve i frie selvstyrende kollektiver.

Man må så spørge sig selv om, hvad det har med styring at gøre, eftersom jo i hvert fald VS tilstræber det ægte anarki, som netop afviser enhver form for styring.

Det er naturligvis ikke forbudt at tro på, at det er muligt at overtale også de dårligst lønnede i samfundet til at give afkald på en tilnærmelse til de indtægter, som bl. a. domprovster har, men hvis det ikke lykkes, må man vel tænke på at forøge væksten, hvis ikke provsters indtægt skal sættes ned.

Og i så fald må man virkelig til at økonomisere med ressourcerne, og det er hidtil ikke lykkedes at opfinde en mekanisme, som er bedre til dette formål end markedsmekanismen, som netop er en radikalisering af dette effektivitetshensyn.

Og så må domprovsten vælge, om han ønsker et socialistisk samfund med dens effektive politiske styring eller et markedsøkonomisk samfund, med den effektive økonomiske styring af ressourceforbruget.

Man kan ikke både stange ål og gå på harejagt.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

Stemningsfuld begravelse

Festen er forbi, og musikken kan gå hjem!

Selv Mao er nu stendød, og dermed er også maoismens sidste blomster visnet bort.

Troen på det store skridt fremad mod lighed og selvudfoldelse har også fået et grundskud i vor egen lille verden. Ligesom naturlovene, er de økonomiske og psykologiske love nogle hårde krabater.

Vi er endnu ikke rigtigt kommet os over den forbavselse, som slog os alle, da den tidligere finansminister og nuværende socialdemokratiske gruppeformand forud for valget viste sig at kunne være spøgefuld, selv om der var tale om sort humor.

Det er, sagde han, morsommere at være ansat i en gavebod end at være finansminister, hvorefter han gik af.

Det er også morsomt at være godgørende for andres penge, og lige siden Vigge Kampmanns dage havde det været dejligt at være socialdemokrat. Det var op gennem tresserne og halvfjerdserne blevet almindeligt at tro på, at maskinerne alene kunne udføre alt arbejdet, således at menneskene kunne arbejde, når de havde lyst og så i øvrigt læse bøger og gå på jagt, som Karl Marx havde profeteret.

Derfor opfandt man et nyt begreb, som på én gang skulle frigøre menneskene og sikre, at frigørelsen blev brugt på rette måde. Man skulle kort og godt trives i stedet for at være lykkelig og have det godt. Trivsel blev betegnelsen ikke for de ønsker, menneskene faktisk har, men for de forventninger og behov de burde have.

Så havde man sikkerhed for, at ønskerne ikke førte borgerne på vildspor, men at friheden og selvudfoldelsen førte til de rigtige resultater. Hvis nogen syntes, han havde lyst til at investere i nye virksomheder, og at pengene derfor lå bedst i hans egne lommer, kunne han straks kaldes til orden med henvisning til, at hans egentlige behov tværtimod var flere og større skoler, hospitaler og andre institutioner.

Hvis nogen skulle få den formastelige tanke, at det private erhvervsliv, som skaffer de indtægter, der kan overføres til andre gennem skattesystemerne, kræver effektivitet for at give overskud, kunne han bringes til tavshed, med henvisning til at overskud i virkeligheden er profit, som er tyveri fra befolkningen, og at effektiviteten i virkeligheden er undertrykkelse af menneskenes egentlige behov for at gøre det, de har lyst til.

Derfor kunne man i folkets navn, de svages navn: børnenes, de syges, kvindernes og de fattiges, kræve flere og flere midler og personer overført til de offentlige institutioner, hvorefter man i de sande behovs navn kunne forlange medbestemmelse og trivsel, og så i øvrigt sende regeringen videre til skattevæsenet og derfor videre til udlandet.

Nu kan det imidlertid ikke længere skjules, at flere og flere kommer til at skylde færre og færre mere og mere. Og om alt går efter beregningerne skal om 10 år ca. 1/4 af befolkningen bære resten af den på nakken, idet disse 3/4 fordeler sig med 1/4 børn og 2/4, der lever af de offentlige kasser som ansatte, arbejdsløse og pensionister.

Det er forståeligt, at vor føromtalte tidligere finansminister havde aflagt den humoristiske tone i perspektivplansudsendelsen i TV. Han har utvivlsomt ret i, at man ikke af de privat ansatte kan forlange en til det yderste dreven effektivitet for at slæbe sammen til den voksende offentlige sektor med en voksende trivsel. Erhvervslivet vil ikke fortsat være til grin for sine egne penge.

I overskudstider trives liberaliteten i takt med utilfredsheden. Derfor kunne man også banke et dagblad op til at blive det største i landet ved at gøre den grænseløse mistillid til demokratiets grundlag og misundelsen til den stærkeste politiske kraft. Så længe der er et overskud at fordele, er de fleste oven i købet villige til at betale sig fra den dårlige samvittighed, når bare det er stort nok til at give alle en fremgang.

Men når krybben er tom, bides hestene. Når de radikale sprang fra rentefradraget var det et udtryk for den forringede livskvalitet i det politiske liv. Skatteministeren har måttet sande, at trivselen er på retur, og at Socialdemokratiets trivselsprogram sikkert går hårde tider i møde. Men han har

sikkert allerede gjort sig sine egne tanker i anledning af programmets punkt 8, hvori det bl. a. hedder, at der skal skabes effektive garantier mod vilkårlighed i anklagemyndighedens udøvelse af sit påtalemonopol.

Et faktum er det, at vi ikke kan få skatteyderne til at betale for en forbedret barselsorlov og det stigende antal gratis-ydelser. Spillet om rentefradragsretten var i virkeligheden det andet store skatteopgør i nyere tid. Men selv om trivselen bliver mindre, kan det være, at tilfredsheden bliver større.

Men begravelsen af trivselsprogrammet bliver sikkert uden musikledsagelse, selv om de fleste toneangivende socialdemokrater nok er født i et hjem med klaver.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

Når halen får lov at logre med hunden

Samtidig med at Danmarks Lærerforening himler op og slår sig for brystet i fornærmelse over, at en borgmester har talt om rendestenspædagoger, og det der er værre, planlægger »Unge Pædagoger« deres årsmøde i begyndelsen af maj.

På dette møde skal man bl.a. diskutere forholdet til forældrene som arbejdsgivere og forbundsfæller og samfundskritisk undervisning. Det drejer sig om valget af aktionsformer til støtte for bedre normeringer: Hvordan får man forældre til at acceptere især ulovlige strejker.

For nylig havde den såkaldte Landsorganisation af skoleelever sendt adskillige tusinder af skolebørn på gaden i skoletiden for at protestere mod besparelser i folkeskolen. En skoleinspektør i Århus-området udtalte til Pressen, at det var en privat sag, hvad eleverne talte om i spisefrikvarteret, og at han derfor ikke havde modsat sig et instruktionsmøde af repræsentanter for LOE. Og han kunne jo ikke tilbageholde flere hundrede elever i 10-14 års alderen, som uden tilladelse forlod skolen i undervisningstiden for at demonstrere.

KD's leder den 20. ds. sætter fingeren på et meget ømt sted, når den angriber lærernes og forældrenes vattede og forskræmte holdning overfor de kræfter, som ønsker at benytte folkeskolen som affyringsrampe for fremtidige samfundsændringer. Det er ganske rigtigt et hul i jorden, der hvor man skulle finde det ideologiske forsvar for det bestående liberalt-demokratiske samfund.

Det er derfor alt for nemt for en lille gruppe militante men halvstuderede røvere at udfylde hullet med deres sorte tale men hårdslående argumenter. Det er næsten rørende at se med hvilken enfoldighed politikerne og forældre lader sig lokke rundt i manegen af toreadorernes røde klude, indtil de provokeres tildesperate og uartikulerede angreb, der blot driver dem fleuretten i livet.

Imens sidder den lille flok frækt og åbenlyst og forbereder det næste anslag mod skolen og samfundet.

For nogle år siden havde vi en voldsom indoktrineringsdebat, som løb langt ud i sandet, fordi man ikke kan bevise det ubevislige, nemlig hensigterne. Hjerterne og nyrerne kan som bekendt ikke granskes.

Derfor gik det også skævt for P.L. Øllgårds aktion mod DR i atomdebatten. Havde han ikke beskyldt medarbejderne for at misbruge deres stilling til at missionere for deres politiske synspunkter, var kritikken sikkert blevet tiet ihjel. Indignationen førte først til en undersøgelse, da det var ganske klart, at den ville frikende de kritiserede og udlevere klageren til offentlig forargelse, som en vis hr. Flovmand.

Havde borgmesteren iBallerup indskrænket sig til at kritisere en enkelt bog og et konkret teaterstykke, var der ikke sket noget. Det gjorde der heller ikke, da han forlangte at få kattejammerrocken afløst af højskolesangbogen. Det var først da han lod sig rive med af sin voksende irritation til at påstå det ubevislige, nemlig at ca. 10 % af lærerne er venstreorienterede abekatte, der vil bruge skolen politisk, at fælden klappede.

Det er sikkert for meget forlangt af en fagforening, at den skal feje for sin egen dør. Men skal vi ikke opleve endnu et 1973 med de uartikulerede politiske og folkelige protestbevægelser, må

Danmarks Lærerforening alvorligt overveje, om den vil stille sig på samfundets og folkeskolens side, eller om den vil lade sig benytte som murbrækker for en lille flok samfundsomstyrtere.

Og dette er ment i egentligste forstand, idet de unge pædagoger har nære politiske forbindelser til det VS, hvis politiske vidunderbarn i fuldt alvor har kunnet lade sig forlyde med, at den økonomiske krise skyldes en for ringe offentlig sektor og for lave arbejdslønninger. Det er for normale mennesker indlysende, at en sådan tale er benzin på bålet eller snarere torpedoer under arken.

Det spørgsmål melder sig da også naturligt, om henholdsvis de unge lærere og VS'erne mener det, de siger, eller om de i henhold til katastrofeteorien ønsker at ødelægge landes politiske og økonomiske system under flittig appel til de demokratiske frithedsrettigheder, som man ønsker afskaffet. Og medens pyromanerne skødesløst leger med tændstikkerne, jokker hr. Biedermann vidløst rundt i spinatbedene.

Men hvor længe endnu skal halen have lov til at logre med hunden?

Af
Stig Jørgensen

Skuffede forventninger

Når vi ser på den øjeblikkelige debat om rentefradragsretten, begrænsningerne i folkepensionen til selvpensionister og indgreb mod andre opsparingsordninger, er det de økonomiske og sjældent de retlige argumenter, som dominerer scenen. Ikke alene vil sådanne indgreb lægge gift for den fremtidige opsparingsvilje, men de vil også skuffe den forventning om det fremtidige udbytte af opsparingen, som er skabt i tillid til reglerne.

Det allerværste er imidlertid, at sådanne indgreb styrker den forvirring og mistillid til politikerne, som er gift for et demokrati, der forudsætter gensidig respekt og loyalitet. Men hertil kræves altså også, at de overordnede og langsigtede interesser varetages og ikke ofres af hensyn til vilkårlige og svingende flertalsafgørelser.

Det er en gammel regel, at man skal holde sig til sandheden, fordi den er nemmest at huske. Men det er nu ikke det eneste. Der er både psykologiske og sociale grunde til, at sandheden er at foretrække for løgnen. Oplysninger skaber forventninger hos de interesserede, hvad enten det drejer sig om naturlove, samfundsmæssige love eller menneskelige hensigter.

Kan man derfor ikke stole på de oplysninger, man får, kan man heller ikke indrette sig på konsekvenserne og tage sine forholdsregler. Den svensk-amerikanske forfatterinde Sissela Bok har i sin bog om løgnen gjort opmærksom på sammenhængen mellem kravet om sandhed og kravet om, at løfter skal holdes.

Det er da også den almindeligste moralske og retlige regel i alle kendte civilisationer, at man skal tale sandhed og holde sine løfter. Kan man ikke stole på hinanden og hinandens løfter, kan man ikke forudberegne konsekvenserne af andres handlinger og derfor heller ikke af sine egne dispositioner, som indrettes i tillid til oplysninger om samfundets og andre invididers hensigter.

Enhver ville kunne sige sig selv, hvordan det ville gå, hvis man ikke, ganske vist med de nødvendige modifikationer, kunne indrette sig efter bussernes og banernes køreplaner. Eller hvis man ikke fik sin løn på kroner og øre til de fastsatte tider.

Derfor er det også, at samfundet nødvendigvis må bygges på regler, som fortæller, hvordan samfundet og de enkelte individer skal og derfor også kan forventes at ville handle. Hvis man f. eks. ikke havde retsregler, som bestemte, at varer købt på kredit skal betales, og at lånte penge skal tilbagebetales, var der sikkert ikke så mange, som trods alt betaler deres regninger og anden gæld. Hvem ville i øvrigt betale skat, hvis de ikke var tvunget til det af skattelovene? Enkelte helgener ville måske betale deres skat med glæde.

Men, og det er nok det vigtigste, der var heller ingen, som ville give kredit og låne penge ud eller spare op, hvis de ikke kunne regne med at få deres penge igen og helst også et vederlag for at undlade at bruge pengene selv, som kaldes renter.

Det er derfor klart, at villigheden til at give kredit og til at spare penge op forringes, hvis man ikke får hele det forventede beløb betalt på grund af den pengeforringelse, som kaldes inflation. I hvert fald vil vederlaget for kreditten i form af renter komme til at stå i forhold til pengeforringelsen.

Derimod vil tilbøjeligheden til at låne penge og til at købe f. eks. huse på langvarig kredit vokse i takt med pengeforringelsen, hvis nogen er dumme nok til at give henstand. Hvis skattereglerne så oven i købet begunstiger låntagning og straffer opsparing, vil kreditgivningen efterhånden kvæle sig selv, når rentefoden stiger og stiger og nu andrager ca. 20%.

Men et moderne veludviklet samfund baseret på arbejdsfordeling og teknologisk produktion og international handel kan ikke eksistere uden kreditgivning og dermed regler, som sikrer, at løfter om betaling af det aftalte og dermed forventede pengebeløb bliver opfyldt.

Menneskene indretter deres kortsigtede, men især deres langsigtede dispositioner i tillid til, at disse forventninger vil blive indfriet.

Demokratiet må ikke udvikle sig til vulgærdemokrati, som ikke er bedre end tyranniet. Menneskene kan og vil tåle mange afsavn og

lidelser, hvis det er nødvendigt og retfærdigt. Men de hverken kan eller vil tåle uretfærdigheder. Så bliver de uregerlige.

Og grundsætningerne om, at aftaler skal holdes, har altid været en af retfærdighedens grundpiller.

Skuffede forventninger er det, der på nudansk kaldes frustreret.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

NAR DET GODE BLIVER SIN EGEN FJENDE

TV viste for ikke så længe siden en reportage om Grønlands vildrener, som var ved at dø ud. I løbet af 10 år var bestanden svundet fra ca. 90.000 til ca. 10.000 dyr. Man gættede på sygdom og andre ydre årsager, men fandt tankevækkende nok, at de faktisk døde af sult.

Hvert 60. år gentager fænomenet sig, og bestanden reduceres til et minimum, hvorefter vegetationen især af rensdyrlav får mulighed for at brede sig og skabe et slaraffenland for renerne, som reagerer med en eksplosiv vækst. Resultatet bliver, at der ikke alene bliver for lidt lav, men denne bliver oven i købet ødelagt af de mange klove. Og så går det altså galt i løbet af nogle år og 90 % af bestanden går til grunde.

I modsætning til andre hjorte er renerne nemlig fredelige dyr, som græsser i broderlig endrægtighed, indtil de bogstaveligt talt æder eksistensgrundlaget op. De mangler den aggressivitet, som får andre hjorte til at forsvare et territorium, der kan føde det antal, som befolker territoriet, og sikrer en passende fordeling af bestanden ud over de egnede territorier, ligesom territorialkampen sikrer, at de mest levedygtige individer fortsætter slægten.

Uden at denne association skal opfattes som tilslutning til en »rationel« befolkningspleje eller som en »reaktionær« anvendelse af zoobiologien, er det dog muligt at se skriften på væggen for det menneskesamfund, som ikke er i stand til at se helhedens interesser i deres iver efter at afgræsse lighedens og humanismens grønne agre.

I Valdemarstiden (o. 1200) var befolkningstallet i Danmark ungefær det samme som ved starten af den industrielle revolution o. 1800, nemlig en lille million.

Forklaringen er mere end antydet derved, at det var industrialiseringen i Europa, som satte os i stand til hastigt at forøge befolkningsantallet af danskere for til sidst at fordoble det mere end fem gange. Landbruget alene kunne med de gammeldags dyrkningsmetoder ikke brødføde en hel million.

Naturlige udvælgelsesmekanismer sørgede for, at antallet ikke oversteg det mulige. Det var ikke antallet af børnefødsler, der var noget i vejen med. Tværtimod fødtes der i tiden uden effektiv børnebegrænsning et stort overskud, sådan at der var noget at tage af.

Det var først industrialiseringen i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet, som gjorde det muligt på een gang at forøge befolkningstallet og gradvis realisere den individualisme og det lighedskrav, som både kristendommen og humanismen havde formuleret mange århundreder tidligere.

Men i de seneste år har man kunnet øjne et antal røde advarselslamper og generende alarmklokker. Energikrisen og dens følgevirkninger har standset den økonomiske vækst, samtidigt med at de politiske og sociale systemer skærper kravene til lighed, og de tekniske mulighederne for at forlænge livet og bekæmpe sygdomme er blevet om ikke ubegrænsede så dog stærkt forbedret.

Større og større dele af befolkningen er blevet og vil i fremtiden blive erhvervsmæssigt inaktive enten på grund af alder eller svaghed, idet antallet af ældre og svagelige stiger, samtidigt med at antallet af børn og unge vil falde. De i vækstperioden opbyggede sociale og skattepolitiske udligningssystemer vil derfor overføre voksende beløb fra de erhvervsaktive og produktionsapparatet til de inaktive, samtidig med at væksten er gået i stå.

Vanskelighederne ved at standse denne udvikling og tilbageføre ressourcerne til produktionslivet er erkendt af alle, som har iagttaget de forgæves forsøg i de seneste 7-8 år på at begrænse den offentlige sektor, som er spejbilledet af den herskende friheds- og lighedsideologi, omend den i mange henseender forvrænger ideen på

samme måde som Tivolis spejkabinetter.

Nær demokratiske og erhvervsmæssige pressionsgrupper sikrer deres »private indtægt« af de offentlige kasser, ligesom medindflydelse på alle niveauer i den offentlige sektor fører til, at det snarere er de ansatte end samfundets trvisel, der er den højeste norm for lighedssamfundet.

Havde politikerne kendt deres besøgelsestid, var 1973 ikke bare blevet det år, da vælgerne opførte sig uansvarligt. Men der er nogle, der ikke forstår en diskret antydning, selvom den bliver givet med en vognstang.

Vælgerne gav utvetydigt udtryk for to ting: Indkomstskattesystemet var overanstrengt, og ejerboligen skulle ikke ekstrabeskattes. Mogens Glistrup og Erhard Jacobsen havde med deres personlige udstråling formået at trække tænderne ud af henholdsvis den socialdemokratiske og den »borgerlige« blok med disse enkle budskaber.

Store grupper af denne nye middelstand med eget hus og egen bil tilkendegav på denne måde, at de ønskede en pause i velfærdsstatens udviklingen, men i stedet for at genvinde vælgernes tillid, ønskede politikerne at vælge et nyt folk.

Jeg vil hellere have en cykel, skrev professor Winding Pedersen engang i 50erne som titel på en krønik.

Det er ikke unødvendigt at gøre opmærksom på, at det gode kan blive sin egen fjende, og at de største forbrydelser i menneskehedens historie er begået i det godes tjeneste.

Af
Stig Jørgensen

Paradoks og demokrati

LIVET ER FYLDT med de mindste problemer.

Derfor er det vanskeligt at se skoven for bare træer.

Og derfor er det, at danskerne tumler rundt mellem underskovens revl og krat af paradoksproblemer. I stedet for at tage bestik af en kollisionsfri kurs, ændres retningen bestandigt efter gehør og gefühl.

Løber man ind i det ene træ, fortsætter man i den modsatte retning, indtil man rammer det næste.

Selv om alle grupper i samfundet er enig om, at underskuddet på betalingsbalancen er for stort, og at det er nødvendigt at bringe det ned, forsvarer de alle den nationale økonomi med samme tapperhed, som Rane Johnsen efter sigende udviste i forsvaret af sin herre og konge, kaldet Erik Klipping. Vist nok således fordi han var slem til at devaluere mønten på den manér, som den gang var den gængse, ved at klippe frynserne af. Det skulle også være forklaringen på, at nutidens mønter har riller i kanten, selv om nytidens herskere for længst har fundet andre og snedigere veje til møntens forringelse.

Alle er enige om, at riget fattes penge, og at der må spares. Men alle mener jeg, alle bortset fra de muntre springfyre i VS, som siger, at vore problemer skyldes for ringe lønninger og for få offentligt ansatte. Alt, hvad man kan stjæle fra kapitalisterne, giver dobbelt glæde, dels den umiddelbare fornøjelse af at bruge flere penge, dels bevidstheden om at have fremskyndet kapitalismens katastrofe.

Men samtidig er alle grupper gået i stilling for at forsvare deres egen lille Hassan med de skæve ben. Vel skal der spares, men ikke ved vort bord, hvor vi tværtimod trænger til en større opdækning, hvis vi skal undgå ulykker. Lærerne har taget hul på aktionsposen for at gennemtvinge en timetalsreduktion, samtidig med at elevtallet er dalende.

For ikke så længe siden hærgedes landet af en særlig politiinfluenza, som kan vise sig at få uoverskuelige konsekvenser, når de næste fysiske blokader skal opløses. Det er ilde, når moralens vogtere træder ved siden af dydens smalle vej. Men symptomatisk for den uforsonlige kamp, som foregår, efter at organisationerne er gået i stilling.

SÅ LÆNGE nogen endnu har et gran af håb om at kunne trænge sig frem i køen og få et lille forspring i kapløbet mellem lønstigning og inflation, er der ikke udsigt til mådehold og fornuft. Så længe samfundets underskud endnu kan dækkes ved lån i udlandet, er der ingen udsigt til offentlige besparelser.

Så længe paradoksproblemet på arbejdsmarkedet ikke er løst, er der ingen udsigt til, at samfundets generelle problemer kan løses. Paradokserne består i, at der statistisk er ca. 150.000, som modtager 15 milliarder i understøttelse, samtidig med at de fleste eksportindustrier mangler arbejdskraft, og i at det offentlige har opsuget stort set hele tilgangen til arbejdsmarkedet i 70'erne, samtidig med at vigtige offentlige funktioner affolkes på grund af lønkonkurrence fra erhvervslivet.

Og i hellig dydsirethed vil man ikke erkende, at kravet om ligeløn på trods af køn, alder, erhverv, kvalifikation samt arbejdsevne og -vilje, ja, selv på trods af en manglende indsats, er roden til de fleste onder. Uden ulighed kan man ikke få folk til at arbejde hårdere i det private erhvervsliv end ved det offentlige. Uden ulighed kan man ikke få nogen til at blive i vigtig offentlig tjenste. Den offenlige sektor kan i løbet af få år blive drænet for sine dygtige politi- og militærfolk, samt lederne inden for den offentlige administration. Uden ulighed ingen opsparing.

KORT OG GODT, der må diskrimineres. Det må igen kunne betale sig at arbejde. Det må igen kunne betale sig at arbejde mere. Det må igen kunne betale sig at kvalificere sig.

Ikke så meget fordi menneskene bliver bedre, men fordi det er en begingelse for, at den ellers uundgåelige katastrofe skal ramme os, når der ikke længere er penge at hente i udlandet, eller når der ikke er dækning i sksporten til at betale renter og afdrag. Og arbejdet på et socialkontor eller på et hospital kan jo nu engang ikke eksporteres.

Men ifølge Arrows paradoks er det ikke i et demo-

kratisk samfund muligt at løse problemet med en offentlige sektor. De, som har »privat indtægt« af den offentlige udgift, vil altid organisere sig og mobilisere kræfterne til forsvar for deres del af kagen, medens de, som repræsenterer »almenheden«, vil være mindre militante. Det er jo ikke deres eksistens, og medierne vil altid være på modpartens side.

I den øjeblikkelige politiske trippedans på stedet, kan det være nyttigt at erindre sig forholdet i Arrows paradoks.

Der er i virkeligheden tale om demokratiets krise.

Af
Stig Jørgensen,
professor, dr. jur.

Menneskevenlig socialisme

Læsningen af de store russiske klassikere fra forrige århundrede lader ingen tvivl om, at bureaukratiet allerede dengang var en møllesten om samfundets hals. Siden har man udskiftet zaren med nye herskere, men den centrale styring i Sovjetblokken er stadig kvælende for effektiviteten.

Der var derfor et glimt af håb i det indslag, som TV-avisen forleden bragte om Jugoslavien, der målbevidst konsoliderer sig i kapløb med Titos svindende livsprocesser.

Efter i et par år at have været underlagt den døde hånd, blev produktionsmidlerne efter bruddet med Sovjet i 1948 overladt til arbejderne selv. Man fik et tydeligt indtryk af, at medlemsdemokratiets velsignelser hvilede tungt over virksomhederne, men at indførelsen af markedsmekanismen på den anden side havde afbalanceret tilbøjeligheden til at lade fem og syv være lige.

I de første år førte medbestemmelsen, som vi ved fra tidligere rapporter, til manglende konsolidering og gensidig velgørenhed samt til regional egoisme på unionens bekostning. Men med markedsøkonomien synes forståelsen for effektivitet og produktiv investering at være trængt ind.

Til belysning af vor hjemlige ØD-debat var det mildt chokerende at høre arbejdere og ledere tale om nødvendigheden af at have forskellige lønninger for forskellige personer og for forskellige virksomheder alt efter deres præstationsevne og profit.

Den lokale LO-leder velsignede disse forskelligheder, idet han anså det for en selvfølge, at forskel i præstationsevne giver forskel i indtægt, selv om journalisten gav ham chancen for formelt at vedkende sig den socialistiske lære om lige løn for lige arbejde.

Endnu mere forvirrende virkede det, at arbejderne ikke alene havde strejkeret, men at de også anvendte den over for de af dem selv ejede virksomeheder. Lederen mente nok, det var teoretisk absurd, men praktisk forståeligt i betragtning af dårlig kommunikation mellem ledelse og ansatte.

For den hjemlige ØD-debat er det interessant at notere sig, at ejendomsretten til produktionsmidlerne er et mindre problem, end det gøres til i den marxistiske og kapitalistiske mytologi. Den afgørende faktor for økonomisk trivsel er markedsmekanismen, som på den anden side kan virke udmærket, uanset hvem der formelt er ejere af produktionsmidlerne.

På den ene side er en central fond overflødig, hvis virksomhederne drives rentabelt, og kreditten tildeles ud fra forretningsmæssige principper. På den anden side er det den interne medbestemmelse (ID) som er den afgørende faktor for virksomhedsdemokratiet.

Vel at mærke, når medbestemmelsen modsvares af et medansvar, som gør de ansatte interesserede i virksomhedens overlevelse på markedsmekanismens vilkår.

Var dét en fejltagelse, at indslaget blev vist i den kongelige danske socialdemokratiske TV, eller kan vi håbe på, at vi i en ikke for fjern fremtid får udbygget denne interessante rapport om en menneskevenlig og realistisk socialisme?

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

Industrielt demokrati

Frihed er det bedste guld, synger digteren, og udtaler samtidig en almindelig menneskelig retfærdighedstanke.

Når aftaler normalt er forpligtende, er det fordi samfundet på den ene side kan være tjent med at støtte den gensidige og frivillige afgivelse af frihed, som aftalen er udtryk for, på den anden side må det være forsigtigt med at lovgive uden borgernes accept.

De foranstaltninger, som det enkelte menneske accepterer, enten fordi ubehaget herved opvejes af et rimeligt vederlag eller på grundlag af indsigt i den politiske og praktiske nødvendighed, vil snarere blive respekteret, end foranstaltninger, som er blevet individerne påtvunget enten af lovgivningen eller af en virksomhedsledelse.

På det politiske plan er denne erkendelse udmøntet i ideen om samfundskontrakten, hvorved menneskene forudsættes at have sluttet sig sammen til et demokrati, hvori alle har lige indflydelse. På virksomhedsplanet er ideen i nutiden blevet udstrakt til at begrunde medindflydelse eller »industrielt demokrati« (ID) i modsætning til »økonomisk demokrati« (ØD), som angår ejendomsretten til produktionsmidlerne.

I en tidligere artikel har jeg gjort opmærksom på, at det jugoslaviske system illustrerer unødvendigheden af at sammenblande ID og ØD. Man kan udmærket forestille sig en ID-ordning uafhængig af en ØD-ordning. De jugoslaviske erfaringer med 30-års medarbejdereje og -styre viser, at ID er en meget tung dame at danse med. Vore danske universiteter kan tale med om mødetræthed og ineffektivitet. På den anden side har systemet en konfliktdæmpende karakter netop på grund af accepten, som ligger i medindflydelsen.

Den usikkerhed, som er en følge af den tunge og uforudsigelige beslutningsproces, er i praksis blevet begrænset gennem uformelle kortslutninger af palaversystemet. Det kan skyldes en effektiv og magtfuld leder, som kan være partimedlem, og som i hvert fald er villig til at løbe en risiko. Det kan også skyldes arrangementer, hvorved medarbejderne ved en tidsbegrænset aftale giver en dynamisk leder fuldmagt til at skalte og valte i en nødsituation. Men også overgangsformer viser, at menneskene indretter sig, hvorved nogle få træffer beslutninger, og det store flertal unddrager sig besværet og ansvaret.

Det nye element er som nævnt i den tidligere artikel, at markedsøkonomiske kræfter er sluppet ind i erhvervslivet, hvorved der opstår en fælles interesse hos de ansatte i at sikre kvalitet og effektivitet, et rimeligt overskud og virksomhedens eksistens som arbejdsplads.

Herved begunstiges, som det siges, »hierarkiske« (over/underordnelsesforhold) i modsætning til »demokratiske« styreformer, eller med andre ord: ledelsen indrettes i højere grad efter professionelle end politiske og trivselsorienterede interesser.

Det, som moderne ledelsesteori kan lære af de jugoslaviske erfaringer, er, at det gælder om at finde den rette balance mellem medindflydelsens konfliktdæmpende funktion og behovet for tryghed og effektivitet, som kun opfyldes gennem former, som sikrer autoritet, pligt, ansvar og belønning.

Her er noget at tænke over både for ledelsen af den private og den offentlige sektor.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

Infami som våben

DEN, som guderne vil ødelægge, gør de vanvittig. Den, som menneskene vil ødelægge, bliver infameret.

En systematisk smædekampagne er det virksomste middel for de militante grupper, som vil samfundet til livs. Genstanden for forsmædelsen er de personer, som repræsenterer eller forsvarer systemet.

Gidseltagninger er det foretrukne middel for alle terrorgrupper, hvis overbevisnings styrke tages som bevis for meningernes sandhed. Da de repræsenterer sandheden, er de, som ikke er med dem, uretfærdige: forbrydere, svin, umennesker, udyr, som ikke fortjener noget hensyn.

De militante kender sandheden, som blot skal afsløres for det vildførte og undertrykte folk. Derfor arrangeres en konfrontation med systemet, som angribes verbalt og fysisk. Når systemet tager til genmæle og reagerer mod angrebet, tages dette som bevis for systemets undertrykkelse og vold.

Hele dette repertoire har været gennemspillet med aftagende succes i de senere år. Ethvert kampmiddel har sin tid, indtil fjenden har fundet et passende forsvar.

Det hele startede i slutningen af 60'erne med, at »professorvældet« ved universiteterne blev angrebet for inkompetence og magtmisbrug.

Enkelte navngivne personer blev pillet ud af geleddet og beskyldt for embedsforsømmelse og evneløshed, i reglen i en sådan form, at modbevis ikke var muligt: »Hvornår vil De holde op med at slå Deres assistenter?« »Hvorfor passer han ikke sit arbejde?«

Det infame i metoden var ikke blot den umenneskelige gidseltagning, de ubestemte beskyldninger og den fordækte trussel bagved, men den omstændighed, at der var et gran af sandhed i insinuationerne, og at denne svaghed for enkeltpersoner blev brugt til intimidering af en hel gruppe mennesker.

Dengang lykkedes det at svække professorerne så meget, at universiteterne med lovgivernes hjælp kunne udleveres til et system, som kunne misbruges, og som mange steder blev misbrugt til politiske formål.

En ironisk detalje var det, at den liberale undervisningsminister, som ikke var vidtgående nok, skønt han fik gennemført verdens mest liberale eller demokratiske styrelseslov, fik tilnavnet »Onde Helge«. Massemedierne fulgte kampagnen til dørs, og Helge Larsen har siden været en død mand i dansk politik.

DEN NÆSTE, som fik kærligheden at føle, var afdøde Orla Møller, som trods eller på grund af sin teologiske baggrund var en af de bedste justitsministre, landet har haft i nyere tid.

Han havde forstået, at liberaliteten af børn og unge ofte bliver forvekslet med svaghed, og derfor fører til foragt.

Da de gode kræfter blandt de progressive satte ind for at skabe et alternativt samfund som en etape i overtagelsen af hele butikken, forsøgte han at få en svag og ubeslutsom regering til at afvikle »Christiania« med fast hånd.

Han blev derfor forfulgt og smædet af alt, hvad der har navn og mæle i dansk kulturliv og måtte til sidst fortrække til udlandet.

Ingen ønskede at komme den nødstedte til hjælp. Terroren havde virket, men var han i sin tid blevet statsminister efter servietafstemningen, havde »Christiania« sikkert ikke eksisteret i dag.

Næste mand til lægen var Københavns socialborgmester, som gang på gang kom de gode mennesker i vejen med en slæde, når de forsøgte at møve sig igennem med aktioner, som tilsyneladende var for de svage, de gamle, de syge og børnene, men som i hvert fald var imod samfundet og til fordel for revolutionens fortrop af behandlere og trivslere.

Men trods en næsten enstemmig fordømmelse i medierne, har denne hårde banan holdt hovedet koldt og ikke ladet sig puste på, selv om han ikke har fået megen støtte af den kritiske journalistik, for nu at sige det mildt.

Måske har det virket inspirende på magistraten i København, at man så at sige har fået dæmonerne indendørs i form af en VS-borgmester, som ikke respekterer Folketingets eller byrådets beslutninger, hvis abstrakte virkelighed ikke kan hamle op med beboer- og arbejdergruppernes konkrete virkelighed og

nærdemokratiske vedtagelser.

»Lynetten« var stormtroppernes første nederlag. Trods det gode formål og den gode presse, gik det alligevel galt, da myndighederne havde lært at være sig selv bekendt og at stå fast på demokratiets grund. Og den, der ikke vil forsvare sin ret, har ikke fortjent at have den.

»Byggeren« var en prøvesag, og derfor blev kampen så hård. Alle vennerne var tilsyneladende indkaldt fra nær og fjern i et desperat forsøg på at tilføje systemet et endeligt nederlag. Formålet var i orden, børn kan altid bruges, og nærdemokratiet kan appellere til de ædleste følelser.

Men alligevel gik det galt. Politiet havde heldigvis helt overvundet sin influenza og lod sig ikke intimidere af vennerne og sympatisørerne. Politikerne lod sig heller ikke skræmme.

Og det viste sig forbløffende nok, at befolkningen stod på myndighedernes side, trods TV-reportagens fremhævelse af, at også en kvinde fik lidt knippelsuppe. Måske var det begyndelsen til enden for den undergravende virksomhed.

I hvert fald med infamien som våben.

Af
Stig Jørgensen
professor, dr. jur.

FANTASTERNE

Der er en dobbeltironisk pointe i den omstændighed, at det af alle mulige folketingsmedlemmer netop skulle være Mogens Camre, som frembar klagen over revolverjournalistikken og antiparlamentarismen i Danmarks Radio.

Den selvsamme parlamentariker, som i sin tid efter en munter søforklaring, undgik tiltale for ulovlig våbenbesiddelse.

Men den, der overvinder sig selv, er som bekendt større end den, der indtager en stad. Da fanden blev gammel, gik han i kloster!

Helt uden sursøde fornemmelser er det heller ikke, at det er den tidligere socialdemokratiske undervisningsminister, som måske snarere end nogen anden, er ansvarlig for det, som en senere kollega har kaldt Socialdemokratiets misforståede uddannelsespolitik, der nu som folketingets formand har advaret mod ungdomsafdelingens samfundsfjendtlighed.

En ekstra krusedulle får morsomhederne ved, at et socialdemokratisk rådsmedlem på den ene side støtter kritikken, men på den anden side med alle tegn på forskrækkelse bedyrer, at han ikke er Socialdemokratiets Erhard Jakobsen.

Så vidt er det jo kommet, at den, der igennem en årrække forgæves har forsøgt at overbevise socialdemokraterne om åbenbare politiske misbrug af de offentlige medier og uddannelsesinstitutioner, af de kritiserede er blevet sjoflet så effektivt, at ingen længe har turdet tage hans navn i sin mund.

Selv om samme Erhard Jakobsen bestemt ikke er sagesløs, kan man unde ham den stille skadefryd, som efter sigende er den nationale form for livsglæde.

*

Men Rom blev som bekendt ikke bygget på én dag. TV-Avisen kunne da også surt og perfid i første omgang afparere kritikken med en ideologikritisk antydning af, at DR bare ikke var tilstrækkelig socialdemokratisk. Og radiorådsformanden, som også er en slags socialdemokrat, talte tvetunget om en »generaliserende« kritik.

Måske skal man glæde sig over den danske liberalitet, som tillader enhver samfunds- og derfor menneskefjendtlig bevægelse at løbe linen ud og afsløre sig selv i sin nøgne armod og talentløshed. Undertrykkelse af menneskefjenderne andre steder har givet dem et uforfjent martyrium og den deraf afledte styrke.

På omkostningssiden står imidlertid 10-15 års opløsning, som har fordoblet de samlede omkostninger til uddannelse og kulturlivet mange gange, men samtidigt øget følelsen af utilfredshed og mangel på kvalitet. Og det kan ikke være fornuftigt, som den tidligere undervisningsminister og nuværende socialminister har sagt om den tilsvarende udvikling på socialområdet.

Når børne- og ungdomsafdelingen for fri udblæsning kan lade sig forlyde med, at lønarbejde for det private erhvervsliv i virkeligheden er en slags prostitution, idet der derved er tale om at sælge sin menneskeværdighed for penge, er der blot tale om den yderste konsekvens af den menneske- og samfundsopfattelse, som nu er ved at have endt den lange march gennem institutionerne.

At det – som vanligt – ikke er kærlighed til børnene og de unge, som ligger bag den skånselsløse kritik af lønarbejdet, men derimod fjendskab mod samfundet, viser sig i den sideløbende kritik mod samme erhvervsliv for ikke at ville modtage lønnede EFG-praktikanter.

Hvorfor skulle man dog ellers ligefrem opfordre til usædelighed?

Vi andre har også for længst lært, at pengene ikke lugter, når de er blevet renvasket af de offentlige kasser, således at journalister og pædagoger med god samvittighed kan hæve deres gode hyre.

Men hvem der i fremtiden skal betale til de offentlige kasser, når erhvervslivet er blevet aflivet, interesserer ikke menneskevennerne. De

leger videre med deres fantasiforestillinger om det regelløse samfund, som i teorien kaldes anarki, men som i praksis ofte fører til asocialitet.

En af trekløveret bag Kanal 22 programmerne har selv sagt, at udnyttelsen af de offentlige kasser er en del af ungdommens livsstil.

★

Uden at ville bidrage til politikerforagten og bagklogskabens »hvad sagde jeg!«, tillader jeg mig en stille undren over, at faren ved den antidemokratiske agitation først bliver taget alvorligt, når den bliver bøjet i neonrør for alt folkets øjne.

Men måske er det rigtigt, som det er sagt, at en bevægelse sætter sine mest fuldkomne blomster på sin egen grav. Og i så fald er der håb for fremtiden.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

Matroserne overdrev pressionen

Matroser kan gå så længe til vands, at de får røde øren!

Den vil altid på kort sigt opnå en midlertidig fordel, som er villig til at tilsidesætte ethvert hensyn til andres interesser, og jo mere liberalt et samfund er, desto større er chancen for at opnå en sådan kortvarig fordel.

Som den varme, man frembringer ved at tisse i bukserne.

Det er den lære, som også krigshistorien har begavet os med. Angriberen, der bestemmer tid og sted for sit overfald, vil altid have et betydeligt forspring. Hitler var krigshistoriens seneste eksempel på psykopatens storhed og fald; Napoleon var en slags fortilfælde.

De seneste årtiers terror- og gidseltagningsaktioner er et andet eksempel på, hvordan en hensynsløs udnyttelse af demokratiernes åbne systemer efterhånden, men langsomt, har ført til beskyttelsesforanstaltninger, som uden at krænke menneskerettighederne, dog begrænser den almindelige frihed og påfører samfundet betydelige økonomiske og sikkerhedsmæssige omkostninger.

Mange samfundsfjendtlige bevægelser har ligefrem udtænkt den snedige stategi, at man foregiver at kunne bevise det demokratiske samfunds undertrykkende karakter ved gennem terrorhandlinger at fremprovokere kontrol- og beskyttelsesforanstaltninger, som sætter de demokratiske spilleregler ud af kraft. Denne argumentation er oven i købet af disse kredse blevet udnyttet i kampen mod A-kraften, som er argument mod disse anlæg.

Man skal altid være på sin post, når rævene vil vogte gæssene!

Men også i forretningslivet kan det være en fristelse at tage den nemme øjeblikkelige fordel ved at udnytte den uerfarne kunde, men mange århundreders erfaring har belært os om, at éngangsforretningen er en dårlig forretning i det lange løb. Det kan betale sig at udvise den beherskelse, der ligger i at være moralsk.

Det er ligefrem blevet sagt, at civilisationen består i den tillærte evne til at give afkald på en mindre øjeblikkelig fordel af hensyn til muligheden for en større eller varig fordel i fremtiden.

Men nu har sømændenes ledelse altså i årevis kunnet presse samfundet til at give sig og sine ekstra fordel ved op til højtiderne patetisk at proklamere, at man ikke kan garantere for trafikken mellem landsdelene.

Men nu viser det sig pludselig, at færgerne sejler alligevel, idet de i tiltagende grad er blevet bemandet med tjenestemænd, som ikke alene må, men heller ikke vil strejke af hensyn til bolværksmatroserne.

Mærkeligt er det ikke, at den meget talende overmatros er blevet skinger i stemmen. Ligesom kammerat Napoleon er han ikke vant til, at hans ordrer bliver negligeret.

Demokratiet har det som Guds mølle, som maler langsomt, men uendelig fint.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

SKAL ET NYT RÅD STYRE DEN TEKNOLOGISKE UDVIKLING

Havde man haft et teknologivurderingsråd i 1700-1800-tallet, havde man formentlig aldrig fået indført dampmaskinen som drivkraft for fabriks- og jernbanedrift. Man havde sikkert heller ikke kunnet gennemføre den omlægning af landbruget, der sendte titusindvis af mennesker ud på landevejene og ind til byernes slumkvarterer.

Det er dog med nogen rette sagt, at proletariseringen af byerne i løbet af det 19. århundrede ikke skyldtes en større fattigdom, men tværtimod at fattigdommen samledes i nogle få byer, så den var let at få øje på.

I det 20. århundrede havde man sikkert vanskeligt kunnet overbevise et teknologivurderingsråd om bilens og computerteknikkens velsignelser, hvis man havde haft fantasi til at forestille sig konsekvenserne.

Hver på sin måde advarede Charles Dickens, Karl Marx og den øvrige romantik mod industrialiseringens hæslige bivirkninger. Også nutidens grønne romantikere er parate til at storme maskinerne, eller rettere sagt at kaste sand i maskinerne. Men lad os aldrig glemme, at naturens muntre sønner altid har stemt til venstre og levet til højre. Heller ikke, at enhver teknologisk udvikling er forudsætningen for en fremtidig velstandsstigning.

De religiøse folkebevægelser har dog altid været et symptom på, at menneskene har følt sig behandlet som et middel snarere end som et mål. Derfor må man ikke undervurdere betydningen af de politiske og religiøse vækkelser i forrige århundrede og ej heller sammenhængen mellem disse åndelige bevægelser, der er veldokumenteret.

På den ene side har vi altså menneskenes tekniske og økonomiske formåen, som tilsyneladende ikke kender nogen grænse og ej heller agter at respektere nogen grænse, som ikke sættes af andre, da menensker formentlig ikke frivilligt undlader at gøre det, som han kan gøre.

På den anden side har vi menneskenes eller samfundets dobbelte holdning til resultaterne. Man ønsker gerne de gode sider af den teknologiske udvikling, men ikke de onde. Spørgsmålet er så, om man ubetinget må tage det sure med det søde.

Med den tekniske udvikling er specialiseringen drevet så vidt, at den faktiske og retlige position er blevet vendt på hovedet. I de gode gamle dage kunne den almindelige handelsret konstatere, at den, der ikke lukkede øjnene op, måtte lukke pungen op. Med den fuldstændige prisgivning af den almindelige forbruger i nutidens mærkevareomsætning, er det et naturligt krav, at producent og varehus ubetinget indestår for sit produkt, og at kunderne må stille strenge sikkerhedskrav som modstykke til deres afmagtsfølelse.

Omvendt må erhvervslivet disponere mere langsigtet end det politiske system, som ikke kan tænke længere end fra valg til valg, mens produktudvikling, investering og markedsføring i nutiden må ske på meget længere sigt. Og det bliver sværere og sværere under det tiltagende pres fra samfundet om stigende sikkerhed, kvalitet, miljøhensyntagen og skatter på den ene side og faldende priser og profit på den anden, at skabe tilstrækkeligt med investering og produktudvikling.

Vi ser jo også for tiden, hvorledes erhvervslivet i mange henseender lider under den såkaldte stop-and-go politik, som gør det vanskeligt at disponere på længere sigt.

Spørgsmålet bliver derfor let dette, om halen skal logre med hunden eller omvendt. Skal samfundet tilpasse sig den teknologiske udvikling, eller skal samfundet forsøge at styre den gennem et organ, som vurderer de fremtidige konsekvenser af en ny teknologi.

Hvem kan og skal bestemme, hvilke ulemper en befolkning eller generation skal påtage sig af hensyn til andres fordel, og omvendt,

hvem skal afgøre, om fremtiden eller andre skal unddrages et fremskridt af hensyn til os.

Findes der en guddommelig instans, som upolitisk kan dele sol og vind lige, eller vil Gud give den forstand, som han giver embede?

Det er bl. a. dette, som må være afgørende for forslaget om oprettelse af et teknologivurderingsorgan.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

FOLKESTYRE OG FOLKEBEVÆGELSE

Professor, dr. jur. Stig Jørgensen definerer begrebet demokrati og trækker dets historiske baggrund op.

FOLKESTYRE eller demokrati, som det hedder på græsk, står i modsætning til monarki og aristokrati. Denne tredeling af statsformen er grundlagt af *Platon* (427-347 f.K.) og videreført af hans elev *Aristoteles* (384-323 f.K.) på grundlag af antallet af de styrende.

I monarkiet er der en enkelt hersker, i aristokratiet hersker nogle få medens hele folket styrer i demokratiet. Målet med statsstyret er, at alle bliver lykkelige og befinder sig vel, men dette mål realiseres vanskeligt i den virkelige verden. Det er et ideal. Almenvellet er den tilnærmelse, som måtte være politikkens formål.

Men hvad der tjener almenvellet bedst afhænger af forholdene, siger Aristoteles.

Aristoteles havde opstillet tyranniet som det vilkårlige eneherredømme, medens der til aristokratiet svarede det negative oligarki (fåmandsvælde), som tjener hensynet til de rige, og vulgærdemokratiet, i hvilket de enkelte grupper forfølger hver deres interesser uden hensyn til almenhedens.

Såvel Platon som Aristoteles havde nemlig, belært af folkeforsamlingens holdningsløshed og udnyttelse af forbundsfællerne under den sidste peloponnesiske krig mod Sparta, der endte med nederlaget i 405 f.K., indset, at demokratiet kan udvikle sig til et uberegneligt flertalsdiktatur, når der er fare på færde. De måtte derfor tage forbehold over for det absolutte, direkte demokrati, som havde udviklet sig i Athen efter perserkrigene (464 f.K), og de stillede derfor krav om, at staten måtte ledes efter etiske grundsætninger og ikke blot efter folkeviljen.

De såkaldte sofister havde i løbet af 400-tallet f.K., forkastet den konservative og religiøse tro på, at guderne styrer verdensordenen og menneskelivet med naturlove. Samfundets love, og det gjaldt både de etiske og de retlige, er, siger de, menneskeskabte konventioner. Samfundsordenen er resultatet af en samfundskontrakt mellem borgerne. Heraf kunne man slutte flere ting: For det første at retten altså er menneskeskabt, og for det andet at retten får det indhold, man kan blive enige om uden begrænsninger m. h. t. etik eller natur.

Platons svar på spørgsmålet om, hvordan man sikrer fornuften og samfundets interesser mod den folkelige vilkårlighed, er et elitestyre ledet af filosoffer, medens Aristoteles mente, at det er vanskeligt at sikre sig, at herskerne er alle andre overlegne, og at et flertal af mennesker bedre er beskyttet mod at blive korrumperet af magten, end en enkelt er det. Derfor finder han, at alle skal have lige andel i styret på betingelse af, at de er frie og ikke handler mod loven.

Demokratiet forudsætter vel en vis udviklingsproces, som har sammenhæng med den økonomiske udvikling. På dette punkt har Marx ret, samfundsudviklingen står i et vekselvirkningsforhold til produktionsformerne.

I de primitive landbrugs- og nomadesamfund, som vi kender bl.a. fra det gamle testamente, fra Illiaden og Odyseen og fra den nordiske sagalitteratur, var slægten den sociale enhed, og menneskeopfattelsen var derfor kollektiv. Det var ikke individerne, men slægten, som var berettiget og forpligtet og ansvarlig for skader, og individerne havde deres funktion og deres faste status i kollektivet, hvorfra de til gengæld fik hver sin andel.

Men med dannelsen af bykulturerne omkring Middelhavet i 600-500 f.K., såvel i Palæstina som i Grækenland og Italien, med handel og søfart som vigtige næringsveje, opløstes slægtens betydning, medens den enkelte blev sin egen lykkes smed.

DEMOKRATIETS åndelige grundlag er altså individualismen, og det fysiske grundlag er bysamfundet med dets handel og håndværk. Det græske bysamfund — og senere det romerske — var altså det fysiske og åndelige miljø for demokratiets dannelse.

Det græske demokrati gik endeligt til grunde med de makedonske kongers skabelse af det helleniske rige, hvorved bystaten havde udspillet sin rolle (338 f.K.). Det romerske demokrati gik endeligt til grunde med Augustus' overtagelse af kejserværdigheden (27 f.K.), efter at bystaten Rom havde udviklet sig til et verdensrige. Efter det romerske riges sammenbrud i Vesten(476 e.K.) dannedes på ruinerne feudalismen, der bestod i et godsejerstyre uden central styrelse og med naturaløkonomi, d.v.s. uden penge og uden overskud. Kirken med centrum i Rom overtog den åndelige ledelse og dermed også kravet på at stifte ret. Fyrsterne var fyrster af Guds nåde. Først o. 1200 fik de verdslige fyrster så megen magt, at de — først i alliance med kirken som Valdemarerne i Danmark, senere på egen hånd — kunne hævde en lovgivningskompetence.

Da tanken om, at menneskene selv stifter ret uafhængigt af kirken og andre højere magter, opstår, finder man denne kraft i noget, som kaldes suveræniteten, den højeste statsmyndighed, skabt af franskmanden Jean Bodin (1576), men foregrebet af Machiavelli, der dog begrunder retten på fyrstens magt. Det er denne suverænitet, som oplysningstidens filosoffer igen finder forankret i folket og kalder *folkesuveræniteten*.

I begyndelsen af 1600-tallet genoplives tanken om samfundskontrakten mellem individerne som grundlag for samfundet og retsstiftelsen både i Holland og England. *Hugo Grotius*, som tilhørte det oplyste hollandske borgerskab, henviste til menneskets sociale natur og fornuft som grundlag for en almindelig naturret, der afledte sin gyldighed af den frivillige kontrakt. Englænderen *Thomas Hobbes* tvivlede til gengæld på menneskets sociale natur, hvad han måske havde grund til lige forud for den engelske borgerkrig i 1640'erne. Han mente, at menneskene i naturtilstanden er som ulve, der vil æde hinanden, hvis der ikke er en stærk magt (Leviatan), som kan tvinge dem til at opføre sig ordentligt. Samfundskontrakten er derfor blot en overenskomst om at overlade den fulde magt til en enevældig konge.

Enevælden bliver da også den fremtrædende statsform i 16-1700-tallets Europa, i Danmark ved Chr. V's statskup i 1660 efter adelens svigten under svenskekrigene, der førte til tabet af Skåne-provinserne. Men i realiteten er enevælden lige så meget udtryk for borgerskabets voksende økonomiske og dermed politiske magt, idet der efter de store opdagelser i 1400-tallet igen var begyndt at komme gang i handel og håndværk, idet der skabtes et overskud i verdensøkonomien og dermed en basis for en ny pengeøkonomi.

Men allerede i slutningen af 1600-tallet (1690) havde englænderen *John Locke* indfortolket en demokratisk tankegang i folkesuveræniteten, idet han gik ud fra at menneskene var født frie og lige og med ret til selvopholdelse og ejendomsret og til forsvar af disse rettigheder. For at beskytte deres rettigheder mod angreb fra andre slutter menneskene sig sammen i et borgerligt samfund. Men da han nærede mistillid til magthavernes evne til at sætte deres egne grænser, anbefalede han en tredeling af magten i en lovgivende, en udøvende og en dømmende magt.

Gennem franskmanden de *Montesquieu's* bog Lovenes Ånd (1748) fik dette på mistro til menneskets selvdisciplin byggede afbalancerede repræsentative demokrati indflydelse på den amerikanske frihedserklæring af 1776. Den franske revolution i 1789 var dog i højere grad inspireret af *Jean Jacques Rousseau* (Contrat social 1762), der forestillede sig en slags direkte demokrati, hvor de styrende var identisk med de styrede og folkeviljen (volonté générale). Allerede Rousseau var klar over, at det direkte demokrati kun egner sig for mindre samfund, som det

schweiziske, hvorfra han stammede. Han gik ud fra et ideal, som vel tilstræbte den størst mulige medbestemmelse for det størst mulige antal, men som i realiteten ikke indebar nogen beskyttelse for mindretallet, som var underkastet den af flertallet udtrykte *sande fællesinteresse*.

Immanuel Kant (1724-1804) forsøgte at afstemme hensynet til samfundets interesse med individernes reelle frihed gennem en magtfordeling mellem statsmagterne, lovgivningen, administrationen og domstolene, og gennem en lovgivning, som skal sikre, at de enkeltes *fornuftige interesser* afvejes mod hinanden efter almindelige retsregler, der på den anden side er absolut bindende for individerne.

Medens Aristoteles taler om en »*almindelig lov*«, henviser Rosseau til den »*sande fællesinteresse*« og Kant til den »*fornuftige vilje*«. Men ingen kan anvise sikre garantier for, at flertallets afgørelser er styret af dette etiske princip, og problemet bliver derfor i sidste instans at overveje, hvilke beslutningssystemer der bedst muligt sikrer, at 1) samfundets interesser, 2) den enkeltes frihed og 3) den enkeltes interesser tilgodeses.

DEN DANSKE GRUNDLOV fra 1848 har valgt det repræsentative demokrati, men med et udstrakt kommunalt selvstyre, som skal sikre de lokale interesser. Også det partisystem, der har udviklet sig efter grundloven fra 1849, og som i dette århundrede har skabt parlamentarismen, d.v.s. at regeringen skal være i overensstemmelse med folketingets flertal, har til formål at sikre, at samfundets udvikling sker i overensstemmelse med befolkningens forskelligartede interesser. På den anden side har parlamentarismen medført en sammenblanding af den lovgivende og den udøvende magt derved, at folketingsmedlemmer sidder i vigtige udvalg, råd og nævn, hvorved de inddrages i det administrative bureaukrati, som har udviklet sig med samfundets stigende engagement i samfundsøkonomien og det private erhvervsliv. En anden udvikling i samme retning er gennemførelsen af et stigende antal bemyndigelseslove, hvorved folketinget i virkeligheden overlader til administrationen at regulere store dele af erhvervslivet og ejerforholdene i samfundet gennem erhvervs- og miljøreguleringer.

Der har på denne måde udviklet sig en koncentration af lovgivende og administrativ magt, som gennem samarbejde med erhvervslivets organisationer danner et egentligt magtkartel, som uden om de traditionelle politiske organer aftaler både de generelle og de individuelle politiske afgørelser. Især er erhvervslivets hovedorganisationer, LO og Arbejdsgiverforeningen, vigtige magtfaktorer, der vel fastholder aftalefriheden, men i realiteten tvinger regering og folketing til at gribe ind med nogle af organisationerne i realiteten godkendte overenskomstlove. Men andre interessegrupper af lønmodtagere og erhvervsdrivende, og tillige mange andre interesser, organiseres og bureaukratiseres i nyere tid med en sådan hast og en sådan styrke, at intet indgreb i samfundslivet kan foretages uden protester fra et dertil indrettet professionelt apparat, der i samspil med medierne gør det klart, hvilke ubehagelige følger indgrebet vil få for større eller mindre grupper, som har beskyttelse behov. Vi har derfor i den seneste generation oplevet, at de politiske partiers medlemstal er gået drastisk tilbage, samtidig med at antallet af partier er steget voldsomt, og stemmeprocenterne på valgdagene er steget til 80-90.

MEGET TYDER altså på, at de politiske partier ikke i nutiden opleves som varetagere af befolkningens interesser. Denne rolle har interessegrupperne i vidt omfang overtaget. Konsekvensen er da også, at denne po-

litiske rolle i stigende grad udspilles uden for folketinget: På gaderne, i medierne og på møder i **udvalg, råd og nævn.** Denne udvikling står i forbindelse med en paradoksal situation, som har udviklet sig i efterkrigstiden med den tredie tekniske revolution: Den teknologiske. Denne udvikling er på én gang en følge af den stigende velstand og samtidigt den tekniske betingelse for udviklingen i denne retning. Den gør det muligt at styre meget komplicerede processer i erhvervs- og samfundslivet, og fremmer på én gang mulighederne for hensyntagen til individuelle forhold og interesser og dermed for medindflydelse på alle områder. Samtidig med at den kræver en centralistisk overordnet styring af erhvervslivet gennem nationale og internationale organisationer, af hensyn til en rationel produktions- og markedstilpasning, og af den statslige og kommunale administration, for at denne kan indpasses i den almindelige økonomiske politik.

Man oplever derfor, at der i den politiske og kulturelle debat tales meget om decentralisering, »det nære samfund« o.s.v. medens man i realiteten i befolkningen oplever en tiltagende bureaukratisering på alle områder, som skaber en følelse af magtesløshed og umyndiggørelse.

Resultatet er i vidt omfang blevet, at aktive grupper, som repræsenterer enten lokale eller almindelige interesser, optræder med ofte militante midler for at fremme egne interesser, men som oftest i større befolkningsgruppers navn. Filosofien bag denne såkaldte »nærdemokratiske« model er henvisningen til, at de aktive og bevidste grupper har en særlig adkomst til at træffe beslutninger på gruppens vegne.

Det er svært at se, hvad vi skal stille op for at bevare de værdifulde sider af demokratiet: Hensynet til at de fælles beslutninger i videst muligt omfang er til fordel for det størst mulige antal personer.

SAMFUNDSMÆSSIG SOLIDARITET

■ Valdemar Hvidt, som i et par menneskealdre på et idealistisk grundlag har talt og virket for social retfærdighed, skrev den 9. juli her i Aktuelt en efterlysning af solidariteten i samfundet.

Han undrer sig over, at LO og Socialdemokratiet, som i realiteten har haft ledelsen af landet i en længere årrække, ikke i de seneste år har formået at styrke den samfundsmæssige solidaritet, selv om LO-bladet med en artikel af 1. maj 1976 proklamerede, at solidariteten er den grundidé, hvorpå man skal bygge et nyt og bedre samfund.

Måske har Valdemar Hvidt ret i sin antydning af, at den manglende solidaritet mellem Socialdemokratiet og fagbevægelsen er skyld i en del af nutidens ulykker. For det er jo ikke bare olieprisernes himmelflugt, der er årsagen til valutaunderskud, inflation og arbejdsløshed, for nu at tage ulykkerne i en slags rækkefølge.

Men for nu at sige det på jævnt dansk, så er det ikke bare samfundet, som regerer med os, det er de enkelte mennesker, som handler, og som derfor er ansvarlige for deres handlinger.

Men ikke en af de røde hunde er begravet her! John F. Kennedys berømte tiltrædelsesvalgsprog er næsten glemt eller vendt på hovedet. Det hedder ikke længere: Hvad kan samfundet kræve af mig?, men langt snarere: Hvad kan jeg kræve af samfundet?

Det er et meget stort fremskridt, at almisser er afløst af sociale rettigheder. Men det er et dømt samfund, hvori rettigheder ikke modsvares af pligter og ansvar. I hvert fald er folkestyret eller demokratiet, som det kaldes med et ofte misbrugt ord, betinget af en gensidig respekt for andres rettigheder eller frihed, som man også kan udtrykke det.

Hvis solidariteten i et samfund begrænses til den nærmeste familie, til kollegerne på arbejdspladsen, til fagforeningen, til »klassen«, til partiet, har folkestyret ringe kår. Det er rigtigt, at menneskene må dele sig efter anskuelser, og det vil som regel sige efter interesser.

Idealismens tro på, at den fornuftige debat mellem oplyste mennesker med sikkerhed ville føre til alles gavn, punkterede allerede i midten af forrige århundrede. Men det var ingen lykke, at den afløstes i vide kredse af marxismens katastrofe- og kampteori.

Socialdemokratiet og fagbevægelsen i Vesteuropa dementerede i fællesskab den marxistiske revolutionsteori og beviste, at Lamarcke over for Marx havde ret i sin tro på reformer.

Valdemar Hvidt har ikke uret i sin konstatering af, at arbejdernes kamp mod »de rige« engang var berettiget, og det gjaldt dengang om at bringe arbejderne på højde med alle andre i befolkningen. »Men nu«, siger han, »er arbejderne jo næsten over alle, i hvert fald politisk«. Derfor er det ikke alene forkert, men også farligt at ville rasle med de gamle skeletter i skabet. Farligt, fordi det afleder opmærksomheden fra de reelle problemer, som derfor får lov til at passe sig selv.

Sociologerne har længe været klar over, at det varmeste af nutidens mange paradoksproblemer er modsigelsen mellem velfærd og demokrati. Hvordan, siger de, sikrer vi os, at samfundets interesser ikke bliver knust mellem interessegruppernes skjolde og sværd, når forholdet er det, at enhver samfundsmæssig udgift altid er privat indtægt for nogle, og enhver samfundsmæssig besparelse er privat udgift for andre?

Interessegrupperne mobiliserer et højt betalt bureaukrati til med næb og klør at argumentere for flere offentlige udgifter og ingen offentlige besparelser netop på deres område, medens »almenhedens« repræsentanter i enhver given situation er uorganiseret og svag især over for massemedierne,

som dygtigt udnytter og udnyttes af de organiserede og de uorganiserede »folkebevægelser«, de politiske partier og vælgerforeninger affolkes, medens interesseorganisationerne styrkes.

I takt med »det politiskes« dalende indflydelse aftager politikernes prestige, hvorfor de bedst egnede ikke tiltrækkes af en politisk karriére i parti og politisk forsamling. Den engelske sociolog Kenneth Arrow har på det nærmeste afskrevet demokratiets muligheder for at afstemme samfundets interesser med de enkelte befolkningsgruppers.

Valdemar Hvidt peger på arbejderbevægelsen, som den motor, der kan vende strømmen, hvis den »mobiliserer sin dynamik på at realisere en hel befolkning omfattende solidaritet«. Der er tegn i sol og måne på, at kræfter i Socialdemokratiet er opmærksom på, at fordelingspolitikken ikke kan stå alene, men forudsætter en produktionspolitik, der genopliver forbindelsen mellem ydelse og vederlag.

Ikke alene er der en gryende forståelse for, at den såkaldt »solidariske lønpolitik« fremmer arbejdsløsheden hos de unge, de gamle, kvinderne og de svage, som ikke kan tjene en minimumsløn. Der er også forståelse for, at den fordelingspolitiske gevinst, som lønmodtagerne kan have af en fortsat inflation, er for ringe i forhold til de beskæftigelsesmæssige skadevirkninger af stigende lønkrav.

Endelig er der en voksende forståelse for, at »gratisprincippet« for offentlige ydelser af enhver art skaber et ubegrænset behov og i væsentlig grad betales over skatten af de samme, som modtager dem med betydeligt administrationstillæg.

Jeg ville derfor også gerne kunne dele Valdemar Hvidts optimisme. Men det er længe siden, en tidligere statsminister kunne sige, at det var dejligt at være socialdemokrat. Han vidste, at det var god socialdemokratisk politik at spænde kapitalismen for samfundets vogn.

Men seletøjet må ikke udvikle sig til en spændetrøje. Man slagter jo heller ikke hønen, som lægger guldæg.

af Stig Jørgensen

Utopier

HITLERBØLGEN er over os.

For et års tid siden var det »Holocaust«, der optog mediernes opmærksomhed. I denne sommer er vi blevet præsenteret for et TV-program om nazismens kunst- og kulturpolitik.

I begge tilfælde kan det være svært for den del af menneskeheden, som endnu ikke er fyldt halvtreds, at forstå, hvorfor fascismen, som man foretrækker at kalde den, i det hele taget kunne blive en succes og en trussel mod menneskeheden.

Det var jo så oplagt, at nazismen og dens kultur både var ond og latterlig.

Når man ikke forsøger at forklare, hvorfor nazismen var lokkende for millioner af mennesker, er det umuligt at få nutidens mennesker til at forstå, hvorfor den var så farlig. Og ved at undlade denne pinefulde selvransagelse giver man dæmonerne fortsat gode levevilkår.

Over for den kaotiske og skræmmende virkelighed i tiden efter 1. verdenskrig var der mange, som i afmagt og angst søgte tilflugt i en tankeverden, som lovede tryghed og mening i et fællesskab. Hver på sin måde tilfredsstillede kommunismen og fascismen dette behov for fællesskab og tryghed.

Nazismen var både national og socialistisk. Hitler var enig med Stalin om, at kapitalismen var et skalkeskjul for den internationale højfinans. Plutokratiet kaldte Hitler det, som Stalin kaldte kapitalisme. England var en nation af kræmmere, og jøderne dirigerede dansen om guldkalven.

På denne måde blev jøderne middel såvel til at styrke den nationale bevidsthed som til at intimidere den markedsøkonomiske model, som i forvejen var svækket efter det store verdenskrak med inflation og arbejdsløshed til følge.

Over for en verden af uro, kamp, egoisme og udnyttelse satte man et drømmebillede af et levende, organisk fællesskab (Gemeinschaft), der i modsætning til det demokratiske, pluralistiske samfund (Gesellschaft) var baseret på idéen om et »tysk folk«: Ein Volk, ein Reich, ein Führer. Kommunismen var tilsvarende opbygget på idéen om »folket« som enhed.

I det »tyske folks« og i »folkets« navn kan partiet, som altså er ét med folket, fortolke fællesskabets virkelige interesser og dermed holde alle »forkerte« og »skadelige« påvirkninger nede. Og i sandhedens og sundhedens interesse er der ingen grænser for midlerne.

NÅR DER ER grund til at advare mod fascismens eller nazismens farer, er det altså ikke bare, fordi den er ond, men fordi den indeholder nogle dragende træk. Disse træk dæmoniseres, når man ikke vil se dem som træk i enhver idealisme og enhver utopi, som idylliserer mennesket og dets muligheder. I nutidens verden skyder utopierne frem som paddehatte, så der er god grund til at være på vagt over for de sirener, som vil foregive, at nazismens utopi og kultur var noget enestående, der var uden forbindelse med andre totalitære ideologier.

I hvert fald hørte jeg intet i speakerkommentaren til udsendelsen om den nazistiske kunst om, at dens heroiserende og idylliserende billede af mennesket og dets nazistiske paradis til forveksling lignede den sovjetiske socialrealisme. Det kan naturligvis være en tilfældighed, men en tilfældighed, der ligner en tanke, idet de gode utopister i dagens Danmark som oftest har flirtet lidt med Karl Marx og en slags socialisme.

Det vil det sociale lighedssamfund, hvor alle kommer hinanden ved, og hvor danskerne, frigjort fra EF, atomkraft og de multinationale selskaber, spontant vil forkaste kapitalismens profitjag og den dermed sammenhørende reklame- og underholdningsindustris opdyrkelse af en masse »falske« og dermed »unaturlige« behov.

Det, som er besynderligt i denne vision eller utopi er, at ligheden forventes at ville indfinde sig med en tiltagende frihed og selvbestemmelse i »nærdemokratiske« forsamlinger, og at alle menneskene er villige til at anstrenge sig efter evne for

at tilfredsstille alles lige krav på »borgerløn«, selv om de ikke selv får et udbytte, som står i noget som helst forhold til indsatsen.

DEN FUNDAMENTALE tankefejl er, at man forveksler retfærdighed med den »distributive« retfærdighed, og indsætter ligheden som eneste værdi, idet man glemmer, at samfundet kan have behov for at fordele værdier anderledes, og at retfærdigheden også omfatter den udlignende retfærdighed, dvs. forholdsmæssighed mellem ydelse og vederlag.

En anden grundlæggende tankefejl er, at man gør friheden til en funktion af ligheden, og dermed, som alle »utilitarister«, der gør samfundsnytten til højeste grundværdi, vil aflede friheden af samfundsnytten. Vel er det rigtigt, at viljen som regel vil det, den vil, for at opnå noget, og at den således er rationel. Men i sidste instans må man anerkende, at man ikke behøver at anføre »fornuftsgrunde«, men kan henvise til, at man vil, fordi man vil!

Her er man ved korsvejen for enhver menneske- og samfundsopfattelse. Den, der ikke vil anerkende friheden som en grundværdi på linie med samfundsnytten eller ligheden og ikke som afledet heraf, har allerede betrådt det første skridt på vejen til tyranniet.

Den, der vil fastholde en dualistisk menneskeopfattelse: at mennesket både er individ og samfundsvæsen, og en heraf afledet etik, som bygger på respekten for både frihed og tryghed, er også nødt til at respektere en liberal og pluralistisk samfundsmodel.

Det kunne man godt kalde en utopi, hvis det ikke havde været en modsigelse. For utopien ønsker ikke at diskutere med virkeligheden sådan som teorien.

Af
Stig Jørgensen,
professor, dr. jur.

DANMARKISERING

Hykleriet er lastens tribut til dyden, siger La Rochefoucauld.

Det moralske hykleri er efter denne udlægning ligesom moralismen udtryk for et betydeligt og erkendt behov for moral.

Tydeligt fremgår det af Ole P. Kristensens Midtpunkt den 4. september, at atomkraftmodstandernes argumentation er hyklerisk. Den går ud fra, at atomkraft er ondt, men forudsætter dog, at andre lande indfører atomkraft, således at det bliver økonomisk for os at anvende andre energiformer.

Sproget har fået et nyt udtryk for denne holdning. Man kalder den danmarkisering. Og det er måske ikke nogen tilfældighed.

Begrebet har sin rod i en forsvarspolitik, der overlader til andre at betale for Danmarks sikkerhed, men afspejler en almindelig praksis, der går ud på at lade udlandet finansiere et stadigt overforbrug.

Et pudsigt udslag har denne side af nationalkarakteren, som man måske kan kalde tilbøjeligheden til at være godgørende på andres bekostning, givet sig i vor udenrigsministers forargelse over, at nogle lande ikke fuldt ud betaler det ideale bidrag til u-landshjælp. Blandt disse lande befinder sig også dem, der låner os til vort bidrag, som vi i øvrigt gerne vil konvertere til en ny ambassade i Indien.

En letfærdig omgang med principperne — også kaldet pragmatisme — er dog ikke bare en synd, men også en nødvendighed for små lande, som ikke kan tillade sig at stå alt for fast på sine rettigheder. Finlandisering er et begreb, som illustrerer et andet lille lands kompromis mellem selvstændighed og politisk nødvendighed.

På den ene side har de små lande altså ikke råd til at være principfaste. På den anden side er det også uforpligtende at være hellig. Det betyder f. eks. ikke et hak for verdensøkonomien eller verdenssundheden, om Danmark isoleret betragtet indfører atomkraft eller ikke, og vel heller ikke stort for vor egen økonomi, idet de andre lande må forventes at handle efter nødvendigheden.

Derimod betyder det noget for forsyningssikkerheden, selv om vi ikke risikerer at få slukket for lys eller varme. Men det vigtigste er dog den betydning, det moralske hykleri på længere sigt får både for vor selvagtelse og for vor troværdighed i udlandet.

Der er da også noget rørende ved den slags mennesker, som klistrer deres små biler til med plakater mod atomkraft, NATO, EF og for vedvarende energi og derefter gi'r den gas derudad. Det er en luksus, man dårligt kan tillade sig i de store lande, hvor man har såvel forsvarspolitiske som økonomiske hensyn at tage også til de små lande.

De rekrutteres i stort tal i de kredse, som har deres på det tørre som ansatte ved stat og kommune, og som derfor kan tillade sig at nære frygt og foragt for dette her samfund med dets kapitalistiske erhvervsliv. Et erhvervsliv, hvori færre må arbejde hårdere, for at flere gennem deres organisationer kan rejse krav til samfundet om bedre løn- og arbejdsvilkår.

Det er ikke godt, når mennesket helt mister sansen for sammenhængen mellem ydelse og vederlag, mellem indsats og fortjeneste. Måske er der også en sammenhæng mellem denne perspektivløse modsigelse mellem det maksimale krav til andre og det minimale krav til sig selv, som har udviklet sig i store dele af befolkningen. En holdning som til dels skyldes en følelse af egen afmagt, til dels den umodenhed, som følger med manglen på et reelt ansvar for egne handlinger.

Selv om finlandisering og danmarkisering altså er begreber med et vist fælles grundlag, er der den væsentlige forskel, at finlandiseringen hovedsagelig er påtvunget af ydre forhold, mens danmarkiseringen i højere grad er selvvalgt.

Skadefryden er vor nationale form for livsglæde. Danmarkiseringen er ved at blive vor nationale form for livsførelse.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

STYREFORMEN, DER SKABER BRANDSTIFTERE

DEN, DER sår vind, høster storm.

Postskandalen i København er ikke blot et konkret udtryk for dårlig moral i postterminalen, uden at der dermed være sagt, at postarbejderne har været så gode, som de burde have været.

De har også været ofre. Ofre for nye styringssystemer, som skatter til medindflydelse og nærdemokrati. Det fremgår af dagspressen, at postetaten i årevis har prøvekørt en styrelsesform, som har været lovfæstet for de højere uddannelsesinstitutioner de sidste ti år. Princippet heri er, at de forskellige medarbejdergrupper vælger deres repræsnetanter til de styrende organer, som herefter formodes at kunne tale sig til rette om de »rigtige« afgørelser.

Naturligvis træffer sådanne organer »rigtige« afgørelser, idet de træffer de beslutninger, som systemet så at sige producerer. Fejlen er da også den, at der intet steds i loven siges noget om, hvilket mål beslutningerne skal have. Der står intet om, hvorledes man skal prioritere, hvis der er uovernesstemmelse mellem samfundets og medarbejdernes interesser. Heller ikke, hvis der ikke er overensstemmelse mellem studenters, læreres og teknisk-administrativt personales interesser, eller mellem forskellige grupper af læreres interesser i forskning og undervisning.

I den gode tid betød det ikke så meget. Dengang kunne man undlade at prioritere og i stedet tilgodese alle interesser og sende regningen videre til samfundet. I den barske nedskæringstid, som har afløst de glade dage, hytter de enkelte grupper sine egne interesser og vel at mærke på organisationernes præmisser.

For da den fagkyndige ledelse gik ud, kom organisationsinteresserne ind.

I postterminalen har vi kunnet iagttage den yderste og barokke konsekvens af denne udvikling. Her er det øjensynligt organisationsrepræsentanter og tillidsmænd, som helt har overtaget ledelsen og fordelingen af arbejdet. Ledelsen og TV er forment adgang til åstedet, idet tillidsfolkene ellers ikke kan garantere for roen.

Det er tilsyneladende netop den pression, som har skræmt ledelsen fra vid og sans, at man har dispenseret fra alle regler og måske også fra straffeloven. Hvis man skal tro på oplysningerne om, at overskydende overarbejde, som ikke kan rummes indenfor døgnets 24 timer, er blevet overført til week-enderne, mens de ansatte lå derhjemme på sofaen

De hårdt tilkæmpede ulempetillæg er så blevet konverteret til ulempeafsavnstillæg.

Der har ikke ligget tilstrækkeligt produktionsfremmende incitamenter i systemet, siger generaldirektøren med den formentlige verdensrekord i eufemistisk underdrivelse. Men han vor jo også medarbejdernes kandidat, da man i sin tid skulle vælge mellem ansøgerne til posten.

Vi har heller ikke glemt, oa en tillidsmand ved Danmarks Radio kunne slippe godt om ved at sige, at medarbejdernes trivsel er målestokken for kvalitet. Heller ikke at hun med indignation afviste ideen om at lægge vægt på kvalifikationer ved ansættelser i radiohuset. Det være sagt uden mere malice, end den som falder os ind ved meddelelsen om, at RUC nu agter at anlægge en såkaldt kønskvotering, hvilket udlagt til dansk må være noget i retning: diskrimination af de kvalificerede.

Alle praktiske forsøg på at virkeliggøre ideen om, at mennesket i frihed vil varetage samfundet og helhedens interesser forud for sine egne, har været mindre vellykkede. Alle de utopiske socialister har haft disciple som har forsøgt at praktisese det fuldkomne demokrati, men ingen eksperimenter i fortid og nutid er blevet stående.

Det samme kan man omvendt sige om den kapitalistiske lære, der var baseret på Adam Smith's antagelse af, at individernes egoistiske stræben ville føre til landets sande gavn. Kapitalismen kan nok sikre effektiviteten i produktion og omsætning, man den kan ikke sikre de eksterne (samfundsbestemte) værdier.

Socialismen mangler kapitalismens ansporing til at præstere mest og bedst muligt og til at udvise størst mulig sparsommelighed med ressourcerne, kapitalismen mangler til gengæld socia-

lissens hensyntagen til lighed og til de uproduktive individer, unge og gamle.

Og nu er man så i demokratiets ædle navn igen ved at overlade til de stærke at tage selv. Ved at overlade organisationerne den fuldkomne beslutningskompetence, bærer man sig ad på samme måde, som den der lukker kunderne ind i en selvbetjeningsforretning uden kasseapparat.

Ingen ville i dag drømme om at ansætte bogholdere og kasserere uden gensidig kontrol og revision. Ikke blot af hensyn til forretningen, men lige så meget af hensyn til kassereren, som ikke bør fristes over evne.

Vi må heller ikke glemme, at det var Biedermann selv, som lukkede brandstifterne ind i sin naive tro på menneskenes godhed, eller af angst for at støde an ved at vise den mindste smule mistænksomhed.

Af
Stig Jørgensen
Professor, dr. jur.

Uansvarlighed – en smitsom samfundssygdom

ET GENI er et lykkeligt møde mellem en god ide og et latent behov.

Mange genier er utvivlsomt blevet miskendt, kværulanter eller landsbytosser. Hvem, der bliver giganter på historiens drejescene afhænger ikke lidet af tilfældigheder.

Hvem havde mon husket Winston Churchil, om ikke 2. verdenskrig havde gjort ham uundværlig? Og hvem kender den italienske filosof Giambatista Vico, som for tidligt i 1700-tallet tænkte alle de tanker, som blev gjort moderne et par generationer senere af Jean Jaques Rousseau, Karl Marx og de andre romantikere.

K. K. Steincke udtrykte den samme erkendelse med påstanden om, at der går tredive år fra den dag en rigtig ide fremsættes, og til den virkeliggøres.

Den eneste fornøjelse, pessimisten har, er altså at kunne sige: Hvad sagde jeg! Og det er jo en stakket glæde, hvis han har forudsagt om ikke verdens undergang, så dog al landsens ulykker. Jeg erindrer, sans comparaison, om den principfaste bilist, på hvis gravsten, man havde prentet: Jeg havde forkørselsret!

MEN ALTSÅ, for mere end 10 år siden talte man for døve øren, hvis man anfægtede rigtigheden af ungdomsoprørets begrundelse og ideologi. Den, der dengang hævdede, *at* der ikke eksisterede nogen autoritære magtcentre at nedbryde, *at* den uregulerede frihed ikke ville føre til frihed eller lighed for de fleste, men til egoisme og uansvarlighed, og *at* samfundets økonomiske ressourcer ikke alene er begrænsede men også er nødvendige for at realisere øget frihed og lighed, blev til grin eller ignoreret, hvis han da ikke blev forulempet.

Nu, ganske vist kun godt 10 år senere, kan ungdomsoprørets helte tvivle på, at de i virkeligheden bekæmpede autoriteter og ikke som en vis nobel ridder af den bedrøvelige skikkelse de drabeligste vejrmøller. I hvert fald har nogle af dem fået den tanke, at de dengang i 1968 sparkede døre ind og udfyldte et vacuum, eftersom autoriteten allerede forlængst var afgået ved døden.

Den bitre erfaring har lært os, at det ikke så meget er naturens som økonomiens ressourcer, som er udtømmelige, og at økonomisk vækst og fuld beskæftigelse snarere er undtagelsen end reglen. Samtidigt har det vist sig at være rigtigt, at tolerancen bliver mindre, når nedskæringerne skal fordeles end dengang væksten skulle uddeles.

Som en forhenværende finansminister udtrykte sagen: Det er morsommere at bestyre en gavebod end at være finansminister i en nedgangstid. Og godgørendhed for andres penge har altid været den største fornøjelse af alle.

I 60'ERNES vækstperiode kunne man endnu tilsløre den principielle risiko ved en ideologi, der stillede lighed den frem som den højeste sociale værdi. I ly af væksten kunne man uanfægtet få lov til at omfordele en stigende del af nationalproduktet via de offentlige kasser så længe, der trods alt blev et stigende provenu til dem, der gjorde en produktiv indsats.

Men med den økonomiske stagnation bliver det åbenbart vanskeligere at få bukserne til at holde. I takt med bevidstheden om, at alle har et moralsk krav på at blive ligeligt behandlet, er tanken om, at goderne har en pris, og at man derfor må kvalificere sig til dem, gået fløjten, hvorved oplevelsen af et ansvar for godernes produktion og fordelinger blevet svækket tilsvarende.

PROFESSOR Jørn Henrik Petersen har udtrykt sig i samme retning, når han i flere kronikker og artikler siger, at det ikke er mennesekers moral men systemets indretning, der er noget galt med.

Selv har jeg givet udtryk for den opfattelse, at universiteterne producerer de afgørelser, som styrelsesloven forlanger, ligesom postvæsenets skandaler er en følge af, at man uden nødvendighed har overført medarbejderstyret på P & T.

Alle de agerende optræder både fornuftigt og forudseeligt, når man tager styrelsessystemet i betragtning. Vi har jo netop set, at også sygeligheden udvikler sig til at blive et frynsegode. Når der ikke i de offentlige styringsregler findes nogen spore til at begrænse det maximale antal sygedage, antager dette maximum efterhånden karakter af et minimum, eller med andre ord en rettighed.

Intet under, at halvdelen af befolkningen vil indrømme, at de ville tage »sort« arbejde, hvis de havde chancen. Dels er uansvarligheden en smitsom sygdom, dels er skattetrykket ligefremt proportionalt med uansvarligheden.

Af
Stig Jørgensen

Mands himmerig

Den hårdtslående Jack Ford i den engelske TV-serie om livet i Gallowshield i 20ernes England, afslører indirekte sin livsholdning ved at bestemme sergentens opgave i krigen: at skyde fjender og at holde sine folk i live.

Med alle til rådighed stående lovlige og ulovlige midler fortsætter Ford med efter krigen at spille sin rolle. Ingen elsker sergenten, som henholdsvis frygtes og beundres af dem, som har grund til det.

Jeg kom til at tænke på denne figur, da Klaus Riftbjerg i et TV-program foruden andre mærkværdigheder fik lov til uimodsagt at hævde, at kapitalisterne i deres geschæft blot investerede og risikerede usselt mammon, mens det aldrig blev gjort klart, hvad det egentlig var, digteren selv investerede og risikerede, hvis det da ikke var hans sjæl, som han frivilligt stillede til skue for TV-publikum.

Han sagde dog ikke, og blev heller ikke afæsket noget svar, om det var usselt mammon, som havde fået ham til at emigrere til udlandet.

Hvad er det egentlig de risikerer, disse folk, der kæmper en heroisk kamp for ligheden i samfundet og forbeholder sig den ubegrænsede frihed til at sætte sig uden for ansvaret.

Nutidens sergenter udkæmper kampen for deres folk ved at skaffe dem så store fordele som muligt af de offentlige kasser. På det lokale plan kender man en succesrig politiker på hans evne til at skaffe kommunen et maksimum af moderne faciliteter: centralskole, svømmehal, sportsplads, musik- og kulturhus og meget mere.

Godgørenhed for andres penge har altid været en yndet fornøjelse.

Tankerne vandrede videre en dag, jeg var blevet lokket fra alfarvej og befandt mig i Morsøs hjerte, nærmere betegnet i Øster Jølby. – Her havde man engang for et århundrede siden taget sin skæbne i egne hænder. Det var dengang det åndelige snarere end det materielle var grundlaget for den politiske kamp. Da den officielle kirke ikke tilfredsstillede de lokale bønders religiøse frihedstrang, købte man for egne midler to bøndergårde, hvoraf den ene indrettedes til præstegård, den anden til ungdomsskole.

Senere opførte man ved eget arbejde først en frikirke, som var større end sognekirken, og en folkelig foredragsbygning, hvis ottekantede rum blev gjort landskendt i en TV-reportage forrige vinter. Her samledes tidligere en tusindtallig tilhørerskare, når giganterne holdt foredrag i »Morslands danske samfund«, som endog kan samle op til 100 trofaste tilhørere i nutidens overstimulerede medieverden.

Tankerne gik videre tilbage til 1100-tallet, da lokale bønder ved en forbavsende kraftanstrengelse rejste mere end 1000 landsbykirker af sten.

Der er ingen virkelig grund til at ønske sig tilbage til fortiden. Men der er grund til at advare mod nutidens sergenter og deres livsfilosofi, der består i at skaffe sine egne så store andele af de offentligt finansierede goder som muligt med et minimum af personlig indsats og risiko.

Den selvskabte glæde er stadig den mest bestandige brolægning af vejen til mands himmerig.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

Vrøvlet

EVNEN TIL dobbelttænkning er blevet meget videre udviklet, end George Orwell selv i sine mest mørke øjeblikke havde forestillet sig.

Når denne evne til at tænke ét og samtidig at tænke det modsatte uden nogen bevidsthed om modsigelsen er både så almindelig og så farlig, er det, fordi den udspringer af egeninteresse og ønsketænkning. Det moralske hykleri ligger deri, at eliten kræver frihed for sig selv og lighed for andre, men forbeholder sig at være mere lige end andre.

Det er den gruppe af højtbetalte intellektuelle, som ikke kan udholde, at samfundet ikke endnu har indført ligeløn, men tillader, at nogen tjener 120.000 kr. om året, medens andre må nøjes med 100.000 kr. når de blot selv må beholde deres indtægter til 200—300.000 kr.-klassen.

Det er de samme mennesker, som konstaterer, at de politiske frihedsretigheder og den private ejendomsret til produktionsmedlerne ikke som demokratiets fædre troede det i slutningen af 1700-tallets landbrugssamfund, førte til lighed, men til industrialisering og ulighed. I stedet for af drage den slutning, at frihed og lighed altså ikke betingelsesløst kan tilstræbes på een gang, kortslutter de gode mennesker deres egne ræsonnementer og argumenterer for socialismen. Som om det skulle gøre nogen forskel, hvad man kalder samfundet. Man sætter ølse for og ølse bag, pølsen beholder dog sin smag.

Når frihed ikke fører til lighed, hvordan skulle man da kunne opnå lighed uden at begrænse friheden, eftersom menneskene nu engang ikke er lige stærke, lige kloge, lige flittige og lige gode. Ethvert forsøg i virkelighedens verden på at konstruere et socialistisk lighedssamfund er da også endt i bureaukrati og undertrykkelse, uden at ligheden iøvrigt er blevet gennemført til tops.

Så anvender man det gamle Peter Plys trick: Det har ikke været den rigtige slags socialisme. Det er ikke noget afgørende bevis mod socialismens rigtighed, at de hidtil kendte eksempler undertrykker friheden i forsøget på at skabe lighed. Og det er i princippet rigtigt.

SIDEN David Hume for to hundrede år siden torpederede årssagsætnigen, har man vidst, at det ikke er muligt at bevise med sikkerhed, at solen vil stå op i øst og gå ned i vest i morgen, selv om den plejer at gøre det. Erfaringen kan ikke bevise en årsagssammenhæng, men den kan dog etablere en høj grad af sandsynlighed.

Og der er såmænd ingen grund til at gå til historien eller til Østlandene for at finde argumenter mod socialismens lyksageligheder. Vor egen socialdemokratiske virkelighed er dog en tilstrækkelig tydelig anskuelses undervisning i friheds begrænsning i et overhåndtagende bureaukrati i den mest menneskekærlige hensigt og med ligheden som mål.

Og de ulykker, vi for tiden gennemgår, kan ikke selv med den bedste vilje af verden bortforklares med henvisning til oliekrise og kapitalistisk rovdrift på naturen og dens ressourcer. Tværtimod er den for så vidt selvforskyldt, som den skyldes, at staten (og kommunerne) har gennemtænkt hele samfundet med det formål at fremme udligningen af goderne mellem borgerne, samtidig med, individer og grupper har bevaret friheden til at afpresse samfundet den størst mulige del af kagen.

Frihed og ansvar er blevet adskilt, idet der ikke i et offentligt reguleret lighedssamfund længere eksisterer nogen sammenhæng mellem indsats og belønning. Tværtimod betyder den større individuelle og kollektive frihed, at de stærke individer og interessegrupper på én gang kan bevilge hinanden et maximum af goder og et minimum af pligter og sende regeringen videre til samfundet og i stigende grad til udlandet.

Ligheden er ikke alene blevet frihedens, men også samfundets fjende. I hvert fald er den fritløbende lighed og frihed uden ansvar blevet en trussel mod demokratiets fremtid.

Den største risiko ligger imidlertid i vrøvlets gennemslagskraft i de kritiske medier, hvis kritiske beredskab ensidigt og middelmådigt er rettet mod ekspertisen.

Derfor kan en emigreret digter uimodsagt få lov til i TV at prise nationalfølelsen

og at plædere for socialismen, fordi han er tilhænger af den uhæmmede frihed. Og derfor kan en notorisk dilettant og kvaksalver i samme medium få lejlighed til hæmningsløst at reklamere for sin egen gesjæft, der ordinerer kartoffelvand mod leddegigt.

Bevar os vel!

Af
Stig Jørgensen
professor, dr. jur.

Måske vort største politiske problem

Primitive samfund baseret på naturaløkonomi er organiseret på grundlag af en kollektivistisk menneskesopfattelse. Her er slægten og familien det bærende element i samfundsstrukturen. Retligt set er det slægten, som er berettiget og forpligtet som subjekter i retsforhold; især er det slægten, som er ansvarlig for retsbrud, ligesom den også er berettiget til at håndhæve reaktionsretten. Kontrakten spiller ingen større rolle, idet statusrelationer tilsikrer de enkelte individer deres andel i det samlede økonomiske udbytte. Som følge heraf spiller den private ejendomsret ingen større rolle . I Nomadesamfundet tilhører hjorden slægten, og i de middelalderlige agrarsamfund tilhører jorden principielt kongen, medens udnyttelsesretten går i arv gennem slægterne.

Det er først med bysamfundets opløsning af statusrelationerne og indførelsen af arbejdsdelingen i forbindelse med handel, søfart og håndværk, at individierne opfattes som samfundets grundlag. Som følge heraf bliver det enkelte menneske personligt ansvarlig for sine handlinger, ligesom han bliver i stand til at forpligte sig personligt ved aftale. Pengene opstår som betalingsmiddel, idet der opstår et samtidigt behov for og evne til at danne abstrakte begreber, som symboliserer den privates magt over og interesse i sit arbejdsresultat.

Ejendomsretten udvikles fuldtud som begreb i løbet af 1600- og 1700-tallet, samtidigt med at den økonomiske vækst skaber mulighed for en udviklet byøkonomi.

Især englænderen *John Locke* (1632-1704) understregede den private ejendomsrets sammenhæng med de borgerlige frihedsrettigheder. Efter hans opfattelse var det en naturlig konsekvens af det enkelte menneskes frihed, at det havde ret til at tilegne sig resultatet af sin personlige arbejdsindsats.

Det er denne på opfattelse af menneskene som frie og lige individer grundede samfunds- og ejendomsopfattelse, som lå til grund for oplysningstidens borgerlige modstand mod den enevældige stat, der havde afløst det middelalderlige feudalsamfund. Det er denne menneske- og samfundsopfattelse, som er udtrykt i den amerikanske konstitution af 1776 og den franske erklæring om menneskerettigheden fra 1789. Frihed, lighed og broderskab, bliver dog til frihed, lighed og ejendomsret, og det er denne liberalt borgerligt orienterede samfundsopfattelse, som slår igennem i Europa i løbet af 1800-tallet, her i landet med grundloven af 1849.

Det er klart, at det er en filosofi, som passer for en lille elite, som har uddannelse til at deltage i den offentlige debat, som er demokratiets ideologiske grundlag, og som har midler til at udnytte de økonomiske muligheder.

Der er imidlertid ingen tvivl om, at den økonmiske libealisme og den private ejendomsret havde stor betydning for den økonomiske vækst og dermed for den øgede velstand i slutningen af 1700-tallet. Hermed skabtes grundlaget for den industrialiseringsproces især i England og Frankrig, som igen fuldstændigt ændrede det praktiske og det ideologiske grundlag for samfun-

det. Industrialiseringen skabte nemlig et forøget kapitalbehov og et behov for større afsætningsmarkeder, for at masseproduktionen kunne komme igang og blive rentabel. Kapitalbehovet sikredes gennem oprettelsen af banker og aktiselskaber, der indførte abstakte relationer mellem ejendomsret, ledelse og ansvar. Samtidigt opløstes de personlige relationer mellem arbejdsgiver og arbejdstagere, som kendtes fra tidligere tideres håndværk og handel og afløstes af upersonlige relationer, hvorved lønarbejderen solgte sin arbejdskraft i fabrikkerne i konkurrence med andre uden sikkerhed for et eksistensminimum. Det øgede behov for afsætningsmarkeder gav anledning til international konkurrence omkolonier og råstoffer.

Opbygningen af den moderne velfærdsstat tog (her i landet) reelt sin begyndelse under første verdenskrig, da staten greb ind i erhvervslivet med en række foranstaltninger til sikring af produktion og fordeling af varer og andre ydelser. Overalt i verden blev den private økonomi afhængig af staternes financiering af og kontrol med krigsindustrien og fødevareforsyningerne samt transportbehovet. Da man i 20'erne forsøgte at trække statens engagement i den private økonomi tilbage, var dette medvirkende til den internationale depression, som først kom under kontrol med anerkendelsen af *Keynes'* almindelige konjunkturteori, som forudsatte et permanent statsligt ansvar for nationaløkonomien og dermed også for den private økonomiske sektor.

Når vi nu har set, at samfundet i stigende grad er gået ind i og har påtaget sig et væsentligt almindeligt ansvar for den nationale og internationale økonomi, siger det sig selv,at erhvervslivet ikke på samme måde som tidligere kan hævde at have »ansvaret« for deres virksomhed som tidligere, og ingen erhvervsmænd drømmer i dag om at ønske det offentlige ud af samfundsøkonomien; allerede 20'ernes depression viste, at der ikke var nogen vej tilbage til fortidens »natvægterstat«, og i nutiden er den offentlige sektor af helt afgørende betydning for samfundsøkonomien. Hertil kommer konjunktur- og markedspolitikken.

Hertil kommer som nævnt også alle de »eksterne« omkostninger, som samfundet har overtaget fra og afholder for erhvervslivet. og endeligt er som noget nyt i nutiden kommet forskellige offentlige støtteordninger.

I det omfang samfundet overtager »omkostningerne« ved produktionen er det helt i overensstemmelse med liberalismens egen ideologi, at samfundet må overtage en stigende del af ansvaret for og dermed indflydelsen på erhvervslivet. Samtidigt er det som antydet sket en koncentration såvel nationalt som internationalt, der ophæver eller svækker den konkurrence, som er det idemæssige modstykke til frihed og ansvar, og den faktor, som legitimerer friheden, idet den formodes at sikre *almenhedens* interesser. For man har altid været opmærksom på, at demokratiet må sikre almenhedens interesser, hvis det ikke skal forfalde til egoisme, flertalsdiktatur eller mindretalsdiktatur.

Derfor bør man også være opmærksom på, at en virkelig *pluralisme* i erhvervslivet, der sikrer et reelt frit valg, er en økonomisk forudsætning for et politisk demokrati. Monopoldannelser og internationale selskaber, som søger at ophæve konkurrencen gennem sammenslutninger og aftaler er vel bedre rustet til at udnytte de nationale og internationale makeder og skabe ressourcer, men vil på den anden side gennem konkurrencebegrænsninger prisgive almenhedens interesser og sikkerheden for en effektiv udnyttelse af ressourcerne på længere sigt til samfundets gavn.

På nationalt plan har man søgt at modvirke denne risiko gennem monopoltilsyn og forbud mod karteldannelser, på internationalt plan har man argumenteret for de internationale organisationer som et tilstrækkeligt stærkt modspil til de multinationale selskaber Men i begge tilfælde kræves der et stigende nationalt og internationalt

bureaukrati for at skaffe et tilstrækkeligt stærkt og sagkyndigt modspil til de nationale og internationale selskaber, som har interesse og råd til at finansiere den fornødne ekspertise, og som har fordelen ved at være i forhånd med planer og strategier.

Vi står her overfor et af de største problemer for vor demokratiske livsform. Vore politiske systemer er baseret på forudsætningen om, at befolkningen i reglen hvert fjerde år ved en hemmelig afstemning vælger sine repræsentanter, som på deres vegne indtil næste valg skal varetage deres interesser og forvalte deres »suverænitet« ved at vedtage den fornødne lovgivning. Det moderne teknologiske velfærdssamfund har skabt en betydelig uligevægt i de livsforhold, som er det tankemæssige grundlag for demokratiet.

Tidshorisonten er blevet forrykket. Medens det tidligere i et relativt statisk samfund var rimeligt at regne med, at fire års valgperioder var passende intervaller, er det i nutiden nødvendigt for erhvervslivet at planlægge på meget længere sigt af hensyn til afskrivningen af de meget store udviklings- og investeringsomkostninger, den moderne produktionsform kræver. Derfor har det private erhvervsliv behov for de bedste og derfor højest betalte sagkyndige, som til gengæld på kvalificeret grundlag planlægger den fremtidige produktion herunder udviklingen af ny teknologi.

Det politiske system lægger til gengæld op til kortsigtede beslutninger, som ligger indenfor rammerne af den nærmeste fireårige valgperiode. Det er klart, at politikerne derfor er underkastet et konstant pres af de øjeblikkelige påtrængende problemer og befolkningens ønsker om at få de ubehagelige virkninger ophævet med kortest muligt varsel. Dette pres kan føre til, at politikerne fikseres på enkeltproblemer uden at få lejlighed til at erkende og gøre opmærksom på sammenhængen og den langsigtede tidsramme for udligning af ubehageligheder og fordele. F.eks. kan det være en fristelse at optage lån i udlandet til at finansiere et underskud på betalingsbalancen i stedet for at nedsætte realindtægten under en lavkonjunktur, uanset at de fremtidige virkninger kan blive overordentligt ubehagelige.

Demokratiet kan i det hele taget tendere mod et servicedemokrati, som bevilger befolkningen, hvad den mener, den har behov for at goder, som i forhold til dem er »private, idet det kommer dem til gode i form af gratisydelser, medens besparelser på den anden side er »offentlige« i den forstand, at de kun får virkning i form af en abstrakt skattelettelse, medmindre de rammer et område, som den enkelte har en »privat« interesse i. Derfor kan offentlige besparelser altid samle amindelige tilslutning, indtil de konkrete besparelser skal anvises. Såvel de velerhvervede rettigheder hos modtagerne som erhvervsmæssige interesser hos personaleorganisationerne vil i reglen kunne forhindre effektive besparelser på budgettet, men vil til gengæld udgør et stærkt pres på politikerne til fordel for udvidelser af standarden.

Vi står altså overfor flere dilemmaer. Erhvervslivet må i stigende grad finde sig i, at dets beslutningsgrundlag forskydes til offentlige bureaukratier, som skal vudere de konkrete projekter i relation til arejds-, miljø-, byudviklings- og sundhedslovgivning og undertiden rentabiliteten. Det er prisen for, at samfundet er gået ind i og har taget medansvaret for den private økonomi. På den anden side er det erhvervslivet, som må planlægge på længere sigt, idet det demokratiske system ikke kan operere med en længere tidsramme end valgperioden. De forskellige folkebevægelser er symptomer på dette dilemma.

Demokratiet er baseret på en reel pluralisme i erhvervslivet, på den anden side har demokratiet altså svært ved at skaffe sig et kvalificeret grundlag for, at kontrollen med erhvervslivet ikke falder til jorden, således at erhvervslivet planlægger samfundsudviklingen og ikke omvendt.

Spørgsmålet bliver heref-

ter, om demokratiet i traditionel forstand overhovedet er muligt i fremtiden, eller om en autoritativt styre- socialistisk eller korporatistisk er nødvendigt, hvis samfundsudviklingen ikke skal falde fra hinanden i kaos. Spørgsmålet er tillige, hvor langt vi i realiteten allere er kommet i denne retning i øst som i vest.

I de østlige folkedemokratier er den private ejendomsret til produktionsmidler formelt afskaffet, idet de offentlige buraukratier under ledselse af partiets kommissærer planlægger produktion og afsætning ud fra en politisk vurdering af, hvad der er borgernes sande »behov«, medens afsætningsproblemer demonstrerer, at emner, kvalitet og pris ikke altid er i overensstemmelse med befolkningens virkelige »ønsker«. En polsk nationaløkonom udtalte sidste år til dansk TV, at en centralistisk og bureaukratisk økonomi kun er formålstjenlig under krig, under revolution og under opbygning af en moderne produnktionsapparat. Herefter vil kun markedsmekanismen kunne sikre en effektiv udnyttelse af ressourcerne og en løbende tilpasning til den mere og mere raffinerede efterspørgsel af varer og tjenesteydelser.

Det er klart, at en centralistisk og bureaukratisk økonomi på den anden side er velegnet til at planlægge på længere sigt og sikre dels gennemførelsen af politiske mål dels hensyntagen til væsentlige ændringer i de i økonomien indgående faktorer, såsom f.eks. energien. De østeuropæiske lande kan i hurtigt tempo udbygge en serie i af A-kraftværker uden at behøve at tage hensyn til folkestemninger.

Mange vestlige demokratier har allerede taget konsekvensen af disse forhold og har indrettet sig med et faktisk »korporativt« bureaukrati bestående af erhvervsorganisationerne herunder især arbejdsgivereforeninger og LO, og et statsligt og kommunalt bureaukrati, der under formel ledelse af toppolitikere i råd og nævn faktisk administerer den politiske styrings- og bevillingsproces. I Sverige er man gået endnu videre, idet staten ikke alene har støttet erhvervslivet, men også i stort omfang har opkøbt urentable dele af sværindustrien bl.a. gruber og skibsværker for at opretholde beskæftigelsen. I Norge har politikerne fået en afgørende indflydelse på finansieringen, idet det offentlige har overtaget flertallet af pladserne i bankernes bestyrelse. I Danmark har man endnu kun indirekte støttet visse sider af erhvervslivet, hvilket bl.a. hænger sammen med en erhvervsstruktur, som består af mange små og mindre virksomheder i modsætninger til få og større nøgleindustrier.

Erhvervslivet i Danmark har da også i princippet afvist en organiseret statsstøtte i erkendelse af sammenhængen mellem frihed, ansvar og indflydelse. Derfor har erhvervslivet også afvist LO's tanke om en almindelig ØD-ordning, som skulle baseres på en central fond opbygget gennem bidrag fra en almindelig omsætningsafgift. Derimod har man anerkendt tanken om spredning af ejendomsretten til produktionsmidlerne gennem frivillige aktiopkøb og udbyttedeling.

Det er vanskeligt at se, hvordan man på een gang får lønmodtagerne og især deres organisationer til at vise tilbageholdenhed med lønkrav, uden en samtidig sikkerhed for at fordelen herved ikke kapitaliseres af virksomhedsejerne. På den anden side vil erhvervslivets konkurrenceevne blive stærkt truet, hvis den inflatoriske udvikling ikke bremses, og låntagningen i udlandet ikke ophører. Men der er utvivlsomt intet politisk flertal for et sådant lovgivningsinitiativ, som imidlertid ikke ville stride mod grundlovens § 73, lige så lidt som den norske banklov. Og er det rigtigt, at der er sammenhæng mellem økonomisk pluralisme og repræsentativt demokrati, er det heller ikke anbefalelsesværdigt ud fra et demokratisk synspunkt, idet finansieringen ligesåvel som produktionen påvirker de beslutninger, som udmøntes i markedsøkonomiskes processer.

Dette tredie dilemmae mellem markedsøkonomi og demokrati på den ene side og kravene om finansiering

af erhvervslivet gennem centrale fonds på den anden side er måske vort største politiske problem. Det er vankeligt at se, hvordan man skal kunne løse problemet. Men der er dog stadig grund til skepsis på kortere sigt, men til gengæld til en vis optimisme i tiltroen til menneskenes praktiske interesser og en fornuftig tilpasningsproces på længere sigt.

STIG JØRGENSEN

ARISTOKRATISKE RADIKALISTER

Friedrich Nietzsche havde det svært. Han elskede menneskeheden, men kunne ikke tåle at være sammen med mennesker.

Georg Brandes skrev en indforstået bog om denne aristokratiske radikalist, og det giver den dag i dag anledning til psykologiske vanskeligheder for kulturradikale kommissærer.

Der er dog ikke større grund til postyr i denne anledning. Den radikale, i videste forstand den, der har behov for radikale løsninger på problemerne i al almindelighed, må nødvendigvis være utålsom over for det ufuldkomne, inkonsekvente, rodede, upålidelige, glemsomme og snusfornuftige menneske og sværge til idealet, som har alle menneskelige dyder og ikke en eneste frelsende last.

Den aristokratiske radikalist tror på fornuften, på orden og disciplin. Han er kort sagt ligesom tvangsneurotikeren ude af stand til at tåle uorden såvel på sit skrivebord som i sine omgivelser. Derfor er han rastløst optaget af at skabe orden omkring sig, helst med det gode, men om nødvendigt må det vildførte menneske tvinges til at tåle sit eget bedste.

Diktaturet er den yderste selvhjælp, som den aristokratiske radikalist må gribe til for at sikre gennemførelsen af det fornuftige og derfor virkeligt menneskekærlige samfund.

Nietzsche svor til uligheden og overmenneskets ret til hinsides godt og ondt at spille Vorherre over for de kære, men hjælpeløse medmennesker. Nazismen og andre fascistiske ideologier har hentet megen inspiration i overmennesketeorien. Adolf Hitler havde da også udpræget tvangsneurotiske træk og en sygelig trang til orden, hvad jødeudryddelsen var det mest uhyggelige udtryk for.

Men når fornuften indgår et helligt ægteskab med lighed og retfærdighed, er der ingen grænser for ordenssansens hærgen. Under Robespierre var hele den franske befolkning ved at få hugget ikke bare en hæl og en tå. Men heldigvis æder revolutionen da oftest sine egne børn, og rædselsherredømmet fik sin ende, da bøddelen selv måtte til barberen.

Derimod døde jakobinernes dystre lærling, Joseph Stalin, vistnok en naturlig død, hvis det da ikke netop var Beria, som kvalte ham. I hvert fald fik han retfærdigheden sat i et så effektivt system, at Gulag Øhavet en overgang var ved at blive oversvømmet, og at der først i nutiden er ved at komme slinger i valsen.

Dog ikke i Rumænien, hvor kammerat Ceansescu har sikret den socialistiske vej mod lighed og retfærdighed ved at efterligne såvel den store kejser som den lille kammerat Napoleon med forbeholdet om, at nogen er mere lige end andre.

Der er da heller ikke noget overraskende i, at den evigtunge åndelige ætling af Georg Brandes, K. Helveg Petersen, ifølge Jyllands-Posten den 12. november har skrevet et begejstret forord til kammerat Ceausescus taler, som utvivlsomt også må være tankevækkende, hvis kvaliteten holder mål med længden af den tale, som vi fik læst op i kongeligt selskab forleden aften i TV.

Vi havde længe vidst, at oprøret fra midten var udgået af en tydelig uvilje mod kapitalismens uorden og idelige kriser og den hermed følgende anerkendelse af menneskenes ufornuftige ønsker på bekostning af de bedrevidendes indsigt i deres fornuftige behov.

Men vi kunne dog ikke føle os sikre på, at det var den østeuropæiske køkultur, som var idealet. Men jeg har ved tidligere lejligheder gjort opmærksom på de fornuftige forhold i Thomas Moores »Utopia«, der har været en af midteroprørernes inspiratorer, hvor man flyttede rundt med indbyggerne for at sikre den mest effektive og retfærdige løsning på samfundsproblemerne. Og det var jo lige netop det, man ifølge TV-Aktuelt gør ved de mennesker, som endnu ikke har opdaget, at strejker i et socialistisk land er en logisk umulighed.

Fornuften er ligesom ilden en god tjener, men en slem herre.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

U-LANDSHJÆLP, MORAL OG EGENINTERESSE

OSCAR WILDE var paradoksernes og kynismernes mester, men han var ingen misantrop.

Han elskede livet og menneskelig skønhed og levede op til de bibelske krav om at tugte den, man elsker.

Hans største svaghed var villigheden til at sælge sin sjæl for en kvik bemærkning. Til gengæld må man lade ham, at ingen før eller siden har overgået ham i kunsten at klæde hykleren af til skindet, uden han opdager, at det er ham selv, der er til grin.

Overfor selvgodhed og moralisme var han nådeløs, især når den optrådte under dække af vammel og sødladen filantropi kamoufleret som næstekærlighed.

Optimisme og tilbøjelighed til at tillægge menneskene gode egenskaber og motiver, siger Lord Henry i »Dorian Gray«, er udtryk for svaghed og angst.

Ved at tillægge andre gode egenskaber forsøger vi i virkeligheden at påvirke dem til at gøre det mod os, som vi ønsker, de skal gøre. Det er det samme som at trække en check på en bank, hvori vi ikke har penge, eller som at smigre røveren, for at han skal lade os være i fred.

I DEN aktuelle debat om u-landshjælpen og dens mulige og umulige former er det nyttigt at holde sig for øje, at næstekærligheden i kristen forstand ikke er en naturlig menneskelig følelse, men derimod en etisk forpligtelse.

Professor Hammershaimb har i sin bog om dommedagsprofeterne påvist, at det radikale krav om kærlighed til næsten er opstået i det jødiske folk under og efter det babylonske fangenskab. Ændringen fra en oprindelig objektiv menneskeopfattelse med slægtsansvar og slægtsfølelse til individualisme og personligt ansvar hænger sammen med de israelske nomadestammers indvandring til de palæstinensiske kystbyer.

I bysamfundets handels- og håndværksnæring med arbejdsdeling og pengeøkonomi har de gamel og børnene ikke den samme værdi som i det statiske nomadesamfund, hvor de gamle repræsenterer en uvurderlig erfaring og børnene de fremtidige forsørgere. Fra at dele hjordens udbytte mellem alle slægtens medlemmer efter status og behov, overgår man i bysamfundet til at betale efter indsats og fortjeneste. Her kommer de gamle, de unge, de syge og de svage til kort, og der bliver derfor behov for en ny moral, som kræver hensyntagen til de hjælpeløse.

Kristus radikaliserer dette krav, idet han udtaler, at det ikke er nogen kunst at elske de nære, de stærke, de smukke og de gode. Derfor forlanger han, at den kristne skal elske de grimme, de syge, de onde og de fremmede. Du skal elske dine fjender.

Det er klart for ethvert normalt menneske, at et sådant krav om kærlighed til det modbydelige, ikke appelerer til naturlige følelser. Brødrene Westermarek har i deres værk om de moralske ideers udvikling sandsynliggjort, at de naturlige moralske følelser formentlig ikke sfrækker sig videre end den nærmeste familie, og at altruismens udbredelse til at omfatte større og større kredse: nationen, udlændinge, hele menneskeheden, skyldes en kulturel udvikling af de etiske krav.

HVIS ALT dette var rigtigt, hvad der er gode grunde til at tro, er den moralske følelse altså sædeles upålidelig, jo længere man kommer bort fra kærnefamilien. Desto større er også risikoen for, at en tilsyneladende moralsk følelse er en omskriv-

ning af svaghed og egeninteresse, som Wilde siger.

Lige som det er nødvendigt at klargøre sig menneskenes begrænsede muligheder for identifikation med fremmede for at forstå fremmedhad og diskrimination, er det nødvendigt at klargøre sig den samme begrænsede følelse for at kunne forstå den almindelige skepsis overfor en ulmende uvilje nærmere overfladen.

I stedet for at føre sig frem med en skråsikker moralsk fordømmelse af u-landshjælpens kritikere, bør man besinde sig på, at u-landsbistanden er begrundet i moral og ikke i følelse. Og da der helst skal være en rimelig overenstemmelse mellem moral og fornuft, bør u-landshjælpen derfor også udmåles og administreres med fornuft.

Den bør ikke blot have karakter af almisse, som uddeles for at bekræfte giveren i sin godhed eller for at dæmpe den dårlige samvittighed over egen velstand. Megen moderne social for ikke at sige socialistisk bevidsthed har dette bagvendte formål at tilfredsstille egen egoisme i andres navn.

Det er en velkendt erfaring, at moralisten har megen moral behov.

Af
Stig Jørgensen

NEMESIS

Iris Murdochs bøger handler officielt om kærlighedens forviklinger og vildveje. Bag kulisserne udspilles altid et spil om skyld og straf. Det er religiøse romaner.

Undertiden kan de have karakter af et klassisk skæbnedrama, hvori årsag og virkning efter et indviklet mønster udmønter sig i hævn og straf.

I en af hendes seneste bøger: »Havet, havet«, dukker en ung mand op på scenen, som den syndebuk, hvis voldsomme død forløser personerne fra deres dæmoniske følelser og opløser de neurotiske og dramatiske knuder.

Denne unge ulykkesfugl har fællestræk med Panduros evige nasseprins og legebarn, der på én gang fortryller og frastøder den anfægtede hovedperson med sin sårbare værgeløshed og samvittighedsløse udnyttelse af situationen.

Det er frihedens og overflodens affaldsprodukt, adoptivbarn af usikre forældre, som ikke kan få styr på deres egen tilværelse, og som derfor støder barnet ud i en planløs og forvirret uddannelse.

Den tidstypiske afmagt overfor den moderne tilværelses grundlæggende problemer, som netop gør ungdommen til tabere, men som den i sin overfladiske dannelse kun kan reagere imod gennem virkningsløse protester.

Da den unge Messias, som ironisk har fået tillagt det patetiske navn, Titus, bliver spurgt om sin politiske anskuelse, svarer han efter nogen forvirring, at han hverken er venstre- eller højreorienteret, men tilføjer, at han naturligvis er for hvaler, mod forurening og mod atomaffald.

Men ikke et ord om de velbjærgede, som i lighedens navn skruer lønniveauet i vejret, så der bliver mere til de stærke og intet andet end understøttelse til de unge. Og ikke et ord om energikrise og faldende overskud i den industri, som skal betale forureningsbekæmpelsen, men som forurener mere og mere, eftersom den må gå til tilbage til kulfyring.

Den kritiske ideologi, som i slutningen af 60erne begejstrede den tids unge med sin appel til følelse og frihed i sin kamp mod materialismen, industrikulturen og samfundsordenen, er løbet ud i ukritisk dyrkelse af middelmådigheden, dilettanteri og kvaksalveri.

Kritikken er blevet til en dump utilfredshed, som ikke kan bruges til andet and aggressiv forurettelse. Den bliver en afmægtig protest mod symbolerne på den velstand, som det oprindelige ungdomsoprør har sat sig på, og som dets dårlige samvittighed derfor kamouflerer som fjenden.

Vel er hykleriet løgnens tribut til dyden, og vel er den dårlige samvittighed en høj pris at betale for lammestegen. Men trods alt er lammesteg med dårlig samvittighed bedre end dårlig samvittighed uden lammesteg.

Allerbedst ville det være, om vi alle kunne spise lammesteg med god samvittighed. Men det vil nok kræve nogle korrektioner i de politiske og økonomiske styringssystemer og en god del almindelig folkeoplysning.

Digterne er altid foran deres tid. Altså de rigtige, som kan høre græsset gro, og som forstår fuglenes sprog. Det, som engang var anvatgarden, bliver med tiden til røven af fjerde division.

Sagt med veneration for en dansk journalistiks store, gamle mænd.

Af Stig Jørgensen

professor, dr. jur

Dumhed på alle niveauer

Dumheden eksisterer på alle niveauer.

Som Frans G. Bengtsson – ham med »Røde Orm« – skrev i sit galgenhumoristiske essay: »Försök till en optimistisk betraktelse«, har dumheden altid eksisteret, men det er i de seneste generationer, den har fået mæle.

Oplysningens formål er at udrydde uvidenheden, og det er da også muligt gennem uddannelsen at gøre den ukyndige vidende, men ikke at gøre den dumme klog, siger Bengtsson. For den vanlige frejdige og livagtige dumhed, den nu over alt lydigt fornembare og rigt florerende art, findes ingen grænser. Kundskaber slår den i sig med relativ stor lethed, så længe disse blot har karakter af »uddannelse«, den ligegyldige og konventionelle lektie, der ligesom en grammofonplade ypperligt indlæres i vore skoler og på vore universiteter af den slags bevidsthed, der ikke har egne sjælelige processer som forstyrrende moment.

At den åndelige almue trives i alle kredse bekræftes også af Isaac Bashevi Singers bog: Fjender, en historie om kærlighed. Hovedpersonen Hermann Broder, en polsk-jødisk emigrant, bliver under fantastiske omstændigheder konfronteret med sin kone, Tamara, som han troede var dræbt af nazisterne. I et svimlende tilbageblik genopliver han sin grænseløse irritation ved samlivet med Tamara.

Hun havde konstant talt om menneskehedens frigørelse, jødernes sørgelige forfatning og kvindens rolle i samfundet. Da hun var kommunist, gik hun med læderjakke å la Cheka, da hun blev zionist, havde hun en Davidsstjerne omkring halsen. Hun var altid i færd med at fejre noget, protestere mod noget, deltage i underskriftsindsamlinger eller med at rejse penge til alle mulige partiformål. Hun forekom Hermann at være legemliggørelsen af masserne, altid fulgte hun en leder, var hypnotiseret af slagord og havde aldrig en selvstændig mening.

Det er disse åndelige almuemennesker, som med tungen ud af halsen løber med limstangen efter enhver overfladisk modebevægelse og rastløst snakkende kaster sig over symptomerne på de virkelige problemer, hvorved årsager og virkninger blandes sammen i en pærevælling.

Naturligvis skal disse folkelige modebevægelser præsenteres i massemedierne, som har til opgave at være et spejl for de levende strømninger i samfundet. Af hensyn til den kritiske distance bør præsentationen ikke forestås af den troende almue, idet en indforstået venneforsamling vil sky selv den mest nødtørftige sagkunskab.

Det var nærmest rørende at måtte lægge øren til en så afgrundsdyb uvidenhed om økonomiske sammenhænge, som den der blev lagt for dagen af Gyda Uldall i gyserserien om teknologien, da hun med tunge øjne og gravrust på stemmen bekymret spurgte arbejdsministeren, hvordan man dog skulle få penge til de dyre huslejer, hvis og når man nåede det arbejdsfri samfund, hvori maskinerne var vores alles slaver.

Man var endda lige ved at komme til at holde af denne minister, der ellers ikke plejer at tale mod vinden.

Vi sad der foran skærmen aften efter aften og måtte undre os over, hvad det er, som får det lette kavaleri af professionelle grædekoner til at hælde vand ud af ørerne over teknologiens forbandelser i en tid, som er plaget af en for langsom teknologisk udvikling. Stort set er det den samme gamle garde, som nu i årevis har bekæmpet atomkraften i en tid, der har set flere fordoblinger af energipriserne, og som paradoksalt nok samtidigt har bekæmpet forureningen, der ellers aldrig har været under større kontrol.

De har præket nulvækst i en tid, hvis kors har været en aftagende økonomisk vækst og lighed og selvbestemmelse, mens problemet for de vestlige lande har været en tiltagende organisationstvang, gruppeegoisme og manglende samfundsmæssig solidaritet.

Selv om Bileams æsel ifølge den fjerde Mosebog begyndte at tale, da den så en engel, blev den, siger Bengtsson, ved med at være et æsel.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

Salami

MANGE har opfattet historien som den let forfriskede herre, der bekendtgjorde, at hele verden kører rundt: »Og når Rådhuspladsen kommer forbi, så skal jeg af«, sagde han.

Men skønt livet ikke er en sådan karrusel med periodisk tilbagevendende begivenheder, kan man alligevel lære noget af den. Hvad skulle man ellers bruge den til?

Videnskabens formål har fra de ældste tider været det samme, nemlig at finde det evige i det foranderlige, eller mere prosaisk sagt: at finde det principielle i det konkrete.

Derfor er historien også et af midlerne til at skaffe sig en indsigt i de sociale lovmæssigheder, som gør det muligt for os at forudsige — med større eller mindre sandsynlighed — hvordan aktuelle begivenheder vil udvikle sig, og endnu bedre: hvordan man — om muligt — kan sætte ind for at fremkalde ønskværdige og undgå uønskværdige begivenheder.

Da jeg hørte den polske partisekretær udtale om de frie fagforeninger, at staten ikke kan acceptere et konkurrerende magtcentrum, repeteredes de betænkeligheder. som tidligere erfaringer havde fremkaldt.

For vel er Polen ikke Ungarn eller Czekoslovakiet, og vel er vi ikke i 1956 eller i 1968, men alligevel. Ordene var de samme, som tidligere satte grænsen for den russiske tolerance.

I Ungarn accepterede russerne i 1956 liberaliseringen efter Rakosis diktatur, indtil det øjeblik da Imre Nagys regering tillod genoprettelsen af partier, som ikke var underkastet kommunisternes kontrol. I Czekoslovakiet tålte man i 1968 tilsyneladende »socialisme med et menneskeligt ansigt«, indtil Alexander Dubcek afskaffede censuren og åbnede kommunistpartiet for alle.

I begge tilfælde foregav russerne en accept af en formel eller reel pluralisme, indtil de havde samlet kræfterne til en militær indgriben, som det skete første gang i Østberlin i 1952. Et totalitært styre er »monocentrisk« og kan ikke være »polycentrisk«, eller sagt med andre ord: et diktatur tåler ingen konkurrence til sit magtmonopol.

For Sovjetunionen kommer hertil, at det som andre imperialistiske magter af fare for smitte indadtil ikke kan tolerere, at nationalistiske strømninger gør sig gældende i randområderne. Af hensyn til den ideologiske og udenrigspolitiske propaganda tåler man interne liberaliseringer, sådan som man senere har set det i Ungarn, eller eksterne heresving, som vi har oplevet det med Rumæniens udenrigspolitik, når blot magtmonopolet og loyaliteten mod Sovjetstaten bevares.

MEN POLEN i 1981 er ikke Ungarn i 1956, og derfor har russerne og deres satelitter også midlertidigt afblæst den ellers vel forberedte militære indgriben. Polakkerne har på den ene side bevaret partiets formelle monopol på den politiske magt, på den anden side vil de utvivlsomt også gøre modstand. Heroismen har en lang tradition i Polen, der økonomisk-teknisk ikke har nået Czekoslovakiets udviklingsniveau. Den passive modstand er jo mere nærliggende, jo mere befolkningen har at miste, og snusfornuften er lige karakteristisk for Soldat Svejk og for Jeppe på Bjerget.

Men Polen ligger i Europas hjerte, icellem Rusland og Prøjsen, og det har altid givet anledning til en lav tolerancetærskel hos de store naboer. Derfor vil russerne gå så vidt, de kan, for at undgå en indgriben, men af hensyn til eksempelfaren i deres mange lokalrepublikker ikke længere end højst nødvendigt.

Derfor var det et kernepunkt i den første fase, at »Solidaritet« ville være uden for partiets kontrol, d.v.s. en formel pluralisme. I sidste øjeblik fandt man et kompromis, som skulle tilfredsstille begge parter, og invasionen afblæstes foreløbig, eftersom polakkerne overbeviste russerne om, at den formelle partikontrol med fagforbundet også var reel.

Russerne er nu stedt i det dilemma, at de kan håbe på, at den akutte fare for en ukontrollabel udvikling driver over, og at man som i Czekoslovakiet efter invasionen efterhånden kan afvikle alle liberaliseringerne efter salamiteknikken. Alternativet er en militær indgriben, som utvivlsomt vil blive blodig og prestigeskadende ligesom den fejlslag-

ne invasion i Afghanistan. Men stillet over for risikoen for imperiet ved den mindste accept af en regulær pluralisme vil man ikke have noget valg.

Den seneste tids tale om antisociale kræfters virksomhed kalder de ubehageligste historiske erindringer frem.

Af
Stig Jørgensen
professor, dr. jur.

OPPORTUNISME

Hvis du ikke kan slå dem, så slut dig til dem!

Denne ældgamle grundsætning kan efter forgodtbefindende opfattes som politikkens kunst eller som holdningsløshed. Henrik Pontoppidan lader en gammel statsmand konstatere, at han ikke ved, hvornår han leder folket, og hvornår det leder ham. Jens Otto Krag blev en overgang berygtet ved at have et standpunkt, indtil han tog et nyt.

I vores danmarkshistorie har vi hidtil lært, at den drabelige Harald Blåtand indførte kristendommen i Danmark o. år 1000. Det var i hvert fald det, han selv skrev på en runesten, som han satte over sine forældre, Gorm og Thyra også kaldet Danebod, dernede i Jelling. Men nu kommer så historikerne og siger, at det forholdt sig omvendt, og at Harald Blåtand snarere hoppede på vognen, da den allerede var så godt i gang, at den ikke kunne standses.

Altså det samme som kejser Konstantin den Store gjorde, da han ca. 600 år tidligere antog kristendommen. Det var noget tilsvarende, som skete, da de nordtyske fyrster og kongerne i England og de nordiske lande gik over til protestantismen, rent bortset fra at udsigten til det rige kirke- og klostergods også havde en stærkt overtalende kraft.

Kristendommen og senere reformationen var sin tids grænsefrigørelsesbevægelser. Det var almuen, som med en ny selvbevidsthed i økonomiske opgangstider krævede medbestemmelse og respekt for individernes frihed og lighed. Senere i 1700- og 1800-tallet var det borgerskabet, som krævede folkestyre.

I samme periode mobiliserede pietismen og de kirkelige folkebevægelser, Indre Mission og grundtvigianismen her i landet, den folkelige og politiske modstand mod den enevældige konge og statskirken. Det er velkendt, hvordan Vilh. Beck og andre folkekirkepræster stjal oprørernes torden, og i dag består folkekirken i det væsentlige af de to tidligere oprørsbevægelser.

*

Disse folkelige bevægelser har ligesom romantikken, som de er beslægtet med, et stærkt antipræg. De er mod autoriteten, mod sagkundskaben, mod fornuften og omvendt for det folkelige, for det selvlærte og for det irrationelle. Det er let efterfølgende at se det positive i disse religiøse, kulturelle og politiske oprørsbevægelser, fordi de har været med til at forme vort jævne, liberalt folkelige demokrati med højskolesangbogen og fælles kaffebord.

Det negative er vanskeligere at få øje på, men faren for sabotage er altid til stede, når de enøjede frelserbevægelser huserer. Følelsen af at have ret kan være så stærk, at den er immun over for argumenter, der vedrører både samfunds- og egeninteresser. En aggressiv mindreværdsfølelse kan føre til beruselse af egen magt; når den kan bruges, skal den bruges, koste hvad det vil.

Med massemediernes mulighed for at fyre op under negative følelser som misundelse, egoisme og skadefryd, camoufleret som retfærdighed, solidaritet og kritik, løber de sårbare teknologiske velfærdssamfund en stor risiko for at havne i bureaukrati eller hvad værre er indre opløsning.

Siden miljø- og vindmøllebevægelserne overtog ungdomsoprøret i begyndelsen af 70erne, er det gået stærkt ud over de liberale samfunds muligheder for at gennemføre nødvendige politiske og teknologiske beslutninger. Alle vil have lov til at bestemme alt selv, hvorfor egoismen og dilettanteriet bliver den logiske konsekvens af det såkaldte nærdemokrati, idet alle jo ikke kan ville og vide alt.

Den stakkels Jimmy Carters svanesang som præsident for verdens største og rigeste demokrati advarede mod den kvælende risiko ved særinteressernes mangel på evne og vilje til at underkaste sig virkelighedens og nationens vitale interesser. Ensidigheden gør stærk men asocial, sagde han.

Her i landet var der en afdelingsleder, der fik ørerne i maskinen, da hans pri-

vate mening om et af landets store bladhuse gik lige ud i æteren. Han blev sat fra bestillingen, fordi han kaldte den ene avis et ondt, aggressivt og sjofelt blad, og den andens redaktionelle politik for leflen for enhver modebevægelse.

*

Her er det så, vi vender tilbage til begyndelsen. Vel er vor statsminister ikke Harald Blåtand og vel er energipolitikken ikke kristendommen, men alligevel har han nu to gange gjort omkring og tilpasset sig modebevægelserne. Først vendte han på en tallerken og afviste kernekraften, og nu har han fornægtet sin egen olieaftale fra 1976 og vil ekspropriere sig ud af den, sekunderet af holdningsløshedens lille, men ivrige avantgarde.

I den herostratisk berømte TV-serie om den såkaldte teknologiske revolution var det tankevækkende, at det var de selvbestaltede fortalere for den såkaldte nedfløj, som var ved at falde over hinandens albuer i deres iver efter at beskytte den værgeløse befolkning mod teknologiens farer.

En af dem, der talte mest men sagde mindst, kom til at indrømme, at der eksisterer et organiseret samarbejde eller blot en hjerternes overensstemmelse mellem deltagerne i de forskellige antibevægelser. Han glædede sig over, at man havde taget teknologidebatten på forskud, og at den ikke som kernekraftdebatten kom bagefter principbeslutningen om anvendelse af atomkraft. Han så ud, som om han personligt havde reddet Danmark ud af djævelens kløer, og at han nu glædede sig til at tage fat på hans oldemor.

Som det er sagt af mange økonomer og politikere er problemet det omvendte af det foregivne. Roden til arbejdsløsheden må snarere ses i en for langsom end en for hurtig teknologisk udvikling. Eller sagt med andre ord, arbejdslønningerne vokser hastigere end den tekniske udvikling kan følge med til.

Da samtidigt oliepriserne stiger med lynets hast, og den derved tvangsudskrevne u-landshjælp ikke hurtigt nok kan reinvesteres af olielandene, rammes vi dobbelt af stigende underskud og dalende økonomisk aktivitet.

Her er det så, at anti-fløjen ved reelt at have overtalt regeringen til at lægge A-kraften i mølposen, yderligere svækker samfundets muligheder for fremtidig vækst, og dermed for en mindre aggressiv og egoistisk interessekamp. For det er en erfaring, at tolerancen og den sociale forståelse kun trives under gode kår.

De gode viljer er derfor enten vildført eller ikke virkeligt gode, når de hæfter sig ved symptomerne på en almindelig tilbagegang og udnævner dem til at være årsag til ulykkerne. Ved at bekæmpe de rationelle midler til en helbredelse hælder de benzin på inflationsbålet.

Det er forståeligt og værdifuldt, at de folkelige bevægelser bliver hørt; det er også nødvendigt, at den politiske magt legitimeres med befolkningens accept i dagens Danmark. Autoritetens magt er heldigvis og for altid brudt ned.

Men magten skal ikke bruges for sin egen skyld. Den, der overvinder sig selv, er som bekendt større end den, der indtager en stad. De folkelige bevægelser og nærdemokratiske interessegrupper må ikke i håbet om hele tiden at kunne vinde lidt forud for andre grupper og interesser lade sig beruse af udsigten til gevinst for deres sag, og så i øvrigt lade fanden tage den sidste.

Hvis den folkelige og decentraliserede beslutningsproces skal kunne forenes med samfundets interesser, må den resignere og respektere virkeligheden og sagkundskaben og ikke forfalde til ønsketænkning og mumbo-jumbo.

Kort sagt: almuen må ophøre med at opføre sig som almue. Og allede mislykkede eksistenser, som repræsenterer det reelle eller indbildte mindreværd, bør ikke ved at forene sig i militante antibevægelser kunne skræmme vore politiske ledere fra at gøre det nødvendige.

Det er politikerens opgave at skille det ægte folkelige fra det hyklerisk populære og føre statsskibet ad fremtidens kurs.

Et skib skal vel neje for stormen, men det skal ikke drive om, som vinden blæser.

Af Stig Jørgensen

Den herskende klasse i Danmark

En mediebegivenhed er en hændelse, som ikke er sket, men som er skabt eller styret af medierne.

I denne forstand er det meste af det, som kommer til os, ikke virkelig sket, men arrangeret for os af mediebeherskerne. Denne eksklusive klan består af to grupper, som til dels lever i symbiose, d.v.s. et gensidigt afhængighedsforhold med hinanden som jægeren og hans bytte.

Der er medieholderne og de professionelle medieaktører: reklamefolk, politikere, skuespillere, forretningsmænd, kulturpersonligheder og andre deltagere i det nationale og internationale martini- og jetset. Den rendyrkede og ubesmittede mediebegivenhed er en journalist, som interviewer en journalist.

På den ene side er virkeligheden blevet så abstrakt, at vi faktisk kun får kontakt med den gennem medierne. Allerede i 30'erne var det sandheden for en pige, som betroede sin veninde, at noget, som jeg ikke ved, hvad var, »var lige så virkeligt som på film«. Det er især fjernsynet, som i denne forstand har skubbet sig ind mellem menneskene og virkeligheden og derfor bestemmer, hvad de skal opleve.

Til gengæld har mediernes forvaltere også principielt forladt fordums presseideal, som skelnede mellem beskrivelse og vurdering. Den aktive, engagerede journalistik består netop i at manipulere med virkeligheden under foregivende af at være kritisk. Det siger sig selv, at hykleriet og dyrkelsen af den aggressive utilfredshed og misundelse ligger lige for.

Et par af den seneste tids mediebegivenheder har derfor naturligvis også et indre slægtskab, som kan afsløre det betænkelige ved den måde virkeligheden behandles på.

Jeg tænker på Ritt Bjerregaards Oslo-tale og Flindt Petersens Ekstrablads udsendelse. Den første var en frygtindgydende dygtig udnyttelse af medierne, idet socialministeren efterhånden er blevet virtuos til at benytte provokationen som middel i medieplejen.

I forrige uge kunne hun uden at ryste på hånd eller stemmeføring sidestille social- og militærvæsen som alternative undertrykkelsesmidler i klassesamfundet, og i den følgende uge kunne hun med samme kynisme konstatere, at det danske samfund har råd til at underholde en kvart million arbejdsløse.

Man forstår så vel, hvad hun siger, men det er måden, altså, at hun siger det på! Spørgsmålet trænger sig på med stigende ubehag, om det er de sociale tabere eller Ritt Bjerregaard, som er hovedsagen for hendes virksomhed. I et af de opfølgende interviews afviste hun enhver kritik af hendes betydelige indtægter og luksuriøse levevis med en barsk bemærkning om, at hun regnede med at være sin løn værd, og at hendes privatliv var en privatsag.

Vi ved, at hun er dygtig og er villig til at acceptere, at den dygtige også får en dertil svarende løn. I sidste ende bliver det imidlertid et moralsk spørgsmål, om dette også går for den, som sælger lighed. Er det forsvarligt, at netop den politiker, som lever af at sælge lighed, og som derfor vil føre solidarisk lønpolitik på de såkaldt højtlønnedes bekostning, netop forventer forståelse for egen topløn?

I dagspressen påstås det, at tjenestemænd med lønninger over kr. 120.000 ikke

skal forvente nogen taktregulering, medens statsministeren uimodsagt hævdes at lade sig udbetale kr. 442.242. Hvad socialministeren selv får i hyre ved jeg ikke, men det er utvivlsomt mere end de 120.000 kr.

Det samme hykleri kan man spore i Flindt Petersens afsløring af Ekstrabladet. Netop de metoder, som kritiseres hos dette blad, er jo nøjagtig de samme, som Flindt Petersen kritiseredes for i tidligere udsendelser. Meningen var at afsløre misforholdet mellem Ekstrabladets politik og dets metoder, medens afsløringen af hykleriet betjener sig af Ekstrablads-metoder.

Ekstrabladet kritiseredes for at aftrykke et brev, man havde fået kendskab til ved uretmæssigt at skaffe sig adgang til en lejlighed, medens Flindt Petersen selv i en tidligere udsendelse benyttede sig af et uretmæssigt tilgået brevudkast i sin afsløring af et korruptionsforsøg.

Udsendelsen gav også udtryk for forargelse over, at Ekstrabladet og dets journalister tjener store penge på at tale for lighed og solidaritet med de svage i samfundet, medens samme Flindt Petersen ubestridt tjener stjernegage på at afsløre andres hykleri på dette punkt.

Den herskende klasse er ikke som Ritt Bjerregaard påstår med den ene halvdel af sin bevidsthed de fæle kapitalister, ej heller dem som findes opmarcheret i det andet af den dobbelte bevidstheds aflukkede rum, nemlig de højtlønnede offentligt ansatte tjenestemænd og funktionærer.

Den hårde kerne af herskere, som derfor også tager og fortjener sin gode betaling, er dem, som har magt eller talent til at skabe den virkelighed, som på een gang kan tilfredsstille almuens behov for at få udpeget og udslettet djævelen og djævleuddriverens uhindrede magt over apparatet.

Af
Stig Jørgensen

Samfundets støtter

DET ER RIGTIGT, som det er sagt, at et samfunds civilisationsgrad kan måles på graden af hensyntagen til dyr, børn og andre hjælpeløse.

Dermed har man imidlertid ikke sagt, at det er minoriteterne, som skal styre land og rige. Halen skal ikke logre med hunden.

I en vis forstand tilhører vi alle forskellige minoriteter, og hvis disse skulle have alle deres særinteresser tilgodeset, ville behovene være grænseløse.

Denne forveksling af mindretalsbeskyttelse og mindretalspleje viser sig på mange mærkværdige leder og kanter.

Det er f.eks. tydeligt i den lidenskabelig debat om socialindkomstens virkninger. Selvom socialministeren har fået for vane at føre sig frem med en unødig sårende stemmeføring, har ingen endnu kunnet beskylde hende for at være en tøsedreng.

Hun har haft mod til at sige, at det faktisk var meningen, at nogle grupper skulle havé mindre fra eller betale mere til de offentlige kasser, når de sociale udgifter skulle sættes ned. For sammenhængen er simpelthen den, at det, der på den ene side er offentlige udgifter, er på den anden side privat indtægt og vice versa.

Derfor er det så vanskeligt at nedskære de offentlige udgifter i den moderne velfærdsstat, hvori alle betaler tilskud til alle. Enten i form af gratisydelser eller tilskud eller i form af fradrag for private renteudgifter.

Alle familiers budgetter lægges i dag i symbiose med de offentlige kasser. Der er ingen, som i dag kan tilrettelægge sin private økonomi uden at se den i forhold til de offentlige ordninger i videste forstand.

Her er skattesystemet naturligvis det vigtigste, idet det på én gang inddrager ca. 50 pct. af indkomsten til den almindelige pulje og samtidig i det væsentlige finansierer alle de andre udligningsordninger. De tungeste af disse direkte og indirekte indtægtsoverførsler er, når vi ser bort fra folke- og invalidepensionerne, sikkert arbejdsløshedsunderstøttelsen, boligtilskudene og institutionsudgifterne. I alle tilfælde har de til formål at udligne forskellene i individernes og familiernes realindkomst.

Men man er ofte tilbøjelig til at glemme, at der er nogen, som skal betale gildet, idet der ikke kan gives en øre ud af de offentlige kasser, som ikke i forvejen er taget fra de private.

FOR AT udligne forskellen mellem udgiften til ejer- og lejerbolig har man opbygget et kostbart system af rentefradrag på den ene side og huslejetilskud på den anden. Alt sammen med den virkning, at byggeomkostningerne er steget ganske ukontrolleret, og at så at sige hele befolkningen bor over evne.

For at udligne forskellen mellem mænd og kvinder har man opbygget et kostbart institutionsapparat, som er af tvivlsom pædagogisk værdi, og som samtidigt tillader alle — mænd som kvinder — at melde sig på arbejdsløshed stiger, selvom virkning, at den numeriske arbejdslødhed stiger, selvom det samlede antal beskæftigede er stigende. Dermed stiger udgifterne til arbejdsløshedsunderstøttelse med raketfart.

Sagen er nemlig den, at ingen familie i dag er i stand til at leve for én indtægt, selvom denne ligger i 300.000 kroners klassen. Hvad der er årsag, og hvad der er virkning, er en meningsløs formulering. Med eller uden politisk viden eller vilje, befinder vi os i en situation, som kræver, at familierne har to indtægter enten fra private eller offentlige kasser, arbejdsløshedskasserne iberegnet.

Der er i et sådant samfund ingen modforestillinger overfor modtagelsen af offentlige ydelser, som ikke længere er en nåde og en skam, men en ret og en nødvendighed. — Og det er også både godt og rigtigt.

Men man må ikke glemme, at et sådant samfund må betale nogle høje transaktionsomkostninger til udligningsapparatet, og at ophævelsen af forbindelsen mellem ydelse og modydelse fører til en manglende omkostningsbevidsthed, der direkte fører til voksende udgifter og indirekte til et kapløb mellem priser og skatter på den ene side og lønninger på den anden. Det, som man plejer at kalde inflation.

Det er ikke et samfund, som belønner arbejde, kvalitet og initiativ, selvom disse elementer trods alt er de drivende kræfter, som skaf-

fer penge til omfordeling. Det er et samfund, som straffer flid, sparsommelighed og selvhjulpenhed næsten med livsstraf.

Den minoritet, som hverken er handicappet, arbejdsløs, børnerig eller gældbetynget, som altid har arbejdet hårdt, betalt enhver sit og ikke belastet de offentlige kasser, og som kun har en enkelt, men måske betydelig bruttoindtægt, er der ingen, som tager noget hensyn til. Det er jo de rige, som skal betale.

Der var engang, da disse mennesker var samfundets støtter. I dag er de Guds narre.

Af
Stig Jørgensen
professor, dr. jur.

MIDDELMÅDIGHEDENS KANAL

Ligesom dumheden har fået mæle er middelmådigheden blevet acceptabel.

I gamle dage dvs. før krigen vidste alle mennesker, at demokratiet ikke var ensbetydende med, at alle skulle være med til at bestemme alting.

Man erkendte, at der var nogen, som var klogere end andre, at der var nogen som i kraft af uddannelse eller anden sagkundskab både havde ret og pligt til at bestemme, ikke i al almindelighed, men på de områder, hvor han eller hun var kvalificeret.

Det mærkelige var, som min skomager tænksomt sagde til mig en dag, da vi var faldet i snak om de gode gamle dage, vi var ikke misundelige, fordi der var nogen, som havde mere end andre. Det er naturligvis en sandhed med modifikationer, fordi der givetvis var nogen, som både var og som også havde grund til at være utilfredse med og misundelige over det, som nu af velmenende halv- og helakademikere kaldes klasseforskelle.

Som han sagde, min middaldrende skomager, i den lille provinsby i 30erne var det egentlig kun overlægen, som tjente så mange penge, at han hævede sig over den almindelige befolknings fattige levevis. Han arbejdede da også i døgndrift for pengene, så det blev betragtet som både rimeligt og retfærdigt, at han kunne holde både tjenestefolk og chauffør.

Det var det, som allerede franskmanden de Tocqueville advarede imod, efter at han i begyndelsen af forrige århundrede havde studeret det amerikanske demokrati, at demokratiet kunne udvikle sig til et vulgærdemokratisk flertalstyranni, hvor ulighederne i samfundet blev mere og mere utålelige, jo mindre de blev.

Allerede den græske filosof Aristoteles advarede i det klassiske Athen (4. årh. f.K.) mod flertalstyranniet, som ville følge af et direkte demokrati, hvorved alle kunne deltage i beslutningen om alting. Et sådant styre, sagde han, er udsat for demagogernes udnyttelse af de tilfældige folkestemninger.

For at sikre samfundets fornuftige interesser, må man påse, at samfundet respekterer almindelige fornuftige og moralske principper. Friheden må afstemmes med helhedens interesser, da menneskene nu engang er »sociale dyr«, som lever i samfund.

Samfundets opgave er at gøre alle lykkelige, og derfor er demokratiet at foretrække for andre styreformer, fordi en flerhed af styrende vanskeligere korrumperes af magten end en enkelt eller de få. Når alle i princippet har lige meget at sige, vil samfundet teoretisk set blive indrettet mest ligeligt, i den forstand, at den enkelte får det, som han vil have det. For mands vilje er mands himmerige.

Som sagt var Aristoteles selv klar over, at demokratiets princip måtte korrigeres i praksis med mekanismer, som sikrede, at helhedens interesser blev varetaget. Han vidste fra sine praktiske erfaringer, det som nu er en teoretisk erkendelse, at menneskenes behov og ønsker ikke kan prioriteres efter en fælles målestok. Han vidste også, at manglende viden og kunnen hos de enkelte individer sætter grænser for fornuften i deres stillingtagen.

*

Midlet til at sikre demokratiet mod at udarte til vulgærdemokrati har man fra de ældste tider fundet i kompetenceregler, som sikrer, at beslutningerne i samfundet og dets organer træffes af personer, som under ansvar over for samfundet handler på helhedens vegne.

Det repræsentative demokrati er netop opbygget på ideen om en afbalanceret magtfordeling, som sikrer, at ingen instans misbruger den magt, som den udstyres med, idet alle ikke kan tilbringe deres tid med at træffe beslutninger om alting.

Folketinget har til opgave på folkets vegne at lave de almindelige rammer for samfundets organisation og styrelse og de regler, som skal lede befolkningens aktiviteter og værdiernes forde-

ling. Administrationen skal til gengæld sørge for, at disse almindelige regler udmøntes på det praktiske liv, mens domstolene som linjedommeren i en sportskamp påser, at alle holder sig til spillereglerne.

Spillereglerne indeholder altså en kompetence for nogen til på bestemte måder at træffe beslutninger i overensstemmelse med de mål, som reglerne tilstræber, og under respekt af de kendsgerninger og lovmæssigheder, som er afgørende for opnåelsen af målet.

Kompetencen indeholder en adgang til, en mulighed for, at træffe beslutninger på helhedens vegne. Denne handlefrihed er derfor udstyret med et ansvar, der holder beslutningstageren i den rette stilling i forholdet til det univers, han hører til. Kompetencereglerne og ansvaret er de givne størrelser, som på én gang sikrer, at der træffes beslutninger, og at disse beslutninger er i overensstemmelse med de afsatte mål.

Naturligvis kan kompetencen, dvs. friheden, misbruges, men det efterfølgende ansvar vil normalt virke tilbage på beslutningen, sådan at de sanktioner, der er knyttet til ansvaret, sjældent vil blive virkeliggjort.

Og det er denne grundtanke, som det liberale demokrati er bygget på, at selvbeherskelse og selvdisciplin er mere værdigt og mere effektivt end direkte tvang og cencur. Derimod er det en fornægtelse af samfundets interesser at ville overlade til den enkelte at bestemme alting selv og at kalde selvdisciplinen for »repressiv tolerance« og selvbeherskelsen for »selvcensur«.

*

Det var egentlig det absurde drama i TV-Kanalen, som fik mig til at reflektere over forholdet mellem ledelse og ansvar og mellem samfundets og individernes interesser. Der bør ikke herske tvivl om, at det er et blandt jurister velkendt problem. Det siger sig selv, at ledelse er et meningsløst begreb, hvis medlemmerne af en bestemt organisation har uindskrænket frihed til at gøre, hvad de har lyst til. Hvis ledelsens eneste opgave er at bakke alle sine medarbejderes beslutninger op, bliver der naturligvis ikke plads til noget ansvar.

Derfor må det nødvendige modstykke til ansvaret være en adgang til at gribe ind over for medarbejdernes beslutninger, selv om ledelsen i overensstemmelse med gode ledelsesprincipper har »delegeret sit ansvar«, som det så smukt hedder, til sine medarbejdere, når den har vist medarbejderne den samme tillid, som organisationen har vist lederen ved at udstyre ham med kompetencen.

Det siger sig selv, at vandene kan plumres, og det klare overblik kan sløres af, at en konkret sag vedrører journalister og deres virksomhed. Journalister har for det første i kraft af deres magt over massemedierne en særlig adgang til at skabe forståelse for deres interesser og gøre dem til noget særligt.

Hertil kommer, at ytringsfriheden er et særligt demokratisk gode, uden hvilket demokratiet er magtesløst, eftersom demokratiet jo netop består i en fornuftig debat mellem oplyste mennesker. I hvert fald i teorien.

Det er vanskeligt for den, som laver spegepølser eller forlorne tænder, at overbevise omverdenen om, at de har en særlig ret til at bestemme, hvordan produktet skal være. Her vil selv meningsarbejderne foretrække markedsmekanismens mere upersonlige krav. Men meningsproducenterne har altså både gode og dårlige argumenter for, at de indtager en særstilling.

Men man gør ytringsfriheden en rigtig dårlig tjeneste ved at forestille sig, at den er ubegrænset for en lille gruppe af mennesker, som er ansat i meningsfabrikationen. Hvis ikke journalisterne selv kan finde grænsen, er det ledelsens ret og pligt at sætte grænsen, uden at den bagefter skal udsættes for at blive trukket ved ørerne ind foran en standret arrangeret af de ansatte og deres juridiske konsulent.

Det er i hvert fald et gammelt juridisk princip, at man ikke kan være dommer i egen sag, og det er vel et lige så grundfæstet journalistisk princip, at man oplyser alle de kendsgerninger, som er nødvendige for, at offentligheden kan vurdere holdbarheden af de til torvs bragte oplysninger.

*

Og her kommer vi tilbage til begyndelsen og til det, som er sagens kerne. Man kan ikke forvente, at individerne tager de nødvendige hensyn til kendsgerninger, lovmæssigheder, sagkundskab og objektivitet, kort sagt til samfundets, til helhedens interesser, såfremt de ikke bliver tvunget til det af et sæt af kompentence- og styringsregler, der er kombineret med et ansvar, som på forskellige niveauer udtryk-

ker den grad af tillid, som er modstykket til den af frihe-den afledte effektivitet.

Men hvis en organisation, der, som de offentlige institutioner, ikke er underkastet markedsmekanismens kontrol, vil sætte sig ud over samfundsinteressen, går det galt. Men vi har endnu ikke glemt, at en tillidsmand i DR i sin tid kunne sætte ligheds-tegn mellem samfundets interesser og medarbejdernes trivsel.

Den aktuelle sag kunne være en passende anledning til, at man overvejede hvor vidt man kan gå i retning af selvforvaltning uden risiko for, at dumheden og middel-mådigheden får for meget mæle.

Den med lige så regelmæssige mellemrum som søslangen i Lock Ness opdukkende debat om universiteternes styrelseslov kunne være en anden anledning til at tage problemet under lup.

Af Stig Jørgensen

GIFT

Henry Fielding giver i sin livskraftige bog om Tom Jones et resigneret signalement af den folkelige retsfølelses ubestandighed.

»Når der er sket en forbrydelse,« siger Fielding, »stor eller lille, kræver befolkningen den skyldige efterstræbt med alle til rådighed stående midler og straffet med den yderste strenghed.« »Men«, siger han så, »når forbryderen så står foran dommeren, bleg og skælvende, ønsker man barmhjertighed, og hvis han frifindes af juryen, modtager man ham med hurraråb.«

Fielding vidste, hvad han talte om, for han var ikke bare forfatter, men også både politiker og fredsdommer.

Så længe forbrydelsens omfang eller forbryderens identitet er skjult, hersker der betydelig uro og angst, som slår ud i aggression og hævntørst. Men når de rette proportioner tegner sig i realiteternes dagslys, og når det viser sig, at forbryderen er et almindeligt menneske og intet uhyre, så indtræder der en betydelig lettelse, ofte parret med flovhed over egen ophidselse og dårlig samvittighed.

Enhver massepsykose, der fører til heksebrænding, lynchninger, progromer og anden kollektiv vold eller forfølgelse, efterfølges af et sandhedens øjeblik med en skamfuld opvågen af en sanseløs rus.

I vor mediedominerede verden kan hekseprocessen have karakter af en pressekampagne, som fra en beskeden start uden påviselig anledning kan accelerere og næsten fra dag til dag eksplodere i en kehraus af kendsgerninger, antagelser og insinuationer, samtidigt med at beskrivelsen af de rare sager med ubønhørlig konsekvens iler mod et crescendo.

Nu endte den såkaldte giftsag med, at pressekampagnen tvang regeringen til at investere mindst 25 millioner kroner til fjernelse af et enkelt giftlager, ikke fordi det er påviseligt mere farligt end så meget andet og så mange andre losse- og giftpladser, men fordi det lykkedes pressen at skræmme inden- og udenlandske fiskeforbrugere fra vid og sans.

I løbet af nogle få dage udviklede sagen sig fra at være en sag til at blive en skandale og endelig til en katastrofe. Ironisk nok samtidigt med, at det blev konstateret, at friskfangede muslinger fra Harboøre var mindre kviksølvholdige end de fleste andre, og at man risikofrit kunne spise adskillige kilo om ugen, hvis man altså kunne få dem ned.

Men hvorfor indtræffer der et sådant medieflip netop nu? Det er ikke nok at henvise til, at det drejede sig om gift, og at gift nu engang er gefundenes Fressen for de medier, der lever af at skræmme folk. Velmenende mennesker har i årevis uden held forsøgt at få gaflen i Cheminova.

Det er heller ikke nok at henvise til, at vi i de senere år har fået uddannet en hærskare af biologer, som skal retfærdiggøre deres uddannelse og ansættelse i offentlig tjeneste ved at dokumentere deres betydning, og at de er deres penge værd,

Det er heller ikke nok at henvise til de militante miljø- og naturvenners almindelige menneskefjendskhed, og til fritids- og fjordfiskernes selvfølgelige interesse i at have rent vand til deres hobbyvirksomhed og for hvem industriens almindelige værdi og værdien af 500 arbejdspladser fortoner sig som noget underordnet om ikke ligefrem mindreværdigt i forhold til miljøet. Fik disse gode mennesker magt, som de har agt, ville vort lille landbrugs- og fiskersamfund, som det var i begyndelsen af forrige århundrede, have kunnet brødføde knap én af de fem millioner velfærdsdanskere og vel at mærke på sultegrænsen.

Der må være stærkere kræfter, som udløser galoppen. Jeg har i en anden artikel henvist til den almindelige menneskelige evne til dobbelttænkning og masseneurose. Men den hidsige tagfat mellem en elektronisk presse, der kan sætte billeder og kulør på, og en skreven presses desperate kamp for at overleve, er et nyt element i den værdifulde og skræmmende udvikling for

medierne, som afsætter men aldrig indsætter præsidenter, som nedbryder men ikke opbygger, som kritiserer men ikke forsvarer, fordi dens verdensbillede er sprængt til fragmenter uden overordnede mål og indbyrdes sammenhæng.

Selvironien er den mest udspekulerede form for selvglæde: »Og nu til noget helt andet!« er blevet TV-mediets selvtagne symbol på denne kaotiske situation.

Hr. Flovmand har allerede meldt sig.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

Foruroligende svært at føre kulturdebat

Der var engang i de tavse 1950'ere, at kulturdebatten tog sig sammen til et lille forkølet knald.

Det var dengang, den såkaldte »kulørte betænkning« under redaktion af den også senere så herostratisk berømte kontorchef i undervisningsministeriet, Vagn Jensen ville forbyde kioskliteraturen. De gode mennesker, som vil beskytte deres næste mod alskens dårligdom, mente at finde bevis for, at tegneserier og romanblade er skadelige for børn og barnlige sjæle.

Kort og god: skidtet skulle forbydes. Den eneste form for kulturpolitik, vore formyndere kender til, er forbud og regulering. Moralisterne har den skråsikre bevidsthed om egen ufejlbarlighed, at de ikke tager i betænkning at tæve deres uvidende medmennesker til at tåle deres eget bedste.

Men skråsikkerheden er altid udtryk for tvangsneurotikerens fundamentale svaghed og mangel på personlig dømmekraft. Sigfried Lenz har i sin meget morsomme bog »Tysktime« givet et uhyggeligt signalement af pligtneurotikerens ødelæggende hærgen i sine omgivelser og de fatale konsekvenser den får for de uskyldige børn.

Dengang i 50'erne havde man ikke sans for den ret nærliggende tankegang, at stigningen i salget af trivialitteratur ikke nødvendigvis var udtryk for sædernes forfald, men kunne hænge sammen med det faktum, at et stigende antal mennesker ikke blot havde lært at læse, men også var blevet i stand til og havde fået overskud – fysisk og økonomisk – til at skaffe sig læsestof.

At kriminaliteten var stigende, kunne heller ikke tages som udtryk for en dårlig indflydelse fra de – efter nutidens målestok – ret så uskyldige cowboy- og detektivromaner og -hefter. Trivialliteraturen afspejler snarere den holdning og de interesser, som i forvejen findes i befolkningen.

Ikkedestomindre dukker diskussionen op med mellemrum, ligesom søslangen i Lock Ness. Senest i forbindelse med TV-serierne; i den seneste tid er det »Dallas«, det er gået ud over.

Til venlig ihukommelse for især de formyndere, som ynder at finde deres inspiration i de østlige folkedemokratier, er det rimeligt at gøre opmærksom på, at kriminaliteten har en vis forbindelse med samfundsforholdene, men at den ikke kan opfattes på en så enfoldig måde, som er almindeligt blandt socialister.

Med en lille omskrivning af viceformand Teng-Shiao-Ping's realitiske livssyn kan man sige, at det er ligegyldigt, om den teknologiske udvikling er rød eller sort, så avler den de samme rotter i form af kriminalitet, selvmord og mentale forstyrrelser. Når man ikke i Rusland kan dokumentere, at der er denne forbindelse mellem samfunds- og kriminalitetsudvikling, skyldes det ifølge en højtstående russisk jurist ej heller, at statistikken ikke findes, men at den ikke må offentliggøres.

Og i dette dybt missionske land findes der ingen kiosklitteratur og ingen vold i TV og ingen reklame.

Derimod findes disse fænomener til overflod i det vestlige orienterede Japan, hvor kriminaliteten til gengæld er faldende til trods for

en svimlende teknologisk og materiel udvikling. Forklaringen må her snarere søges i kulturelle og traditionelle normer, som lægger vægt på disciplin, loyalitet og ærefrygt over for autoriteterne. Ikke mindst må det opfattes som et resultat af den by- og samfundsstruktur, som fastholder de personlige relationer og den gensidige kontrol, som sikrer, at anonymiteten ikke kaster sin usynlighedskappe over den, som ønsker at skjule sin brøde.

Europæerne (og amerikanernes) tradition for at bygge deres samfund og kultur på abstrakte principper og upersonlige menneskelige forbindelser og bysamfund opbygget rationelt og anonymt har mistet kontakten med menneskets oprindelige instinkter, som formentlig ikke sætter os i stand til følelsesmæssigt at identificere os med en større gruppe mennesker. I denne henseende kan man uden overdrivelse sige, at »småt er smukt«.

Når jeg kommer til at tænke på noget så fjernt som den »kulørte betænkning«, skyldes det den omstændighed, at kioskejerne for at kompensere for eget tab og for at mætte de læsehungrendes abstinenser ovenpå aviskonflikten har fyldt deres hylder med kulørte sager, som siger spar-to til 50'ernes ditto.

Man kan dog tvivle på, at risikoen for varige skader i denne anledning er så stor, eftersom aviserne jo også i dagens (eller gårsdagens) Danmark tør en hel del, hvor man tidligere af almindelig velanstændighed foretrak at tie. Men vi, som har børn i alle aldre, kan så sandelig også se og høre forskel på den litterære og musikalske smag i denne svindende men vigtige befolkningsgruppe i hine tider og i dag (i det omfang denne betegnelse overhovedet er mulig). Det er dog mærkeligt nok kommet overraskende for mange gode riddere af det forlorne frisind, at frigivelsen af porno har ført til en lind grød af volds- og pornofilm og -litteratur.

Men i dagens debat er det heller ikke dette tema, som er i vælten.

Det er knæk- og brækdebatten, som har delt vor kulturelle elite. På den ene side har vi repræsentanterne for den demokratiske kulturpolitik, som i fuld alvor og med god samvittighed finder målestokken for kunsten i middelmådigheden og de rigtige meninger. På den anden side er der den stadigt mindre flok, som drister sig til at mene, at kvaliteten ikke afgøres ved flertalsafstemning i den samlede befolkning, men må afgøres af en mindre gruppe, som har forstand på kunst.

Debatten er som de fleste af slagsen lige så meningsfuld som højdemålinger af mænd og økseskafter. Triviallitteratur og -kunst i videste forstand har sin funktion ved at bekræfte menneskene i deres tro på deres dybeste følelser og ønsker – dagdrømme kalder vi det. Det ville være meningsløst at sammenligne »Dallas« med »Alladin« og spørge, hvad der er bedst. Personligt synes jeg, at »Dallas« er rædselsfuld, men storartet underholdning på trivial- og ritualplanet, idet den giver os frit løb for de værste og de bedste følelser.

På samme måde har den for tiden hærgende bekendelses- og knæklitteratur en mission. »Rapport fra en gulvspand«, »Jeg, en mand« eller »– en kvinde« o.s.v. har en funktion som oplysning om forskellige tidligere oversete befolkningsgruppers og problemers betydning. Men kunst er det naturligvis ikke, ligeså lidt som de religiøse traktater, der har deres funktion som bekræftelse på troen på egne meningers fortræffelighed.

Alligevel er det overraskende, at Herdis Møllehaves to produkter af slagsen: »Le« og »Lene« har kunnet lave en sådan furore. For mine synders skyld har jeg måttet læse disse utroligt ubehjælpsomme rapporter fra et socialkontor og den naive missionsvirksomhd for et såkaldt »åbent ægteskab«.

Det er et udtryk for den glidning i genrerne, vi har kunnet iagttage i de seneste år, at sådanne produkter kan udgives med stor succes på et anerkendt forlag, hvorved de får et stænk af litteratur. Var de blevet trykt i et af vore pæne ugeblade, ville ingen have kunnet se forskel, eftersom personerne har det samme umiskende-

lige præg af pap, og deres tanker og tale ligesom Kains offerrøg ikke et øjeblik hæver sig over jorden.

Og det er vel den eneste bekymring, vi kan gøre os i denne anledning, at evnen til at skelne mellem klinten og hveden, mellem skæg og snot, mellem litteratur og bræk er ved at gå fløjten.

For at den store brede befolkning foretrækker det nemme for det svære, det rituelle for det virkelige, er ikke noget nyt eller noget foruroligende. God triviallitteratur er da også at foretrække for dårlig kunst.

Vi skal ikke forsøge at bekæmpe kiosk- og triviallitteraturen. Det ville være det samme som at hugge den venstre hånd af, fordi den udføre venstrehåndsarbejde. Vi skal heller ikke sørge over, at kulturdebatten er blevet bredere, eftersom der jo er flere og flere, som har lært at læse, skrive og især at tale.

Men det kan give anledning til nogen beklemmelse, at der tilsyneladende hverken er evne eller vilje til at føre en kulturdebat om emner, som hæver sig over rapportplanet.

STIG JØRGENSEN

Nu bør familierne have ligestilling

Der er talt og skrevet meget om lighed i de sidste mange år, men der er stadig dem, der er mere lige end andre.

For snart mange år siden ophævede man i lighedens navn familieindtægten som beskatningsgrundlag og gik over til at beskatte ægtefællerne hver for sig. Det var især de højtuddannede kvinder og de højtlønnede familier, som fik fordel af denne skattereform.

Men efterhånden fulgte flere og flere kvinder parolen og meldte sig på arbejdsmarkedet, og resultatet er i det væsentlige blevet, at ingen familie længere kan klare sig med en enkelt indtægt, hvis den vil kunne klare dagen, vejen og de stigende skatter.

For naturligvis måtte skatterne stige kraftigt i en tid, da samfundet i det store og hele måtte overtage familiens ansvar for børnene. Institutionsudgifterne steg voldsomt i 70erne, mens befolkningen blev bibragt den forestilling, at man var ved at spare sig tilbage til stenalderen.

I de senere år er så understøttelse til arbejdsløse kvinder blevet en stor post på de offentlige budgetter. På den ene side var familierne blevet afhængige af indtægten, på den anden side var risikoen ved at melde sig på arbejdsmarkedet efterhånden ringe.

Nettoresultatet er nu blevet det, at en familie med en normal faglært arbejders indtægt og en anden ufaglært arbejders indtægt (eller understøttelse) stort set giver denne familie samme nettoindtægt som en højtlønnet tjenestemand i de øverste lønklasser (ca. 250.000 kr.).

En marginalskatteprocent på 70 for indtægter over ca. 160.000 kr. giver en beskeden grænsenytte af lønforhøjelser her, mens en tilsvarende familieindtægt fordelt på to indtægter har en væsentlig større grænsenytte.

Så vidt så godt. Bare for at illustrere den falmende myte om klasseforskellene i samfundet.

Men prisen for denne udvikling har været høj. Og det er i det væsentlige børnene og kvinderne, som har måttet betale den. Men sådan er det jo ofte, at dem man vil gavne selv kommer til at betale.

Børnenes manglende trivsel i de tomme hjem er velkendt fra skoler og institutioner. Kvinderne har i virkelighedens verden fået to job at passe. Især de lavtlønnede. Det har da også vist sig, at mange kvinder slet ikke er interesseret i den frihed til dobbeltarbejde og den lighed, som for dem der ikke er højtuddannede kun har teoretisk interesse.

De ville gerne blive hjemme og passe deres børn og derved aflaste institutionerne og de offentlige kasser. HVis de bare havde råd.

I stedet for at tilbyde kvinderne understøttelse for et ofte ikke-eksisterende arbejde, burde man overveje en mere radikal løsning, som ville skabe større reel frihed og lighed. Man kunne betale den ene ægtefælle for at holde sig fra arbejdsmarkedet, og så ville man sætte den absurde udvikling i relief.

Men man kunne også med amerikansk forbillede indføre en reel ligestilling mellem familierne og en virkelig valgfrihed for kvinderne ved at dele familiernes indtægter op i to beskatningsgrundlag, enten det nu er to faktiske indtægter uden for hjemmet, eller det er en enkelt indtægt.

Hermed ville man anerkende, at også den hjemmegående ægtefælle udførte et nyttigt arbejde, og man ville gøre det muligt at klare familiens udgifter for én lønindtægt. Man ville aflaste de offentlige institutioner og formentlig skabe en generation af mere sociale og levedygtige individer.

For et godt hjem er immervæk bedre end en dårlig institution, og endda bedre end en god.

DEN NEUROTISKE DOBBELTTÆNKNING

En neurose er det, som George Orwell kaldte dobbelttænkning.

Mennesket har en mirakuløs evne til at tænke ét og samtidigt tænke det modsatte uden at være sig bevidst, at det er selvmodsigende.

Orwell sigtede på 30ernes europæiske salonkommunister, som kendte til Stalins uhyrlige terrorregime og som samtidigt troede på kommunismens videnskabelighed og humanisme.

Siden har vi haft lejlighed til at undre os over, at intelligente og velmenende mennesker gang efter gang er blevet overrasker og skuffet over at opdage det, som har været klart for dagen i årevis. Efter Stalins død og Khrustjofs »afsløringer« på den 16. partikongres var der nogle, som så det indlysende, mens andre først fik øjnene op for sandheden efter invasionen i Ungarn i 1956. Andre igen så lyset efter Prag 1968, og atter andre blev seende efter at have læst Solsjenitsyns Gulag-bøger.

Men for de gamle, som faldt, kom der ny overalt. Marxbølgen efter 1968 har sendt nye mængder af unge mennesker ind i dobbelttænkningens tvelys, mens skuffelsens afskalning skrider frem med stormskridt i disse selvransagelsens tider.

Dobbelttænkningen har søgt sig andre veje, for undværes kan den ikke. Den har nemlig til formål at gøre det muligt for menneskene at gøre moget, som de ved er forkert, med en god samvittighed.

Det er altså ikke det samme som hykleri, der netop består i, at uoverensstemmelse mellem vilje og erklæring er bevidst. Hykleren er subjektivt uhæderlig, idet han bevidst udtrykker noget andet end sin virkelige mening. Hykleriet er som bekendt også lastens tribut til dyden og anerkender for så vidt dennes betydning i hvert fald for andre.

Dobbelttænkningen kan imidlertid drives uden syndsbevidsthed og er vel netop den udvej, som meget moralske personer har for at opføre sig i strid med moralen, mens hykleren altså har et mere afslappet forhold til de moralske grundsætninger.

Hykleren vil derfor være disponeret for psykopati, der netop er udtryk for en vis følelseskulde, mens dobbelttænkeren vil være tilbøjelig til at søge tilflugt i neurosen. Hvis man nemlig går ud fra, at der er en sammenhæng mellem moralen og evnen til medfølelse, er det forståeligt, om den amoralske er psykopat og den moralistiske er neurotiker.

*

Neurosen er ifølge psykiatrien en psykisk tilstand, som sætter os i stand til at opnå, om ikke det vi ønsker, så dog det surrogat, som er muligt, når ønsket ikke kan opfyldes. Kan vi ikke opnå andres kærlighed og omsorg, kan vi tvinge dem til at vise hensyn. Kan vi ikke styre tilværelsen, kan vi holde orden på vort skrivebord. Kan vi ikke opretholde selvrespekten, kan vi holde vort ydre pinligt rent.

Neurosen er en slags symptombehandling. Kan vi ikke bekæmpe de virkelige fjender, fordi de er for stærke, kan vi kaste os over en syndebuk, der symboliserer den virkelige modstander.

Den fjende, vi i hvert fald ikke kan overvinde, er os selv. Hvis det er vore egne virkelige ønsker og interesser, vi vil til livs, har de gode af os ingen anden udvej end dobbelttænkning og neurose. I modsat fald ville vi blive konfronteret med modsigelsen, hvad der ville gøre os til hyklere eller sprænge vort verdensbillede. Det første ville være utåleligt, det andet umuligt.

Hvis vi altså vil have muligheden for at udnytte lovgen om dobbelt effekt, der sikrer os både udbytte og en god samvittighed, er dobbelttænkningen og neurosen en velegnet mekanisme.

Dobbelttænkningen er derfor en nådegave på samme måde som religion og morfin ved at gøre det muligt for os at fortrænge bevidstheden om, at vi er umoralske, på samme måde som religionen gør det muligt for os at fortrænge livets meningsløshed og morfinen de ellers utålelige smerter.

Vi bliver en slags gratister i livets arena, der voldsomt bekæmper den foregivne fjende med sikkerhed for at være uden risiko, idet vi kan nære fuldstændig tillid til, at andre vil sikre vore virkelige interesser. Jo større sikkerhed herfor, desto mere yderliggående standpunkter.

Rane Johnsen er med rette eller urette blevet sigtet for at have forsvaret kong Erik Klipping ved drabeligt at hugge på bjælkerne i Finderup Lade, mens de sammensvorne uhindret myrdede hans konge. Den berømte ridder af den bedrøvelige skikkelse gjorde de mest rasende anfald på vejrmøller og skikkelige fåreflokke, hvori hans forvirrede men ridderlige blik så drabelige kæmper og fjendtlige hære.

Det er en gammel erfaring, at den moralske indignation er den udvej, som dydsirede damer har for at tale om det unævnelige men uimodståelige, og det er da også almindeligt kendt, at den bornerte seksualmoralisme var stærkest netop i Victoriatiden, da kønslivet og livsglæden af forskellige grunde var mest undertrykt.

*

Det var dengang verden var inde i en voldsom ekspansionsperiode og derfor havde behov for alle ressourcer til opbygning af det kapital- og produktionsapparat, som skulle sikre menneskeheden den fremtidige velstand, som vi nu oplever. Idealisme og sparsommelighed har altid gået hånd i hånd med undertrykkelse af den naturlige og nære behovstilfredsstillelse, som henlægges til en fjernere fremtid, det være sig paradis, utopia, kommunismen eller landsbysamfundet.

Jeg har tidligere givet udtryk for den opfattelse, at menneskehedens udviklingshistorie kan beskrives som en vekselvirkning mellem romantik, idealisme og rationalisme. I den første fase udkæmpes der voldsomme kampe mellem forskellige følelsesmæssige kræfter, som efterhånden i anden fase udmønter sig i et fælles mål, som efter sin succesrige opbygning udtømmer sig i en tredje fase, hvori de etablerede organisationer effektivt virkeliggør de anerkendte behov. Når de herigennem tilstræbte mål er opnået begynder processen forfra med kampen om retningen for den nye udvikling.

I historiens løb er denne udvikling forløbet med større og større hastighed for nu at rase af sted. Ungdomsoprøret i slutningen af 60erne var den seneste romantik, der med megen følelse drejede opmærksomheden bort fra den økonomiske vækst, som havde domineret verdens opmærksomhed efter krigens ødelæggelser, men som var et mindre entydigt mål, eftersom velstanden blev en kendsgerning.

Da støvet havde lagt sig, var det indlysende, at væksten, som før havde været målet, nu var reduceret til et middel for nye mål, som var knap så entydige, men dog lignede de gamle revolutionsidealer: frihed, lighed, broderskab.

Men samtidigt var der i det romantiske oprør et signal om den nye teknologiske revolution, der i de forløbne 10 år dels er blevet fremprovokeret af det hastigt stigende lønniveau, dels allerede har og i fremtiden vil frigøre flere menneskelige ressourcer til velfærdsforanstaltninger i videste forstand, eftersom behovet for arbejdskraft i de produktive erhverv bliver drastisk reduceret. Det var disse værdiforestillinger, som blev formuleret af 60er generationen.

Men ligesom romantikken altid har haft et tvetydigt forhold til sine egne forudsætninger, har undgomsoprøret taget afstand fra den teknologiske udvikling, som er betingelsen for, at alle kan nyde digterens privilegier i frihed og lediggang. Romantikken er på én gang betinget af en velstandsforøgelse og udtryk for en afstandtagen fra dens følger.

Dobbelttænkning kan vi godt kalde det, eller neurose. Det er utvivlsomt ingen tilfældighed, at ungdomsoprøret især udviklede sig til en miljøbevægelse, idet det faldt sammen med og til dels var betinget af de unge amerikaneres kamp mod Vietnamkrigen og det senere Watergate, og udviklede sig til en kollektiv *vaskeneurose*. Det var ikke alene forureningen, som blev fordømt, men også de store koncentrationer såvel i produktions- som i markedsforhold og administration. »Småt er smukt« var valgsproget for alle de »folkebevægelser«, som bekæmpede internationale selskaber, EF og andre markedsorganisationer samt A-kraft. Det var noget, der lignede en *tvangsneurose* i myten om landsby- og alternativsamfundets falske idyl og illusionen om at beherske hele den komplicerede verden, hvis den blev skruet ned til et overskueligt »nærdemokrati«.

Kernekraftmodstanden har både haft elementer af forureningsbekæmpelse og

teknologimodstand, men også angst har været brugt som middel i debatten. *angstneurosen* lurede dels bag agitationen mod den usynlige risiko ved A-kraften, dels bag agitationen mod effektive forsvarsvåben og forsvarsalliancer. »Hellere rød end død«, siger angstneurotikeren og fremkalder derved det, som han frygter. Ved ude at fiksere sig på en imaginær »nord-syd fare« og fortrænge den reelle »øst-vest risiko«, ved at føre sig frem med fordømmelse af undertrykkelse i Sydafrika og Sydamerika og negligere den massive undertrykkelse i Østeuropa og ved inde at »afsløre« de hemmelighedsfulde frimurere og negligere den reelle risiko for korruption og nepotisme inden for de politiske partier, er protesten blevet ufarlig og ritualiseret, kort sagt neurotiseret. Det forpligtende i engagementet har altid været omvendt proportionalt med afstanden til problemerne.

Det tvangsneurotiske tenderer mod det *hysteriske*, når lighedsagitationen vender sig mod forskellen i evner og kompetence og kræver medbestemmelse på alle områder, samtidigt med at arbejdsdelingen stiller stigende krav til specialisering og kvalifikationer. Værre bliver det, når der i lighedens og solidaritetens navn stilles stigende krav om egen fordel enten som merløn eller som mertilskud fra offentlige kasser samtidigt med krav om lavere skatter.

Værst bliver det, når ligheden fører til kravet om ensartethed kønnene imellem. Det er en gammel erfaring, at den hysteriske kvinde, som blev tævet af gemalen, når politiet kom til stede, altid påstod, at hun havde verdens bedste mand. Nu er vi i den omvendte situation, som har fået en af rødstrømpernes pionerer til at beklage det irriterende faktum, at de mænd, som man teoretisk burde foretrække, ikke er til at holde ud.

Listen over neurotiske symptomer i vor dobbelttænkende nutid kunne forlænges en hel del.

Et aktuelt eksempel er fordømmelsen af TV-serier som »Dallas«, som alle kritikere tilsyneladende ser. Andre er renæssancen for kriminal- og western-film, sportskampe, kulørte blade og anden trivial-litteratur, der vel signalerer dét undertrykte behov for de gammeldags mandlige og kvindelige dyder, som officielt bliver fordømt. Trivialkunsten er, som det er sagt, tillige ritualkunst, idet den ligesom myter og eventyr tilfredsstiller de dybeste behov for tryghed, kærlighed, retfærdighed og kappestrid.

★

Jeg kan ikke forhindre mine medmennesker i at synde, men jeg kan måske kristeligt forhindre dem i at dø i synden. Alligevel må jeg som Henrik Ibsen spørge mig selv, om det er menneskekærligt at løbe rundt med den ideale fordring.

Fordringen om sandheds erkendelse.

Af Stig Jørgensen

»Reaktionær«

Alle taler om højrebølgen, men ingen ønsker at være reaktionær.

Og det er måske ikke så mærkeligt, for »reaktion« og »reaktionær« er hvad man kan kalde minusord.

Begreberne er børn af det 19. århundrede og er som hele århundredets udviklingslære afledt af det kemiske fagsprog.

Matematik og logik var middelalderens videnskabsmodel. Erasmus Montanus er Holbergs karikatur af denne videnskab, for Holberg tilhørte oplysningstiden, hvis videnskabsideal var astronomien og fysikken, som opfattede hele verden som Guds knirkende maskineri.

I slutningen af 1700 tallet grundlagdes kemien og biologien og »proces« og »udvikling« blev videnskabernes foretrukne ord. På det økonomiske og tekniske område grundlagdes markedsøkonomien af Adam Smith, samtidig med at den tekniske revolution skabte de fysiske muligheder for dens funktion.

»Reaktionær« er det navn man giver de politiske meninger og kræfter, som ikke er i overensstemmelse med »fremskridtet«. På denne baggrund er det ikke vanskeligt at forstå, hvordan begrebet er opstået, og hvorfor det har fået en negativ betydning.

Samtidig med Adam Smiths liberale markedsøkonomi opstod en konservativ udviklingsteori. Edmund Burke forsvarede det bestående ret til at eksistere over for »fremskridtsideerne«, indtil disse kunne sandsynliggøre deres overlegenhed, bevisbyrden ligger så at sige på fremskridtet.

Men for at vende tilbage til nutiden, så er det klart, at vi er inde i en »reaktionær« bølge. På det økonomiske område er Keynes' milde inflationsteori blevet afløst af en hård monetarisme i såvel England som USA, der er baseret på ideen om, at pengene må tjenes, før de kan bruges.

På det moralfilosofiske område er den socialdemokratiske retfærdighedsteori — i USA repræsenteret af John Rawls — som er baseret på lighed og statens »uddelende« velfærdsapparat, afløst af en ny teori om ydelse efter fortjeneste og om den »minimale stat« hos en Robert Nozick, som meget a propos er medlem af Ronald Reagans stab.

På det kulturelle og videnskabelige område ser vi et voldsomt opgør med den kritiske og marxistiske teori, som ikke førte til frigørelse og velstand, men til undertrykkelse og opportunisme.

Et af de mere tankevækkende litterære bidrag til opgøret med det afsporede velfærdssamfund, finder vi i Svend Aage Madsens lille bog om fremtiden: »Se dagens lys«, der fortsætter den store skildring af tugt og utugt i mellemtiden.

I denne skræmmende bog om det historieløse, præstationsløse palæverdemokrati, hvori alle problemer er ryddet af vejen af en altomfattende bedøvende trivsel, fornemmer vi, hvordan de menneskelige sider af vor tilværelse hænger sammen med erkendelsen af personlighed og ansvar, og med anerkendelsen af sådanne »naturlige« egenskaber som nysgerrighed, konkurrence, præstationstrang, magt, penge og ejendomsret. Men den nyere tid er ligesom nutidens »alternative« samfund skabt og finansieret af »mellemtidens« indsats.

Svend Aage Madsen kommer næsten til at sige, at et samfund opbygget på grundlag af en socialdemokratisk ligheds- og trivselsideologi med nødvendighed fører til åndelig, fysisk, økonomisk og teknisk afmagt. Når specialiseringen og kvaliteten afløses af »tværfaglighed« og »middelmådighed« bliver menneskene måske mindre utilfredse og misundelige, til gengæld skaber de ikke nye »fremskridt«.

Det er en meget »reaktionær« bog.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

Forsvar og troværdighed

»Det er nødvendigt at sejle, men det er ikke nødvendigt at leve«.

Denne udtalelse, der tillægges den romerske statsmand, Pompejus, siger i sin paradoksale form, at hvis man vil overleve, er der visse handlinger, som må foretages, selv om de er ubehagelige.

Man kan kalde det en heroisk livsholdning.

Det er derimod udtryk for en defaitistisk holdning, når man med en udtalelse, der tillægges Bertrand Russel, kan sige: »Hellere rød end død«!

Og defaitisten vil ofte, ligesom angstneurotikeren, fremkalde det, han frygter.

I den løbende forsvarsdebat ser man disse to idealtyper af argumenter. På den ene side den påstand, at enhver ekstra krone til forsvaret er en krone for Danmark. På den anden side, at enhver krone, som tages fra forsvaret, er en krone for freden. I praksis er man ved skæbnens ugunst kommet til at hugge pinde på de 3 pct., som NATO havde sat som en slags fælles mål for forsvarsudgifternes stigning i de kommende år.

Og det er der kommet megen støj ud af og ikke megen uld.

*

Det afgørende må være, om forsvaret er godt nok uden den forudsatte forhøjelse, og om det er tilstrækkeligt godt trods eventuelle besparelser. Og i den henseende må afgørelsen bero på indholdet af den stående kliché: »troværdigt forsvar«.

Det må igen afhænge af forsvarets formål. Ligesom forældrenes opgave er forsvarets at gøre sig selv overflødig, og magtens hemmelighed har altid været, at den er hemmelig og ubrugt.

Det afgørende må derfor være, om man tror på det i Warszawa-pagten, i NATO og i den danske befolkning. I førstnævnte henseende siger det sig selv; tror russerne ikke på vort forsvar, vil deres landgangsmanøvrer komme nærmere til en virkelig besættelse af de danske stræder, der er livslinjen til Østersøen.

I den anden henseende er det nødvendigt at sikre NATOs villighed til at deltage i forsvaret af Danmark. »Danmarkisering« har været nævnt som betegnelse for dem, som forsøger at køre på fribjul.

Den tredje og sidste betydning er nok så vigtig, fordi den især i en sparetid er afgørende for, om skatteyderne er villige til at punge ud til et forsvar, som kun giver en meget abstrakt modydelse i form af noget, man kalder sikkerhed og suverænitet.

Den danske velfærd har på den ene side udryddet bevidstheden om fare og risiko, og dermed også forståelsen for betydningen af sikkerhed. På den anden side har den ligesom euforiserende stoffer skabt en afhængighed, som gør det umuligt at pille ved familiernes budgetter, uden at hele molevitten skrider sammen.

Enhver besparelse bliver derfor samtidig et angreb på familiernes indtægt. I denne situation ville det ikke være mærkeligt, om man falder for den falske logik i den slutning, at man i en situation, hvor de sociale udgifter nedskæres, ikke kan forøge forsvarsudgifterne.

Med valget mellem en konkret risiko for et sammenbrud af den private økonomi og en abstrakt risiko for den nationale uafhængighed er jeg dog temmelig sikker på, at det falder ud til fordel for de nære ting.

Nu er den aktuelle risiko næppe så stor, fordi den østlige verden befinder sig i en endnu værre krise end vi, hvad situationen i Polen er et eksempel på. Hertil kommer, at vort forsvar utvivlsomt vil bevare sin troværdighed med eller uden nedskæring.

Betingelsen vil dog være, at vi accepterer den fulde betydning af et »integreret« forsvar, dvs. en international arbejdsdeling i NATO, hvor Danmarks opgave ikke bliver at lave en kopi af et stormagtsforsvar, men i beskedenhed at løse nogle konkrete opgaver i egen og i helhedens interesser.

Snusfornuften vil vise sig endnu en gang at ligge os nærmere end både heroisme og defaitisme.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

DEMOKRATIETS MULIGHEDER

Ungdomsoprøret i slutningen af 60erne var et symptom på den situation, at en forøget velstand og uddannelse stiller stigende krav til medbestemmelse i beslutningsprocessen i samfundet og på arbejdspladsen, mens en stigende specialisering og arbejdsdeling stiller stigende krav til ekspertise og centralisering af beslutningsprocessen.

Samtidigt er velfærdsstaten udviklet så vidt, at langt over 50% af alle indtægter passerer de offentlige kasser. Det, der er offentlig udgift, bliver naturligvis privat indtægt for nogle i form af lønninger til det voksende antal offentligt ansatte, offentlige institutioner og overførsler i form af pensioner, huslejetilskud i form af direkte tilskud til boligsikring eller indirekte skattebesparelser til parcelhusejere, samt bistandsydelser af forskellig art, og i de senere år især til arbejdsløshedsunderstøttelse og beskæftigelsesforanstaltninger.

De unge mennesker, som uddanner sig især til offentlige institutioner, bliver tiltrukket af en politisk ideologi, som retfærdiggør en socialistisk samfundsudvikling, der kræver et voksende bureaukrati til etablering af den sociale lighed mellem individer med forskellig udrustning, initiativ og tilbøjeligheder. Den ældre generation finder sig på den anden side truet af de stigende skatter og tilslutter sig nogle såkaldt »populistiske« bevægelser, som opstod ved valget i 1973, som reaktion på det »røde kabinet« fra 1966-68 og »VKR-regeringen« fra 1968-71 med dens rekord i udgifts- og skattestigninger.

Fremskridtspartiet og Centrum-Demokraterne sprængtes ud af de »borgerlige partier« med deres protest mod væksten i indkomst-, ejendoms- og automobilbeskatningen, mens SF, VS og endnu mere radikale venstrepartier skilte sig ud fra Socialdemokratiet. Det ejendommelige var imidlertid, at disse højre- og venstreradikale bevægelser havde det til fælles, at de protesterede mod bureaukratiseringen i den offentlige og private sektor og forlangte beslutningerne delegeret ud til de berørte interesser. Ved universiteterne havde vi fået en styrelseslov i 1971, som byggede på medbestemmelse for alle grupper: lærere af forskellige grader af sagkundskab, studenter og administrativt personale. Medbestemmelse og overskudsdeling bliver det store mål for store dele af befolkningen.

Men samtidigt skærpes den faglige kamp i alle dele af befolkningen, idet erhvervsorganisationerne får en voksende tilslutning i og med, at alle grupper i befolkningen ser dem som varetager af deres reelle interesser. Samtidigt med, at råbene om trivsel, miljø og livskvalitet bliver højere, handler menneskene efter andre motiver. De forlanger af deres politikere, at det offentlige skal påtage sig voksende opgaver med stigende skatter til følge, og at de samme politikere skal nedsætte skatterne, og forlanger af deres organisationer, at de skal skaffe dem større indtægter, enten gennem stigende løn eller voksende offentlige ydelser.

»Folkebevægelser« *mod* det ene og det andet: mod atomkraft, mod forurening, mod EF og *for* »Christiania«, *for* landsbysamfund, for vedvareende energi og helsekost, arbejder hånd i hånd med lokale »beboergrupper«, »forældreinitiativer« osv., som har til formål at bekæmpe den teknologiske og internationale udvikling af produktion og økonomi, men som samtidigt stiller konkrete krav til de offentlige kasser på bestemte områder, som grupperne er interesseret i.

★

Samtidigt med fremvæksten af protestpartier og »folkebevægelser« på den ene side og erhvervsorganisationer på den anden side, sker der en rivende tilbagegang i de politiske organisationer. Der er meget, som tyder på, at befolkningen i vidt omfang har følt sig svigtet af de gamle politiske partier, som traditionelt vareta-

ger samfundsgruppernes særinteresser, men dog inden for sin politiske ideologi tager hensyn også til samfundets almindelige interesser.

Erhvervsorganisationerne overtager varetagelsen af de kontante økonomiske interesser, som disse organisationer er bedre udrustet til at tage sig af, dels fordi de ikke har andre interesser at varetage end disse kontante særinteresser, dels fordi de udstyres med et stort og professionelt bureaukrati, som skal retfærdiggøre deres høje lønninger ved at skaffe kontante resultater til medlemmerne. Folketinget er i vidt omfang blevet et ekspeditionskontor for et samvirke mellem regeringen og erhvervenes organisationer, idet folketingsmedlemmerne selv er blevet ét med bureaukratiet gennem sine udvalg.

Og folkebevægelserne tager sig af de ideologiske interesser i form af omsorg for miljøet for U-landenes undertrykte befolkninger og for »alternative« livsformer og helsekost, vindmøller og landsbyromantik. Miljøgrupperne og de grønne bevægelser, der som oftest kun har én streng på deres bue, forlanger at få deres ideelle interesser tilgodeset, uden at de i øvrigt føler noget ansvar for, at der sker en samlet samfundsmæssig prioritering af deres mærkesager og de øvrige materielle interesser i en industriel produktion, som er i stand til at finansiere disse aktiviteter. Den seneste tids såkaldte »giftsager« er et godt eksempel på, at stærke miljøbevægelser i samarbejde med sensationspressen og de elektroniske medier, der heller ikke evner at se de mange enkeltinteresser i et større samfundsmæssigt perspektiv, er i stand til at trække et flercifret millionbeløb ud af statskassen.

★

Resultatet er blevet, at de mange særinteresser forhindrer en afbalanceret prioritering af de offentlige budgetter, idet de *offentlige udgifter* altid er privat indtægt for de enkelte grupper, mensde *offentlige interesser* altid er svagt repræsenteret over for alle de forskellige beretigede krav. Da efterhånden over 60% af alle indtægter passerer de offentlige kasser er det blevet næsten umuligt at foretage offentlige besparelser, selv om den offentlige sektor i forvejen er for stor, og den private produktion er for ringe til at finansiere det samlede forbrug, hvorfor vi både har et stort betalingsunderskud, en stor arbejdsløshed og en stærk inflation.

I denne situation er det særligt betænkeligt, at der er opstået et stigende krav om medbestemmelse samtidigt med, at mulighederne for at deltage på en kvalificeret måde i beslutningsprocessen er blevet forringet.

Men én ting er i hvert fald sikkert: Hvis vi skal redde det folkestyre, som lige fra antikkens dage har været menneskets ideal, hvor alle mennesker har en så vidt muligt rimeligt lige mulighed for at deltage i samfundets styre, må vi vende tilbage til den følelse af *samfundsmæssig solidaritet*, som tidligere har båret folkestyret.

Vi må appellere til et fornyet politisk engagement, som ikke indskrænker sig til stemmeafgivelsen på valgdagen. Det må strække sig videre ind i et aktivt arbejde i politiske partier og vælgerforeninger, som ud fra en omfattende politisk ideologi tager stilling til alle samfundets opgaver og ud fra sin værdiopfattelse prioriterer fællesopgaverne i forhold til de enkelte særinteresser.

De folkelige protestpartier og bevægelser afspejler utvivlsomt en almindelig udbredt utilfredshed med de gamle partier. Og der er da også en formodning om, at de politiske partier og ideologier, som opstod i forrige århundrede afspejler den tids livsforhold og væsentlige problemer. På den anden side har partierne tidligere vist evne til fornyelse og tilpasning, og der er grund til at håbe på, at de vil kunne gøre det igen, og der er også tegn på et vågnende politisk engagement og en forståelse for, at fornyelsen må udgå fra de politiske foreninger, hvor debatten føres, og hvor man må skabe den bredere basis for rekrutteringen af de valgte politikere.

En anden væsentlig betingelse for demokratiets videre bestående er, at der genskabes en vis forbindelse mellem ydelse og vederlag, således at der i de offentlige beslutningssystemer indbygges mekanismer, som gør det fordelagtigt for den enkelte at handle fornuftigt, dvs. med hensyntagen til andet end de kortsigtede og egne snævre interesser, men altså også til samfundets og egne langsigtede interesser. Evnen til at ofre egne kortsigtede til fordel for samfundets langsigtede interesser er kendemærket på den menneskelige civilisation.

Men vi må anerkende, at det ikke er de enkelte individer og grupper, som rager til sig på samfundets bekost-

ning, som handler umoralsk eller ufornuftigt, så længe de handler i overensstemmelse med lov og ret. Det er samfundets styringssystemer, der er noget galt med. Det er dem, der skal revideres. Ikke sådan, at velfærdsstaten sættes på spil, for så vil også demokratiet bukke under.

Men sådan, at det igen bliver muligt at skabe forbindelsen mellem ydelse og vederlag og mellem frihed og ansvar.

Demokratiet forudsætter vel, at menneskene er frie og lige, men ikke at de får lige meget. Frihed og lighed må afstemmes efter en almindelig lov, som sikrer fællesskabets almindelige behov.

Af Stig Jørgensen

Afpresning. . .

Det er ikke mange år siden, at formanden for journalistgruppen i DR kunne sætte lighedstegn mellem kvalitet og personalets trivsel.

Resultatet kender vi nu fra den amerikanske rationaliserings-rapport, der henviser til den svage overordnede styring og det vanskelige samspil mellem mange faglige grupper. Kvaliteten udtaler rapporten sig af gode grunde ikke om; det er der jo også så mange andre, der gør. Men kvantiteten aftager støt i takt med øgede bevillinger.

Senere kom P & T alvorligt ud at svømme, fordi meget betydelige investeringer i ny teknik ikke medførte besparelser, men i stedet en voldsom stigning i personudgifterne, samtidig med at det samlede resultat både kvalitativt og kvantitativt blev ringere. Ledelsen, som havde indført såkaldt demokratiske styreformer, måtte konstatere, at den forøgede trivsel ikke var ensbetydende med en bedre kvalitet.

Resultatet af demokratiseringen i DR og P & T har vist sig ikke overraskende at blive det samme, som det blev ved universiteterne og de højere læreanstalter efter indførelsen af styrelseslovens studenter- og personalestyre. Hverken den kvantitative eller den kvalitative standard har udviklet sig i forhold til en tidobling af budgetterne, som skete fra 50'erne til 70'erne.

I disse dage hører vi om en tilsvarende begrænset nyttevirkning af en tidobling af hospitalsinvesteringerne, som slet ikke udnyttes rationelt. Sygeligheden er ikke blevet mindre, for som dr. Knock siger, »raske mennesker er dem, der ikke ved, at de er syge«. Sundhedstilstanden kunne i hvert fald, som Knud Heinesen udtrykte det, have været lige så god for en væsentligt lavere pris.

★

Det fælles for alle disse aktuelle udslag af fejlinvestering af offentlige midler er, at det ikke er de implicerede journalister, postarbejdere, universitetslærere og læger, som optræder ufornuftigt eller umoralsk. Men det er de systemer, som styrer disse offentlige institutioner, som er uheldige.

Det drejer sig om institutioner, som producerer kultur og sundhed, hvis pris principielt er ubegrænset. Hvordan skal man kunne sige, at en undervisnings-, kultur-, sundheds-, eller for den sags skyld en socialinstitution er »rentabel«?

Det nærmeste, man er kommet til en sådan vurdering, var en udtalelse i en offentlig betænkning, som satte spørgsmål ved RUC's rentabilitet.

Jørgen Dich talte i sin tid om »den herskende klasse«, som betegnelse for de offentligt ansatte, der som gruppe betragtet sidder inde med en sagkundskab, som kan bruges som autoriteten bag forslag til udvidelser inden for deres egen sektor, mens almenhedens politiske repræsentanter er svagt udrustet til at modstå sagkundskabens argumenter.

Men når man derefter overlader ledelsen og styringen til personalegrupperne selv, er det som at udlevere tændstikker til pyromaner.

Hos hvem ville man købe metervarer udmålt med elastik? Det er ukristeligt at friste vor næste over evne.

★

Disse efterhånden mangfoldige eksempler på misvækst i den offentlige sektor må give anledning til dyb eftertanke hos fortalerne ikke alene for ØD, men også og især for ID (»Industrielt Demokrati« eller »medbestemmelse«). Men de afspejler den almindelige svaghed i det moderne velfærdssamfund, hvor interessegrupperne er utrætteligt optaget af at afpresse samfundet fordele på andres og på helhedens bekostning.

Det er vanskeligt at blande olie og vand og lige så svært at afstemme medbestemmelse og styring. For uden medbestemmelse går såvel demokratiet som arbejdslysten til grunde, og uden afpresning fremtvinger man ikke den konkurrence og rationalisering, som i den sidste ende er forudsætningen for vækst.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

Måneskind

Forleden opførte jeg mig som forbryder. Mit eneste forsvar er, at jeg handlede af bitter nød, selv om jeg da godt ved, at det er noget, som Vorherre og ikke menneskene tager i betragtning.

Jeg har været på måneskinsarbejde.

Jeg har repareret nogle rustskader på venstre forskærm på min efterhånden seks år gamle bil, som ikke er, hvad biler var i gamle dage.

For ikke at blive opdaget gemte jeg mig inde i garagen, hvor der desværre ikke er så meget lys som udenfor i solen, hvorfor resultatet da også blev endnu ringere, end det ellers var blevet.

For jeg er jo hverken mekaniker, blikkenslager eller maler, hvortil kommer at jeg med skam at melde fik et stort G÷ i sløjd, hvilket i parentes bemærket stærkt forringede mit gennemsnit til mellemskoleeksamen.

Men nøden er som bekendt opfindsomhedens moder, og ambitionsniveauet indretter sig efterhånden efter de begrænsede evners princip. Selv om arbejdet — ligesom iøvrigt alt manuelt arbejde kostede mig store anstrengelser og mange pletter, stod resultatet naturligvis ikke i noget rimeligt forhold til indsatsen.

Jeg narrede altså ikke bare arbejdet fra en faglært mekaniker og bidrog herved på forræderisk vis til arbejdsløshedens bevarelse, men jeg snød også stat og kommune for både skat, moms og ATP. Vel at mærke både for den skat, som mekanikeren skulle have betalt af sin timeløn, og den skat, som jeg selv skulle have betalt af den ekstraindtægt, jeg skulle have skaffet mig for at kunne betale mekanikerregningen.

Og mekanikerregninger på under 1000 kr. eksisterer jo i realiteten ikke længere takket være kapløbet mellem skatter og lønninger. Selv skal jeg tjene over 3000 kr. for at kunne betale sådan en regning, medens mekanikeren skal af med væsentlig mere end halvdelen til skat, moms og hele pibetøjet.

Det nemmeste ville naturligvis være at kortslutte alle systemerne og give sig til at bytte varer og tjenesteydelser med alle de andre. Men hvem ville bytte med sådan en som mig?

Derfor er jeg altså henvist til at gøre det hele selv. Reparere bilen, male huset, lappe cykler, reparere vandhaner og i nødsfald opvaskemaskinen og alt det andet, so m vi før havde fagfolk til at lave.

Til gengæld bliver det så ikke til så meget med retsvidenskaben, men det kan naturligvis også have andre og ganske naturlige årsager.

Men sommetider føler man sig på højde med den vision om en frigjort supermand, som Karl Marx forestillede sig som indbygger i sit kommunistiske paradis, ham der går på jagt om formiddagen, fisker om eftermiddagen og filosoferer om aftenen.

Nu går jeg bare og håber på, at finansministeren ikke læser det, jeg her har skrevet, om mine egne og mange andre hårdt pressede medborgere går og laver. For så kan vi efter al sandsynlighed risikere, at han finder på at pålægge os en særlig skat på sparet håndværkerudgift. Men pålægger jo allerede skat på sparet hjemmeforbrug, og hvorfor i alverden kal man så kunne tilliste sig en sådan berigelse på samfundets bekostning.

Men jeg har nu i sinde at fortsætte med min lyssky trafik, indtil den bliver standset med retslige tvangsmidler.

For enhver må jo hytte sit eget skind.

Af
Stig Jørgensen,
professor, dr. jur.

Det umulige demokrati

Kongresser er anstrengende, men nyttige.

Det er i korridorerne, man skal spinde uld, idet faglige såvel som politiske katedre har det med megen skrigen.

Når det drejer sig om ret og politik, kan man ikke undgå at komme ind på demokratiets muligheder i Øst og Vest.

Vore polske kolleger var mod forventning afslappede og fulde af fortrøstning. For, som de sagde, polakker er ikke verdensmestre i organisation, men vi er specialister i improvisationer.

Og så kunne man ikke lade være med at tænke på Frederic Chopin.

Ikke alene havde partiet for længst accepteret kirken som en indflydelsesrig politisk magtfaktor, men det havde nu reelt indstillet sig på en tredeling af magten mellem partiet, kirken og Solidaritet.

Det alt for nærliggende spørgsmål om russernes villighed til at acceptere en sådan politisk pluralisme besvares med et skuldertræk: Hvad skulle de ellers gøre?

Prisen for en militær indgriben er alt for høj, for alle polakker er først og fremmest patrioter, hvad enten de hører til partiet, kirken, Solidaritet eller dem alle tre. Og Polen er ikke Ungarn eller Czekoslovakiet, hverken geografisk eller mentalt.

Polen er Ruslands bløde underliv, hvad Ungarn ikke var, og alle ved, at polakker hellere vil sprænge sig selv i luften end overgive sig, hvad ingen ville mistænke czekoslovakkerne for. De ligner danskerne for meget.

Og hvorfor tror I, vi har valgt en general som ministerpræsident? spørger de retorisk. Og svarer selv, at det er et signal til russerne og ikke til befolkningen.

Mens kirken tidligere repræsenterede systemkritikken, har den nu, ligesom kommunistpartiet i Frankrig gjorde det i 1968, overtaget den samfundsbevarende rolle. For Solidaritet er ikke bare et fagforbund, men en folkebevægelse, med den fare for samfundet, som altid er til stede, når stærke folkelige strømninger slår igennem.

De har intet samlet program og intet enkelt hovede og kan derfor benyttes af målbevidste personer, som har egne og mere vidtgående politiske interesser.

Det var i hvert fald polakkernes egen bekymring, samtidig med, at de anerkendte Solidaritets demokratiske betydning og Lech Walescas gode vilje og evne til at formulere arbejdernes tanker og følelser.

Partiets ledelse har fået et helt nyt ansigt, idet kun 15-20% er gengangere. Mange af de nyvalgte er ubeskrevne blade, eftersom de liberale og de konservative aktivister tilsyneladende jordede hinanden. Ligesom i rigtige demokratier er det tilsyneladende først og fremmest den, som ingen uvenner har, der bliver valgt!

Både partiet og Solidaritet domineres altså af amatører, og der vil derfor blive stillet store krav til polakkernes improvisationsevne i den nærmeste fremtid.

Og som de sagde det med de mest charmerende smil: Når det er nødvendigt at gøre det umulige, er vi jo nødt til at gøre det!

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

distance

Det er Frants G. Bengtsson, der har levendegjort den renlivede pessimisme. Han fortæller i et essay om magisteren, som vil overraske sin skumle ven med den første aprilsol, og som derfor stiger op og trækker de tykke gardiner fra hans vindue.

Vennen misser mod solen, tager brillerne på og ryster sørgmodigt på hovedet: »Nu kan det jo så snart blive vinter igen!«, mumler han så.

Æseldyret er dog en alvorlig konkurrent med sit indædte sortsyn, når Plys og hans venner forsøger at opmuntre ham i hans glædesløse gumlen på tidslerne: »Bare det nu ikke begynder at sne«, kan han udbryde midt i sommervarmen, eller: »Endnu er der da ikke blevet jordskælv«.

Eller omvendt den lige så meningsløse optimisme hos ræven, der fiffigt bagatelliserede den omstændighed, at man var ved at trække bælgen af ham: »Det er kun en overgang«, sagde han.

Hvad er det, der får folk til at lægge en sådan mangel på realitetssans for dagen? For det er naturligvis altid rigtige mennesker, det drejer sig om, når digterne digter deres fabler.

Mon ikke det er en form for livsangst, som har til formål at sikre mod de nødvendige skuffelser, der er følgen af at engagere sine følelser i virkeligheden.

Den, der ikke er sikker på at kunne realisere det almene, fornærmer med forsæt sin forlovede for at blive hende kvit, og den selvusikre, der har giftet sig med en bums og voldsmand, vil trods buler og blå øjne blive ved med at fastholde, at hun er i besiddelse af verdens dejligste mand.

Det er vel også derfor, tonen i den offentlige debat i disse år er blevet skinger og skældende. Selv mennesker, som for år tilbage kunne gavne og fornøje deres læsere ved at fægte med kårde og fleuret, er nu begyndt at svinge vildt og larmende med slagsværd og kølle.

Når naturen går over optugtelsen, og skældsordene fyger som spyttet fra fordrejede munde, når eftertankens gustne overlæg ikke længere er i stand til at skabe den nødvendige distance mellem sag og person, er det, at tilskuerne for ikke at gøre ondt værre genert vender blikket nedad og til siden.

Og så har stridsmanden sejret sig til døde, når ingen længere gider at tage kampen op eller at se på. Så kan hån få lov til at råbe alt det, han har lyst til, mens ordene vejres bort af sommervinden. Så bliver han for alvor ansvarsfri, når ingen tager ham alvorligt.

Ligesom Jon Galster der i sin tid ansvarsfrit kunne beskylde Gud og hvermand for landsforræderi.

Hertillands vil vi fortsat gerne kunne holde den humoristiske eller ironiske distance, som dengang landbrugets førstemand mente, at det kneb med at holde pessimismen vedlige.

Af Stig Jørgensen

Alternativer

Det er for godt til at være sandt.

Men hvis det alligevel er sandt, at »Fulton« kan resocialisere sit hårdt belastede klientel, som det hedder i den faglige jargon, næsten med 100%, så er det en alvorlig anklage mod det officielle fængsels- og institutionsapparat.

Ikke nødvendigvis mod personalet, som udmærket ved, at fængslerne ikke gør nogen gavn. Vi må bare håbe, at vi kan undgå at gøre især de unge kriminelle ubodelig skade, siges det fra autoritativt hold.

Men mod den ideologi, som har domineret pædagogik og socialpolitik i den sidste generation.

Ret og pligt er blevet skilt ad, således at den enkelte kan stille et maksimum af krav til andre og et minimum af krav til sig selv. Den oprindelige forestilling om retfærdighed gik ud på, at der skulle være lighed mellem ydelse og modydelse. Det er det, som man har kaldt den udlignende retfærdighed.

Eller som det hedder i »Fulton«s grundlov: »Den, der ikke vil yde, skal heller ikke nyde«.

I nutidens velfærdssamfund går ligheden på individerne, som har ret til at forlange en ligelig fordeling af samfundets samlede produktion uanset evne, vilje og indsats. Det er det, som man har kaldt den uddelende retfærdighed.

Det er ikke mærkeligt, at mange gode mennesker kalder »Fulton«-ideologien reaktionær. Og det er også rigtigt, at den er en reaktion mod en livsholdning, der har været dominerende i udviklingen af det velfærdssamfund, som de fleste trods alt vil bevare.

Men iøvrigt er det noget sludder. Tyngdeloven og kønsforskellen er heller ikke reaktionær. Den er der bare.

Havde vi opdraget vore børn i overensstemmelse med professor Spocks dengang moderne teori om den frie opdragelse, havde de været ødelagt. Og så havde det ikke nyttet noget, at Spock senere har afsvoret sin ungdoms vildfarelser og har tilsluttet sig den rimelige opfattelse, at børn og andre mennesker har behov for, at der stilles krav og forventninger til dem, og at de derfor også har et ansvar.

Eller som Frohn Nielsen udtrykte det: Den største forbrydelse man kan gøre mod et menneske er at sige: »Du duer ikke! Dig forventer vi os ikke noget af!«.

Men man kan selvfølgelig ikke stille de samme krav til alle. Man behandler kun mennesker ligeligt ved at behandle dem forskelligt. Derfor er det også noget pjat at ville angribe kritikken af lighedsideologiens vildfarelser, som afspejler sig i samfundets krise, og gøre den til et angreb på velfærdssamfundet.

Det vil dog nok være farligt at indpasse »Fulton« i det autoriserede institutionssystem, sådan som Bertel Haarder anbefaler det her i bladet den 21. august.

Et alternativ til det officielle apparat, må være et alternativ. Det risikerer at dø af anerkendelsen som tilskudsberettiget institution. Men »Fulton« må være en anfægtelse og en udfordring for det officielle system, sådan som de øvrige private og idébestemte initiativer.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

Er folkestyret muligt?

I avisen den 1. august kritiserer arkitekt H.G. Nørgaard-Beth i kronikken en Midtpunktsartikel, som jeg havde skrevet til Jyllands-Posten den 30. juni.

I min artikel analyserede jeg de vestlige demokratiers udvikling og fastslog, at man overalt havde kunnet iagttage et omsving i tilslutningen bort fra partipolitiske ideologier til erhvervsbetonede interessegrupper. De politiske partier har naturligvis altid i moderne tid haft deres realgrundlag i fælles interesser: højre/konservative har altid repræsenteret de besiddende og priviligerede, venstre/liberale derimod de bønder og borgere, som er interesseret i erhvervslivet, medens socialismen har haft tilknytning til arbejderbevægelsen.

Men samtidig har de politiske partier altid været baseret på en ideologi, som omfatter hele samfundet og derfor går ud fra en bestemt menneskeopfattelse. Den konservative sætter ligesom socialisten samfundets interesser forud for individets, medens den liberale går ud fra, at individet er samfundets grundenhed.

Derfor vil den liberale betragte friheden som den overordnede værdi, medens den konservative vil prioritere nationen, og socialisten ligheden forud for friheden. Men alle tre ideologier kan forenes i troen på, at deres vej vil føre til den størst mulige lykke for det størst mulige antal.

Lige fra antikken har man ment, at demokratiets ideal består deri, at alle har lige andel i styret, men at man i den virkelige verden må have en afstemningsprocedure, som er baseret på flertalsafgørelser. I det klassiske Athen i 500-400-tallet før vor tidsregning havde man da også en slags direkte demokrati, som bestod i, at folkeforsamlinger mødtes fra tid til anden for at træffe de politiske beslutninger (af polis: bystat).

For Athen var med omliggende provinser et samfund på størrelse med Fyn og havde et befolkningstal på ca. 200.000, hvoraf halvdelen var kvinder, og 10% var slaver uden stemmeret; når man så går ud fra, at over halvdelen var børn og fremmede, kan man regne med, at der kun var 30.-40.000 stemmeberettigede borgere.

Men det var alligevel mange, og efter de ødelæggende krige mellem Sparta og Athen i 300-tallet f.K. var de store filosoffer Platon og Aristoteles enige om, at de store folkeforsamlinger dels var blevet forført af demagoger, dels havde handlet uden moral og indsigt i de overordnede samfundsinteresser.

Vi ser derfor også, at filosofferne, da der i 1600-tallet igen bliver interesse og mulighed for demokratiske ideer, argumenterer for en fordeling af samfundsmagten ud fra den samme tro på, at magten korrumperer. Både englænderen John Locke og franskmanden de Montesquieu sætter mønstret for det moderne demokrati ved at anbefale en adskillelse i en lovgivende, en udøvende og en dømmende magt, som gensidigt skal holde hinanden i skak.

De mener, at man i et større udviklet samfund må vælge særligt egnede personer til på folkets vegne at mødes fra tid til anden for at vedtage de fælles love, som derefter må administreres af en professionel regering. Denne opfattelse blev da også modellen for den amerikanske grundlov af 1776 og de senere europæiske grundlove, herunder den danske af 1849 og senere.

Derimod talte den filosof, som mere end nogen anden var den lidt senere franske revolutions åndelige fader, for et mere direkte demokrati, hvori de styrende var identisk med de styrede i en slags »fællesvilje«. Rousseau's ideer var utvivlsomt inspireret af kantonstyret i hans schweiziske fødeland, men de førte som vi ved, til rædselsherredømmet.

For »fællesviljen« kan enten fremkomme derved, at folket vælger sine ledere, eller ved, at ledelsen, som Bert Brecht udtrykte det, vælger det »rigtige« folk, og at den altså udtrykker »den sande fællesvilje«.

Det, som er problemet for et demokrati, som stræber mod en ligelig medbestemmelse, består netop i at finde den mekanisme, som sikrer, at den enkeltes interesser afstemmes med andres og med helhedens

interesser. Og i et samfund med en voksende teknologisk udvikling og en dermed sammenhængende specialisering og arbejdsdeling bliver det ikke så nemt at blive enige om de fælles mål.

Og vor tids største dilemma er netop dette, at befolkningen kræver en større og større medindflydelse samtidigt med, at de enkelte bliver mindre og mindre egnet til at tage del i den komplicerede beslutningsproces.

I demokratiets barndom i 1700-tallet kunne man gå ud fra, at beslutningerne skulle træffes på grundlag af en fornuftig debat mellem oplyste personer. Men så enkelt er det ikke længere. Man har lært, at menneskene faktisk ikke har fælles interesser, og at beslutningerne, selvom det også var tilfældet, ikke kunne forudsætte, at deltagerne i beslutningsprocessen er fornuftige og oplyste personer.

Den skotske filosof og økonom Adam Smith kunne i slutningen af 1700-tallet argumentere for markedsmekanismen som den bedste regulator af menneskelige beslutninger, idet han gik ud fra, at summen af de enkeltes egoistiske dispositioner ville udgøre den størst mulige samfundsmæssige fordel. Han og den tyske filosof Immanuel Kant mente derfor også, at statens magt skulle indskrænkes til det mindst mulige (natvægterstaten), selvom Kant dog antog, at der måtte være en »fornuftig fællesvilje«.

Alle samfundsbetragtere og -teoretikere har altså gennem tiderne været opmærksomme på, at der er nogle »fællesinteresser«, som må varetages, hvis samfundet ikke skal bryde sammen. Det er det, jeg har beskrevet som behovet for en »samfundsmæssig solidaritet«.

Hvad man har kunnet iagttage i de senere års samfundsudvikling i vest, og i den seneste tid også i øst — i Polen, er dette, at interesseorganisationerne overtager partiernes rolle som varetagere af befolkningens materielle interesser, medens de ideelle interesser formuleres af såkaldte »folkebevægelser« for eller imod en bestemt sag.

En fælles årsag til denne udvikling og til dannelsen også af »protestpartier« (Fremskridtspartiet, CD, Kristeligt Folkeparti) må sikkert søges i samfundets udvikling i »korporatistisk« retning i efterkrigstiden. Hermed mener man, at den reelle ledelse ligger i statsapparatet, som infiltrerer folketinget gennem stående udvalg, og som infiltreres af erhvervsorganisationerne gennem særlige kontaktorganer.

Denne statsindflydelse har sammenhæng med statens voksende engagement i national- og samfundsøkonomien og en dermed tiltagende kontrol med erhvervslivet, et stærkt voksende statsbudget og en tyngende beskatning. De forskellige samfundsgrupper forsøger derfor at opnå de størst mulige tilskud fra statskassen eller de mindst mulige bidrag hertil.

Da den »offentlige udgift« altid er »privat indtægt« for nogle (offentligt ansatte, pensionister, uddannelsessøgende, tilskudsberettigede erhverv), er det vanskeligt at begrænse væksten i de offentlige budgetter, som nu varetager over 60% af samtlige indkomster i samfundet. Medierne og interessegrupperne sætter fuldt pres på, medens varetagerne af »de offentlige interesser« er svage og uorganiserede.

Det er denne »alles krig mod alle«, som især i en sparetid sætter den samfundsmæssige solidaritet over styr til skade for alle i det lange løb. Som den amerikanske økonom Kenneth Arrow siger, kan de enkelte grupper have fordel af at rage til sig, så længe ikke alle har lært at spille spillet. På den anden side findes der ingen mekanisme, der på en rationel måde kan prioritere de forskellige gruppers interesser. siger Arrow, hvorfor det er svært at se, hvordan et demokratisk styre skal kunne løse sin opgave.

Stillet overfor disse det moderne samfunds komplicerede og magtfulde konflikter er det ikke tilstrækkeligt at anbefale en tilbagevenden til naturen. sådan som arkitekt Nørgaard-Beth er tilbøjelig til at mene. Ikke engang Rousseau mente, det var muligt 1700-tallets Frankrig, selvon mange har tillagt ham denn opfattelse. Og det er visselig ikke muligt i 1900-tallets Dan mark, hvor man allerede e kommet alt for langt bort fr uskyldighedstilstanden til, a landsbyfællesskabet eller dei utopiske kommunisme kai være andet end nostalgi.

De, der taler for »nærdemo krati« og samtidig forlange bekvemmelighederne i et mo derne produktionssamfund, e ræve, der taler for gæs. Det v uvægerligt blive til anarki elle de »højttalendes terror«.

Den eneste redning, som je ser den for vort folkestyre he og nu er en opslutning om d gamle partier med deres omfa tende ideologier og værdipri riteringer. Kun herigennem kan vi styrke de politisk

kræfter, som er i stand til på een gang at varetage helhedens interesser og at holde interessegrupperne stangen.

Men een ting er vi enige om, arkitekt Nørgaard-Beth og jeg, og det er, at den enkeltes frihed og ansvar må spille en større rolle i fremtiden, hvis man skal sikre en voksende indsats, både for at hjælpe os selv og vore efterkommere i ind- og udland. For hvis man ikke stiller krav til indsats og kvalitet og samtidigt belønner disse egenskaber, risikerer vi, at ligheden kommer til at kvæle friheden.

Og dermed vil ligheden kun kunne opnås på et stadigt lavere niveau. For gulerodden har altid været bedre end pisken.

STIG JØRGENSEN

Det er let at være bagkl

Den engelske forfatter bl.a. til »Kaninbjerget« og »Shardik«, Richard Adams, har overrasket sine læsere med en usædvanlig spændings- og kærlighedsroman, »Pigen i gyngen«.

Det er fristende at tilføje, at læseren selv kommer alvorligt i gyngen, efterhånden som handlingen skrider frem. For under den tilsyneladende normale overflade forekommer mærkværdige og faretruende begivenheder, som opløser personernes trygge virkelighedsfølelse.

Hertil kommer forfatterens – eller hovedpersonens – reflektioner over egen virkelighed. Han bemærker, at den succesrige eller etablerede mand, efterfølgende ser sin karriere som en naturlig følge af planer, handlinger og kvalfikationer, som med nødvendighed har ført ham til hans nuværende position.

Men, siger han, herved glemmer han, eller han lyver. I hvert fald arrangerer han i sin retrospektive betragtning begivenhederne, så de passer ind i den virkelighed, som faktisk bliver realiseret. Men han glemmer, at det set forfra, fra begyndelsen, tog sig helt anderledes ud.

Han glemmer den angst, den tvivl og usikkerhed, de tilfældigheder, de rævestreger og den ventede eller uventede hjælp, som han fik fra forskellige side. Han glemmer helt, at udsigterne så nok så uklare, usikre og skræmmende ud. At fremtiden ofte lå i mørke.

Hvad sagde ikke Kierkegaard i sit opgør med Hegels system: »Man lever livet forlæns, men forstår det baglæns«. Hegel kunne fastslå, at det virkelige var det fornuftige, og omvendt, at det fornuftige derfor også er det virkelige. For betragtet efterfølgende er det let at forklare en faktisk indtrådt begivenhed, i hvert fald lettere end det er at forudse, hvad der vil ske i en given situation.

Når tingene er sket, kan man altid forklare, hvorfor de på grund af de implicerede handlinger, kendsgerninger og lovmæssigheder med nødvendighed ville indtræde. Men dengang de implicerede havde en handlemulighed, var det ikke lige så indlysende, hvad de skulle gøre. Konsekvenserne er altid vanskelige at forudberegne, og hvilket mål skal man i det hele tilstræbe, og målene for vore handlinger er normalt delmål i andre af vore planer.

Det er det, som Kierkegaard kaldte ansvar, og som han med rette forbinder med begrebet angst: Frygten for det ukendte og usikre.

Juristerne kender denne dualitet mellem mulighed og nødvendighed, tydeligst i ansvarsvurderingen. Ansvar er jo kun meningsfuld i forbindelse med frihed, hvorfor der normalt ikke indtræder ansvar for ikke at opfylde kontraktlige forpligtelser, når opfyldelse er umulig.

Det umulige forpligter ingen, sagde allerede romerne. Men det, der er umuligt på opfyldelsesdagen, kunne udmærket godt have været muligt på et tidligere tidspunkt, hvis skyldneren havde forsøgt at opfylde med andre midler. Hvis ens varelager brænder på leveringsdagen, kan man ikke levere, men man kunne jo have forudset brandmuligheden og sikret sig imod den.

Derfor er en vareleverandør kun ansvarsfri ved såkaldt »force majeure«, d.v.s. en udefra kommende begivenhed, som han ikke er herre over, og som han normalt ikke kunne tage i betragtning. En »Act of God«, som englænderne siger. Ellers må han erstatte kunden det tab, han får, ved ikke at få leveret varen til tiden.

Men også for økonomien er det et dilemma at måtte spalte sig ud i to betragtere. Den normale modelanvendende økonomi overser – bevidst – dette tidsperspektiv i præcisionens interesse. Det er altid let for økonomen – (og politikeren) at forklare, hvad der er sket, men det er vanskeligt – som kendsgerningerne viser – at

vide, hvad man skal gøre.

Nationalbankdirektøren sagde engang, at nationaløkonomi er anvendt psykologi. I hvert fald er det sandt, at de økonomiske prognoser afhænger ikke så meget af menneskelige handlinger, som af menneskenes forventninger. Det er nemlig forventninger, som styrer handlingerne og ikke omvendt. Derfor er inflationsudviklingen af hængig af inflationsforventning, og renter og kursudviklingen af rente og kursforventninger.

Selv om det ikke var Storm P., som sagde det, så kunne det godt have været ham, som konstaterede, at det er svært at spå om fremtiden.

Og at spå om menneskelige forventninger kan, som en engelsk dommer har sagt det om noget helt andet, være som for en blind mand, at lede efter en sort hat i et mørkt rum.

Af
Stig Jørgensen

Krigeriske døtre

Man kan lære at blive taknemlig for lidt.

Det er rigtigt, som dagspressens anmelder skrev om sidsteakten af »Krigsdøtre«, at den var bedre end de tre foregående.

Og hermed er alt også sagt.

Alligevel ville det dog være mere træffende at kalde den mindre dårlig. For jeg synes ikke kvinder kan være tjent med at blive bedømt efter en anden målestok end mænd.

I sandhedens interesse skal det dog villigt erkendes, at TV-teatret i hård konkurrence med underholdningsafdelingen tager prisen for talentløshed.

Kort sagt, mændene er ikke bedre.

Men det nytter altså ikke noget at gøre kedsommeligheden til dramatisk princip, og så forgylde den ved at gøre den til specielt kvindelig dramaturgi.

Det nytter heller ikke at stille lavere kvalitetskrav til forestillinger, som handler om de gode og moderigtige meninger. I så fald er der tale om religiøse traktater eller politiske pamfletter, som skal måles i forhold til overbevisningens styrke.

Det nytter slet ikke at tage en slev og med den fylde en spand med klicheer og derefter hælde den således frembragte klæge dej udover vore syndige hoveder.

Den eneste forestilling, som hævede sig over jorden, og som virkeligt dokumenterede, at kvinder naturligvis også kan lave god dramatik, var første del, hvori personerne ikke blot var et påskud for forfatternes ønske om at aflevere nogle replikker.

Det var tydeligt, at forfatterne her [illegible] frigjort fra deres l[illegible]g kvindepolitiske [illegible]røje, og slet og ret [illegible]ortælle en histor[illegible]levede i kraf[illegible] perso[illegible]es troværdi[illegible]g det præcise tidsb[illegible] fra fyrrerne.

Hvorfor se[illegible] så iøvrigt skulle kaldes »Krigsdøtre« er ikke umiddelbart indlysende, når man betænker, at den ikke på nogen iøjnefaldende måde handlede om krigstidens men snarere om efter krigstidens indvirkning på en generation af danskere.

Den handlede jo om alle de velkendte modebevægelser, som har hærget vort samfund på godt og ondt gennem efterkrigstidens forvirrede årtier.

Det kunne have været gjort humoristisk eller analyserende, men forfatterne valgte tilsyneladende at identificere sig med ideerne og at lade personerne gengive dem uden kunstnerisk distance.

Dermed blev stykkerne i bedste fald ligegyldige, i værste fald farlige. Især i det sidste af anmelderne berømmede stykke føg det med moderigtige »problematikker« og deres skurke, som forfatteren derefter for en sikkerheds skyld nedlagde med en drabelig salve af sit haglgevær.

Det farlige er, at alvorlige problemer behandles ualvorligt under dække af at være dramatik og forskanset bag den kunstneriske frihed. Endnu en dråbe af utilfredshed og angst blev dryppet i det bitre bæger, som vi engang kommer til at tømme til bunds, når vi når til vejs ende med den dobbelttænkning, som på een gang vil bevare og udbygge velfærdsstaten og afskaffe alle teknologiens ulemper.

Som om vi engang i fremtiden kan leve af at pleje og passe hinanden og så iøvrigt hente pengene i banken.

Nu kan man forvente, at de i forvejen frelste kvinder vil affærdige enhver indvending dermed, at mænd ikke er i stand til at forstå en lyd af det hele, eller hvad der er værre, at kritikken er en bekræftelse på deres angst for at miste føringen. Endnu værre er det, at det ville være de samme kvinder, som påstår, at der ikke er forskel på mænd og kvinder.

Og det er synd for kvinderne.

Af
Stig Jørgensen

Retorik

Statsministerens åbningstale har to funktioner, en officiel som går ud på at fortælle alt folket, hvad regeringen vil gøre, og en uofficiel som går ud på at tilsløre, hvad regeringen ikke kan gøre.

Den første er ikke så interessant i den øjeblikkelige situation, hvori regeringen ikke kan gøre meget. Det gode, den vil, det gør den ikke, og det onde, den ikke vil, det gør den.

Derfor er der så meget mere brug for den anden. For at tilsløre afmagten overfor krisens forskellige fremtrædelsesformer, anvender statsministeren en patetisk stemmeføring og store armbevægelser mod symptomerne indadtil og fjenderne udadtil.

Megen skrigen og lidet uld, som bonden sagde, da han klippede sine svin!

Eller som advokaten skrev som regibemærkning i sin procedure: Her er argumentationen svag: jeg hæver stemmen og slår i bordet!

Endelig har talen samme rituelle karakter som den mumbo-jumbo, heksedoktorerne anvender for at besværge naturkræfterne og fremkalde regn eller helbrede sygdomme.

Ritualerne skal appellere til de troendes overbevisning og til de velmenendes ønsketænkning. Derfor må de for enhver pris undgå at referere til de ubehagelige kendsgerninger og de nære og overkommelige løsninger.

Den indenrigspolitiske del fordømmer derfor arbejdsløsheden, især ungdomsarbejdsløsheden, som er en forbandelse, hvad alle kan være enige om. I stedet for at tale om de reelle årsager og de virksomme bodemidler, som ikke kan nævnes, taler man i stedet om beskæftigelsesterapi.

Når især en socialdemokratisk regering ikke kan tale om de reelle årsager, hænger det sammen med, at man da samtidigt ville have aflivet myten om »arbejderbevægelsens« solidaritet.

Hovedårsagen er jo den enkelte, at fagorganisationerne på deres stærke og etablerede medlemmers vegne har presset lønniveauet så højt i vejret, at der ikke bliver plads til de unge, de svage og kvinderne på et arbejdsmarked, der må bortrationalisere de enkle opgaver af hensyn til sin konkurrenceevne.

I stedet for at give erhvervslivet mulighed for at drive en profitabel virksomhed, hvorved kapitalen af sig selv ville investere i arbejdspladser, forsøger man nu at aflede opmærksomheden herfra ved at tæve de passive investeringer i pensionskasser og statsobligationer, som regeringen selv tilskynder ved sin underskudspolitik, til at reinvestere aktivt eller i indeksobligationer, som ingen frivilligt vil røre med en ildtang.

Fordi det er en dårlig forretning, så længe, man har den nuværende rentebeskatning og den nuværende inflation.

Udadtil beroliger man sine egnes dårlige samvittighed ved at sparke til de små og fjerne og tale høfligt til de store og nære. El Salvador må nu igen stå for skud, da Angola ikke længere kan bruges som offer for den store djævel, efter at cubanerne er kommet til hjælp. Til gengæld har man så fået ny harmløs skydeskive i Tyrkiet.

Den nære og direkte trussel om aktuel og truende undertrykkelse i øst fordømmes naturligvis ikke, hvorimod man gudhengivent fremsætter håbet om, at polakkerne må få lov til at bevare friheden. Samtidig med at vor emsige udenrigsminister med ydmygt nedslagne øjne indkasserer storebrors velvillige ros for at have advaret de asociale polakker mod at forlange for megen selvstændighed.

Resten er tavshed!

IV.

UNDERVISNING OG UDDANNELSE

Et fjerde gymnasieår

Noget vil vise sig!

Det var mr. Micawbers forhold til fremtiden, således som det er livsholdningen for letsindige, gudhengivne og sangvinske naturer.

Kort sagt, det er også det sædvanlige danske svar på vigtige samfundspolitiske spørgsmål. Når dette trykkes, er der måske truffet endelig beslutning om det årlige kriseindgreb, mens man som sædvanligt lader krisen passe sig selv, indtil det bliver nødvendigt en gang til næste år at fægte lidt med arme og ben.

Men det var nu ikke det, jeg ville snakke om. Det var blot et aktuelt apropos til et almindeligt problem.

*

Det jeg ville tale om, er uddannelsespolitik, nærmere betegnet gymnasiepolitikken, som også er i krise, på grund af samme tilbøjelighed til at lade tingene passe sig selv, indtil det er indlysende, at der må gøres noget. Der er mange, som i den forløbne tid har givet udtryk for bekymring over, at gymnasierne og HF i de kommende år må indstille sig på at modtage over 50 pct. af en årgang unge.

Og så kommer jeg til at tænke på, at jeg for snart 10 år siden skrev om uddannelsespolitikkens zig-zag, og mulighederne for at løse universiteternes krise. Jeg talte om den danske pragmatisme og mangel på lyst eller evne til principiel tænkning. På ondt og godt. For der kan være gode grunde til at glæde sig over den liberalitet, som giver sig udslag i eksperimenter, som lader de tusinde blomster blomstre, fremfor indædt at planlægge og styre menneskene i forudtænkte baner.

Men grænsen for denne fornuft, består i den frimodige vandring i den ene retning, indtil næsen rammer væggen, og den herefter følgende vending omkring og vandring mod den modsatte væg osv. Det er dog ikke at foragte, at man standser op en halv time for at spekulere over, hvilke fornuftige foranstaltninger den indvundne erfaring skal få.

Jeg undrede mig i sin tid over, at man i efterkrigstiden kunne udbygge folkeskolen med et net af centralskoler for at skaffe børnene lige muligheder for en realeksamen, uden at tænke på, at det ville skabe et stort pres på gymnasierne. Og at man i løbet af 50erne kunne udbygge gymnasierne, uden at gøre sig klart, at det ville medføre et stort pres på den videregående uddannelse.

I løbet af 60erne firdobledes studentertallet ved de højere læreanstalter, samtidigt med at budgetterne tidobledes. Man holdt nemlig universiteterne åbne, samtidigt med at man begrænsede adgangen til mellemuddannelserne. Kunne man ikke blive folkeskolelærer, kunne man altid blive gymnasielærer.

Troede man, og det vil sige studenterne. I stedet viste det sig, at universiteterne måtte konstatere et frafald på mere end 50 pct. i løbet af det første eller andet år, og visse populære uddannelser kunne mønstre en særdeles lav procent af færdiguddannede. Konsekvensen var et stort spild af ressourcer til denne udskillelsesproces, og en tilfældig spredning især af forskningskapaciteten efter studentertilgangen. En anden negativ konsekvens var uroligheder som følge af en uhensigtsmæssig kombination af studieuegnede studenter og svigtende ressourcer. En tredje konsekvens var spild af tid og nederlag for unge mennesker, der burde have haft andre tilbud.

*

Jeg foreslog dengang, at man skulle løse nogle af problemerne ved at indføre et fjerde gymnasieår og trække studieegnethedsbedømmelsen bort fra universiteterne, som for sit vedkommende kunne medvirke til almendannelsen ved at acceptere visse mellemuddannelser på ikke-videnskabeligt grundlag; noget som i USA kaldes bachelor grad. Den egentlige universitetsuddannelse på videnskabeligt grundlag kunne derefter forbeholdes det lille mindretal, som var motiveret og egnet, og som samfundet har brug for. Samtidigt kunne man bevare studiefriheden, idet de fleste ville stige af, efterhånden som de når grænsen for deres formåen, når de kan få en kompetencegivende eksamen.

*

Nu er tanken om et fjerde gymnasieår dukket op igen som følge af den store til-

gang. Når 50 pct. af en årgang søger gymnasium og HF er det både positivt og negativt. Negativt, hvis det betyder, at udsigten til arbejdsløshed holder de unge fra praktiske uddannelser. Positivt fordi der heri ligger en mulighed for en ensartet videreuddannelse af unge. På den anden side må konsekvensen ligesom for folkeskolens vedkommende blive en niveaudeling eller specialisering. De dygtige keder sig, hvis de svages niveau lægges til grund, og de svage falder igennem, hvis de dygtiges skaber normen.

Skal vi have nivellering eller frafald? Problemstillingen er lige så falsk, som den var for folkeskolens 8-10 skoleår. Niveaudeling og specialisering må være et bedre svar. Den amerikanske High Scool optager lige så stor en del af ungdommen, men størsteparten får en praktisk uddannelse, som kvalificerer direkte til erhvervslivet. Kun en mindre del fortsætter efter 2 års forløb til et college, der i løbet af yderligere 2 år sorterer til mellemuddannelse eller universitet, hvis eleverne ikke går ud i praksis.

*

Der er god grund til at tro, at modellen fra USA kan inspirere til løsninger på gymnasiernes dilemma og dermed måske også på universiteternes. Det er allerede kun ca. ¼ af en årgang studenter/HF i København, som går til de højere uddannelser, hvorimod man ikke rigtigt ved, hvor resten går han.

I forvejen har vi fået et sygt system med adgangsbegrænsning til mellemuddannelserne og til de dyre uddannelser ved de højere læreanstalter. Karakterjageri i gymnasierne er blevet en negativ effekt, men trods alt er karakterniveauet et mindre dårligt udskillelsesmiddel end lodtrækning, pointjageri eller nepotisme. Men det er trods alt et sygdomstegn i uddanneleespolitikken, som man kunne ønske fjernet, fordi det vel virker statistisk korrekt, men dog individuelt uretfærdigt.

Kunne man nu blot håbe, at uddannelsespolitikkens magthavere ville lade den gode gamle slendrian fare og afløse den veltjente zig-zag teknik med en sammenhængende tankegang.

De unge mennesker burde have en chance.

Af Stig Jørgensen

Adgangs-begrænsning

I DEN LØBENDE debat om adgangsregulering til de videregående uddannelser vendes de gammelkendte argumenter endnu en gang i luften.

Principielt er adgangsregulering en uting i et liberalt og pluralistisk samfund. I overensstemmelse med denne individualistiske menneskeopfattelse er det lysten og evnerne, som driver værket,

Nu er problemet imidlertid det, at samfundet i hvert fald kun på papiret lever op til det liberale princip. Samfundet, d.v.s. staten og organisationerne, har i så høj grad blandet sig i det private og erhvervslivet i så høj grad i det politiske, at vi i hurtigt tempo nærmer os en slags korporativ stat, et samfund, som styres gennem et samvirke mellem det politisk-administrative bureaukrati og erhvervsorganisationerne.

Samfundet betaler undervisningen på alle niveauer og påtager sig at skaffe beskæftigelse til de uddannede eller subsidiært at betale en kompensation i form af understøttelse, indtil organisationerne har skabt grundlaget for fuld beskæftigelse.

Med den stigende velstand i 60'erne skabtes grundlaget (og behovet) for en kraftig vækst i den højere uddannelse. Da adgangen til seminarierne og andre mellemuddannelser blev begrænset, opstod et voldsomt pres på universiteterne, der i løbet af 10 år 3-4 doblede universiteternes studentertal.

Det lykkedes ikke dengang at overbevise det politisk-administrative bureaukrati om, at det var dårlig politik at afskære store grupper af unge fra en forholdsvis billig mellemuddannelse og i stedet drive den over til en dyrere universitetsuddannelse.

Resultatet blev bl.a. en eksplosiv vækst i lærerbehovet ved de højere læreanstalter, og da denne lærergruppe har en betydelig forskningsret og -pligt, måtte man ansætte ca. det dobbelte antal lærere for at få den nødvendige undervisning. samtidigt med at forskningskapaciteten blev bestemt af undervisningsbehovet, rent bortset fra at det var vanskeligt i løbet af få år at rekruttere et tilstrækkeligt antal kvalificerede forskere.

Et andet resultat blev et frafald af studenter på mere end 50 pct. med, hvad deraf følger af spild af ressourcer og menneskelige tragedier. samtidigt med forlænget studietid og ringere eksamensresultater.

ALLEREDE tidligt i 60'erne overvejede de juridiske fakulteter, hvordan man skulle undgå disse skader. Skulle man have adgangsbegrænsning eller stopprøver? I Århus gennemførtes en omfattende undersøgelse af sammenhængen mellem studentereksamens- og universitetsresultater.

Det viste sig at der *statistisk* set var en god overensstemmelse mellem studentereksamen og universitetseksamen. Havde man en fin studentereksamen, fik man med stor sikkerhed en god universitetseksamen i løbet af få år. Havde man en dårlig studentereksamen, fik man med lige så stor sandsynlighed ingen eksamen eller en dårlig eksamen i løbet af længere tid.

Havde man derimod en jævn studentereksamen, var resultaterne ikke så karakteristiske. Især viste en konkret analyse, at kursusstudenter og studenter med uensartede karakterer var vanskelige at prognosticere. Derimod var jævne studentereksaminer med jævne karakterer i alle fag fra normale gymnasier ikke noget godt studiegrundlag.

Kursusstudenterne havde ofte (dengang) gennemført deres studentereksamen på kort tid eller i deres fritid, og studenter med uensartede karakterer viste sig ligesom kursusstudenterne ofte at være særligt selvstændige individer, som gennemførte studierne på kort tid med gode resultater. Den statistiske sammenhæng dækkede altså over individuelle uretfærdigheder.

Resultatet blev da også, at der indførtes en ny juridisk

studieordning med en stopprøve efter et års forløb, som for så vidt har været en succes, som den har udskilt ca. 50 pct. af begynderne efter et-to års forløb, medens resten med stor sandsynlighed har fået en afsluttende eksamen.

Ikke desto mindre er der nu indført adgangsbegrænsning for de juridiske uddannelser, og man har f.eks. måttet afvise 140 studenter i Århus, eller ca. 40 pct., idet man kun har måttet optage 220, hvilket efter studentereksamensgennemsnit betyder en grænse ved 8,2.

Det er klart, at der spares ressourcer ved denne begrænsning, og det er også klart, at der statistisk set bliver tale om et ringere frafald. Men vi ved, at der individuelt vil begået store uretfærdigheder, og det er ilde.

Såvel adgangsbegrænsning som stopprøver har negative virkninger. Den eneste virkelige løsning på universiteternes tilgangsproblemer er en åbning af alle mellemuddannelser og studiereformer, som gør det muligt for studenterne at stå af uddannelsen på mellemstationer med en rimelig kompetence (bachelor grad). Det er blevet sagt flere gange før både af mig selv og senest af Thorkil Kristensen i en kronik i Berlingske Tidende.

Forhåbentlig vil man snart komme til sandheds erkendelse og gribe om nældens rod i stedet for at brænde sig på en serie virkningsløse manipulationer, herunder det idéforladte pointssystem, der bygger på en umotiveret erhvervserfaring, der aldrig har haft nogen påviselig studiefremmende betydning.

Af
Stig Jørgensen
professor, cand. jur.

DET SKÆVE DANMARK

Sektorrådet for de videregående uddannelser har udsendt et debatoplæg om det skæve Danmark.

Og at Danmark er trukket skævt også i uddannelsesmæssig forstand fremgår af forholdet mellem befolkningstallene øst og vest for Storebælt og antallet af studiepladser. Mens befolkningstallet fordeler sig med 45% øst og 55% vest for Storebælt bor 42% af de 16-årige øst for Storebælt og 58% vest for Storebælt. Antallet af gymnasie/HF-pladser fordeler sig med henholdsvis 49% og 51%, kortere videregående uddannelser (ca. 2 år) med henholdsvis 46% og 54%, mellemlange videregående uddannelser (3–3½ år) med henholdsvis 49% og 51%. Der er altså en ikke urimelig fordeling af uddannelsesmulighederne på disse niveauer, men med en vis overvægt for Sjælland og da hovedsageligt København. Når vi derimod vender os til de lange videregående uddannelser (over 3½ år) dvs. universiteter og højere læreanstalter, er fordelingen helt skæv nemlig 58% og 42%.

Vest for Storebælt er der nu på Fyn og i Nordjylland en rimelig sammenhæng mellem befolkningstallet og antallet af uddannelsespladser, men Århus-området har ligesom Københavns-området en dominerende stilling. Forklaringen er den enkle, at der kun i disse byer findes fuldt udbyggede universiteter og dertil hørende højere uddannelser. Derimod er Syd- og Vestjylland underforsynet især med højere uddannelser, hvilket også giver sig udslag i, at en meget lav andel af unge fra disse landsdele får en højere uddannelse.

Det var netop denne situation, som var forudset i udbygningslovgivningen i 1960erne, som ud fra egnsudviklingshensynet besluttede at anlægge nye universitetscentre i Odense, Roskilde, Aalborg og Esbjerg. De tre førstnævnte kom i gang mere eller mindre planmæssigt, mens udviklingen indhentede Sydjysk Universitetscenter (SUC).

I begyndelsen af 1970erne fik vi økonomisk krise og overproduktion af de fleste slags akademikere, således at staten trak sig ud af projektet uden helt at skrinlægge det. På lokal basis startede en privat forskningsinstitution med kommunal- og fondsfinansiering, og trods nedskæringen er staben endnu på 35 personer. Siden har SUC fået overdraget gennemførelsen af en forsøgsordning med nye korte videregående uddannelser i Sydjylland.

*

Selv om debatoplægget formelt angår regionalplanlægning af uddannelserne i almindelighed, beskæftiger den sig næsten udelukkende med behov og muligheder i Sydjylland. Alligevel er der grund til at opholde sig et øjeblik ved den grundlæggende idé om en regionalplanlægning og -styring af uddannelserne.

Formålet hermed siges at være såvel hensynet til den landsdækkende planlægning og styring som hensynet til information, koordination og rationalisering af de forhåndenværende ressourcer samt kanalisering af brugerinteresserne ind i beslutningsprocessen. Det regionalråd, som forsøgsvis er under dannelse på Fyn, har da også repræsentation fra faglige og politiske organisationer foruden naturligvis fra de videregående uddannelsessituationer.

Odense Universitet har kun ét ud af 17 medlemmer i rådet, hvilket har givet anledning til nogen uro ud fra hensynet til universiteternes traditionelle selvstyre. Man kan i disse regionalråd se en forløber for de nye svenske regionale universitetsstyrelser, som har forsynet de svenske universiteter med en lokalpolitisk kontrol. Det var ikke netop det, studenterne mente, da de i slutningen af 60erne forlangte, at universiteterne skulle være politiske!

På den anden side er det vanskeligt at argumentere mod rationaliseringer i en sparetid. Universiteternes selvstyre trues da også stærkere af den centrale budgetkompetence, dvs. at direktoratet fordeler bevillingerne mellem fakulteterne og skiller dem i undervisnings- og forskningsbevillinger. Men det er nødvendigt at spidse ørerne hver gang decentraliseringsideen bruges til at tilsløre en centraliseringspraksis.

Men det lyder jo meget fikst, når oplægget hævder, at »centertanken« fra 60erne bør afløses af »decentertanken«. Nu er det altså en hel region f. eks. Fyn eller Sydjylland, som skal være det »center«, som har en fælles styrelse og trækker på fælles ressourcer.

Og nu kommer vi altså til Syd- og Vestjylland, der uddannelsesmæssigt er et ulandsområde. Oplægget er på det rene med, at egnsudviklingshensynet i dagens krisetid begrænses af behovet for de uddannede og af pengemangel. Man skal altså ikke gå i gang med at opbygge et nyt »universitetscenter« med de i forvejen overbefolkede lange uddannelser.

Derimod nævner oplægget især to ting. En mellemlang universitetsuddannelse, som ikke findes andre steder; man anvender udtrykkeligt betegnelsen »bachelorgrad« og nævner som en mulighed en juridisk-administrativ grunduddannelse, som på én gang kunne være en supplerende uddannelse for kommunale administratorer og indgang til de juridiske studier. Den anden ting er enkeltkursusvirksomheden, der består i indretningen af kurser i enkeltelementer af hele universitetsuddannelser, der altså kan stykkes sammen efterhånden.

Begge dele er i og for sig prisværdige. Jeg har selv gennem årene talt for »bachelorgrader« og for »enkeltkurser«. Spørgsmålet er blot, om det er den rette måde at gøre disse ting på.

Ser vi specielt på den juridisk-administrative uddannelse, må vi jo ikke glemme, at vi i forvejen har forvaltningshøjskoleafdelinger både i København og i Århus, ligesom kommunerne selv driver en udstrakt kursusvirksomhed. Man kan heller ikke uden videre indrette en sådan bachelorgrad uden at overveje sammenhængen med de eksisterende juridiske uddannelser. Endeligt har de juridiske fakulteter i Århus og København i forvejen måttet holde til den almindelige ressourceoverførsel til de øvrige tre universitetscentre uden at få nogen aflastning herfra, eftersom de ikke har nogen juridiske uddannelser.

Ser vi på enkeltkursusordningen, er det jo nærmest universiteternes politik, at denne opgave bedst løses af folkeuniversitetsorganisationen. Derfor er det beklageligt, at folkeuniversitetet endda slet ikke er repræsenteret i regionalstyrelsen for Fyn. Men det er en rigtig tanke, at opgaven løses i samarbejde med »brugerorganisationerne« og ikke dikteres af universiteternes ledige kapacitet.

★

Der er tale om et debatoplæg, siges det udtrykkeligt. Derfor disse bemærkninger, som både er positive og kritiske, mest måske det sidste.

Det er måden, altså, at det gøres på!

Af Stig Jørgensen

Sejrens pris

I DISSE sommermåneder er det ti år siden den første lov om universiteternes styrelse trådte i kraft.

Når man betænker den undertiden lidenskabelige debat om styrelsesloven i de første mange år, er det mærkeligt så stille tiåret er ved at passere forbi.

Stilheden ligner nærmest dødens stilhed. Og det kan der være gode grunde til.

Ser vi tilbage på lovens tilblivelse og på dens politiske begrundelse, er det rimeligt at konstatere, at luften er gået ud af den revolutionære begejstring, men at dens bagvedliggende kølige politiske motivering er åbenbar.

I sin tid fik jeg på hattepulden for at have udtalt den mening om begivenhedsforløbet i slutningen af 60'erne, at høg sad over høg. Studenterne troede, at de lavede revolution, og at de skulle overtage universitetet på samme måde som studenterne styrede det første universitet i Bologna i 1100-tallet.

Men det var, mente jeg, i virkeligheden adjunkter og lektorer (dengang kaldet amanuenser), som overtog styret, eller som troede, at de skulle overtage professorernes rolle. Men virkningen af styrelsesloven blev, at de politiske og administrative myndigheder ved at indføre studenter, lektorer (og senere i 1973 det teknisk administrative personale) i styrelsen, selv overtog den fulde kontrol med udviklingen i samarbejde med organisationerne.

Og det var ikke det, studenterne talte om, når de i 60'erne påberåbte sig undervisningens og forskningens politiske karakter. Og de ville ikke forstå, at de ved at sige navnet, inviterede fjenden indenfor.

For såvel studenter som lektorer talte meget om universiteternes og forskningens frihed, og de ville ikke tro på, at professorerne var lektorernes og studenternes bedste ven, i den forstand at kun professorerne ville kunne forsvare institutionerne mod den fuldstændige samfundskontrol. Kun ved at fjerne professorerne fra universiteternes ledelse ville politikerne få frie hænder til at gå i gang med en indpasning af universiteter og læreanstalter i samfundets almindelige uddannelsessystem.

OG DET VAR jo netop den politiske realbaggrund for et lovgivningsinitiativ. Uddannelsen — også den højere — havde fået så stor samfundsmæssig betydning og kostede så mange penge, at det var ønskelig at få den under en samlet kontrol. Opførelsen af nye såkaldte »universitetscentre« i Odense, Roskilde og Aalborg gjorde det særligt betydningsfuldt at få magt til at samordne de højere uddannelser. For, som den tidligere minister sagde, er der ingen grund til at tro, at man kan have forskellige standarder ved samme center og forskellige standarder ved centrene og de ældre universiteter.

På dansk betyder det, at universiteterne skal reduceres til at være »centre«. Budgetmæssigt viser det sig også derved, at det bureaukrati, som er dannet med henblik på harmoniseringen, for det første har overtaget budgetkompetencen fra universiteterne, hvis konsistorium er blevet reduceret til en slags udvidet samarbejdsudvalg, og for det andet i disse år overfører midler fra universiteterne til centrene.

Udover denne omfordeling er der tale om en langsom og systematisk almindelig besparelsesproces, som automatisk løser de problemer, som forgæves er forsøgt løst gennem lovændringer. Ungdomsoprørets Fenrisulv er ved gudernes list blevet svinebundet af budgetnedskæringernes uhåndgribelige snarer. At det så har kostet den ene arm, er bare ærgerligt!

Nedskæringerne overlades på bedste Kapo-manér til de berørte selv. Resultatet er de fleste steder blevet bortskæringer af undervisningsassistance og andre frie midler. De fast ansatte har jo lettest ved at blive enige om at spare på studenternes bekostning. Andre steder er det omvendt, der besætter man ikke ledige professorater for at kunne bevare så mange andre (billigere) lærerstillinger besat og redde assistenterne. Til gengæld ofres forskningen.

ANALYSEN af besparelsespolitikken afkræfter ikke fortolkningen af mekanis-

merne bag styrelsesloven. Men alligevel er det, som om politikerne er blevet overrasket over, at samfundsinteressen er blevet underordnet de implicerede gruppers interesser. I sidste instans er det organisationerne, studenterrådene og først og fremmest AC, som afgør besparelsespolitikken: sidst ind, først ud! Skal nogen fyres, hvad der kan blive aktuelt i den kommende tid, skal de yngste først ud.

Og de yngste behøver jo ikke at være de ringeste. I hvert fald er det dem, der repræsenterer fremtiden. Uden en jævn ny tilgang af kvalificerede unge forskere, vil universiteterne langsomt blive reduceret til monumenter over fortiden.

Dekanen for det lægevidenskabelige fakultet i Århus høstede ikke megen anerkendelse hos AC for sit forslag om at fyre alle ansatte og lade dem søge deres stillinger på lige fod med andre.

Og det var nok også snarest en provokation for at gøre opmærksom på et alvorligt rekrutteringsproblem.

Den almindelige forringelse af universiteternes herunder især professorernes økonomiske forhold fuldender billedet af håbløshed især ved de uddannelser som den juridiske, der skal konkurrere med højere lønnede stillinger udenfor universiteterne. Her kan problemerne let løse sig selv, når de, der er for gamle til at søge alternativ beskæftigelse, dør ud, og de velkvalificerede unge holder på de mere vindende heste udenfor murene.

Så har politikerne vundet den totale sejr over videnskaben, der da er blevet en lydig lænkehund.

Men var det trods alt prisen værd?

Af
Stig Jørgensen
Professor, dr. jur.

Generationsskifte

I EN LEDER 2. januar kom Berlingske Tidende ind på forskningens aktuelle problemer.

Der er ingen grund til at pille ved artiklens påstand om, at forskerrekrutteringen er det største. Det er ikke blot landbruget, som har vanskeligheder med generationsskiftet.

Lederen har ret i, at universiteterne med de skrumpende budgetter ikke kan ansætte unge forskerrekrutter. Som en gammel overretssagfører plejede at sige: Finansloven er ikke noget, man kommer ind på, men noget, man kommer ud af!

Herregud, det var dengang i 50'erne, da man endnu ikke vidste, at statens veje er ubegrænsede, en lektie, som vi nu igen har måttet lære på den hårde måde.

Lederen mener derfor, at den eneste vej ud af suppedasen er at fylde ny vin på gamle flasker. For at udtrykke det mindre poetisk: at fyre den del af de fastansatte universitetslærere, som ikke har benyttet sig af chancen for at kvalificere sig ved en selvstændig forskningsindsats, og derefter ansætte begavede unge mennesker i stedet.

Vel at mærke på åremål. For, siger lederen, fejlen var den, at man i 70'erne fastansatte unge mennesker som forskere, efter tre-fire års ansættelse. Lederen kunne have tilføjet, at man i 60'erne på grund af uddannelseseksplosionen trak mange ind ved hårene direkte fra eksamensbordet.

Lederen skylder os blot en forklaring på, hvordan denne udskiftning skal kunne finde sted indenfor styrelseslovens rammer.

Ganske vist har undervisningsministeriet ophævet det famøse stillingsstrukturcirkulære, som var grundloven for universitetslærenes ansættelsesforhold, og som med sin 40-40-10 kvotering forudsatte, at lærerne anvender 40 pct. af deres tid på forskning og undervisning og 10 pct. på administration.

Men kvoteringen var blot udtryk for en budgetteringsregel, som i øvrigt overlod den konkrete arbejdsfordeling til de styrende organer. Efter styrelsesloven er det fakultets- og fagråd, som fordeler ressourcerne mellem de enkelte institutter, og institutrådene, som fordeler arbejdsopgaverne mellem de ansatte videnskabelige og ikke-videnskabelige medarbejdere.

Det er altså fakultets- og fagråd, som for tiden afgør, hvordan de pålagte besparelser skal fordeles, bl.a. også, om stillingsnumre skal flyttes fra det ene institut til det andet. Men det er institutrådene, som afgør, hvem der i givet fald skal fyres.

Og så er det i realiteternes verden endda kun en skinkompetence. I virkeligheden er et AC, der bestemmer, hvem der skal fyres, og her har man antaget det almindelige LO-princip: Sidst ind, først ud! Er der altså undtagelsesvis blevet ansat en yngre forsker, er det ham, som først ryger ud.

De afblomstrede akademikere, som lederartiklen vil have forsat til en anden samfundsgavnlig gerning, er altså godt beskyttet bag en stødpude af yngre og endnu lovende forskere.

Lederen skylder os altså en forklaring på, hvordan det med det nuværende budgetterings- og styrelsessystem vil være muligt at løse generationsskiftets problemer.

Selv om det principielle medarbejderdemokrati, som styresesloven udtrykker, i teorien skulle kunne træffe den slags beslutninger, viser den hidtidige erfaring, at medarbejderne i deres beslutninger varetager egne aktuelle interesser og ikke fremtidens potentielle interesser.

Sådan fungerer et demokrati på godt og ondt. Vi kan på landspolitikkens plan erindre om den voksende udlandsgæld, som på samme måde er udtryk for, at den nulevende generation skubber betalingen for sit overforbrug over på børnenes tidsalder.

Vi bør ikke forarges over, at universiteternes forskellige grupper varetager deres egen interesser. Det er her som overalt i samfundet ikke de enkelte individer og grupper, som handler irrationelt og umoralsk, men styringssystemerne, der er ude af stand til at træffe de beslutninger, som samfundets overordnede interesser kræver.

Nærdemokratiet er i det hele taget bedst til at fordele overskud.

Af
Stig Jørgensen
professor, dr. jur.

En moralsk historie

Den mest effektive problemløsning er problemets afskaffelse. Derfor lader Holberg også en af de af ham inderligt forhadte badskærere triumferende forkynde, at patienten vel døde, men feberen forlod ham. Kuren lykkedes altså!

Med samme effektivitet vil undervisningsministeriet nu tilsyneladende løse gymnasiets problemer.

Længe har såvel elever som lærere bittert beklaget den manglende samordning mellem folkeskolen og gymnasiet, som har medført mange tragedier ved skiftet fra motivations- og trivselsskolen til præstationsskolen. I stedet for at forbedre enten folkeskolens undervisning eller oplysnings- og rådgivningsvirksomheden over for elever og forældre, har man tilsyneladende valgt at forringe gymnasiet.

*

Ifølge dagspressen planlægges en forsøgsvirksomhed som sigter mod et mindre specialiseret gymnasium. Mens tendensen de sidste 20-25 år er gået i retning af en vidtgående linjedeling, er man nu på hastig retræte. Nu skal man tilstræbe et fælles »basisår«, »tværfaglige undervisningsformer«, »projektorienteret undervisning« samt »gruppearbejde og gruppeeksamen«. De sproglige skal have mere matematik og matematikerne mere sprog, mens latin og oldtidskundskab stort set kasseres.

For en halv snes år siden bekendtgjorde den venstreradikale akademikske elite, som kaldte sig socialister og marxister, men som i virkeligheden var superindividualister for ikke at sige forkælede egoister, at revolutionen skulle gennemføres efter Maos model som den lange march – ikke gennem vildmarken – men gennem institutionerne. At der var tale om en »idealistisk« og ikke en »marxistisk« bevægelse fremgik tydeligt af, at de institutioner man tænkte på var undervisnings- og opdragelsesinstitutionerne, universiteter, skoler, børne- og ungdomsinstitutioner, dvs. institutioner som påvirker og skaber bevidstheden.

Når samfundet ikke af sig selv ville udvikle sig til socialismen i overensstemmelse med den marxistiske teori og dermed automatisk fremkalde en socialistisk bevidsthed, måtte man med fiffig logik argumentere for ændring af bevidstheden for ad den vej at fremkalde socialismen.

Målet var imidlertid det givne, nemlig socialismen, og elitens interesser i dette mål umiddelbart indlysende.

Den ideologikritiske metode, der var elitens redskab til nedbrydning af den »falske bevidsthed«, som hærger dem, som ikke umiddelbart erkender socialismens velsignelse eller nødvendighed, gør det let at indse, at en socialistisk stat har behov for et stort bureaukrati til planlægning af og kontrol med samfundets og individernes aktiviteter, og derfor også har brug for et stort antal akademikere og pædagoger, som ikke let beskæftiges i den private sektor.

Den grundlæggende idé i socialismen er nemlig ideen om menneskenes lighed. Staten eller samfundet er teoretisk set ikke socialismens mål, men midlet til at etablere lighed mellem individerne. Da menneskene ikke er ens, skal der altså et betydeligt apparat til at sikre, at uensartethed i evne, vilje og mulighed omsættes til en lige fordeling af samfundets materielle og immaterielle goder.

Men socialismen er imidlertid ikke ene om denne idé. Samtlige retfærdighedsteorier, som har set dagens lys siden antikken, har i sin inderste kerne haft ideen om menneskenes lighed og individernes ret til at deltage i samfundets styrelse. De li-

berale og radikale bevægelser har imidlertid i højere grad fremhævet individets frihed og den politiske og retlige beskyttelse af denne, de såkaldte »menneskerettigheder«, end socialisterne, der i højere grad har fremhævet den økonomiske og materielle side af sagen. At venstresocialisterne kalder sig socialister, skal ikke forvirre nogen; de er ligesom de gammelradikale direkte efterkommere af oplysningstidens »borgerlige« revolution.

Men altså for første gang i verdenshistorien syntes det i 60erne muligt at nærme sig dette ideal af økonomisk lighed og individuel frihed. Det var lykkedes at genopbygge verdensøkonomien efter krigens ødelæggelser, og der var opvokset en generation af unge, som ikke havde kendt 30ernes fattigdom og arbejdsløshed, og som derfor måtte være tilbøjelige til at tro, at den fortsatte industrielle vækst og arbejdsløshedens afskaffelse var resultatet af naturlove og derfor ikke ville ændres.

Og det var ikke blot ungdommen, som troede på maskinernes ubegrænsede muligheder for at producere materielle goder, således at det kommunistiske samfund var inden for rækkevidde, der hvor man yder efter evne og nyder efter behov. Den voksende udlandsgæld var udtryk for befolkningens almindelige tro på, at man som baron Münchausen fortsat kunne trække sig selv op ved hårene.

Det var imidlertid ikke blot den almindelige velstandsstigning, som forklarer fremkomsten af det, man har kaldt »ungdomsoprøret« i slutningen af 60erne. Efter krigen havde man indført en ny skole- og undervisningspolitik, baseret på to ideer, *at* det ikke så meget er viden og kunnen som forståelse, der er undervisningens formål, og *at* skolen ikke blot skal undervise, men også påvirke børnene til en social holdning.

*

Det er en gammel erfaring, at der er en sammenhæng mellem undervisningsreformer og samfundsmæssige ændringer. Ikke alene er der en umiddelbar sammenhæng mellem oplysningsniveau og mulighederne for folkestyre. Autoritære styreformer, såvel religiøse som magtpolitiske, er kun mulige over for en uuddannet almue, til gengæld er demokratiske styreformer utænkelige i en analfabetisk befolkning. Til en vis grad er det rigtigt, når demokratiets fædre mente, at demokratiets grundlag er den fornuftige debat mellem oplyste mennesker. Og ingen vil i dag benægte, at en fri meningsudveksling er en forudsætning for demokratiet.

En tredje faktor er af stigende betydning. Et højt industrialiseret samfund har egentlig ikke brug for børn som andet end konsumenter og fremtidige forsørgere. Da begge forældre efterhånden inddrages i produktionsprocessen, opstår der et simpelt opbevaringsbehov for børn og unge mennesker. Forlængelse af skoleforløbet bliver ved siden af udbygning af børneinstitutioner et middel til at løse opbevaringsproblemet.

Umiddelbart efter krigen var syv års skolegang normalt og mindre end 2 Å af en årgang fik studentereksamen. Efterhånden har vi indført 9-10 års skolegang for alle, mens næsten halvdelen af en årgang får studentereksamen eller tilsvarende uddannelse. Slagordet var i 60erne meget enkelt: så mange som muligt skal have studentereksamen. Planlægningsrådet for de højere uddannelser blev oprettet i 1964 med det formål at sikre flest muligt en højere uddannelse, men skulle samtidig tilpasse uddannelserne til samfundets behov.

I de første 10 år var det det første mål, der stod i forgrunden, og universiteterne blev oversvømmet med studenter, fortrinsvis ved de humanistiske og samfundsvidenskabelige studier. Endnu dengang troede mange, at universiteterne skulle tilfredsstille den enkeltes lykke forud for samfundets behov. Man må erindre sig den herskende tro på samfundets ubegrænsede muligheder.

*

Men der var også prestige i uddannelse. Det var ikke længere jord eller penge, som var den vigtigste værdimåler, men viden. Alle forældre ønskede i overensstemmelse med denne værdiændring at skaffe deres børn den størst mulige teoretiske uddannelse, mens de praktiske uddannelser fik mindre søgning.

Der var imidlertid to aber dabei'er. For det første skulle det vise sig, at samfundets muligheder ikke var ubegrænsede. For det andet måtte kravene til uddannelserne sænkes, når alle eller næsten alle skulle kunne vinde med.

Allerede i 60erne havde man indført en folkeskoleordning, som var baseret på motivation og trivsel. Læ-

rerne fik under dække af metodefrihed pligt til at stimulere eleverne, i den forstand, at det var lærerens ansvar, hvis børnene ikke lærte noget. Samtidig svandt hjemmearbejdet, idet undervisningen principielt skulle foregå i klassens kollektiv. Da også de særlige kundskabsfag: historie, geografi, naturhistorie m. m. forsvandt til fordel for »tværfaglig orientering« eller »samtidsorientering«, måtte respekten for kendsgerninger og sammenhæng i tilværelsen naturligvis slækkes.

Til gengæld måtte den kritiske holdning, som var et andet mål for motivationsskolen, udvikle sig til en almindelig utilfredshed, eftersom kritik forudsætter et konkret kendskab til de forhold, som ønskes ændret. Vel blev resultatet en større åbenhed og frigjorthed, men til gengæld ikke nogen tilsvarende aktivitet eller evne til selvstændigt arbejde eller følelse af ansvar for egen skæbne. For en fuldstændigheds skyld må det nævnes, at TV-kulturen medvirkede til at fremme det passive behov for underholdning fremfor det aktive, selvstimulerende arbejde.

Det demokratiske, det humane og det fleksible blev også gjort til mål for de højere uddannelser. Optagelsesbetingelserne slækkedes, og man indførte »tværfaglige« undervisningsformer og »projektorienteret« arbejde ved de nye »universitetscentre«, ligesom man havde planer om almindelige »basisuddannelser«, som skulle udsætte det endelige studievalg.

Frafaldet fra de højere uddannelser voksede til over 50 % af de indskrevne, og tilsyneladende havde »demokratiseringen« en høj pris i form af tusindvis af personlige nederlag.

Erfaringerne med »tværfag« og »projektorienteret« undervisning har ikke afkræftet kritikken af disse aktiviteter som værende mere seminaristiske end akademiske. Ligesom »orienteringsfagene« i folkeskolen forbiser det elementære krav om specialviden inden for redskabsfagene, inden en meningsfuld helhedsopfattelse kan etableres. Den overfladiske kritik og dilettantiske bedreviden er en nærliggende risiko.

Hele ideen med en basisuddannelse faldt på gulvet, og bevaredes kun ved de såkaldte »centre« i Roskilde og Aalborg. For i begyndelsen af 70erne blev man overhalet af den økonomiske krise og den begyndende arbejdsløshed blandt akademikerne som følge af det store udbud, samtidig med at den offentlige sektor måtte bremse sin udvidelsestakt.

*

Planlægningsrådet lagde nu hovedvægten på den anden side af programmet: tilpasning af den højere uddannelse til samfundets behov. Adgangsbegrænsning efter kvalifikationer og et følgende karakterjageri i gymnasiet blev resultatet. Gymnasieeleverne var nu under dobbelt ild. Deres forkundskaber og arbejdsvaner fra folkeskolen slog ikke til over for gymnasiets krav om personligt arbejde og kundskaber. Og nu måtte eleverne præstere et vist karaktergennemsnit for at få adgangsbillet til den videre uddannelse.

I denne situation er det tilsyneladende en hjælp, at kravene til gymnasiasterne skal skrues ned efter samme model som folkeskolens og universitetscentrenes »tværfag«. Men nissen vil naturligvis flytte med. Skal universiteterne regne med et endnu dårligere materiale end hidtil, må man enten forlange mere af sig selv eller mindre af studenterne. Med de skrumpende budgetter, bliver det nok ikke det første, og så flyttes problemet jo blot videre til de offentlige eller private aftagere, som må indstille sig på en systematisk efteruddannelse.

Og alt dette er måske endda slet ikke så galt. Hvis det er rigtigt, at samfundet i fremtiden på grund af den nye teknologiske revolution på dataområdet ikke får brug for så mange i de produktive erhverv, men til gengæld en lille, veluddannet og hårdtarbejdende elite, er det måske rigtigt at bevare så mange som muligt så længe som muligt i et uddannelsessystem, som uddanner befolkningen til Svend Åge Madsens fremtidssamfund, hvor alle i lighedens navn og på et uforpligtende grundlag deltager i et fortsat udvalgsarbejde om ligegyldige detaljer, mens det skabende arbejde enten er ophørt eller forbeholdt en lille kreds af virkelige magthavere.

Men er det det samfund, vi ønsker, og er det det samfund, som vi vil få, hvad enten vi ønsker det eller ej?

Af Stig Jørgensen

Optagelsesprøve i stedet for adgangsbegrænsning

VORT UDDANNELSESSYSTEM er på vej til at sætte sig mellem to stole.

Resultaterne heraf afsløres i denne yndige studentereksamenstid. Alt for mange ulykkelige unge mennesker får i disse dage ikke alene ørerne men hele hovedet i maskinen.

På den ene side skal gymnasiet tage hånd om næsten halvdelen af en årgang unge, på den anden side skal det forberede til en højere uddannelse. Det siger sig selv, at denne opgave kun lykkes med måde.

For det første er der ikke behov for så mange akademikere, og for det andet er der heller ikke så mange studieegnede. Der er da også indført adgangsbegrænsning for de mest populære universitetsfag.

Gymnasiets stilling i undervisningssystemet har derfor med eller uden hensigt ændret sig i retning af den amerikanske Highschool, som i mange år har tiltrukket mere end halvdelen af ungdommen. Til gengæld har den haft en slags almendannende karakter, eftersom kandidaterne herfra både går ud i erhvervslivet og til forskellige former for videreuddannelse.

Til gengæld kvalificerer uddannelsen ikke til de højere uddannelser. Ind imellem er skudt en et- eller toårig videreuddannelse på et Junior-college. Universiteterne har derfor et bedre grundlag for at vurdere ansøgernes studieegnethed.

HER I LANDET er det gået op for uddannelsesplanlæggerne, at der må gøres noget. Allerede for mere end ti år siden foreslog jeg oprettelsen af Junior-colleges for på denne måde at tage presset fra universiteterne og for at opnå en bedre udnyttelse af pengene. Det er ikke på forhånd givet, at der er behov for forskere til at give en forberedende undervisning, og for en forskningsmængde, der står i lige forhold til undervisningsbehovet.

I stedet har man nu indført en praktisk men uretfærdigt og uheldigt virkende adgangsbegrænsning, som sorterer studenterne efter gennemsnitskarakter, selv om alle tidligere og senere erfaringer viser, at det er en fejltagelse. Gennemsnittet siger kun noget om studieegnetheden hos de meget gode og hos de meget dårlige. I den store mellemgruppe er det afgørende, hvordan karaktererne fordeler sig. En ubrudt række af middelmådige karakterer giver en dårlig prognose, hvorimod en spredning på en række meget gode og en række meget dårlige karakterer ofte giver en god prognose.

Resultaterne af den nuværende adgangsbegrænsning har da også været mådelige. Frafaldet ligger stadig væk på næsten 50 pct. Det må altså stadig være de forkerte, som kommer ind, og de forkerte, der bliver sorteret fra. I hvert fald må man formode, at en del unge mennesker er gået tabt for den uddannelse, som de havde lyst til, og som de var egnet til.

Den mulighed, der findes for at komme ind det følgende år efter erhvervsarbejde, er næsten værdiløs, dels fordi dette ikke bedrer studieegnetheden, dels fordi kravene skærpes fra år til år.

I STEDET BURDE man overveje på kort sigt at indføre en optagelsesprøve for de frasorterede både af hensyn til samfundets interesser og til den individuelle retfærdighed. Rent bortset fra den lettelse, det ville skabe i gymnasiet. På længere sigt burde man indføre en mellemuddannelse på overgangen fra skole til universitet, men gerne på universiteterne.

Så ville der være mening i planerne om et »integreret« gymnasium med blandede humanistiske og naturvidenskabelige linier.

Uden denne overbygning ville gymnasiet komme fra asken og i ilden, idet eleverne da ville blive mindre egnede til specialstudier.

Mens græsset gror, dør horsemor. Ligene ligger allerede tæt langs vejen til studentens lykkelige dage.

Af
Stig Jørgensen
professor, dr. jur.

Løsagtige forbindelser

PROFESSOR Nathan har for sit vedkommende afsluttet ordvekslingen om sin rolle i A-kraft- og teknologi-debatten. Derfor skal jeg ikke træde mere i det spinatbed, selv om det havde været fristende.

Det, jeg har lyst til at kommentere, er professor Nathans tankevækkende bemærkninger om de naturvideskabelige fags stilling i et ændret gymnasium. Medens gymnasiet tidligere spillede en væsentlig rolle som forberedelse til den højere uddannelse, er situationen i nutiden en ganske anden.

I takt med en stigning i elevtallet fra et par procent til nær halvdelen af en årgang unge har gymnasiet i løbet af efterkrigstiden udviklet sig til en almendannende forlængelse af folkeskolen. Studentereksamen er ikke længere umiddelbart adgangsgivende til universiteterne og kun ca. 1/3 af studenterne vælger sig en højere uddannelse.

Alligevel har både professor Nathan og jeg indtrykket af, at undervisningen i gymnasiets naturfaglige gren fortsætter på den gammeldags facon. Undervisningen i fysik, kemi og især matematik er fortsat ublandet teoretisk og formel, som den måske burde være det i et studieforberedende gymnasium, og lærerne ser det ikke som deres opgave at gøre eleverne begribeligt, at fagene har en praktisk anvendelse og tilknytning til menneskelige behov.

RESULTATET heraf er da også nemt at få øje på, idet kun de særligt matematisk-naturvidenskabeligt begavede elever har udbytte af undervisnisningen, medens resten, som kunne have stort udbytte af at tilegne sig naturvidenskabens betragtningsmåde og arbejdsmetoder, skræmmes bort eller lades tilbage i skammekrogen.

Det er ikke sikkert, det er en god idé, som det er foreslået med de nye eksperimenter med »integrerede« gymnasier, hvor de sproglige og matematisk-naturvidenskabelige linier er slået sammen. Resultatet kan let blive, at et »både-og« bliver et »hverken-eller«. I hvert fald må det få konsekvenser for optagelsesreglerne ved universiteterne, hvor en sådan »integreret« eksamen ikke uden videre kan være tilstrækkeligt grundlag for naturfaglige og medicinske studier.

Men kan en sådan nyordning af gymnasiestrukturen føre til en fuldstændig revision af de gældende og ganske vilkårlige adgangsregler til de videregående uddannelser, vil udad vindes, hvad indad tabes. Så måtte man alligevel indrette en serie ekstra adgangsprøver til de forskellige studier og vejen ville herefter ikke være lang til en generel studieforberedende overgangsstation mellem gymnasium og universitet.

Det er nemlig rigtigt, at forbindelsen mellem universitet og gymnasium er for løs. Til gengæld er forbindelsen mellem folkeskole og gymnasium helt løsagtig.

Af
Stig Jørgensen,
professor, dr. jur.

»åbent universitet«

Ifølge dagspressen er der hemmelige men fremskredne planer om at oprette et »åbent universitet« gennem et samarbejde mellem de tre jyske universiteter og universitets-centre. Bomben skal springe på Aarhus Universitets årsdag i morgen.

Det har undret mig ikke så lidt, eftersom der i forvejen eksisterer et »åbent universitet«, nemlig Folkeuniversitetet, hvis opgave, ifølge styrelseslovens paragraf 1, er at udbrede kendskabet til forskningens metoder og resultater.

Folkeuniversitetet i Aarhus er en del af en landsdækkende organisation med et folkeuniversitets-udvalg, som koordinerer den samlede folkeuniversitetsvirksomhed.

I gamle dage, det vil sige indtil 70erne, virkede folkeuniversiteterne gennem enkeltforedrag og forelæsningsrækker for på denne måde at udbrede den »almene dannelse«. Men i det seneste tiår har folkeuniversiteterne taget bestik af det moderne samfunds stigende behov for kvalifikation og kompetence og har indrettet såkaldte »grundkurser« eller »linjekurser«, som gennem et flersemesterforløb leder frem til et stade, som kan sidestilles med et bifag på universitetsniveau.

Desværre kan folkeuniversitetet ikke for tiden udstede et rigtigt eksamensbevis, fordi virksomheden formelt finansieres efter fritidsloven, som ikke åbner adgang til eksamen. Men det er en af de mangler, som man råder bod på ved midlertidigt at udstede et »diplom« og ved på længere sigt at søge gennemført en lovændring.

Desværre har der været optræk til en konkurrence, som måtte opfattes som unfair over for folkeuniversiteterne, nemlig den såkaldte »enkeltkursusordning«, ikke at forveksle med HF-enkeltfag. Det var daværende undervisningsminister Ritt Bjerregaard, som i en af sine berømte kronikker foreslog universiteterne at løse deres overkapacitetsproblemer som følge af adgangsbegrænsningen ved at inddrage ikke-adgangsberettigede, men egnede personer i universitetsundervisningen og på denne måde udfylde tomme pladser på kursusholdene.

Samtidig bevilgede ministeriet et mindre beløb til »særligt tilrettelagte enkeltkurser« i en forsøgsperiode, som nu er ved at udløbe.

Til at administrere denne ordning nedsattes et fællesudvalg mellem universiteterne og de lokale folkeuniversiteter for at sikre, at der ikke opstod en uheldig overlapning og for at sikre en sagkyndig ledelse, idet folkeuniversiteterne jo har en hundredårig tradition for voksenundervisning.

Hertil kom, at enkeltkurserne var gratis, mens folkeuniversiteterne må tage betaling efter fritidslovens regler. Til gengæld er folkeuniversiteternes kursusplan dikteret af elevernes behov, som styrer holdantal og emner, mens universiteternes »enkeltkursusordning« har været styret af hensyn til beskæftigelse af overtallige universitetslærere.

Det er og må være samfundets interesse, at en så vigtig opgave som videreuddannelse af voksne varetages ud fra hensyn til behovet og ikke ud fra særlige beskæftigelseshensyn. Derfor er den særlige forsøgsordning heller ikke blevet forlænget.

Det er således forståeligt, men ikke acceptabelt, at de interesser, som forgæves har søgt at placere sig som en konkurrence til det allerede eksisterende folkeuniversitet nu i al hemmelighed forsøger at overtale de jyske amter til at finansiere deres private beskæftigelsesforanstaltninger.

I en sparetid er der grund til at tro, at amterne ikke går om bord i den galej.

AF PROFESSOR, DR. JUR.
STIG JØRGENSEN

FOLKESKOLENS FORMÅL

FORUD for den gældende folkeskolelov fra 1975 gik der en lang debat om skolens formål. Diskussionen angik ikke blot, hvad der skulle være dens formål, men også om loven i det hele taget skulle angive sit formål i en utvetydig bestemmelse, eller om dette måtte fremgå af lovens beskrivelse af skolens struktur og fagkreds.

Og her er vi så fremme ved den nuværende formålsparagraf, der ikke nøjes med som den tidligere fra 1937 at henvise til udviklingen af børnenes evner og karakter og til kundskabsmeddelelsen som folkeskolens formål, men som tillige henviser til den fremtidige medleven og medansvar i et demokratisk samfund, og derfor endvidere til evnen til selvstændig vurdering og stillingtagen.

Ved at inddrage disse elementer i lovens formålsangivelse forpligter man skolen til at undgå enhver form for indoktrinering, og en skole eller en lærer, som handlede i strid med en sådan forpligtelse, ville utvivlsomt kunne drages til ansvar herfor. I øvrigt er det vanskeligt at forestille sig, at de særlige formålsangivelser skulle kunne få særlige retlige konsekvenser, men udelukkes kan det dog ikke, at den meget vide formålsbeskrivelse giver administrationen meget frie hænder til nærmere at udfylde lovens rammer og fagenes indhold.

Forarbejderne udtaler for eksempel, at kravet om forberedelse til medleven i et demokratisk samfund fører til, at der skal gives en udførlig samtidsorientering, at der skal lægges vægt på elevernes medbestemmelse, at man skal virke for udjævning af de sociale, miljømæssige og psykologiske skel i befolkningen, og at der skal lægges vægt på trivslen.

Loven drager selv nogle konsekvenser af denne binding til samfundets »demokratiske« principper. For eksempel har enhedsbeskrivelsen til formål at fremme følelsen af lighed, fællesskab og tolerance, ligesom fagudvalg og forlængelse af skolepligten m.v. har til formål at give eleverne lige muligheder for fortsat uddannelse. Forarbejderne erkender dog, at loven også har til formål at fremme det enkelte individs alsidige udvikling og trivsel såvel intellektuelt som følelsesmæssigt, men denne »individualisering«, siges det, må ske gennem »pædagogisk differentiering«, dvs. individuelt stofvalg.

HER STÅR vi ved et dilemma, som er det største politiske problem i nutiden: et stigende krav om legitimation af samfundsmagten i den folkelige medbestemmelse modsvares af en aftagende mulighed for de enkelte individer for at kunne deltage i beslutningsprocessen.

Vi har i det 18. og 19. århundrede ud fra ideelle og reelle interesser udbygget et skolevæsen og en folkelig oplysningsvirksomhed for på denne måde at udrydde almuen med dens uvidenhed, passivitet og ansvarsløshed. Spørgsmålet, som jeg vil stille, er, om vi er ved at skabe en ny almue på et højere niveau.

Mit spørgsmål i relation til skolens formål og faktiske virkelighed formuleres således: Er det muligt på én gang at opøve elevernes udvikling til den selvstændighed i vurdering og stillingtagen, som er forudsætningen for en reel deltagelse i et demokratisk samfunds beslutningsproces, og samtidig at fremme lighed og trivsel gennem enhedstruktur, »tværfaglighed«, »projektorienteret« arbejde og »gruppearbejde«.

I motiverne til loven kommer den daværende socialdemokratiske undervisningsminister næsten til at sige, at skolens »overordnede« formål er at fremme elevernes »sociale udvikling, herunder deres tolerance og medmenneskelige forståelse, deres evne til samarbejde og samvær med andre og følelse af samhørighed med den gruppe, de tilhører.« Lidt senere siges det ganske vist i en hypotetisk form, at »alle børn skal nå de samme mål og så vidt muligt lære lige meget«. Hun har altid benægtet at have sagt, »at det, ikke alle kan lære, må ingen lære«. Men en myte om et sådant program kan uden vanskeligheder indlæses i det refererede »hovedformål«, og myten er jo ofte mere sand end virkeligheden.

I konsekvens af det »sociale« mål for skolens virksomhed, har man i det væsentlige »integreret« de empiriske fag til det »tværfaglige« begreb »orientering« og omdannet historieundervisningen til »samfundsorientering«. Metodisk har man lagt afgørende vægt på gruppearbejde (»praktisk træning i demokratiske beslutningsprocesser«) og motivation (»trivsel på arbejdspladsen« og »lystbetonet interesse«).

Det kan med rimelighed betvivles, at beskæringen af det historiske perspektiv på tilværelsen er foreneligt med en reel forståelse af nutidens forhold og dermed også af de muligheder for den fremtidige tilværelse, der står til rådighed. Først når man har to punkter, er man i stand til at tegne en linie og dvs. projicere sig ud i fremtiden.

DET ER også et spørgsmål, om der er grundlag for en reel forståelse af nutidens forhold, når

ler lægges så stor vægt på syn-esen og »forståelsen« i form af »tværfaglig orientering«, at analysen og beherskelsen af kendsgerninger og indre faglige sammenhænge trænges i baggrunden. Lige så lidt som »forståelse« er muligt uden beskrivelse af de kendsgerninger, hvorpå forståelsen beror, lige så lidt er det muligt at være »kritisk« (»selvstændig i vurdering og stillingtagen«), hvis man ikke har et præcist kendskab til de forhold, man vil kritisere.

Det er da også en erfaring, man, så vidt jeg forstår, har gjort, at eleverne er blevet mere frigjorte og bedre talende, men at sproget til gengæld er blevet mere upræcist og stereotypt, (»ligesom«, »på en eller anden måde«, »sådan set«, »føle« i stedet for tænke, »du« i stedet for »man«, »omkring«, »køre«, »enorm«). Til gengæld har man ikke lagt så megen vægt på stavningen og tegnsætningen, og det er, så vidt jeg igen er orienteret, en kendsgerning, at mange vel staver bedre end tidligere, men at der til gengæld også er mange, som staver ringere til trods for den forlængede skoletid. Det er en erfaring, som jeg selv mener at have gjort også i universitetsundervisningen. Begge dele er udtryk for bevægelsen fra analysen mod syntesen, og altså fra en reel forståelse mod en praktisk færdighed.

Jeg har i forskellige sammenhænge advaret mod denne udvikling, eftersom det stadig er en uomtvistelig sandhed, at kun det klart tænkte kan siges klart, sprog og tanke er to sider af samme sag. Jeg har også advaret mod nedprioriteringen af det, som kaldes »paratviden« til fordel for »forståelsen«. For det første er det ikke muligt virkeligt at forstå og fortolke tekster eller forhold i samfundet eller omverdenen, hvis man ikke behersker disse kendsgerninger. Kritikken udarter uden indsigt let til almindelig utilfredshed eller kværulance. For det andet vil forståelsen ofte senere melde sig, hvis man i forvejen har indlært et sæt kendsgerninger.

Især i den juridiske undervisning er det en erfaring, at en præcis indlæring af vigtige lovtekster er en forudsætning for fortolkningen og forståelsen af lovens formål og funktion, men det er vist en almindelig erfaring, at den forkætrede indlæring af »salmevers« og »kongerækker« for mange senere har været grundlaget for en dybere forståelse for digtene og den heri nedlagte livsvisdom og for historiske dateringer og sammenhænge.

OG NÅR vi så endelig kommer til motivation og gruppearbejde, må der sættes et spørgsmålstegn ved disse begrebers evne til at stimulere selvstændighed og ansvar. Pligten til motivation fra skolens side udvikler sig nemt til et krav om underholdning fra elevernes side og den holdning, at svigtende resultater altså må være skolens og ikke elevens eller forældrenes fejl. I det hele taget ser vi i nutiden en stigende tilbøjelighed til at fritage det enkelte individ for ansvaret for sine »onde« gerninger og at henvise til »det her samfund«, som derfor må ændres. Der er utvivlsomt meget, der kan ændres, og der kan findes mange forklaringer på individernes uønskede adfærd i uheldige samfundsforhold, men henvisningen til miljøet kan ikke undskylde forkerte handlinger, som altid må være undergivet den enkeltes ansvar. Kravet om samfundsændringer har i vide kredse udviklet sig til en tryllеformular eller et ritual, som ganske stereotypt anvendes som legitimation for asocial adfærd.

På samme måde vil gruppearbejdet gøre det muligt for enkeltindividet at unddrage sig sin andel af arbejdet, ligesom det er umuligt både for eleven selv og for omgivelserne at prøve den enkeltes præstationsevne og kundskabsniveau. Sammenhængen mellem præstation og ansvar bliver nødvendigvis slækket, ligesom præstationslysten naturligvis også kan hæmmes, når præstationen ikke erkendes og belønnes.

Der ligger naturligvis en betydelig teoretisk værdi i disse pædagogiske principper, men man må som nævnt spørge, om det er muligt på én gang at fremme disse »sociale« formål og at skabe et reelt grundlag for selvstændighed og ansvar og dermed for en reel deltagelse i demokratiske beslutningsprocessser? Man kan også spørge, om ikke demokratiseringsprocessen bliver sin egen værste fjende?

JEG VIL naturligvis ikke påstå, at skolen, dens struktur og undervisningsformer alene er ansvarlig for den stigende passivitet og uansvarlighed i samfundet. Skolen er også her et spejl af samfundet. TV har utvivlsomt haft stor betydning for udviklingen af den passive modtagelse af påvirkninger og for den svigtende analytiske evne og den sproglige forarmelse. Sagen er jo den, at billederne modtages og bearbejdes af den højre, stumme hjernehalvdel, medens den analytiske og sproglige hjernehalvdel kan holde sig en mindre velfortjent pause.

Men også den almindelige teknologiske og administrative udvikling i samfundet stiller som sagt så store krav til effektivitet og professionalisme, at den almindelige borger mister overblikket og reagereer med ligegyldighed eller frustration. De såkaldte »protestpartier«s og de mange »folkebevægelser«s vækst i de senere år står i omvendt forhold til medlemstallene for de etablerede politiske partier, men i ligefremt forhold til erhvervs- og interesseorganisationernes vækst, og er udtryk for en dybtgående utilfredshed med samfundsforholdene, men samtidigt en svigtende forståelse for eller accept af sammenhængen i tilværelsen og den samfundsmæssige solidaritet.

Skolen kan ikke løse disse problemer alene. På den anden side ved vi af erfaring, at skolereformer altid 20-30 år senere fører til samfundsmæssige ændringer. Derfor er det betydningsfuldt at indlede en dybtgående debat om folkeskolens fremtid, og den må naturligvis begynde med en diskussion om dens formål.